

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**DONMUŞ SORUN OLARAK BATI SAHRA
ANLAŞMAZLIĞI**

NEBAHAT BAŞIBÜYÜK TEKİN

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRIKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

TEMMUZ 2019

DONMUŞ SORUN OLARAK BATI SAHRA ANLAŞMAZLIĞI

Nebahat BAŞIBÜYÜK TEKİN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2019

Nebahat BAŞIBÜYÜK TEKİN tarafından hazırlanan “Donmuş Sorun Olarak Batı Sahra Anlaşmazlığı” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

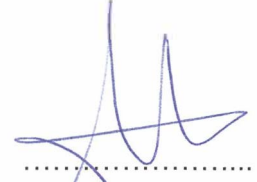
Danışman: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN
Uluslararası İlişkiler, Polis Akademisi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN
Uluslararası İlişkiler, Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Dr. Öğr. Üyesi M. Levent YILMAZ
Uluslararası İlişkiler, Polis Akademisi

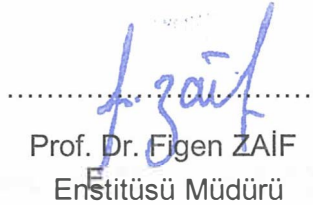
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma
Tarihi:

03/07/2019

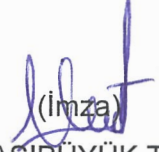
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZALF
Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

(Nebahat BAŞIBÜYÜK TEKİN)

03/07/2019

Donmuş Sorun Olarak Batı Sahra Anlaşmazlığı

Yüksek Lisans Tezi

Nebahat BAŞIBÜYÜK TEKİN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2019

ÖZET

Bu çalışma, Afrika'nın kuzey doğusunda stratejik bir bölgede yer alan İspanya sömürgesi Batı Sahra'nın 1975 yılında Fas tarafından ilhak edilmesiyle ortaya çıkmış olan Batı Sahra anlaşmazlığını, donmuş bir sorun örneği olarak ele almaktadır. Bu sorunun kökenleri, sömürgecilik dönemi politikalarına dayanmaktadır. Bu dönemde rastgele çizilen sınırlar, Afrika'nın köklü devletlerinden biri olan Fas Krallığı'nın Batı Sahra'ya yönelik irredentist iddialarının; İspanya'nın politikaları ise burada Polisario Cephesi liderliğinde modern Sahravi milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, aynı sınırlar üzerinde hak iddia eden taraflar arasında çatışmayı beraberinde getirmiştir. Fas tarafından ayrılıkçılık, Sahraviler tarafından uluslararası hukuka aykırı işgal olarak ifade edilen Batı Sahra sorunu, temelde topraksal bir ihtilaf olup 40 yılı aşkın bir süredir devam etmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından oluşan sorunun barışçıl bir biçimde çözülmesi ihtimali, uluslararası toplumun taraflarca karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaşamamasından dolayı ortadan kalkmıştır. Bunda, sorunun ana aktörlerinin uzlaşmaz politikalarını sürdürmeleri ve taviz vermekteki isteksizliği, soruna müdahil olan küresel ve bölgesel aktörlerin çıkarları çerçevesinde şekillenen Batı Sahra politikaları ve Batı Sahra'da bulunan doğal kaynakların kullanımı meselesi etkili olmuştur.

Bilim Kodu : 114107
Anahtar Kelimeler : Donmuş Sorun, Mağrip, Batı Sahra, Fas Krallığı, Polisario Cephesi
Sayfa Adedi : 150
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

Western Sahara Conflict as a Frozen Conflict

M.S.Thesis

Nebahat BAŞIBÜYÜK TEKİN

GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

July 2019

ABSTRACT

This work examines the Western Sahara Conflict as a case of frozen conflict, which emerged with the annexation of the Western Sahara which is a Spanish colony located in a strategic region in north-east of the Africa by Morocco. The origins of this conflict come from the politics of the colonial period. The randomly drawn borders in this period caused the emergence of irredentist claims of Moroccan Kingdom towards Sahara and the politics of Spain caused the emergence of Sahrawi nationalism there led by Polisario Front. This situation brought about the conflict of the parties who claim possession on the same borders. The Western Sahara conflict which is stated as separatism by Morocco whereas it is stated as an illegal occupation by Sahrawi; is mainly a terrestrial dispute which continues for over 40 years. The possibility of peaceful solution of this conflict which emerged after the Cold War is disappeared since the international community could not reach a solution on which the parties agree on mutually. The continuation of irreconcilable politics of the main actors, unwillingness to appeasement, Western Sahara politics shaped in the direction of interests of the global and regional actors involved in the conflict and the usage of natural resources in Western Sahara have effect on this.

Science Code : 114107

Key Words : Frozen Conflict, Maghrib, Western Sahara, Kingdom of Morocco, Polisario Front

Page Number : 150

Supervisor : Prof. Mehmet ŞAHİN

TEŞEKKÜR

Çalışmamda yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren ve çalışmalarımda her daim desteğini hissettiren değerli danışmanım Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN'e, Batı Sahra konusunda yayınlanmış çalışmalarını benimle mail üzerinden paylaşan Profesör Yahia Hamdallah Zoubir'e, çalışmamda bana destek olan Selçuk Üniversitesi Dr.Öğr.Üyesi Fazlı DOĞAN'a, daima yanımda olan eşim Dr. Fatih TEKİN'e ve dönem arkadaşım Menekşe SÖZBİLİR'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	ix
HARİTALARIN LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKAPLAN	7
2.1 Donmuş Sorun Kavramı	7
2.1.1 Donmuş sorun tanımı	7
2.1.2 Donmuş sorunların özellikleri	12
2.2 Batı Sahra'nın Genel Durumu ve Tarihsel Arkaplanı	20
2.2.1 Batı Sahra'nın coğrafi konumu ve doğal kaynakları	20
2.2.2 Batı Sahra'nın toplumsal ve demografik yapısı	27
2.2.3 Batı Sahra'da İspanyol sömürgeciliği	29
3. BATI SAHRA SORUNU	37
3.1 Batı Sahra Sorununun Ortaya Çıkışı	37
3.2 Batı Sahra Sorunun Nedenleri	45
3.2.1 Sahravi Milliyetçiliğinin doğuşu ve bağımsızlık hareketleri	45
3.2.2 Fas ve Moritanya'nın Batı Sahra üzerinde hak iddiaları	49
3.2.2.1 Büyük Fas İdeali ve Fas'ın Batı Sahra üzerindeki hak iddiaları ..	49
3.2.2.2 Moritanya'nın Batı Sahra üzerindeki hak iddiaları	53
3.2.3 Cezayir ile Fas arasındaki bölgesel rekabet	55
3.2.4 Soğuk Savaş dönemi politikaları	58
3.3 Batı Sahra'da Çatışma Dönemi (1975-1991)	61
3.3.1 Moritanya-Polisario Cephesi savaşı	61

3.3.2	Fas Krallığı-Polisario Cephesi savaşı	65
3.4	Batı Sahra Sorununun Çözümüne Yönelik Uzlaşma Çabaları	70
3.4.1	Afrika Birliği Örgütü ve Birleşmiş Milletlerin uzlaşma çabaları	70
3.4.2	BM Barış Planı ve sonrasında yaşanan gelişmeler	73
3.4.3	James A. Baker dönemindeki uzlaşma çabaları	76
3.4.3.1	I.Baker Planı.....	78
3.4.3.2	II. Baker Planı.....	80
3.4.4	Fas Krallığı ve Polisario Cephesi'nin uzlaşma önerileri	82
3.4.5	Birleşmiş Milletler gözetiminde yapılan müzakereler	86
4	. DONMUŞ SORUN OLARAK BATI SAHRA ANLAŞMAZLIĞI	93
4.1	Donmuş Sorun Olarak Batı Sahra Anlaşmazlığının Nedenleri	93
4.1.1	Çatışan Tarafların Uzlaşmaz İddiaları	95
4.1.1.1	Fas'ın Batı Sahra politikası.....	95
4.1.1.2	Polisario Cephesi'nin Batı Sahra politikası	99
4.1.2	Küresel ve bölgesel aktörlerin Batı Sahra politikaları.....	100
4.1.2.1	ABD'nin Batı Sahra politikası	101
4.1.2.2	Fransa'nın Batı Sahra politikası	106
4.1.2.3	İspanya'nın Batı Sahra politikası	109
4.1.2.4	Cezayir'in Batı Sahra politikası.....	114
4.1.3	Batı Sahra'nın doğal kaynakların kullanımının ekonomik, siyasi ve hukuki boyutu.....	117
4.1.3.1	Doğal kaynakların kullanımının ekonomik boyutu	118
4.1.3.2	Doğal kaynakların kullanımının siyasi boyutu.....	122
4.1.3.3	Doğal kaynakların kullanımının hukuki boyutu	124
4.2	Batı Sahra Sorunu'nun Etkileri	126
5.	SONUÇ	133
	KAYNAKLAR.....	141
	ÖZGEÇMİŞ	150

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 4.1. Küresel fosfat üreticileri	98

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita 2.1. Batı Sahra'nın konumu	21
Harita 2.2. Bölgedeki fosfat kaynakları	23
Harita 2.3. Batı Sahra'nın balıkçılık kıyıları, ...	24
Harita 2.4. İspanyol himaye rejimi haritası	31
Harita 3.1 1975-1976 yılında Batı Sahra'da Fas ve Moritanya'nın sınırları	44
Harita 3.2. Büyük Fas'ın sınırları	50
Harita 3.3. Sahra Duvarı	69

KISALTMALAR

Kisaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AfB	Afrika Birliği
AMU	Mağrip Arap Birliği (Arab Maghreb Union)
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AQIM	Mağrip El-Kaidesi (Al-Qaeda in the Islamic Maghreb)
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
FAR	Kraliyet Askeri Güçleri (Forces Armées Royales)
FLU	Özgür Birleşme Hareketi (Frente de Liberacion y de la Unidad)
GWOT	Küresel Terörle Mücadele (Global War on Terror)
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
MINURSO	United Nation Mission for Referendum in Western Sahahara (Birleşmiş Milletler Batı Sahra Referandum Misyonu)
OAU	Afırka Birliği Örgütü (Organisation of African Unity)
OCP	Şeriflerin Fosfat Ajansı (Office Cherifien des Phosphates)
ONAREP	Ulusal Petrol Arama ve Çıkarma Şirketi (Office National de Recherches et d'Exploitation Pétrolières)
POLİSARIO	Saguet el Hamra ve Rio de Oro'nun Kurtuluşu İçin Halk Cephesi (Frente
Front	Popular de Liberacion de Saguia el Hamra y Rio de Oro)
PUNS	Sahravi Ulusal Birlik Partisi (Partido de la Union Nacional Saharaui)
SADR	Sahravi Demokratik Arap Cumhuriyeti (Sahrawi Arab Democtaric Republic)
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees)

1. GİRİŞ

Bu çalışma, uzun süredir uluslararası toplumun gündeminde olan Batı Sahra sorununun, bir donmuş sorun olduğunu iddia eder. Uluslararası ilişkilerde, donmuş sorunlara yönelik çalışmalar son dönemde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar, çoğunlukla Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan Güney Osetya, Abhazya, Transdinyester ve Dağlık Karabağ gibi belirli bir grup anlaşmazlığa yönelik olmuştur. Ancak son dönemde, donmuş sorun kavramı dünyanın diğer bölgelerindeki uzun süreli anlaşmazlıkları ifade etmek için de kullanılmaya başlanmıştır. 1975 yılında ortaya çıkan ve henüz bir çözüm sağlanamamış olan Batı Sahra sorunu da donmuş sorun olarak değerlendirilen bu uzun süreli anlaşmazlıklardan biridir. Batı Sahra sorunu; silahlı eylemlerin gerçekleşmiş olması, resmi ve gayri resmi müzakerelerin yapılmış olması, çatışmanın aniden tırmanma eğiliminde olması, bölgeler ve küresel aktörlerin politikaları dolayısıyla, sorunda uzun süre herhangi bir değişimin yaşanmamış olması gibi özellikleri ile bir donmuş sorun niteliğindedir.

Uluslararası ilişkilerde, donmuş sorun kavramına yönelik henüz genel kabul gören bir tanım yapılamamıştır. Kısaca savaş veya barış durumunun olmaması olarak ifade edilebilecek olan donmuş sorun, genel olarak aktif silahlı çatışmanın veya krizin sona erdiği, fakat bir barış anlaşmasının yapılamadığı ve siyasi çözümler konusunda tarafların tatmin olmadığı durumları belirtmek için kullanılan bir kavramdır.¹ Bu tür sorunlarda, askeri çatışmanın sona ermiş olduğu ancak anlaşmazlığa neden olan temel noktaların, kalıcı bir barış anlaşması veya uzlaşmış bir siyasi çerçeve olmaksızın devam ettiğine işaret edilir. Burada önemli olan nokta, fiziksel şiddetin azalmış veya ortadan kalkmış olmasıdır.

Donmuş sorunlar yapısal olarak benzer özellikler göstermektedir. Donmuş sorunlar genellikle ana devlet ve çoğunlukla bu ana devletin sınırları içerisinde ortaya çıkmış olan *de facto* devletin² varlığı ile ifade edilir. Ayrıca bölgesel ve uluslararası aktörlerin müdahalesinin bu tür sorunlarda önemli bir yer tutmasından dolayı bunlar çoğunlukla çok taraflı anlaşmazlıklardır. Bu tür sorunların en belirgin özelliklerinden biri ana devlet ile *de facto* devlet arasında askeri çatışmaların gerçekleşmiş olmasıdır. Askeri çatışmalar çoğunlukla uluslararası toplumun arabuluculuğunda gerçekleşen bir ateşkes aracılığıyla durdurulduğunda ancak kalıcı barış sağlanamadığında sorun, donmuş kabul edilir. Bu tür sorunlarda, sürdürülebilir ve kalıcı bir barış kararının olmamasından dolayı askeri

¹ İnternet: "Frozen Conflict". *Wikiwand*, Web: https://www.wikiwand.com/en/Frozen_conflict adresinden 15 Haziran 2018 tarihinde alınmıştır.

² Bir devletin veya hükümetin tanınması ile ilgili olarak kullanılan *de facto* sözcüğü fiili devlet olma durumunu ifade etmektedir.

çatışmaların yeniden başlaması ihtimali her zaman söz konusudur. Yani kuvvet kullanımı bir seçenek olarak kalmaktadır.³ Donmuş sorunlarda çözümün önündeki temel engel, ana aktörlerin uzlaşmaz politikalarıdır. Donmuş sorunlarda ana devlet, toprak bütünlüğü ilkesine vurgu yaparken de facto devlet self determinasyon⁴ ilkesini öne çıkarmaktadır. Uzlaşmaz bakış açıları nedeniyle farklı amaçlara sahip olan doğrudan ilgili tarafların bir çözüme ulaşmaları pek olası değildir. Donmuş sorunların çözümünde veya çözümsüzlüğünde dış aktörlerin varlığı önemli bir etkidir. Donmuş sorunlar, doğrudan ve dolaylı aktörlerin yanı sıra bulundukları bölgelerde siyasi ve ekonomik istikrar, güvenlik ve insan hakları ihlalleri gibi konularda birçok önemli sorunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu tür sorunlardan etkilenen ülkeler, can kayıpları, mülteci sorunları, ekonomik engeller, az gelişmişlik, siyasi istikrarsızlık, güvenlik problemleri gibi birçok açıdan dezavantajlı duruma düşmektedir.

Bu çalışmada analiz konusu olan Batı Sahra Sorunu, tipik bir donmuş sorun örneği olarak görülmektedir. Bu sorunu, donmuş olarak nitelendirmek meseleye muhtemel bir çözümün bulunamayacağı veya bu anlaşmazlığın sonsuza kadar aynı noktada kalacağı anlamına gelmemekte, aksine tarafların ve sorunun farklı açılardan ele alınmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, Batı Sahra'nın bir kısmında kontrol sağlayarak uluslararası toplum tarafından büyük ölçüde tanınmayan de facto bir devlet niteliğindeki Sahravi Demokratik Arap Cumhuriyeti'ni (SADR) kurmuş olan Polisario Cephesi (*Frente Popular de Liberacion de Saguia el Hamra y Rio de Oro*) ile kendi müttefikleri de dâhil olmak üzere Batı Sahra üzerindeki egemenliği hiçbir ülke tarafından tanınmamış olan Fas Krallığı bu donmuş sorunun ana aktörleridir.

Batı Sahra üzerindeki iddialarını İspanyol sömürgeciliği öncesinden kaynaklanan tarihsel haklara dayandıran ve 1975 yılından bu yana Batı Sahra'nın büyük bir kısmına hâkim olan Fas, çözüm yolu olarak self determinasyonun ilkesine başvurulmasına açıkça karşı çıkmakta ve sorunu ayrılıkçı bir hareket ile mücadele olarak değerlendirmektedir. Buna karşılık, Polisario açısından bu sorun, Fas'ın uluslararası hukuka aykırı olarak işgal etmiş olduğu Batı Sahra'da, Birleşmiş Milletler (BM) kararlarına uygun olarak Sahravilerin⁵ self determinasyon hakkının uygulanmasını sağlamak olarak değerlendirilmektedir. Her iki taraf da bölge üzerindeki iddialarından feragat etmeye istekli olmadığından, sorunun başlangıcından bu yana çözüme yönelik girişimler başarısız olmuştur. Batı Sahra

³ Lynch, D. (August/September 2001). "Unrecognised States in Eurasia-Frozen Conflicts". *The World Today*, 36-38, 36.

⁴ Ulusların kendi kaderini tayin hakkı anlamına gelen uluslararası hukuk ilkesidir.

⁵ Sahravi, Batı Sahra'da yaşayan çoğunluğu siyah olan güneydeki halk ile daha açık tenli olan kuzey halkından oluşan yerli halka verilen addır. 2. Bölümde bu konuda yarıntılı bilgiler verilecektir.

anlaşmazlığının donmuşluğu, yalnızca doğrudan tarafların uzlaşmaz politikalarına bağlı bir durum değildir. Soğuk Savaş şartlarında, her bir tarafın yanında yer alan dost ve müttefik devletlerin yanı sıra komşu ülkelerin bölgeye ilişkin çıkarları anlaşmazlığın dondurulmasında önemli rol oynamıştır.⁶

Çok taraflı bir anlaşmazlık olan Batı Sahra sorununun, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa, İspanya ve Cezayir bölgesel ve küresel aktörler olarak sorunun gidişatında önemli rol oynamaktadır. ABD, sorunun başlangıcından bu yana bölgedeki güvenlik ve istikrar endişesiyle Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğini açıkça tanımaksızın bu ülkeye siyasi, ekonomik ve askeri destek sağlanmaktadır. Benzer şekilde, eski sömürgeci güç Fransa da kendi ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda bağımsız bir Batı Sahra devletinin kurulmasına karşı çıkarak Fas monarşisinin istikrarıyla ilgilenmekte ve monarşiye destek sağlamaktadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) üyesi bu iki devlet, Fas'a sağladıkları doğrudan desteğin yanı sıra BMGK'da Fas aleyhine bir karar alınmasına da engel olmaktadır. Bu iki devlet bu şekilde, Fas'ın Soğuk Savaş döneminde komünizme karşı ve 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Küresel Terörle Mücadele (Global War on Terrorism-GWOT) politikası kapsamında teröre karşı üstlendiği rolden dolayı bu ülkeyi ödüllendirmektedirler. İspanya ise ekonomik çıkarları ve güvenlik endişeleri nedeniyle dengeli bir politika izlemekte ve taraflardan birine karşı tavır almaktan kaçınmaktadır. Buna karşın, anlaşmazlığın başından itibaren sorunun ilgili taraflarından biri olan Cezayir, ilkesel ve ekonomik nedenlerin yanı sıra Fas ile arasındaki güç mücadelesi nedeniyle açık bir biçimde Polisario'yu desteklemektedir. Cezayir'in sahip olduğu hidrokarbon yatakları ve 11 Eylül sonrasında bölgede üstlendiği rol, açıkça Fas'ın politikalarını desteklemelerine rağmen ABD ve Fransa'nın Cezayir'in karşı çıktığı bir çözümü dayatmakta isteksiz davranmalarına yol açmıştır. Tarafların uzlaşma yönündeki isteksizliği, uluslararası toplum ile Fas ve Polisario üzerinde etkisi olan devletlerin bir çözüm bulmak ve bazı ödünler vermek için taraflar üzerinde baskı uygulamadaki isteksizliği ile birleşince sorunun donmuşluğu kaçınılmaz olmuştur.

Batı Sahra sorununun donmuşluğundaki bir diğer önemli etken de Batı Sahra'nın doğal kaynaklarının kullanımında ana aktörler arasında yaşanan anlaşmazlıktır. Afrika'nın kuzey-doğusunda Atlantik kıyısında stratejik bir bölgede yer alan Batı Sahra, fosfat, balıkçılık kıyıları, demir cevheri, petrol, doğalgaz ve kum gibi önemli doğal kaynaklara sahiptir. Fas, 1975 yılından bu yana, fosfat ve balıkçılık kıyıları üzerinden artan bir biçimde ekonomik ve siyasi kazanç sağlarken Sahravilerin bu kaynaklar üzerinden sağladığı

⁶ Novais, R.A. (2009). "An Unfinished Process: the Western Sahara as a Post-Scriptum of the Colonial Period". *Africana Studia*, N°12, 59-66, 63.

fayda, Fas'ın hâkimiyeti ile birlikte giderek azalmıştır. 2000'li yılların başında, Fas'ın ve daha sonradan ise SADR'ın uluslararası şirketlere petrol arama izni vermesi doğal kaynakların kullanımı meselesini daha da karmaşık hale getirmiştir.

Donmuş bir sorun olarak ele alındıktan Batı Sahra sorununun kökeni, sömürgecilik dönemine kadar geriye gitmektedir. 1884 yılında Batı Sahra'yı ele geçirerek bölgede bir sömürge yönetimi kurmuş olan İspanya, 1961 yılında Batı Sahra'yı İspanyol vilayeti haline getirerek dekolonizasyon döneminde bölgenin dekolonizasyonunu sağlamada isteksiz olmuştur. Ancak 1970'li yılların başında, Portekiz'in Afrika'daki sömürge varlığının hızla çöküşü, Batı Sahra'daki sömürge yönetimine son vermek amacıyla 1973 yılında kurulmuş olan Polisario Cephesi'nin eylemlerini yoğunlaştırması ve BM'nin dekolonizasyon baskısını artırması üzerine, İspanya, 1974 yılında bölgede bir self determinasyon referandumu düzenlemeyi kabul etmiştir. Ancak bu referandum gerçekleştirilememiştir. İspanya, 14 Kasım 1975 tarihinde, Batı Sahra üzerinde hak iddia eden Fas ve Moritanya ile Batı Sahra'da geçici bir yönetim kurulmasına ve bölge üzerindeki yönetim yetkilerini ortak bir Fas-Moritanya yönetimine devredilmesini sağlayan Madrid Anlaşması'nı imzalayarak Batı Sahra'dan çekilmiştir. Madrid Anlaşması'nın ardından Fas ve Moritanya Batı Sahra'yı işgale başlamıştır. Polisario Cephesi'nin işgale karşı silahlı eylemlere başvurması ile bölgede uzun süreli bir savaş başlamıştır. Moritanya, 1979 yılında Polisario ile imzaladığı Cezayir Anlaşması ile bölgeden çekilirken Fas ve Polisario arasındaki savaş, tarafların 30 Ağustos 1988 tarihinde BM Genel Sekreteri gözetimindeki uzlaşma önerisini prensipte kabul etmelerine kadar devam etmiştir.

BMGK, 1991 yılında, taraflar arasında ateşkesin sağlanması ve bir referandum düzenlemesine ilişkin çerçeve çizen Barış Planı'nı kabul etmiştir. Bu çerçevede, 1992 yılında yapılması planlanan referandum için taraflar seçmen listelerinin İspanya tarafından 1974 yılında yapılan nüfus sayımının esas alınarak oluşturulması konusunda mutabık kalmışlar ancak listelerin güncellenmesine ilişkin kriterler konusunda ayrı düşüşlerinden 1992-1997 yıllarında seçmen belirleme konusunda bir sonuca ulaşamamıştır. Bu tarihten itibaren, BM gözetiminde taraflar defalarca bir araya gelmiş ve kendi önerilerini sunmuş olmalarına rağmen kalıcı ve karşılıklı kabul edilebilir siyasi bir çözüme ilişkin herhangi bir sonuç alınamamıştır. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasında ortaya çıkmış olan Batı Sahra sorunda, Fas ve Polisario Cephesi arasında sağlanan ateşkesin üzerinden 25 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen henüz bir çözüme ulaşamamıştır. 40 yılı aşkın süredir devam eden bu sorun, bugün "donmuş" ya da "unutulmuş" sorunlar kategorisinde değerlendirilmektedir.

Uluslararası çatışmaların yıkıcı etkileri olmaksızın uzun süredir varlığını sürdüren Batı Sahra sorunu BM'nin de dâhil olduğu uluslararası toplum tarafından şiddetin durmuş olması başarı ölçütü kabul edildiğinden, geline süreçte hem uluslararası toplum hem de taraflar statükodan memnun hale gelmiştir.⁷ Batı Sahra sorununun geline süreçte donmuş bir sorun haline geldiğinin öne sürüldüğü bu çalışmada, donmuş sorun kavramına ilişkin çalışmalar incelenmiş ve Batı Sahra sorununun tarihsel süreci, ortaya çıkış nedenleri, çözüm çabaları ele alınarak sorunun donmuşluğu bu çalışmalar üzerinden yorumlanmıştır. Bu kapsamda, Birinci Bölüm'ün Giriş kısmını oluşturduğu bu çalışmanın İkinci Bölümü'nde donmuş sorun kavramının tanımlaması yapıldıktan sonra, donmuş sorunların özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu kısmı, Batı Sahra'nın coğrafi konumuna, doğal kaynaklarına, toplumsal ve demografik yapısına ilişkin bilgilendirmelerin yapıldığı ve Batı Sahra'nın İspanya tarafından sömürge haline getirildiği kısım izlemiştir. Çalışmanın Üçüncü Bölümü'nde, Batı Sahra Sorunu'nun ortaya çıkışı, İspanya'nın bölgeden çekilmesi ve Fas Krallığı ile Moritanya'nın bölgeyi işgal etmesi tarihsel süreç içerisinde incelenmiştir. Polisario Cephesi'nin liderliğini üstlendiği Sahravi milliyetçiliğinin oluşumu, Fas'ın ve Moritanya'nın Batı Sahra üzerindeki hak iddiaları, Cezayir ile Fas arasındaki bölgesel güç mücadelesi ve Soğuk Savaş dönemi politikaları Batı Sahra sorunun ortaya çıkış nedenleri olarak ele alınmıştır. Bunu, Batı Sahra'da Polisario Cephesi ile Fas ve Moritanya arasında 16 yıl boyunca devam eden savaş dönemine ilişkin tarihsel süreç takip etmiştir. Daha sonra, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte BM'nin girişimiyle başlatılan çözüm çabaları, arabuluculuk girişimleri, taraflarca ortaya konulan planlar ve mevcut durum incelenmiştir. Çalışmanın Dördüncü Bölümü'nde ise Batı Sahra anlaşmazlığı donmuş sorun olarak tartışılmıştır. Bu bölümün başında, geline noktada Batı Sahra sorunun çözümsüzlüğü donmuş sorun olarak incelenmiştir. Bu kapsamda, ana aktörlerin uzlaşmaz iddialarının, uluslararası aktörlerin politikalarının ve Batı Sahra'nın doğal kaynaklarının kullanımının Batı Sahra sorununun donmuşluğu üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna göre, aynı sınırlar üzerinde egemenlik iddiasında bulunan Fas ve Polisario'nun aktif çatışmazsızlık sürecinde mevcut kazanımlarını kaybetmemek amacıyla statükodan memnun hale gelmesi ile siyasi, ekonomik ve stratejik kaygılarla hareket eden uluslararası aktörlerin uluslararası hukuku ve normları yok sayarak izledikleri politikalar ile sorunun donmuşluğuna katkı sağladığı kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra, Batı Sahra'nın doğal kaynaklarının kullanımında ana aktörler arasında yaşanan ihtilafın hukuki boyutu ve bu kaynakların taraflara sağlamış olduğu ekonomik ve siyasi faydayı kaybetmeme isteğinin sorunun donmuşluğuna katkı sağladığı ifade edilmiştir. Bu bölümün sonunda donmuş bir sorun olarak Batı Sahra anlaşmazlığının mülteci sorunu ve insan hakları

⁷ Theofilopoulou, A. (April, 2010). "Western Sahara: The Failure of "Negotiations without Preconditions"". *United States Institute of Peace-Peacebrief* 22, 2.

ihlallerine sebep olması, Mağrip'te bölgesel entegrasyon sürecine engel olması, bu bölgede güvenlik krizi oluşturmaları gibi sonuçlarına değinilmiştir. Çalışmanın son bölümü olan sonuç kısmı ile çalışma tamamlanmıştır.

Bu çalışma, Batı Sahra konusunda metodoloji olarak büyük oranda literatür taraması üzerinden tarihsel bir analiz yapmaktadır. Çalışmada sayısal verilerden ve ana aktörler arasındaki sınırları ve doğal kaynakların yoğunlaştığı bölgeleri gösteren haritalardan faydalanarak Batı Sahra sorunundaki genel durum gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmanın, Batı Sahra konusunda Türkçe literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKAPLAN

2.1 Donmuş Sorun Kavramı

Uluslararası İlişkiler literatüründe, yeni bir kavram olan donmuş sorun, genel olarak henüz çözüme ulaşmamış uzun süreli anlaşmazlıkları nitelerken kullanılmaktadır. Donmuş sorun, literatürde kuramsallaşmadan ziyade büyük ölçüde uygulamalı bir yapıya sahiptir. Bu kavramın kullanımı, pratikte yaşanan gelişmelere bağlı olarak zaman içerisinde değişim göstermiştir. Bu bağlamda, öncelikle kavramın literatürdeki tarihsel gelişimi ile kullanımlarını, kavrama yönelik tanımlamalar ile eleştirel yaklaşımları ve donmuş olarak nitelendirilen sorunların ortak özelliklerini ele almak kavramsal çerçevenin çizilmesi açısından faydalı olacaktır.

2.1.1 Donmuş sorun tanımı

Uluslararası İlişkilerin diğer pek çok kavramı gibi donmuş sorun kavramının da henüz üzerinde uzlaşılmış bir tanımı yoktur. İngilizce “frozen conflict” yani “donmuş çatışma” anlamına gelen kavram, Türkçe literatürde “donmuş sorun” olarak kullanılmaktadır. Cambridge Üniversitesi araştırma görevlisi, Thomas D. Grant tarafından kavramın etimolojisine yönelik yapılan bir araştırmaya göre, XX. yüzyılın ortalarından önce İngilizce yayınlarda *frozen conflict* ifadesine rastlanmamıştır.⁸ Uluslararası İlişkiler literatüründe yeni bir kavram olan donmuş sorun, pratikteki gelişmelere bağlı olarak zaman içerisinde genişlemiş ve derinleşmiştir.

Donmuş sorun kavramı, Uluslararası İlişkiler literatüründe ilk kez 1968 yılında Syracuse Üniversitesi Sosyoloji Profesörü Louis Kriesberg tarafından kullanılmıştır. Kriesberg “her iki tarafın da uzlaşmaz tutumlarına tamamıyla bağlı kaldığı ancak her ikisinin de uzlaşma, çekilme veya askeri işgal yoluyla karar alma girişiminde bulunmadığı durum” olarak ifade ettiği değerlendirmesini “donmuş sorunlar” olarak adlandırdığı bir kategoride tanımlamıştır.⁹ Daha sonra, 1971 yılında Missouri-St. Louis Üniversitesi Siyaset Bilimi Profesörü Edwin H. Fedder “Soğuk Savaş tipi donmuş sorunlar askeri karşılaşmalardan ortaya çıkabilir de çıkmayabilir de”¹⁰ ifadesi ile donmuş sorun kavramına değinmiştir. Grant’a göre, Kriesberg’in tanımı hem dar hem geniş kapsamlıdır. Donmuş

⁸ Grant, T.D. (2017). “Frozen Conflicts an International Law”. *Cornell International Law Journal*, (Vol.50), 361-413, 363. Bu kavramın ilk kullanımlarından biri, 1911 yılında Academy and Literature’deki yazınsal/edebi incelemede Wilfrid Randell tarafından yazılan “The Hero as Baby” başlıklı kısımdır.

⁹ Grant, 2017, 373.

¹⁰ Grant, 2017, 373.

sorun olarak tanımlanan durumların çoğunda, çözüm girişimleri olmasına rağmen Kriesberg bunları hariç tuttuğu için dar kapsamlıdır. Zorlu sorunların tamamı, günümüzde “donmuş sorun” olarak adlandırılmadığından geniş kapsamlıdır.¹¹ Çatışma riski, ihtilafın başlamasından bu yana önemli ölçüde gerilemiş olsa bile günümüzde tipik olarak donmuş tanımlanan sorunlar askeri çatışma riskini beraberinde getirdiğinden Fedder’in tanımı ise daha kapsayıcı olarak değerlendirilmiştir.¹² Ancak bu kullanımlar, günümüzde donmuş sorun olarak nitelendirilen durumlara tam anlamıyla uymamaktadır.

Donmuş sorun kavramı, bugün bilinen manada 1990’lı yılların başında, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Sovyetler Birliği coğrafyasında ortaya çıkan Güney Osetya (Gürcistan), Abhazya (Gürcistan), Transdinyester (Moldova) ve Dağlık Karabağ (Azerbaycan) gibi belirli bir grup anlaşmazlığı ifade etmek için kullanılmıştır.¹³ Örneğin, Gregory R. Copley, 1994 tarihli *Defense&Foreign Affairs Handbook* adlı çalışmasında, “Dağlık Karabağ sorununun askeri olarak gerçek bir “donmuş” sorun haline geldiğini ifade etmiştir.¹⁴ Kavramın 1990’lı yıllardaki bir diğer bir kullanımı, Sovyetler Birliği’nin Merkezi Sendikalar Konseyi’nin (*All-Union Central Council of Trade Unions*) eski gazetesi *Trud’a* yazılmış bir makalede Abhazya’ya atıfta bulunularak “bu tanınmamış cumhuriyetin donmuş sorun koşullarına gelmek için uzun bir süre var olmak zorunda kalacağına” ilişkin yapılan değerlendirmedir.¹⁵

Güney Osetya, Abhazya, Transdinyester ve Dağlık Karabağ donmuş sorunlarının, Sovyet sonrası dönemin başlamasıyla ana devletleriyle yaptıkları şiddetli savaşların sonucunda belirli bölgeler üzerinde egemenlik sağlamaları; bağımsızlıklarını ilan ederek de facto devletler kurmaları ve uluslararası toplum tarafından egemen devlet olarak tanınmamış olması gibi bazı ortak özellikleri vardır.¹⁶ Ayrıca ortak bir Sovyet geçmişine sahip olmaları, açıkça veya dolaylı olarak ayrılıkçıları destekleyen Moskova yönetiminin bölgesel etkisine ilişkin gerçekliği deneyimlemiş olmaları, farklı bölgesel ve uluslararası aktörlerin çıkarlarının buluştuğu noktada bulunmaları gibi benzerlikleri de söz konusudur.¹⁷ Rutland’a göre bu donmuş sorun alanlarının, görünüşte kendi kendini

¹¹ Grant, 2017, 373.

¹² Grant, 2017, 373.

¹³ İnternet: Grigas, A. (June, 2016). “Frozen Conflicts: A Tool Kit for US Policymakers”. *Atlantic Council*, Web: <http://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/frozen-conflicts-a-tool-kit-for-us-policymakers> adresinden 15 Ekim 2017’de alınmıştır. ; Zimmerly, K.E. (2009). *Georgia: Frozen Conflict and Role of Displaced Persons*, Unpublished Graduate Thesis, Denver University, US, 10.

¹⁴ Grant, 2017, 373-374.

¹⁵ Grant, 2017, 374

¹⁶ Rutland, P. (2007, 1 March). *Frozen Conflicts, Frozen Analysis*. Paper Presented to the International Studies Association, Chicago, IL, US, s.1.

¹⁷ Morar, F. (2010). “The Myth of ‘Frozen Conflicts’”. *Per Concordiam-Journal of European Security and Defense Issues*, (1/2) 10-17, 11.

yönetme mücadelesini içeren etnik çatışmalar olması ve ana devletin topraksal bütünlüğü ilkesine karşılık self determinasyon ilkesine atıfta bulunulması gibi noktalarda ortaklıkları söz konusudur.¹⁸ Ana devletler Azerbaycan, Gürcistan ve Moldova'nın da zayıflığı, ekonomik çöküntü içerisinde olmaları ve ulusal güvenliklerinin tehdit altında olması gibi benzer özellikleri vardır.¹⁹

Donmuş sorun kavramına, çoğunlukla Sovyetler Birliği coğrafyasına ortaya çıkan sorunları tanımlamak için başvurulmuşsa da son dönemlerde, kendi içerisinde ayırt edici özellikleri olan Batı Sahra, Kosova, Bosna Hersek, Sudan, Kıbrıs, Kore, Gazze gibi dünyanın diğer bölgelerindeki uzun süreli anlaşmazlıkları ifade etmek için de bu kavram kullanılmaya başlanmıştır.²⁰ Hatta ABD-İran ilişkilerinden ve Avrupa Birliği (AB), Rusya ve ABD arasındaki ilişkilerden bahsedilirken de bu kavramdan yararlanılmaya başlandığı²¹ gözlenmektedir.

Donmuş sorun, ortak kabul gören bir tanımı olan ve sınırları net olarak belirlenmiş bir kavram değildir. Her ne kadar genel kabul gören bir tanım yapılamamış olsa da farklı otoritelerce bu kavramın farklı özelliklerine vurgu yapan bazı tanımlamalar ortaya konulmuştur. Donmuş sorun, genel olarak askeri çatışmaların durdurulduğu ancak kalıcı bir barış anlaşması ya da uzlaşmış bir siyasi çerçeve olmaksızın anlaşmazlığın temelini oluşturan nedenlerin devam ettiği durumlar olarak tanımlanabilir.²² Bu kavram, Nodia tarafından “ne uluslararası toplum ne de ayrılık sonrasında kalan devlet (ana devlet) tarafından tanınmayan de facto bir rejimin kurulmasına yol açan ayrılıkçılık konusundaki şiddetli etnopolitik çatışmalar” olarak tanımlanmaktadır.²³ Nodia donmuş sorun tanımını yaparken ayrıca ayrılıkçılık içeren şiddetli çatışmaların yaşanmış olmasına ve nispeten başarılı olan ayrılıkçı tarafın belirli bölgeler üzerinde askeri kontrol sağlaması koşullarına dikkat çekmiştir.²⁴ Clancy ve Nagle, bu tanımlamaya ek olarak çatışmanın bir barış anlaşmasının imzalanmadığı çıkmaz ile sonuçlandığını ifade etmiştir.²⁵ Popescu ve

¹⁸ Rutland, 2007, 3.

¹⁹ Kapitonenko, M. (2009). “Resolving Post-Soviet “Frozen Conflicts”: Is Regional Integration Helpful?”, *Caucasian Review of International Affairs*, 3(1), 37-44, 37.

²⁰ Grant, 2017, 374.

²¹ Grant, 2017, 374.

²² Pohl, B.A. (2016). *Frozen Conflicts, De Facto States, And Enduring Interests in the Russian Near Abroad* Unpublished MSU Graduate Thesis, Missouri State University, US, 3.

²³ Clancy M.A.C. and Nagle J. (2009, 10-12 June). *Frozen Conflicts, Minority Self-Governance, Asymmetrical Autonomies-In Search of a Framework for Conflict Management and Conflict Resolution*. Paper Presented to the 6th Asia-Europe Roundtable, Londonderry/Derry, Republic of Ireland, 14.

²⁴ Internet: Nodia, G. (2004). “Europeanization and (not) Resolving Secessionist Conflicts”. *European Centre for Minority Issues*, s.1. Web: <https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Comment01.pdf> adresinden 10 Ekim 2017’de alınmıştır.

²⁵ Sabor, I. (2012). *Economic Viability Under Frozen Conflict: “The Island of Transnistria”*. Unpublished Master’s Thesis, Oslo University, Sweden, 2.

Weir'e göre bu tanımda, ayrılığı çevreleyen şiddet büyük ölçüde azaldığından sorun donmuş olarak kabul edilmekte ancak "donmuş" sıfatı siyasi faaliyetlerin olmadığı izlenimi verdiği için biraz yanıltıcıdır çünkü hepsinde olmasa bile çoğu donmuş sorunda bunun tersi bir durum söz konusu olabilmektedir.²⁶

Sourander'a göre, "donmuş" sözcüğü, savaş durumunun sona erdirilmesinin ancak taraflar arasında barışın ulaşılamaz hale gelmesinin ardından ortaya çıkan durumu, yani "ne savaş ne barış (no peace, no war)" tipi anlaşmazlıkları tanımlamak için türetilmiştir.²⁷ Popescu ve Weir'e göre Sourander'ın tanımı, çatışmanın ardında herhangi bir siyasi faaliyetin olmadığını varsaydığından donmuşluk durumunun sadece söz konusu ülkeler arasındaki diyalog eksikliğinin sonucu olduğu ve hiçbir siyasi çerçevenin bunu çözemeyeceği anlamına geldiği için son derece yanıltıcıdır.²⁸ MacFarlane'e göre, donmuş sorun, geniş çaplı aktif çatışmaların olmadığı, karşılıklı olarak üzerinde anlaşılmış bir ateşkesin var olduğu ancak siyasi bir çözüm veya barışa ulaşma çabalarının başarısız olduğu durumdur.²⁹ İki unsuru birleştirerek bir donmuş sorun tanımı yapmış olan Caspersen ve Satansfield'e göre; a) çıkmaz ve gerilimi düşürme aşamaları arasında kalan sorun, barışı koruma müzakerelerine rağmen asla nihai bir çözümle sonuçlanmaz ve b) uluslararası toplum tarafından tanınmayan de facto bir devletin ortaya çıkması ihtimaline neden olur.³⁰

Études Internationales'ın 2009 yılında yayınlanan özel sayısında Jolicoer ve Compana, federal yapıdaki bir komünist devletin parçalanması bağlamında ayrılıkçı hareketin doğuşu; genellikle barışı koruma operasyonu ile güçlendirilen bir ateşkesin tesis edilmesi ile askeri çatışmaların askıya alınması; ayrılıkçı tarafın başarısı ve bazı durumlarda anlaşmazlıkların belirsiz statüye sahip devlet kurumlarına dönüşmesi ile de facto bir devletin oluşumu; ve ayrılıkçı tarafın kazanımlarının uluslararası toplum tarafından tanınmaması olarak sıraladığı dört unsura dikkat çekerek bir donmuş sorun tanımı yapmıştır.³¹ Ancak bu tanım, komünist bir federal devletin parçalanmasına atıfta bulunarak bir sınırlandırma yaptığından oldukça dar kapsamlı olarak değerlendirilebilir.

²⁶ Clancy and Nagle, 2009, 14.

²⁷ Tiberio, M. (2014). *Beyond Smoke and Mirrors: EU Strategy in Nagorna Karabakh- A Multi-Perspective Analysis for a New Role in the Settlement of the Conflict*. Unpublished Master of Arts Thesis, Ku Leuven University, Belgium, 5.

²⁸ Tiberio, 2014, 5.

²⁹ Gogaladze, K. (2017). *Frozen Conflicts in Associated Eastern Partnership Countries: Georgia and Moldova- A Comparative Case Study*, Unpublished Master of Arts Thesis, Tartu University, Estonia, 34.

³⁰ Gogaladze, 2017, 35.

³¹ Grant, 2017, 375-376.

Donmuş sorun kavramına alternatif olarak sürüncemeli, çözümsüz, durağan, kalıcı ve uzatmalı gibi kavramları birbirinin yerine kullanmış olan³² Morar eleştirel bir tanım yapmıştır. Buna göre, Morar donmuş sorun kavramını kabul etmenin gelinen noktada çatışmanın yakın zamanda yeniden patlak vermeyeceğini, bu problemin başkasına ait olduğunu farz eden alaycı bir tutum, yaklaşan tehlikeyi göremeyeceğimizi iddia eden bir yaklaşım, çatışma sonrası etkilerin hala gözle görülebilirken ve gelişirken mevcut durumun donmuş olduğunu iddia eden iki yüzlü bir yaklaşım anlamına geleceğini ifade etmiştir.³³

Donmuş sorun tanımlamalarından anlaşmazlığın temel nedenlerine ve çatışan tarafların temel çıkarlarına değinilmeden veya bunlar ortadan kaldırılmadan doğrudan ve dolaylı fiziksel şiddetin azalmış olabileceği anlaşılmaktadır.³⁴ Ancak donmuş sorun kavramı, hiçbir durum veya olay tamamen donmuş olamayacağından çoğunlukla eleştirilmektedir.³⁵ Nitekim sorun bölgelerinde şiddet eylemleri de dâhil olmak üzere önemli aşamalar vardır.³⁶ Morar'a göre donmuş sorun kavramı kendi başına mantıksız bir tezattır. Çünkü bu birleşim, doğası gereği dinamik olan "çatışmalar" ve hareketsizliği düşündüren fiziksel bir durum olarak "donmuşluk" kelimelerinden oluşmaktadır.³⁷ Oysa ne fiziksel dünyada ne de siyasi dünyada hiçbir şey değişmeden sonsuza kadar kalamaz.³⁸ Bundan dolayı bu kavram, bir sorunun dondurulduğu, beklemeye alındığı düşüncesi uyandırması bakımından yanıltıcı olabilmektedir.³⁹ Donmuş sorun, durağan bir olgu olmadığı gibi devam eden müzakereler, barış anlaşmasının yenilenmesi ve çatışmanın tırmanmasını önlemeye yardımcı olacak reformların artması gibi gelişmeleri içermektedir.⁴⁰

Donmuş sorun kavramı, Uluslararası İlişkiler disiplinde gelişen bir çalışma alanı olarak değerlendirilebilir. Donmuş sorun olarak nitelendirilen anlaşmazlıkların farklı

³² Morar, 2010, 11.

³³ Morar, 2010, 10.

³⁴ Aggestam K. And Björkdahl A. (January 2011). "Just Peace Postponed: Unending Peace Processes & Frozen Conflicts," **Just and Durable Peace by Piece (JAD-PbP) Working Paper Series**, NO:10, 4.

³⁵ İnternet: Nodia, G. (2004). "Europeanization and (not) Resolving Secessionist Conflicts". *European Centre for Minority Issues*, s.1. Web: <https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Comment01.pdf> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

³⁶ İnternet: Nodia, G. (2004). "Europeanization and (not) Resolving Secessionist Conflicts". *European Centre for Minority Issues*, s.1. Web: <https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Comment01.pdf> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

³⁷ Morar, 2010, 16.

³⁸ Morar, 2010, 11.

³⁹ Morar, 2010,11.; Zivkovic, N. and Chavez Fregoso, C.(2012). "Western Sahara: A Frozen Conflict". *Journal of Regional Security*, (2/2012), 139-150, 40.; İnternet: Nodia, G. (2004). "Europeanization and (not) Resolving Secessionist Conflicts". *European Centre for Minority Issues*, s.1. Web: <https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Comment01.pdf> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁴⁰ Aggestam and Björkdahl, 2011, 4-5.

özellikleri bünyesinde barındırmasından dolayı öz ve kapsayıcı bir tanım yapmak oldukça zordur. Yani donmuş sorun, tek başına kolayca tanımlanabilecek bir olgu değil, çok sayıda problem ve anlaşmazlığı içeren bir kavramdır.⁴¹ Bundan dolayı, her durumu kapsayan bir tanım yapmak yerine, varolan donmuş sorun örneklerinin özellikleri incelenerek yapılacak analiz, konunun anlaşılması açısından daha faydalı olacaktır.

2.1.2 Donmuş sorunların özellikleri

Donmuş sorun kavramının genel kabul gören bir tanımı yapılamamış olsa da bu tip sorunlar yapısal açıdan benzer özellikler göstermektedir. Bu çalışmada, mevcut donmuş sorunların ortak noktaları temel alınarak donmuş sorun özellikleri belirlenmiştir. Buna göre, donmuş sorunların özelliklerini doğrudan taraflar arasında askeri çatışmaların yaşanmış olması, durmuş olan çatışmaların yeniden başlama ihtimalinin devam etmesi, doğrudan taraflarca karşılıklı kabul edilmiş sürdürülebilir bir barış kararının olmaması, bir ana devlet ile bir de facto devletin varlığı ve bunların uzlaşmaz politikalarını sürdürmeleri, çok taraflı olması, çözüm için dış aktörlerin zafer beklentisinin olmaması ve diğer uluslararası sorunlara kaynaklık etmesi şeklinde sıralamak mümkündür. Burada sıralanan sekiz temel değişkenin kısaca bir değerlendirmesini yapmak donmuş sorun kavramının analizini kolaylaştıracaktır.

Donmuş sorunların birinci ve belki de en temel özelliği, ana devletin sınırları içerisinde ana devlet ile ayrılıkçı taraf arasında askeri çatışmaların gerçekleşmiş olması ve sınırların değişmesidir. Bu tip sorunlar, çoğunlukla uluslararası toplum tarafından dayatılmış bir ateşkes ile durdurulmuş olan yoğun bir şiddet dalgasından geçerler.⁴² Bu askeri çatışmalar neticesinde, bölgenin kontrolünde değişim yaşanır. Bütün silahlı çatışmalar bölgenin etkin kontrolünün değişimi ile sonuçlanmadığından, bazı iç silahlı çatışmalarda ayrılıkçı taraf sabit bir tutunma noktası elde edemez.⁴³ Ancak donmuş sorunlarda, genellikle güç kullanımı ayrılıkçı tarafın ana devlet sınırları içerisindeki bir alanın etkin kontrolünü sağlamasına yol açar. Ayrılıkçı tarafın kazanmış olduğu askeri zafer ne merkezi hükümetler ne de uluslararası toplum tarafından tanınmadığından anlaşmazlık çözümlenmiş sayılmaz.⁴⁴

⁴¹ Grant, 2017, 411.

⁴² Zimmerly, 2009, 3.

⁴³ Grant, 2017, 391.

⁴⁴ İnternet: Nodia, G. (2004). "Europeanization and (not) Resolving Secessionist Conflicts". *European Centre for Minority Issues*, s.1. Web: <https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Comment01.pdf> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

Donmuş sorunların ikinci özelliği, çatışmaların durmuş olmasına rağmen her an çatışma sürecine dönülmesi ihtimalidir. Tüm doğrudan müdahil tarafların sunulan statükodan hayal kırıklığı duymasından dolayı, donmuş sorun olarak adlandırılan sorunlar sadece ertelenmiş sorunlardır. Bu tür sorunlarda, sürecin ağırdan alınmasından dolayı kaybedilen yılların ardından çatışmanın yeniden başlaması muhtemeldir.⁴⁵ Donmuş sorunlar güçlü ilişkilerin kurulmasına ve taraflar arasında karşılıklı bağımlılığa engel olduğundan savaşın her an yeniden ortaya çıkma ihtimali söz konusudur.⁴⁶ Bu tür sorunlar, genellikle tehlikeli olarak kabul edilmeseler de beklenmedik anlarda meydana gelen şiddet patlamaları nedeniyle kronik hastalıklara benzetilmektedir.⁴⁷ Diğer bir ifade ile “donma” durumunda dahi hangi olayların ve sonuçların ortaya çıkabileceğini tahmin etme zorluğu söz konusu olabilmektedir. Donmuş sorunlarda, tansiyonun aniden tırmanma eğiliminde olması, savaş baltalarının gömülmediğini ve her an ortaya çıkabileceğini ortaya koymaktadır.⁴⁸ Örneğin, 2008 yılında Güney Osetya’da gerçekleşen beş günlük sıcak savaşın ardından sorun yeniden dondurulmuştur.⁴⁹ Dolayısıyla, güvensizlik taraflar arasında önemli bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Donmuş sorunların diğer bir önemli özelliği, doğrudan taraflarca kabul edilmiş sürdürülebilir bir barış kararının olmamasıdır.⁵⁰ Savaş durumundan barış dönemine geçiş süreci, önemli riskler barındıran oldukça karmaşık bir süreçtir. Genellikle çatışma sürecinde askeri yetkililer tarafından savaş alanında yapılan ateşkeslerin⁵¹ devamı niteliğindeki siyasi anlaşmalara dönüşüm sürecinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Donmuş sorunlar, diğer devletlerin veya çok taraflı kurumların dâhil olduğu barış girişimlerine sahne olsa da⁵² uzlaşma süreçleri ara sıra meydana gelen gelişmeler dışında çoğunlukla sonuçsuz kalmaktadır. Donmuş sorunlar, genellikle sorunun temel nedenlerine ve tarafların esas çıkarlarına değinmekte başarısız olan uzun süreli barış süreçlerinin sonuçlarıdır.⁵³ Bu barış süreçlerinde, taraflar genellikle ortak bir barış anlayışı oluşturma konusunda başarısız olmakta ve bunun sonucunda barış sürecinin nihai hedeflerine ilişkin

⁴⁵ Morar, 2010, 11.; Gogaladze, 2017, 37.

⁴⁶ İnternet: İrdam, E. (2012). “De Facto Independent States in the Post-Soviet Territory: A Comparative Study of Transnistria and South Ossetia”. *European Consortium for Political Research*, s.1. Web : <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/c0e31ff8-31fb-4c06-acf2-e52345175bed.pdf> adresinden 10 Ekim 2017’de alınmıştır.

⁴⁷ İnternet: İrdam, E. (2012). “De Facto Independent States in the Post-Soviet Territory: A Comparative Study of Transnistria and South Ossetia”. *European Consortium for Political Research*, s.1. Web : <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/c0e31ff8-31fb-4c06-acf2-e52345175bed.pdf> adresinden 10 Ekim 2017’de alınmıştır.

⁴⁸ Statie, M.C. (2013). *Transnistria: The “Hot” Nature of a “Frozen” Conflict*. Unpublished United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth Thesis, 5.

⁴⁹ Morar, 2010, 15.

⁵⁰ Gogaladze, 2017, 37.

⁵¹ Grant, 2017, 393.

⁵² Grant, 2017, 396.

⁵³ Aggestam and Björkdahl, 2011, 4.

ortak bir görüş ortaya çıkmamaktadır.⁵⁴ Bu tür sorunlarda, “donmuş barış” durumu, devam eden savaş durumuna tercih edilir ve statüko en iyi ikinci veya üçüncü çözüm olarak kabul edilir.⁵⁵ Ana aktörlerin neredeyse tamamı statükoya alışır duruma gelir.

Donmuş sorunların en belirgin özelliklerinden biri, bir ana devlet ile genellikle ana devletin sınırları içerisinde askeri çatışmalar neticesinde yeni sınırlar oluşturarak ortaya çıkmış olan ve uluslararası toplumun büyük çoğunluğu tarafından tanınmamış de facto bir devletin varlığıdır.⁵⁶ Donmuş sorun alanlarında, çatışmalar durmuş olsa da ayrılıkçı bölgeler bağımsız devletler kurmak için dinamik olmuşlardır.⁵⁷ Bundan dolayı çoğu donmuş sorun, egemen devletlere çok benzeyen de facto devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁸ Bu tür sorun alanlarında, daimi nüfusun varlığı, sınırları belirli toprak parçası üzerine konumlanma ve hükümet kurma gibi devlet olmanın geleneksel kriterlerine sahip olan ancak diğer devletler tarafından tanınmayı gerektiren anayasal bağımsızlığı bulunmayan de facto devletler ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Yani bu de facto devletler, belirli coğrafi sınırlar içerisinde yaşayan halk tarafından verilen iç meşruiyete veya yönetme yetkisine sahipken uluslararası tanınma gerektiren dış egemenliğe sahip değildirler.⁶⁰ Dolayısıyla, de facto devletler bir bölge üzerinde etkin kontrol sağlarlar ancak ana devlet de dâhil olmak üzere dış aktörler tarafından tanınmazlar. Bu tür yapılar, bağımsızlıkta ısrarcı davranırlar ve bunu uluslararası topluma kabul ettirmenin yolunu ararlar.

Donmuş sorunların bir diğer belirleyici özelliği, doğrudan tarafların uzlaşmaz bakış açılarını sürdürmeleri dolayısıyla çözümsüzlüğün devam etmesidir. Donmuş sorunlarda, doğrudan ilgili tarafların çıkarlarının farklılığı, uzlaşmanın önündeki ana engeli oluşturur.⁶¹ Tarafların tutumları genellikle topraksal bütünlük karşısındaki bağımsızlık talepleri çerçevesinde şekillenmektedir.⁶² Bu tür sorunlar, uluslararası alanda devlet olmanın ilkeleri olarak tanınmış olan self determinasyon ve toprak bütünlüğü ilkeleri arasındaki çatışmayı temsil etmektedir.⁶³ Dolayısıyla aynı sınırlar üzerinde hak iddia eden tarafların birbirleri nezdinde meşruiyeti yoktur. Bundan dolayı, ana devletler, ayrılıkçılar ile diyaloga girmenin ayrılıkçıları de facto tanıma anlamına gelebileceği gerekçesiyle bu konuda

⁵⁴ Aggestam and Björkdahl, 2011, 5.

⁵⁵ Rutland, 2007, 1.

⁵⁶ Gogaladze, 2017, 37. ve Grant, 2017, 395.

⁵⁷ Lynch, 2001, 36.

⁵⁸ Pokalova, E. (2015). “Conflict Resolution in Frozen Conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh”. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(1), 68-85, 71.

⁵⁹ Lynch, 2001, 36.

⁶⁰ Pokalova, 2015, 71.

⁶¹ Gogaladze, 2017, 34.

⁶² Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 40,

⁶³ Pokalova, 2015, 70.

tereddüt etmektedir.⁶⁴ Böylece ana devletler, siyasi meşruiyet endişelerini göz önünde bulundurarak ayrılıkçıların müdahil olması ve ayrılıkçıların de facto tanınması ikilemiyle karşılaştıklarında genellikle izolasyon stratejisini tercih etmektedirler.⁶⁵ Öte yandan ayrılıkçı tarafın, hükümet, anayasa, seçim, referandum, ordu gibi devlet özelliklerinin ortaya çıkması anlaşmazlığın sona erdirilmesinde önemli bir engel oluşturmaktadır.⁶⁶ Nitekim de facto devletler, siyasi kurumlar oluşturdıklarında, yaşayabilir ekonomiler inşa ettiklerinde ve uluslararası tanınırlığa giden bir yola girdiğinde, bağımsızlıklarının tanınması dışındaki alternatif çözüm yöntemlerini reddederler.⁶⁷ Yani de facto devletler güçlenmeye başladıkça tarafların uzlaşması zorlaşmaktadır. Morar'a göre bu aşamada, tanınma anlamına gelmemekle birlikte, ayrılıkçı yapıların varlıklarını, artan desteklerini ve sivil toplumla ve diğer bazı politik yapılarla temaslarını kabul etmek, mevcut çıkmazın aşılmasının en makul yolu olarak görünmektedir.⁶⁸ Bu doğrultuda, ana devlet endişelerinde haklı olsa da ne güç kullanımının ne de izolasyonun uygulanabilir ve kalıcı bir çözüm getirmeyeceğini ve bunun koruyucu devletin nüfuzunu meşrulaştıracağını ve bölünmenin tek çözüm yolu olduğu algısı yaratacağını kabul ederek buna uygun bir politika izlemelidir.⁶⁹

Donmuş sorunların bir diğer ortak noktası çatışan taraflar üzerinde etkili olan ve genellikle çözümsüzlüğün kaynağı olan dış aktörlerin varlığıdır. Anlaşmazlığa doğrudan müdahil olan dış aktörlerin, çoğunlukla çözüme yönelik inisiyatif almaktan kaçınması çözümsüzlüğe katkı sağlamaktadır. Morar, dış aktörlerin ilk aşamada şiddeti durdurmak veya çatışmanın tırmanmasını sınırlandırmak için hızlıca girişimde bulunduğunu ancak daha sonra, kalıcı bir çözüme yönelik belirleyici eylemlerde bu isteği ortadan kaldıran bir kayıtsızlık söz konusu olduğunu; aniden ortaya çıkan insani krize ve siyasi kargaşaya son verme baskısı altında, sorunun çözümünün ertelendiğini ifade etmektedir.⁷⁰ Nitekim BM, AB, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization- NATO) gibi uluslararası yapılar, donmuş sorunların yeniden "sıcak" çatışmaya dönüşmesi durumunda yayılma ihtimalini önlemek için uygun mekanizmalara sahip olsalar da bu tür sorunları çözmek için uygulanabilir ve kalıcı çözümler bulma konusunda yeterli görülmemektedir.⁷¹

---

⁶⁴ Morar, 2010, 15.

⁶⁵ Morar, 2010, 15.

⁶⁶ Gogaladze, 2017, 36.

⁶⁷ Pokalova, 2015, 72.

⁶⁸ Morar, 2010, 15.

⁶⁹ Morar, 2010, 15.

⁷⁰ Morar, 2010, 11.

⁷¹ Statie, 2013, 5.

Donmuş sorunların çözümü ve bulunduğu bölgenin kaderi, çoğunlukla büyük güçlerin sorunu çözüme kavuşturmadaki istekliliğine bağlıdır.⁷² Dış aktörlerin, müzakere sürecinde ve anlaşmazlığın yönetiminde oynadığı olumlu ve olumsuz roller donmuş sorunların çözümünde odak noktasıdır.⁷³ Clancy ve arkadaşları, donmuş bir sorunun neden çözülmemediğini açıklarken endojen (iç kaynaklı) ve eksojen(dış kaynaklı) faktörlerin önemini vurgulayarak statükoyu değiştirmek için devletin yetersizliği veya siyasi irade eksikliği gibi endojen faktörlerin yanı sıra donmuş sorunların çözümünde çoğunlukla kilit rol oynayan dış aktörler gibi eksojen faktörler arasındaki etkileşimin sorunun dönüşümünü veya çözümünü engellediğini ifade etmektedirler.⁷⁴ Clancy ve arkadaşlarına göre, donmuş sorunları diğer azınlık sorunlarından ayıran temel nokta budur.⁷⁵ Nitekim iç ve dış aktörlerin anlaşmazlığın çözümüne engel olması, donmuş bir sorunu tanımlamak ve onu diğer azınlık anlaşmazlıklarından ayırmak için kullanılan bir argüman olmaya başlamıştır.⁷⁶

Dış aktörlerin bir veya birden fazlası “koruyucu devlet” olarak ifade edilebilir. Donmuş sorunların tamamına yakını, bölge üzerinde önemli etkisi bulunan ve yerel aktörleri zorlamak için çeşitli araçlara sahip olan bir koruyucu devletin varlığı ile nitelendirilir.⁷⁷ Koruyucu devletlerin çatışma bölgeleriyle ilişkileri, çatışmanın çözümü açısından önemli bir engelleyici faktör olarak değerlendirilebilir. Ancak resmi olarak bir tarafta yer almadığını ve tarafsız bir statüde bulunduğunu iddia eden koruyucu devlet,⁷⁸ iradesi ve bölgesel çıkarlarını tehlikeye sokabilecek veya engelleyebilecek nihai bir çözümle ilgilenmediğinden⁷⁹ statüko devam eder. Çoğunlukla kendi çıkarlarına uygun olan statükonun korunması için koruyucu devletlerin güçlü gerekçeleri vardır. Koruyucu devletin, “meşru etki alanında” diğer kuruluşlar veya devletlerin yayılmacı tutumları olarak nitelediği “donmuş sorun hikâyesi”nin ortaya çıkışını kontrol altında tutma kapasitesini maksimize etmesi statükoyu korumak için güçlü sebepleri olduğunu ortaya koymaktadır.⁸⁰ Diğer bir ifade ile özünde nihai çözüme ulaşma çabalarının yokluğu statükoyu

⁷² Clancy and Nagle, 2009, 14.; Gogaladze, 2017, 37.

⁷³ Gvelesiani, L. (2017). *A Clash of Strategic Interests Between Russia and the European Union over the South Caucasus*. Unpublished Master’s Thesis, Tallin University of Technology, Estonia, 61.

⁷⁴ Clancy and Nagle, 2009, 14.

⁷⁵ Clancy and Nagle, 2009, 14.

⁷⁶ Pohl, 2016, 3.

⁷⁷ Gogaladze, 2017, 36.

⁷⁸ Morar, 2010, 12.

⁷⁹ Gogaladze, 2017, 36.

⁸⁰ Morar, 2010, 12.

desteklemek anlamına gelir.⁸¹ Bundan dolayı, dış aktörlerin müdahalesi statükoyu korumak için kilit rol oynamaya devam etmektedir.⁸²

Donmuş sorunların bir diğer özelliği, çözüme ulaşılmasında rol oynayabilecek dış aktörlerin zafer beklentisinin olmamasının, çözüm sürecinde caydırıcı etki yaratması durumudur. Bu aktörler açısından, donmuş sorunlar uluslararası alanda prestij kazandırma ihtimali pek yüksek olmayan ancak zaman ve kaynak ayırma zorunluluğu bulunan anlaşmazlıklardır. Devlet ve uluslararası örgüt liderleri, bir çatışmaya son vermeleri veya bir krize başarılı bir biçimde arabuluculuk etmeleri durumunda takdir görebilecekken, donmuş sorunları ele almak anında başarıyı garanti etmediğinden bu tip sorunların yüceltmeye değer bir yol olarak görülmesi daha az olasıdır. Vatandaşlar ve uluslararası kuruluşların üyesi olan devletler açısından donmuş bir sorunu sona erdirmek aktif bir çatışmayı sona erdirmekten daha az kahramanca görünür. Buna karşılık prestijden ziyade yakınındaki güvenlik problemi ile ilgilenen komşu ülkeler, donmuş sorunlara yönelik kalıcı ve karşılıklı kabul edilebilir bir çözüm bulunması fikrine daha çok bağlıdırlar.⁸³ Ancak uluslararası güçlerin desteği olmaksızın bunların bir çözüme ulaşması çoğunlukla mümkün olmamaktadır.

Donmuş sorunların bir diğer özelliği siyasi, ekonomik, güvenlik ve insan hakları temelli diğer uluslararası sorunlara kaynaklık etmesidir. Donmuş sorunlar, öncelikli olarak bulundukları bölgenin ekonomik ve siyasi gelişimine engel olarak istikrarsızlık yaratırlar. Bu bölgelerdeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık yapıcı çatışma çözümünü imkânsız kıldığından donmuş sorunlar, bundan etkilenen devletlerin ve toplumların sürdürülebilir kalkınmasına engel olmaktadır.⁸⁴ Bu tür sorunlar, taraf ülkelerin ekonomik gelişimini engellemesinin yanı sıra bulunduğu bölgedeki pazar gelişimi ve altyapı yatırımları gibi ekonomik faaliyetleri engelleyerek sorundan etkilenen tüm bölgenin gelişimine engel olmaktadır.⁸⁵

Donmuş sorunlar, bölgesel entegrasyon projeleri üzerinde de olumsuz etkiye sahiptir. Örneğin, Kafkasya Bölgesi'ndeki donmuş sorunların varlığı, bölgede Avrupa-Atlantik

---

⁸¹ Gogaladze, 2017, 36.

⁸² Lynch, 2001, 36.

⁸³ Morar, 2010, 13.

⁸⁴ Fischer, S. (September, 2016). "Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nogorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine". *Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs*, SWP Research Papers, Ludwigkirchplatz 3-4 10719 Berlin, Germany, 5.

⁸⁵ Ora, J. (2006). "Frozen Conflicts and the EU-a Search for a Positive Agenda". *Estonian Ministry of Foreign Affairs Yearbook*, 50-58, 50.

entegrasyon sürecine engel olarak görülmektedir.⁸⁶ Bölgesindeki donmuş sorunlara koruyucu devlet sıfatıyla müdahil olan Rusya açısından bu donmuş sorunlar enerji projelerini engellemenin ve Gürcistan'ın NATO'ya entegrasyonunu durdurmanın en iyi yoludur.⁸⁷ Ayrıca donmuş sorunlar ve bölgenin istikrarsızlığı, NATO'nun bu ülkelere üyelik veremeyecek olmasının garantisidir.⁸⁸ Rusya, böylece AB'yi kendi nüfuz alanından uzak tutmayı ve Avrupa-Atlantik entegrasyonunu durdurmak için mevcut donmuş sorunları en iyi araç olarak kullanmayı amaçlamaktadır.⁸⁹ Benzer şekilde Batı Sahra sorunu, Mağrip Arap Birliği'nin (Arab Maghreb Union-AMU) aktifleştirilmesinin önündeki en önemli engeldir.

Uluslararası toplum açısından önemli bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilen donmuş sorunlar,⁹⁰ geleneksel jeopolitik zorluklarının yanı sıra, ulus-ötesi tehditlerin de kaynağı niteliğindedir.⁹¹ Donmuş sorun alanları, bulundukları bölgede tansiyonu yükselterek güvensiz bir ortam oluşturarak transit geçişlerin güvenliğini tehdit ederler.⁹² Bu alanlar, ayrıca terörist gruplar açısından güvenli sığınaklar olarak kullanılmaktadır.⁹³ De facto devletlerin sınırları içerisinde birçok iç ve dış grup, donmuş sorunların yaratmış olduğu yönetim boşluğundan faydalandığından,⁹⁴ suç ve yasadışı ekonomik faaliyetler, donmuş sorun alanlarının merkezinde yer alır. Bundan dolayı, donmuş sorun alanları, kara para aklama, yasadışı uyuşturucu ve silah ticareti gibi çok sayıda yasa dışı faaliyete ev sahipliği yapar.⁹⁵ Örneğin, Transdinyester sigara kaçakçılığına, Abhazya yasadışı kereste satışına, Güney Osetya ise Gürcistan ve Rusya arasındaki kaçakçılık faaliyetlerine ev sahipliği yapmaktadır.⁹⁶ Donmuş sorunlar, örgütlü suç faaliyetlerinin yayılmasına sebep oldukları gibi bu tür faaliyetlere dayanırlar.⁹⁷ Suç, jeopolitik ile birbirine karışmış olduğundan hem bu bölgeler içerisinden hem de dışarıdan aktörler, statükoyu sabit hale getirmek için bu bölgelerin varlığından faydalanırlar.⁹⁸

Donmuş sorunlar, bulundukları bölgede insan hakları ihlallerine neden olurlar. Çoğunlukla aktif çatışma durumu olmasa da donmuş sorunlar, çok sayıda insanın hayatını

---

⁸⁶ Gvelesiani, 2017, 27.

⁸⁷ Gvelesiani, 2017, 60.

⁸⁸ Gvelesiani, 2017, 32.

⁸⁹ Gvelesiani, 2017, 61.

⁹⁰ Statie, 2013, 5; Pokalova, 2015, 68.

⁹¹ Kapitonenko, 2009, 37.

⁹² Gvelesiani, 2017, 36; Lynch, 2001, 36.

⁹³ Grant, 2017, 404.

⁹⁴ Lynch, 2001, 38.

⁹⁵ Grant, 2017, 404.

⁹⁶ Lynch, 2001, 38.

⁹⁷ Roslycky, 2009, 27.

⁹⁸ Lynch, 2001, 38.

kaybetmesine veya mülteci durumuna düşmesine neden olurlar.⁹⁹ Donmuş sorun alanlarında bombalanma, silahlı yaralanma, patlama ve mayın gibi nedenlerle her yıl onlarca hatta yüzlerce insan yaşamını yitirmektedir. Örneğin, 2009 yılı Mart ayında Dağlık Karabağ'daki sınır ötesi olaylarda 16 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁰ Bunun yanı sıra donmuş sorun alanlarında yaşayan çok sayıda insan, çatışmalar nedeniyle yerinden edilir. Nitekim donmuş sorunlardan kaynaklanan insan hakları ihlalleri şikâyetleri içerisinde yerinden edilmiş kişilerin haklarına ilişkin olanlar önemli bir yer tutmaktadır.¹⁰¹ 1990'lı yıllarda BM İnsan Hakları Konseyi bünyesinde, donmuş sorunlarla bağlantılı olarak ortaya çıkan bu tür ihlalleri çözmek için uluslararası bir araç olarak İç Göç Konusunda Yol Gösterici İlkeler (*The Guiding Principles on Internal Displacement*) geliştirilmiştir.¹⁰²

Donmuş sorunlar, neden olduğu insani krizin yanı sıra egemen devletlerin demokratik gelişimini ihlal etmektedir.¹⁰³ Donmuş sorunlar, ana devletin demokratik sorumluluklarını yerine getirmesini engelleyerek hükümetin ayrılıkçılarla mücadele adı altında muhalefeti zayıflatmak için devlet kaynaklarını kullanma isteğiyle sonuçlanabilmektedir.¹⁰⁴ Donmuş sorunlar, bölgede tam gelişmiş reformları ve ekonomik gelişmeyi engeller.

Donmuş sorunlardan etkilenen ülkeler, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, güvenlik problemleri, can kayıpları, mülteci sorunları gibi birçok açıdan dezavantajlı duruma düşmektedir. Bundan dolayı, bu tür anlaşmazlıklara şiddet dışı çözüm yolları bulunması son derece önemlidir. Devletler arasında artan karşılıklı bağımlılık ve ortadan kalkan sınırlar ile birlikte daha fazla küreselleşen dünya düşünüldüğünde, sorunları “dondurmak” yerine çatışmaları çözecek kalıcı ve istikrarlı çözümler bulmak gerekmektedir.¹⁰⁵ Ancak doğrudan tarafların uzlaşmaz tutumlarından ve dış aktörlerin politikalarından dolayı donmuş sorunlara müzakere edilmiş salt siyasi temelli bir çözüm bulmak oldukça güçtür. Bu nedenle, sorunun çözümü için öncelikli olarak çatışmanın ortaya çıkmasına neden olan esas koşulların değişimini içeren yapısal bir dönüşüm gerekmektedir.¹⁰⁶ Diğer bir ifade ile

⁹⁹ Pokalova, 2015, 68.

¹⁰⁰ Morar, 2010, 15.

¹⁰¹ Grant, 2017, 404.

¹⁰² Grant, 2017, 404.

¹⁰³ Roslycky, L.L. (2009). “Organized Transnational Crime in the Black Sea Region: a Geopolitical Dilemma?”. *Trends Organ Crim*, (Vol.12), 21-29, 27.

¹⁰⁴ Morar, 2010, 15.

¹⁰⁵ İnternet: İrdam, E. (2012). “De Facto Independent States in the Post-Soviet Territory: A Comparative Study of Transnistria and South Ossetia”. *European Consortium for Political Research*, s.1. Web : <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/c0e31ff8-31fb-4c06-acf2-e52345175bed.pdf> adresinden 10 Ekim 2017’de alınmıştır.

¹⁰⁶ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 40.

tarafların birbirlerine karşı tutum ve bakış açıları değişmedikçe anlaşmazlıkta kalıcı bir çözüm sağlanamayacaktır.

Uzlaşmaz bakış açıları nedeniyle farklı amaçlara sahip olan, doğrudan ilgili tarafların bir çözüme ulaşmaları pek olası olmadığından Morar'a göre diğer aktörler özellikle BM, AB, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar veya müstakil olarak devletler, tek taraflı bir duruştan ziyade farklı merkezlerden kaynaklanan çok yönlü çözümler üretmek için sadece çatışan tarafları değil aynı zamanda koruyucu devleti de teşvik edecek çevresel bir ortam oluşturmaya çalışmalıdır.¹⁰⁷ Aksi durumda AB, BM, AGİT veya Avrupa Konseyi gibi bölgesel ve uluslararası aktörlerin rolü çoğu zaman ekonomik yardım veya siyasi baskı ile sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda, çatışmanın çözümü ile gerçekten ilgilenen bölgesel ve uluslararası aktörler, taraflar ile temaslari artırmalı, taraflara yönelik ekonomik yardımları programlamalı ve tarafların veya koruyucu gücün çözüm bulacağını umarak kendilerini geri çekerek gizlemek yerine siyasi baskı uygulamalıdır.¹⁰⁸

Devlet birliğini yeniden sağlamak için güç kullanımının yasaklanması ve eş zamanlı olarak toprak bütünlüğü ilkesinin resmen onaylanması, dış aktörlerin çatışan taraflara bir çözüm dayatmada isteksiz veya aciz olduğu mevcut koşullar altında, donmuş sorunların belirsizliğinin korunması olasıdır.¹⁰⁹ Sonuç olarak donmuş sorunlar söz konusu olduğunda yapıcı bir şekilde barışı tesis etmek uluslararası toplum açısından büyük bir zorluk oluşturmakta ve Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana barışın tesisi çatısı altında geliştirilen uygulamaların çoğunun yeniden değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.¹¹⁰

2.2 Batı Sahra'nın Genel Durumu ve Tarihsel Arkaplanı

2.2.1 Batı Sahra'nın coğrafi konumu ve doğal kaynakları

Afrika'nın kuzey-doğusunda Atlantik kıyılarındaki stratejik bölgede yer alan Batı Sahra'nın, uluslararası alanda tanınmış sınırları, diğer Afrika ülkelerinde olduğu gibi

¹⁰⁷ Morar, 2010, 12.

¹⁰⁸ Morar, 2010, 12.

¹⁰⁹ İnternet: Nodia, G. (2004). "Europeanization and (not) Resolving Secessionist Conflicts". *European Centre for Minority Issues*, s.1. Web: <https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Comment01.pdf> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

¹¹⁰ Aggestam and Björkdahl, 2011, 23.

bölgedeki sömürgeci güçler arasında yapılan anlaşmalar aracılığıyla belirlenmiştir.¹¹¹ Buna göre, 266.000 kilometrekarelik alanı ile aşağı yukarı Büyük Britanya büyüklüğünde olan Batı Sahra'nın kuzeyinde Fas (443 kilometre), doğusunda Cezayir (42 kilometre) ve güney-batısında Moritanya (1,561 kilometre) ile sınırı vardır. Batı Sahra, kuzeyde Saguiet el-Hamra ve güneyde Rio de Oro (River of Gold) olarak adlandırılan iki coğrafi bölgeye ayrılmıştır.¹¹²

Harita 2.1. Batı Sahra'nın konumu¹¹³

Batı Sahra, stratejik coğrafi konumunun yanı sıra sahip olduğu kaynaklar açısından da önemli bir bölgedir. Batı Sahra, sınırlarında bulunan zengin fosfat kaynaklarının yanı sıra stratejik öneme haiz 1200 kilometrelik Atlantik kıyıları ile

¹¹¹ Batı Sahra'nın uluslararası alanda tanınmış sınırları, 1900, 1904 ve 1912 yıllarında İspanya ile Fransa arasında imzalanan anlaşmalar aracılığıyla çizilmiştir

¹¹² İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". KIPDF, Web: https://kipdf.com/fmo-country-guide-western-sahara-author-danielle-van-brunt-smith_5aae26121723dd1fd76a7673.html adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır.

¹¹³ Garfi, S. (2011). *Western Sahara- Examining a Landscape of Conflict and Exclusion in Africa's Last Colony*. School of World Art Studies Working Paper, MIFA University of East Anglia, UK.

dünyanın en zengin balıkçılık alanlarından birine sahiptir.¹¹⁴ Endüstri açısından önemli bu kaynaklara, büyüyen tarımsal sanayi ile bölgede varlığına ilişkin önemli işaretler bulunan petrol ve doğalgaz kaynakları,¹¹⁵ demir, uranyum, titanyum, zirkonyum, vanadyum gibi stratejik metaller ve tuz ile çoğunlukla Kanarya Adaları tarafından ithal edilen kum da eklenebilir.¹¹⁶

Batı Sahra'nın ana doğal kaynağı niteliğindeki fosfat, 1947 yılında Bukra kentinde İspanyol Jeolog Manuel Alia Medina tarafından yapılan çalışmalar neticesinde keşfedilmiştir.¹¹⁷ Çoğunlukla tarım sektöründe gübre üretimi için kullanılan fosfat, fiyatı arttıkça küresel talebi de artmaya devam eden sınırlı ve ikamesi olmayan önemli bir kaynaktır.¹¹⁸ Son derece yüksek kaliteli ve yüzeye yakın olarak nitelendirilen Bukra rezervleri,¹¹⁹ gübre üreticileri açısından gıpta edilen bir hammadde kaynağıdır.¹²⁰ Bu kaynaklar, kaliteli olmasının yanı sıra miktar bakımından kayda değer ölçüdedir. Bukra'nın bilinen rezervlerinin 132 milyon ton, yıllık üretimin 3 milyon ton civarında olduğu ancak potansiyelin çok daha büyük olduğu ifade edilmektedir.¹²¹ Bu rezervler, İspanya ve Fas tarafından çokça çıkarılmasına rağmen, bölgede hala devasa rezervlerin var olduğu tahmin edilmektedir.¹²² Batı Sahra, var olan ve varlığı muhtemel bu rezervleri ile dünyadaki en büyük fosfat ihracatçısı olabilecek durumdadır.¹²³ Nitekim ABD'de yapılan bir araştırmaya göre, ABD'nin fosfat arzı önümüzdeki 40 yıl içerisinde sona ereceği, buna karşın Batı Sahra'nın kaynaklarını da kontrol eden Fas'ın en az 300 yıl daha fosfat arz edebileceği öngörülmektedir.¹²⁴ Fas, tarafından yapılan fosfat ihracatında Batı Sahra'nın

¹¹⁴ Zoubir, Y.H. (2007). "Stalemate in Western Sahara: Ending International Legality". *Middle East Policy*, (XIV, No.4), 158-177, 158.

¹¹⁵ Hagen, E. (2010). "The Role of Natural Resources in the Western Saharan Conflict, and the Interests Involved". In N. J. Botha, M. E. Olivier and D. Van Tonder (Eds.), *Multilateralism and International Law with Western Sahara as a Case Study*. University of South Africa Press, 292-308, 292.

¹¹⁶ Haugen, H.M. (2007). "The Right to Self-Determination and Natural Resources: The Case of Western Sahara". *Law Environment and Development Journal-LEAD*, 3(1), 72-81, 74.; Besenyo, J. (2009). *Western Sahara*. Pécs: IDResearch Ltd./Publikon Publishers, 18.

¹¹⁷ İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". *KIPDF*, Web: https://kipdf.com/fmo-country-guide-western-sahara-author-danielle-van-brunt-smith_5aac26121723dd1fd76a7673.html adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır.

¹¹⁸ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute. (2013). *War and Insurgency in the Western Sahara*. Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 47 Ashburn Drive, Carlisle, PA 17013-5010, 20.; Haugen, 2007, 75.

¹¹⁹ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 21.

¹²⁰ Western Sahara Resource Watch. (March, 2015). *P for Plunder Exports of Phosphates from Occupied Western Sahara-2014*. Wellington, New Zealand, 4.

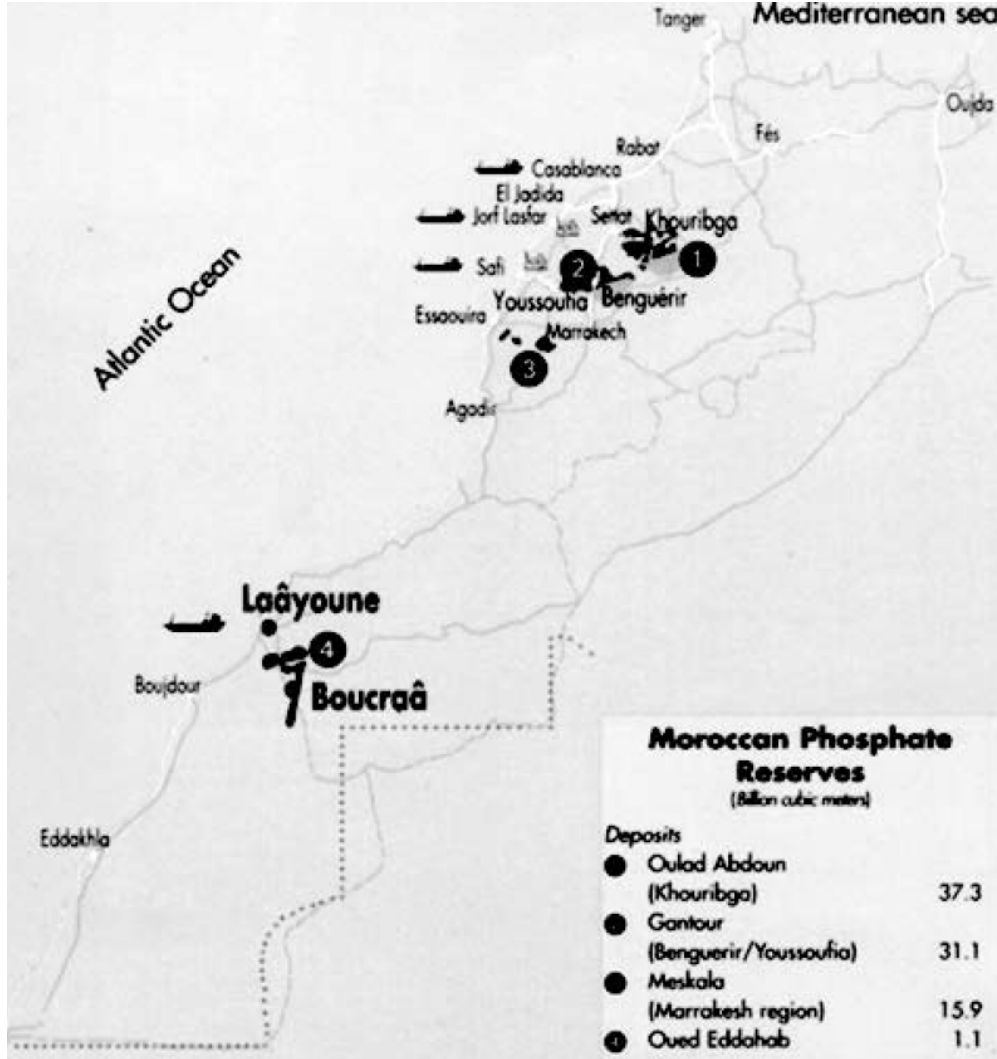
¹²¹ Haugen, 2007, 74-75.

¹²² Haugen, 2007, 74-75.

¹²³ Zoubir, 2007, 158.

¹²⁴ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 21.

payı, bu bölgenin tek başına dünyanın en büyük fosfat ihracatçıları arasında yer alabileceğinin işaretidir.¹²⁵

Harita 2.2. Bölgedeki fosfat kaynakları¹²⁶

Atlantik Okyanusu'na 1200 kilometre uzunluğunda kıyısı bulunan Batı Sahra, dünyanın en zengin balıkçılık alanlarından biridir. Batı Sahra kıyılarından yakalanan balık miktarı, yıllar içerisinde önemli ölçüde artış göstermiştir. 1960'lı yıllarda yılda 200,000 ton olan balık üretimi, 2001 yılında 1 milyon tonun üzerine yükselmiştir.¹²⁷ Son dönemlerde sadece Layun kenti kıyılarından yakalanan balık miktarı, Fas tarafından yakalanan toplam kayıtlı balık miktarının %38.6'sını oluşturmaktadır.¹²⁸ Batı Sahra kıyılarındaki balıkçılık

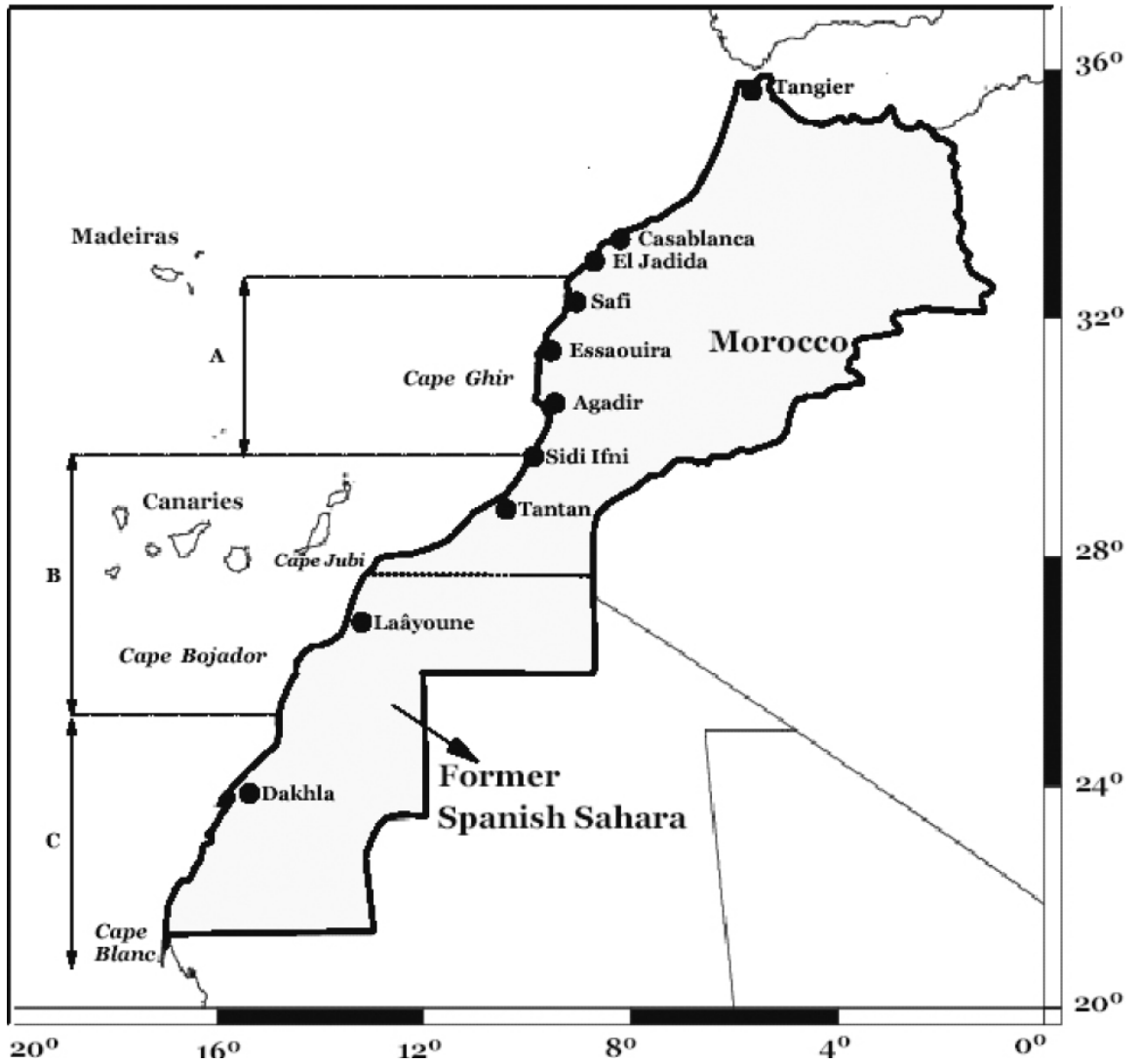
¹²⁵ Haugen, 2007, 75.

¹²⁶ Besenyo, 2009, 17.

¹²⁷ Shelley, T. (2006). "Natural Resources and the Western Sahara". C. Olsson(ed.), *The Western Sahara Conflict-The Role of Natural Resources in Decolonization*. Current African Issues No:33, 17-21, 17.

¹²⁸ Haugen, 2007, 75.

faaliyetleri, son yıllarda fosfat üretiminden daha fazla ekonomik öneme sahip hale gelmiştir.¹²⁹

Harita 2.3. Batı Sahra'nın balıkçılık kıyıları¹³⁰

Batı Sahra'yı önemli kılan kaynaklardan bir diğeri de bölgede varlığına ilişkin önemli işaretler bulunan petrol ve doğalgaz kaynaklarıdır. Batı Sahra kıyılarında ve açıklarındaki petrol ve doğalgaz miktarını hesaplamak zor olsa da buralarda ticari açıdan elverişli rezervlerin bulunduğu öngörülmektedir.¹³¹ Özellikle Moritanya açıklarında petrol ve doğalgaz yataklarının keşfedilmesi, jeolojik yapısı Moritanya'ya benzer olan Batı Sahra kıyılarında da petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunması ihtimalini ortaya çıkarmıştır.¹³²

¹²⁹ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 22.

¹³⁰ Besenyo, 2009, 22.

¹³¹ Haugen, 2007, 75.

¹³² Shelley, 2006, 19.

Aslında İspanyolların 1960'lı yıllarda kıyı açıklarında petrol rezervlerine ulaştığı ancak bölgenin ekonomik az gelişmişliğinden dolayı sondaj çalışmalarını başlatmak için girişimde bulunmamış olduğu iddia edilmektedir.¹³³ Hatta İspanya'nın bölgede petrol arama faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere anlaştığı yabancı petrol şirketlerinin, Fas ile Polisario arasındaki savaştan ve bölgenin hukuki statüsünden dolayı 1970'li yılların ortalarından itibaren bölgeden çekilmiş olduğu da iddia edilmektedir.¹³⁴ Kerr-McGee (ABD) ve Total Fina Elf (Fransa) gibi şirketlerin 2000'li yıllarda Batı Sahra kıyılarındaki deniz tabanında yürütmüş olduğu araştırmalar neticesinde, Batı Sahra kıyılarında zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunduğu işaret edilmiştir.¹³⁵

Batı Sahra'da görünüşte tuhaf ancak kârlı bir diğer ekonomik kaynağı Tarfaya'ya 250 kilometre uzaklıkta bulunan kum tepelerinden elde edilen ince kumdur.¹³⁶ Önemli bir kum ihracatçısı olan Batı Sahra'dan¹³⁷ elde edilen ve yöre halkı için değersiz görülen kum çoğunlukla inşaat sektöründe ve turistik plajların yapım ve bakımında kullanılmaktadır.¹³⁸ Kum alıcılarının çoğunluğu Kanarya Adaları ile Madeira (Portekiz) menşeli olup bunlar her yıl daha fazla turist çekebilmek amacıyla el değmemiş kum tepeliklerinden yüz binlerce ton kum ithal etmektedirler.¹³⁹ Kumun yanı sıra tuz da Batı Sahra için önemli bir ihracat kaynağıdır.¹⁴⁰ Batı Sahra'nın Doğal Kaynaklarının Korunması Komitesi (*Committee for the Protection of the Natural Resources of the Western Sahara*) tarafından 2009 yılında ortaya konulan verilere göre, Fas kontrolündeki Batı Sahra'dan her yıl 9.4 milyon ton kum ve 2.2 bin ton tuz ihraç edilmektedir.¹⁴¹

Yılda 300 güneşli gün ve güçlü rüzgârın yanı sıra 1,200 kilometrelik kıyı uzantısının getirdiği ek potansiyel değerlendirildiğinde Batı Sahra'nın en önemli zenginliklerinden biri de yenilenebilir enerji kaynaklarıdır.¹⁴² Fas hükümeti ile Almanya'nın Kassel Üniversitesi işbirliğinde, rüzgâr enerjisinin kullanımı konusunda geliştirilen "Çöl Rüzgârı" projesi ile Batı Sahra'nın da dâhil olduğu Güney Fas'ın dünyanın en rüzgârlı alanı olduğu keşfedilmiştir.¹⁴³ Bu durum, rüzgârlı ve çorak bir çöl bölgesi olarak değersiz

¹³³ Besenyo, 2009, 18.

¹³⁴ Shelley, 2006, 19.

¹³⁵ Besenyo, 2009, 18. Polisario'nun ve bazı diğer kuruluşların itirazlarından dolayı petrol üretimini başlatmak mümkün olmamıştır.

¹³⁶ Besenyo, 2009, 24.

¹³⁷ Hagen, 2010, 301.

¹³⁸ Besenyo, 2009, 24.

¹³⁹ Lakhal, M. (2012). "An Independent Western Sahara State is the Solution," *Capitalism Nature Socialism*, 23(4), 40-51, 49.

¹⁴⁰ Kamal, F. (2015). "The Role of Natural Resources in the Building of an Independent Western Sahara". *Global Change, Peace & Security*, 27(3), 345-359, 350.

¹⁴¹ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 23.

¹⁴² Lakhal, 2012, 48.

¹⁴³ Besenyo, 2009, 23-24.

görünen Batı Sahra'nın önemli bir avantajı haline gelmiştir. Kassel Üniversitesi'nden Gregor Czisch'e göre, gelecek nesil için potansiyel bir enerji kaynağı olan rüzgâr enerjisinin Batı Sahra'da Almanya'dakinden çok daha düşük bir maliyetle üretilebilir olması ve nüfus yoğunluğunun Avrupa ülkelerine kıyasla oldukça düşük olmasının yerli halkın muhalefet riskini ortadan kaldırması üretim açısından oldukça önemliydi.¹⁴⁴ Bu durum, Batı Sahra'yı yenilenebilir enerji üretimi açısından önemli bir bölge olarak konumlandırmıştır.

Batı Sahra'da tarımsal faaliyetler oldukça düşük düzeydedir. Meyve ve bazı sebzelerin üretiminin yapıldığı ekilebilir araziler ve vahalar toplam üretimin sadece %5'ini oluşturmaktadır.¹⁴⁵ Ancak 2004 yılından bu yana Dakhla'nın (Villa Cisneros) güneyindeki tatlı yeraltı suyu kaynaklarına bağlı olarak Avrupa'ya ihraç edilmek üzere yüksek kalitede domates, karpuz, muz ve bazı diğer ürünleri yetiştirmek için büyük tarımsal ekim alanları faaliyete geçirilmiştir.¹⁴⁶ Batı Sahra Kaynaklarını İzleme (Western Sahara Resource Watch-WSRW) tarafından 2010 yılında hazırlanan raporda, toplamda 60,000 ton civarında olan tarımsal üretimin, %95'inin yabancı pazarlara gönderildiği ifade edilmiştir.¹⁴⁷ Polisario yetkililerince Dakhla'da büyük tarımsal alanların çoğunlukla Fransa merkezli çok uluslu şirketler tarafından işletildiği, bu işletmelerin yerli halka herhangi bir faydasının olmadığı ve sezonluk tarım işçilerinin dahi kuzeyden getirilen Faslılar olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁸

Batı Sahra ekonomisi, balıkçılık ve fosfat endüstrisi haricinde pastoral göçebeliliğe dayalı küçük pazar temelli bir ekonomiye sahiptir.¹⁴⁹ Nüfusun önemli kısmı el sanatları ve ev endüstrisi ile ilgilenmektedir. Gümüş ve deri işleme başta olmak üzere turistlere satılmak üzere yarı değerli taşlardan ve hayvan kalıntılarından takı yapımı da geleneksel ticaret konularındandır.¹⁵⁰ Şimdilik Batı Sahra için önemli bir gelir kaynağı olmasa da turizm sektörü de son yıllarda gelişim göstermektedir. Bazı maceracılar "özgür bölgeler" olarak adlandırılan Polisario kontrolündeki bölgelere girmek için risk alsalar da turizm faaliyetleri çoğunlukla Fas kontrolü altındaki bölgelerde yürütülmektedir.¹⁵¹ Bu kaynaklara

¹⁴⁴ Besenyo, 2009, 24. Sahra'da rüzgâr enerjisi çiftlikleri, kilovat başına 4.5 Euro maliyetle üretilirken Almanya'da ise bir kilovat için en ucuz maliyet 6.5 Euro'dur.

¹⁴⁵ Besenyo, 2009, 24.

¹⁴⁶ Lakhali, 2012, 48.

¹⁴⁷ Lakhali, 2012, 48.

¹⁴⁸ Lakhali, 2012, 48.

¹⁴⁹ İnternet: "The World Factbook- Africa, Western Sahara". *Central Intelligence Agency*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_wi.html adresinden 18 Ağustos 2018'te alınmıştır.

¹⁵⁰ Besenyo, 2009, 24.

¹⁵¹ Besenyo, 2009, 24.

ve potansiyele rağmen bölge halkı halen işsizlik, fakirlik, az gelişmişlik gibi çeşitli ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır.

2.2.2 Batı Sahra'nın toplumsal ve demografik yapısı

Batı Sahra'nın hâkim nüfusu Sahravilerdir.¹⁵² Sahraviler, Berberi, Afrikalı ve 13. yüzyıldan itibaren Arabistan'dan bölgeye gelen Arap kabilelerin birleşiminden oluşmuş bir halktır.¹⁵³ Araplar tarafından, 13. yüzyılda başlatılan ve devam eden akınlar yerli halkın daha fazla İslamlaşmasına ve Araplaşmasına neden olmuş ve bu süreç, Sahravi halkın oluşumunu sağlayan etnik, dilsel ve dinsel bir ortak kültürel yaşam meydana getirmiştir.¹⁵⁴ Bu ortaklıklar, Sahravilerin sosyopolitik yapılarını ve kültürlerini oluşturan, kendilerini Sahravi olarak kimliklendiren unsurlara dayanan bir farkındalık yaşamalarına¹⁵⁵ ve kendilerini sosyal ve kültürel açıdan Kuzey Afrika'da yaşayan diğer halklardan ayrı tutmalarına katkı sağlamıştır. Nitekim modern Sahravi milliyetçiliği, dilsel, kültürel ve göçebe özellikleri ve gelenekleri vurgulayarak bütün Sahravileri birleştireceğine ve diğer milletlerden özellikle de Faslılardan ayrı tutacağına inanmaktadır.¹⁵⁶

Sahraviler, Afrikalı ve Afrika dışından halklarının uzun süreli bir etkileşiminin sonucunda şekillenen farklı kültürel özelliklere sahip olmalarına rağmen toplum yapısı olarak Sahra'da yaşayan diğer göçebe veya kısmen yerleşik olan kabileler ile benzerdir. Sahravi toplumu, farklı fraksiyonlara, alt fraksiyonlara ve ailelere bölünmüş kabilelerden oluşmaktadır.¹⁵⁷ Sahraviler, Batı Sahra'da Ouled Delim, Reguibat ve Tekna olmak üzere üç ana gruba ayrılan yirmiden fazla büyük göçebe kabile halinde yaşamaktadır.¹⁵⁸ Toplumun en temel kurumu aile olup aileler bir araya gelerek *Sheikh* (kabile reisi) adı verilen liderler tarafından yönetilen kabileleri oluşturmaktadır.¹⁵⁹ Liderlik çoğunlukla kalıtsaldır ve babadan oğula geçer.¹⁶⁰ Kabile üyeleri veya aileler doğum veya meslek grupları temelinde farklı sınıflara mensuptur.¹⁶¹ Sahraviler, savaş ve barış dönemlerinde halkın işlerini görüşen kabileler arası bir meclis niteliğindeki Kırklar Konseyi (*Ait-Arabin-Council of the Forty*) adı verilen kendi sosyopolitik örgütlenmelerini oluşturmuşlardır. Bu

¹⁵² U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 24. US Army War College tarafından hazırlanan rapora göre, Sahravi terimi, İspanyol Sahrasında yaşayan yerli halkı tanımlamak için 20. yüzyılın ortalarında kullanılmaya başlanmıştır.

¹⁵³ Omar, S.M. (2008). "The Right to Self-Determination and the Indigenous People of Western Sahara". *Cambridge Review of International Affairs*, 21(1), 41-57, 44.

¹⁵⁴ Omar, 2008, 44.

¹⁵⁵ Omar, 2008, 44.

¹⁵⁶ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 25-26.

¹⁵⁷ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 24.

¹⁵⁸ Besenyo, 2009, 27. Reguibat kabilesi Sahravi nüfusun neredeyse %60'ını oluşturmaktadır.

¹⁵⁹ Besenyo, 2009, 27.

¹⁶⁰ Besenyo, 2009, 27.

¹⁶¹ Besenyo, 2009, 27.

örgütlenme biçimi, Moritanya'daki emirliklerden ve Fas'taki monarşik hanedanlıklardan oldukça farklıdır.¹⁶²

Milli benlik duygusunu yansıtmakta ve geliştirmekte önemli bir unsur olan dil de Sahraviler açısından hassas bir meseledir.¹⁶³ Melez bir halk olan Sahraviler, melez bir dil olan ve bölgede konuşulan diğer lehçelere kıyasla klasik Arapça'ya daha yakın olan Hassaniya'yı konuşmaktadırlar.¹⁶⁴ Arap, Afrikalı, Berber ve İspanyol kültürlerini kapsayan bu melez dil, Sahravileri Faslı komşularından ayıran kimliklerinin bir parçasıdır.¹⁶⁵ Bunun yanı sıra Batı Sahra'da klasik Arapça ve Fas Arapçası da konuşulmaktadır.¹⁶⁶ Çoğu Sahravi'nin eski sömürge yönetiminin dili İspanyolca'yı kullanmasının yanı sıra eğitim dili Fransızca'yı da kullananların sayısı son dönemde gittikçe artmıştır.¹⁶⁷ Ancak Sahravilerin bir Avrupa dili konuşmaları gerektiğinde, Faslılar ile bağdaştırılmasından dolayı Fransızca yerine İspanyolca konuşmaya özen gösterdiği ifade edilmektedir.¹⁶⁸

Fas'ın Batı Sahra'yı ele geçirmesinden bu yana bölgede nüfus sayımı yapılmamış olduğundan nüfusa ilişkin net bir veri yoktur. İspanyol sömürge yönetimi tarafından, en son 1974 yılında yapılan nüfus sayımına göre Batı Sahra'nın nüfusu 74 bin civarındaydı.¹⁶⁹ Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (Central Intelligence Agency-CIA) 2017 yılı Temmuz ayı verilerine göre, Sahravilerin nüfusu 603,253 olarak hesaplanmıştır.¹⁷⁰ Bu Sahravilerin bir kısmı Fas kontrolü altındaki bölgelerde, diğer kısmı komşu ülkelerde ve Avrupa'da mülteci olarak yaşamaktadırlar.¹⁷¹ Sahravilerin göçebe yaşam biçimini benimsemesinden ve bölgedeki sert yaşam koşullarından dolayı Batı Sahra seyrek bir biçimde iskân edilmiştir.¹⁷² Bugün Batı Sahra'da yaşayan nüfusun %80'inden

¹⁶² Omar, 2008, 44.; Munene, M. (2010a). "History of Western Sahara and Spanish Colonisation". N. J. Botha, M. E. Olivier and D. Van Tonder (Eds.), *Multilateralism and International Law with Western Sahara as a Case Study*. University of South Africa Press, 82-115, 84.; Yoldi, O. (2007). "Western Sahara: the Road to Nowhere". *Refugee Transitions*, Issue 18, 5-11, 6.

¹⁶³ Munene, 2010a, 84.

¹⁶⁴ Munene, 2010a, 84.; Omar, 2008, 44.

¹⁶⁵ Munene, 2010a, 84.

¹⁶⁶ İnternet: "The World Factbook- Africa, Western Sahara". *Central Intelligence Agency*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_wi.html adresinden 18 Ağustos 2018'te alınmıştır.

¹⁶⁷ Besenyo, 2009, 36.

¹⁶⁸ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 26.

¹⁶⁹ Besenyo, 2009, 36.

¹⁷⁰ İnternet: "The World Factbook- Africa, Western Sahara". *Central Intelligence Agency*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_wi.html adresinden 18 Ağustos 2018'te alınmıştır. Tahmin, yaşa, cinsiyete, doğurganlığa, ölüme ve göçe ilişkin; doğurganlık ve ölüm oranı komşu ülkelerden alınan verilere dayanmaktadır.

¹⁷¹ Smith, L.E. (2007). "The Struggle for the Western Sahara: What Future for Africa's Last Colony?". *The Journal of the North African Studies*, 10(3-4), 545-563, 545.

¹⁷² Lamiri, A. (2010). *Development of the Peace Process in the Western Sahara Conflict*. Unpublished Master of Military Art and Science Thesis, M.A. French Signal School, Rennes, France, 4.

fazlası kentsel alanlarda; bunun %40'ından fazlası koloni başkenti ve mevcut idari merkez olan Layun'da yaşamaktadır.¹⁷³

Fas yönetimine karşı olan Sahravilerin büyük çoğunluğu, 1976 yılından bu yana Cezayir'in Tindouf kentinde mülteci olarak yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees-UNHCR) 2014 verilerine göre, Tindouf ve çevresindeki mülteci kamplarda 91.570 Sahravi mülteci yaşamaktadır.¹⁷⁴ Polisario yetkilileri, Tindouf'daki kampların nüfusunun 155 bin olduğunu iddia ederken CIA, bu sayının komşu ülkelerden binlerce Arap ve Tuareg'i de içerdiğini iddia etmektedir.¹⁷⁵ Uluslararası örgütler tarafından Tindouf'da bağımsız bir nüfus sayımı yapılamadığı için UNHCR yardımlarını 90 bin mülteci baz alınarak gerçekleştirmektedir.¹⁷⁶ Polisario yönetimine göre bağımsızlıklarını kazandıkları takdirde bütün Sahraviler ülkelerine dönecek ve Batı Sahra'nın nüfusu en az 750 bin civarında olacaktır.¹⁷⁷

2.2.3 Batı Sahra'da İspanyol sömürgeciliği

Güçlü bir devletin ekonomik, siyasal, stratejik ve askeri sebepler veya prestij kaygısıyla daha güçsüz devletler üzerinde doğrudan denetim kurması ve bu devletlerin kaynaklarını kendi gücünü ve refahını artıracak biçimde kullanması anlamına gelen sömürgecilik¹⁷⁸ çok eski çağlardan beri var olmakla birlikte, XV. yüzyılın sonunda Avrupa'da gemicilik tekniklerinin gelişmesi ve coğrafya bilgisinin artmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde, altın ve değerli madenleri ele geçirme isteği ile Avrupalı denizciler tarafından Hindistan'a yapılan deniz seferlerinde keşfedilen yeni kıtalar ve bölgeler sömürgeleştirilmeye başlanmıştır.

¹⁷³ Dunbar, C. and Malley-Morrison, K. (2009). "The Western Sahara Dispute: A. Cautionary Tale for Peacebuilders". *Journal of Peacebuilding & Development*, 5(1), 22-34, 23.; İnternet: "The World Factbook- Africa, Western Sahara". *Central Intelligence Agency*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_wi.html adresinden 18 Ağustos 2018'te alınmıştır.

¹⁷⁴ Lamiri, 2010, 4.

¹⁷⁵ İnternet: "The World Factbook- Africa, Western Sahara". *Central Intelligence Agency*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_wi.html adresinden 18 Ağustos 2018'te alınmıştır.

¹⁷⁶ İnternet: "The World Factbook- Africa, Western Sahara". *Central Intelligence Agency*, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_wi.html adresinden 18 Ağustos 2018'te alınmıştır.

¹⁷⁷ Besenyo, 2009, 36.

¹⁷⁸ Tamçelik S. ve Sözbilir M. (2014). "Fransa'nın Afrika'daki Kolonyalist Faaliyetleri ve Günümüze Yansımaları", S. Tamçelik (Editör). *Küresel Politikada Yükselen Afrika*. Ankara. Gazi Kitabevi Yayınları, s.238.

Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa’da artan üretimin hammadde ve pazar ihtiyacını ortaya çıkarması, Avrupalı devletleri, henüz iç kesimleri keşfedilmemiş, bu nedenle de sömürgeleştirilmemiş olan Afrika’ya yönlendirmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, kâşiflerin nehirler aracılığıyla Afrika’nın iç kısımlarına ulaşması ile Kıta, Avrupa devletlerinin yeni mücadele alanı hâline gelmiştir. William Zartman’ın “Büyük Afrika Avı” olarak adlandırdığı Avrupalıların Afrika topraklarını ele geçirme mücadelesine İspanya, 1884 yılında yüzölçümü bakımından küçük olan ve o dönemde varlığı bilinen herhangi bir doğal kaynağı bulunmayan “Batı Sahra”yı ele geçirerek katılmıştır.¹⁷⁹

İspanyolların Batı Sahra ile ilişkisi, aslında köle avcılığı dolayısıyla XV. yüzyılda başlamıştır. 1401 yılında Kanarya Adaları’nı ele geçiren İspanyollar, işgücünde kullanılmak üzere köle toplamak amacıyla Batı Sahra kıyılarına seferler başlatmış ve neredeyse iki yüzyıl boyunca “*entradas*” ya da “*cabagadas*” olarak adlandırılan köle avcılığı seferlerini tekrarlamıştır.¹⁸⁰ İspanya’nın Batı Sahra’daki ilk sömürgeci girişimi ise 1476 yılında Kanarya Adaları Valisi Diego Garcia de Herrera tarafından Batı Sahra kıyılarında *Santa Cruz de Mar Pequene* olarak bilinen kalenin inşa edilmesidir. İspanya, bu dönemde bölgenin iç kısımlarına yerleşme riskini alamadığından sadece kıyı şeridindeki ticaret üsleri ile yetinmiştir. Bu kale, 1517 yılında Sahraviler tarafından ele geçirilmişse de İspanyollar tarafından çabucak geri alınmıştır.¹⁸¹ Son olarak 1524 yılında Sahravilerin bu kaleyi ele geçirmesiyle, İspanyollar Batı Sahra kıyılarında ticari veya stratejik avantaj sağlayacak her türlü girişimden vazgeçerek bölgeyi terk etmişlerdir.¹⁸² Bundan sonra, 1884 yılına kadar bölgede başka bir İspanyol yerleşimi görülmemiştir.

Batı Sahra’nın tümüyle sömürgeye dönüşmesi ise Amerika’daki sömürge imparatorluğunu ve onunla birlikte gücünü ve itibarını kaybeden İspanyolların bunu telafi etmek için uygun bir alan aramaları sonucunda gerçekleşmiştir. İspanya bu çerçevede, 1884 yılında, üst düzey ekonomik ve siyasi görevlilerin katılımıyla Hispanik-Afrika Ticaret Şirketi (Compania Comercial Hispano-Africana)’ni kurmuş ve Batı Afrika kıyılarına seferler düzenlemeye başlamıştır.¹⁸³ Kaptan Emilio Bonelli Herhando liderliğinde Batı Sahra’ya hareket eden İspanyol birliği, 1884 yılında Cape Bojador’dan Cape Blanc’a uzanan Sagiet al-Hamra ve Rio de Oro’dan oluşan Batı Sahra üzerinde tek taraflı bir

¹⁷⁹ Munene, M. (2010b). “Multiple Colonialism in Western Sahara”. *Journal of Language- Technology & Entrepreneurship in Africa*, (2:2), 178-195, 181.

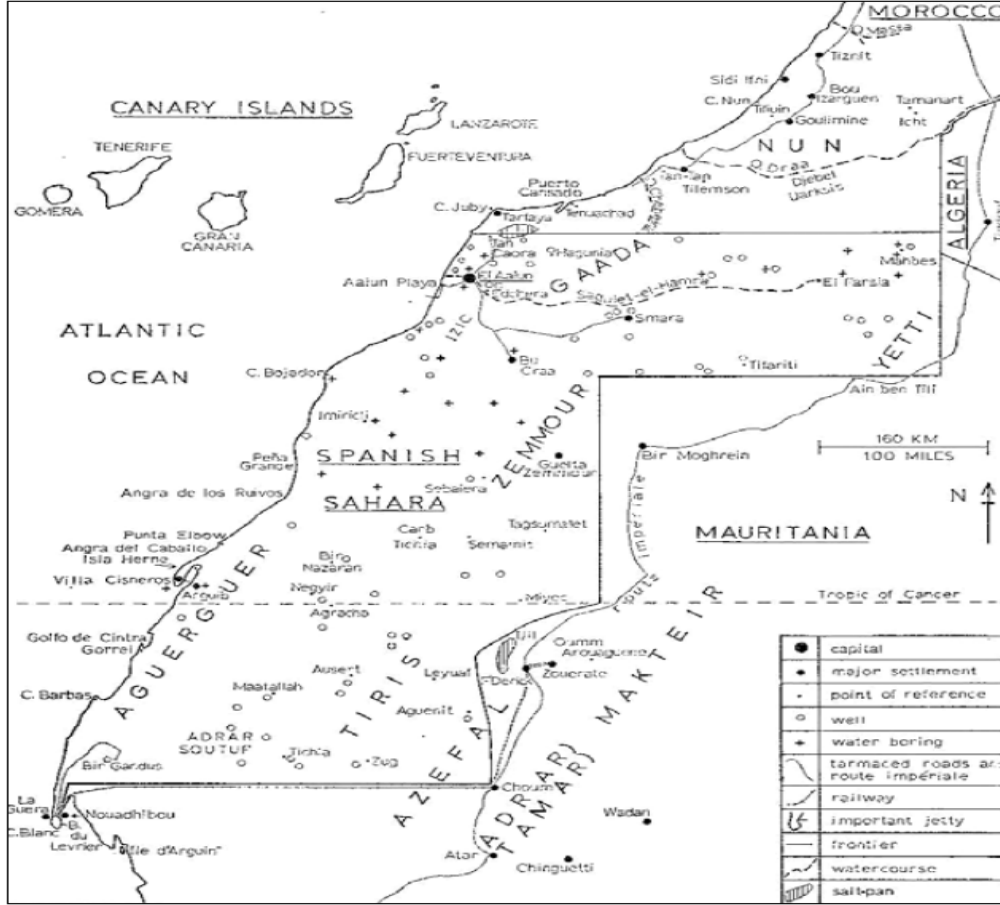
¹⁸⁰ Besenyo, 2009, 45.

¹⁸¹ Jensen, E. (2005). *Western Sahara-Anatomy of a Stalemate*. London. International Peace Academy, 23.

¹⁸² Pazzanita, A.G. (2006). *Historical Dictionary of Western Sahara* (Third edition). Lanham Maryland, The Scarecrow Press, Inc., xlvii.

¹⁸³ Besenyo, 2009, 49.

himaye rejimi ilan etmiş ve Dakhla'da bir ticaret kolonisi oluşturmuştur.¹⁸⁴ Ancak yeterli kaynağa ve askerî güce sahip olmamasından dolayı İspanya, buralarda birkaç karakol oluşturmaktan öteye gidememiştir.¹⁸⁵

Harita 2.4. İspanyol himaye rejimi haritası¹⁸⁶

İspanyol sömürgesi olarak Batı Sahra'nın durumu, 1884-1885 Berlin Konferansı'nda netleşmiştir. Bu konferans, Afrika'nın paylaşımı konusunda Avrupalı devletler arasındaki mücadelenin sertleşmesi üzerine Almanya Şansölyesi Bismarck'ın, meselenin bir uluslararası konferansta ele alınması önerisi üzerine 15 Kasım 1884 tarihinde toplanmıştır.¹⁸⁷ 26 Şubat 1885 tarihinde "Berlin Genel Senedi"nin imzalanması ile sona eren konferansta İspanya'nın Batı Sahra kıyılarında kurduğu ticaret kolonilerinin

¹⁸⁴ Pham, J.P. (2010). "Not Another Failed State: Toward a Realistic Solution in the Western Sahara". *The Journal of the Middle East and Africa*, (1:1), 1-24, 4-5.

¹⁸⁵ Shelley, T. (2010). "Western Sahara-from Refusal to Assertion". N. J. Botha, M. E. Olivier and D. Van Tonder (Eds.), *Multilateralism and International Law with Western Sahara as a Case Study*. University of South Africa Press, 116-132, 117.

¹⁸⁶ Besenyo, 2009, 57.

¹⁸⁷ Armaoğlu, F. (2007). *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)* (Dördüncü Baskı). İstanbul, Alkım Yayınevi, 420.

yanı sıra iç kısımlardaki hak iddiaları da tanınmıştır.¹⁸⁸ Ancak Sahraviler tarafından başlatılan direniş İspanyolların iç kesimlere tam anlamıyla yerleşmesini önlemiştir.¹⁸⁹ Bundan dolayı, XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İspanya bir taraftan anlaşma sağlayamadığı Sahravi kabileler üzerinde egemenlik sağlamaya, diğer taraftan Fas, Moritanya ve Cezayir’de sömürgeci güç olan Fransa ile sınırlarını kesinleştirmeye çalışmaktaydı. Fransa, bölge topraklarının doğal kaynaklar açısından zengin kısımlarının Moritanya, Cezayir ve Fas kolonilerinin sınırları içerisinde kalmasını garanti altına aldıktan sonra, İspanya’nın Rio de Oro, Sagiet al-Hamra ve Tarfaya’yı (Güney Fas) ele geçirmesine izin vermiştir.¹⁹⁰ Bu çerçevede, 1900 yılında Sahra kıyılarında çıkar alanlarını kesinleştirmek amacıyla Fransa ve İspanya arasında bir anlaşma imzalanmış, bu anlaşma daha sonra iki devletin egemenlik alanlarının kuzey sınırlarını belirleyen 3 Ekim 1904 tarihli Fas Anlaşmasıyla¹⁹¹ ve 27 Kasım 1912 tarihinde imzalanan İspanya’nın Batı Sahra’nın yanı sıra Fas’ın diğer bölgeleri üzerindeki iddialarını da kabul eden gizli anlaşmalarla değiştirilmiştir.¹⁹²

XX. yüzyılın ilk yarısında İspanya güneye ve batıya doğru kontrolünü genişletirken, Fransa Sahra’nın iç kısımlarında daha hızlı ve kalıcı bir biçimde ilerleyerek bölgede etkili bir yayılcılık gerçekleştirmiştir. Fransa’nın bölgeye nüfuz edecek askeri gücü ve kararlılığına karşın İspanya’nın bunlara sahip olmaması Sahravilerin İspanyolları ciddi bir tehdit olarak görmeyip¹⁹³ onlarla anlaşma yoluna gitmelerine, sömürge karşıtı saldırılarını daha çok Fransız güçlerine karşı gerçekleştirmelerine neden olmuştur. Bölgenin kuzey, güney ve doğusundaki Fransız yayılcılığına karşı Sahravi direnişi, kendisi Sahravi kökenli olmamakla birlikte Sahravilerin simgesel lideri konumunda bulunan Ma el-Ainin (1830-1910) tarafından birleştirilmiştir.¹⁹⁴ Fas kraliyet ailesi ile yakın ilişkiler kurmaya özen gösteren ve 1897 yılında Marakeş’e giderek Sultan Moulay Abd al-Aziz’e bağlılık yemini etmiş olan Ma el-Ainin, 1905 yılında Fransızlara karşı savaşmak için Fas

¹⁸⁸ Roussellier, J.E. (2005). “Quicksand in the Western Sahara From Referendum Stalemate to Negotiated Solution”. *International Negotiation*, (10), 311-336, 312.

¹⁸⁹ İnternet: “The Conflict in Western Sahara”. (September, 2011). *The Hitchhiker’s Guide to the Galaxy: Earth Edition*, Web: https://h2g2.com/approved_entry/A3121363 adresinden 4 Haziran 2015’te alınmıştır.

¹⁹⁰ Munene, 2010b, 181.

¹⁹¹ Jensen, 2005, 24.

¹⁹² Pham, 2010, 5. Bu anlaşmalar, günümüz Fas devleti haricindeki çağdaş devletler tarafından da onaylanmış olan sınırları oluşturmuştur. Ancak 1954 yılında imzalanan yeni bir anlaşma çerçevesinde sınırlar yeniden oluşturulmuştur.

¹⁹³ Shelley, 2010, 120.

¹⁹⁴ Shelley, 2010, 118. Ma el-Ainn 1830’lu yıllarda Nijer nehri yakınlarındaki Hodh şehrinde Muhammed Ould Sheih adıyla dünyaya gelmiştir. Mavi gözlerinden dolayı Ma El-Ainin adını alan, bu popüler dini ve askeri lider herhangi bir Sahravi kabilesinden değildi. 1859 yılında Sahra’nın kuzey batısına Tindouf şehri yakınlarına taşındı. Bu bölgeye geldiğinde hac görevini tamamlamış olduğundan, bu kutsal görevi yerine getiremeyecek olan yerliler arasında büyük bir prestij elde etti. Alavita hanedanlığı üyeleri ile iyi ilişkilerinden dolayı 1887 yılında Fas hükümdarı tarafından, Sahra’daki göçebe kabilelere sultanın temsilcisi olarak atandı.

Sultanı'ndan yardım istemiştir.¹⁹⁵ Ancak Sultanın destek taahhüdüne rağmen Fransızlarla uzlaşması üzerine, Ma el-Ainin ve beraberindeki güçler hem Fransızlara hem Fas'a karşı savaşılmaya başlamıştır. Sahravi ve Moritanyalı kabilelerin askerlerinden oluşan güçler, Marakeş'i ele geçirmişse de 23 Haziran 1910'da Fez'de daha donanımlı ve eğitimli General Moinier liderliğindeki Fransız askerleri karşısında mağlup olmuşlardır.¹⁹⁶ Aynı yılın Ekim ayında Ma el-Ainin hayatını kaybetmiş ve mücadeleyi, stratejik ve dini liderlikteki yeteneği babasının gerisinde kalan oğlu Ahmad el-Heiba devralmıştır.¹⁹⁷ El-Heiba direnişini 1919 yılına kadar sürdürmüşse de Fransızlar tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Ancak İspanyol denetimindeki bölgelerde Fransızlara karşı mücadele devam etmiştir.

Kendi sömürge bölgelerinde isyanlara karşı koyacak gücü bulunmayan İspanya, 1934 yılında, bölgede hukuku ve düzeni sağlayamaması halinde kendisine ait bölgelerin Fransa tarafından işgal edileceği tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır.¹⁹⁸ Bu tehdit karşısında İspanya, 1934 yılı sonuna gelindiğinde Smara da dâhil olmak üzere Batı Sahra'nın iç kesimlerini işgal ederek bölgedeki direnişi pasifize etmiş ve böylece Batı Sahra'nın tamamında egemenliğini tesis etmiştir.¹⁹⁹ Aynı yıl İspanya bölgenin adını *İspanyol Sahrası* olarak değiştirmiş ve bölgeyi, Kuzeybatı Afrika'daki diğer küçük sömürgeleriyle birlikte Kuzey Fas'taki Tetuan merkezli genel valiliğe bağlamıştır.²⁰⁰ 1946 yılında yayınlanan bir kararnameyle de İfni, Tarfaya ve İspanyol Güney Fas'ı ile Sagiet al- Hamra ve Rio de Oro'yu içine alan *İspanyol Batı Afrikası (Afrika Occidental Espanola)* yönetimi oluşturulmuştur.

Fas'ın sömürgecilik karşıtı çabalarının başarıya ulaşması, 1950'li yıllarda artan sömürgecilik faaliyetlerinin ortaya çıkardığı tepkilerin de etkisiyle Batı Sahralı, Faslı ve Moritanyalılarından oluşan bölge halkının hem Fransa hem de İspanya'nın bölgeden çıkartılması amacıyla *Özgürlük Ordusu* (Army of Liberation) içerisinde örgütlenmeye teşvik etmiştir.²⁰¹ Ulus inşasından ziyade bölgedeki sömürgeci güçlerin çıkartılmasını amaçlayan ve çoğunlukla Tekna ve Reguibat kabilelerinden oluşan Sahravi birlikler,²⁰² İspanyolların hâkimiyetindeki bölgeleri geri almak üzere harekete geçmişlerdir. İfni'de

¹⁹⁵ Pham, 2010, 5.

¹⁹⁶ Besenyo, 2009, 53.

¹⁹⁷ Besenyo, 2009, 53.

¹⁹⁸ Besenyo, 2009, 56.

¹⁹⁹ İnternet: "The Conflict in Western Sahara". (September, 2011). *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy: Earth Edition*, Web: https://h2g2.com/approved_entry/A3121363 adresinden 4 Haziran 2015'te alınmıştır.

²⁰⁰ Pazzanita, 2006, xlix.

²⁰¹ Pazzanita, 2006, xlix.

²⁰² İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". *KIPDF*, Web: https://kipdf.com/fmo-country-guide-western-sahara-author-danielle-van-brunt-smith_5aae26121723dd1fd76a7673.html adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır..

başlayan çatışmalar kısa süre içerisinde İspanyol Sahrası'nın birçok bölgesine yayılmıştır. Sahravi birlikleri, Ekim 1957 ile Haziran 1958 arasında, Ifni'yi kuşatma altına almışlarsa da şehri ele geçirecek yeterli güçlerinin bulunmamasından dolayı²⁰³ İspanyolları şehirden tümüyle çıkartamamış ve onları kıyı bölgelerine geri püskürtmekle yetinmek zorunda kalmışlardır.

İspanya'nın Sahravilerle mücadelede yetersiz kalması üzerine devreye giren Fransa, istikrarı bozan direniş hareketlerine son vermek amacıyla İspanya ile yeniden işbirliğine girişmiştir. Havadan desteklenen donanımlı müttefik birlikleri, 10 Şubat 1958 tarihinde *Ecouvillion (Ouragon)* adı verilen operasyon ile yerel direnişi sert bir biçimde bastırmayı başarmıştır. Bu başarıda, resmi olarak İspanya ile savaş durumunda olmayan ve bir yandan yeni bağımsız olan devletin iç istikrarını sağlamakta zaman kazanmak amacıyla İspanyol hükümeti ile iyi ilişkilerini sürdürme girişiminde bulunurken diğer yandan gayri nizami güçler tarafından İspanyol kolonilerine karşı yürütülen saldırıları desteklemek amacıyla silah ve istihbarat sağlamakta olan Fas yönetiminin, operasyonun kendi topraklarına yönelmesi olasılığından endişelenerek²⁰⁴ Sahravilerin, yiyecek ve cephane tedarikinin sağlandığı Güney Fas ile bağlantılarını kesmesi,²⁰⁵ böylece de Sahravi ve Faslı birlikler arasındaki ilişkinin bozulması etkili olmuştur.²⁰⁶ Böylece bölgede sömürgeci düzen yeniden tesis edilirken, İspanya yardımlarının karşılığında, 1 Nisan 1958'de Fas ile imzalanan Cintra Anlaşması ile Sahra'nın kuzeyinde yer alan ve daha çok Sahravilerin yaşadığı Tarfaya'yı ve İspanyol Güney Fas'ını bu devlete ödül olarak vermiştir. Aynı yıl İspanyol Sahrası ve Ifni bir kararname ile İspanya'nın birer eyaleti haline getirilerek *İspanyol Batı Afrikası* resmen ilga edilmiştir.²⁰⁷ Bu durum İspanya'nın henüz bu bölgeleri bırakmak niyetinde olmadığını göstermiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde, hem 19 Nisan 1955 tarihinde düzenlenen Bandung Konferansı kararlarının hem de BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1960 tarih ve 1514 sayılı kararının etkisiyle diğer sömürgeci güçler gibi sömürge politikasını değiştirmek durumunda kalan İspanya, Batı Sahra'da yönetsel, endüstriyel, ticari, toplumsal ve eğitimsel anlamda reformlar yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede ilk olarak, 1961 yılında İspanya'daki yapıyı temel alan yerel yönetim sisteminin oluşturulmasını içeren idari değişiklikler duyurulmuştur. Buna göre Layun'da ikamet eden ve Madrid yönetimine karşı

²⁰³Beseno, 2009, 61.

²⁰⁴Beseno, 2009, 61.

²⁰⁵ İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". *KIPDF*, Web: https://kipdf.com/fmo-country-guide-western-sahara-author-danielle-van-brunt-smith_5aae26121723dd1fd76a7673.html adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır.

²⁰⁶ Shelley, 2010, 122.

²⁰⁷ Jensen, 2005, 25.

sorumlu olan genel bir vali olacak, bir sonraki aşamada ise *Cabildo* olarak adlandırılan bölgesel meclis; Layun ve Dakhla'da *Ayuntamientos* olarak adlandırılan kent konseyleri; Smara ve La Gueira'da ise yerel yönetimler oluşturulacaktı. On dört üyesi olan *Cabildo*'nun, iki üyesi iki *Ayuntamientos*'tan, altı üyesi ticaret, endüstri ve meslek gruplarından ve altı üyesi göçebe gruplar tarafından seçilecekti. *Cabildo*'nun başkanı ve *Ayuntamientos*'un iki belediye başkanı otomatikman İspanyol Parlamentosu'nda (*Cortes*) vekil olacak ve Madrid'de yaşayacaktı.²⁰⁸ Bu düzenlemeler yerelleşmeye yönelik görünürken aslında İspanya'nın Batı Sahra'daki otoritesini güçlendirmiştir.

İdari düzenlemelerin yanı sıra İspanya bölgenin kalkınması amacıyla bazı ekonomik girişimlerde bulunmuştur. Madencilik altyapısı, şehirlerin iyileştirilmesi, iş imkânlarının yaratılması ve göçebelerin yerleşik hayata geçirilmesi gibi konularda çalışmalar başlatılmıştır.²⁰⁹ Bu çerçevede madencilğe, özellikle de Bukra'daki fosfat üretimine yönelik yoğun yatırımlar yapılmış ve Sahravilerin büyük bir çoğunluğu fosfat madenlerinde ucuz işgücü olarak kullanılmak üzere yerleşik hayata geçirilmiştir.²¹⁰ Ayrıca çıkarılan fosfatın İspanya'ya gönderilmek üzere Layun yakınlarındaki limana taşınması amacıyla 62 mil uzunluğunda taşıma bandı (*conveyor belt*) inşa edilmiştir.

İspanya yönetimi tarafından yapılan bu değişikliklere rağmen BM ve Afrika Birliği Örgütü'nün (OAU-Organization of African Unity)²¹¹ dekolonizasyon baskısını artırması, İspanya'nın gerçekten Sahravilerin çıkarlarını göz önünde bulundurmuş olduğunu gösterme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede İspanya, 1966 yılı Mart ayında bazı Sahravi liderlerinin hazırladığını iddia ettiği bir mektubu BM'ye sunarak Sahravilerin İspanyol yönetimi altında mutlu olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.²¹² Bunun ardından, Ekim ayında İspanyol yönetimi bir referandum düzenlemiş olduğunu ve referandumda Sahravilerin %90'ının İspanyol yönetimi lehine oy kullandığını iddia etmiştir.²¹³ Bu şekilde, Sahravilerin İspanyol yönetimi altında kalmak istediği algısı yaratmaya çalışmıştır. Buna rağmen imajı iyi durumda olmayan İspanya, 1967 yılında kendisi ile işbirliği yapmaya istekli Sahravi büyüklerinden oluşan *Cema* adı verilen yasama meclisini oluşturmuştur. İspanya böylece Batı Sahra'ya bir dereceye kadar özerklik sağlayarak Batı Sahra'nın

²⁰⁸ Munene, 2010a, 96.

²⁰⁹ Munene, 2010a, 97.

²¹⁰ İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". *KIPDF*, Web: https://kipdf.com/fmo-country-guide-western-sahara-author-danielle-van-brunt-smith_5aae26121723dd1fd76a7673.html adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır.

²¹¹ 1963 yılında Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da kurulmuş olan Afrika Birliği Örgütü, 9 Temmuz 2002 tarihinde Afrika Birliği (African Unity-AfB) adını almıştır. Bu değişiklikten önce hazırlanan metinlerden yapılan alıntılarda OAU; sonra hazırlanan metinlerden yapılan alıntılarda ise AfB kısaltması kullanılacaktır.

²¹² Munene, 2010a, 98.

²¹³ Munene, 2010a, 98.

1963 yılında kazanmış olduğu kendi kendini yönetemeyen bölge statüsüne ilişkin dikkati dağıtabilmeyi planlamıştır.²¹⁴ Ancak bu çabalar da İspanya üzerindeki dekolonizasyon baskısını azaltmamış, BM Sahravilerin, self determinasyon hakkı çerçevesinde, kendi geleceklerini özgür bir biçimde belirlemeleri konusunda ısrarcı olmuştur. İspanya'nın "Afrikalı kardeşleri" olarak kalmayı istemeyen Sahraviler de Madrid'den danışma rolünden daha fazlasını istemeyi sürdürmüşlerdir.²¹⁵

---

²¹⁴ Shelley, 2010, 123.

²¹⁵ Munene, 2010a, 98-99.

3. BATI SAHRA SORUNU

3.1 Batı Sahra Sorununun Ortaya Çıkışı

İspanya, 1960'lı yıllarda fosfat endüstrisine yapmış olduğu devasa yatırımlar sonucunda Batı Sahra'dan önemli miktarda ekonomik kazanç sağlamaya başlamıştır.²¹⁶ Bu durum, İspanya'nın bölgenin dekolonizasyonunu sağlamakta isteksiz davranmasına neden olmuşsa da BM'nin Sahravilerin self determinasyonunun sağlanmasına yönelik kararlarını yinelemesi üzerine tavrını değiştirmek zorunda kalmıştır.²¹⁷

İspanya yönetimi, bu doğrultuda, 1967 yılında Batı Sahra'da bir referandum düzenlenmesine ilişkin ilkeleri kabul etmiştir.²¹⁸ Ancak İspanya yönetimi, önce 1973 yılı sonunda Batı Sahra'daki yönetim yetkilerinin bir kısmını bu döneme kadar sadece danışma işlevi gören Cema'ya devretme kararı almış,²¹⁹ daha sonra ise halkın çoğunluğunun göçebe yaşam tarzını benimsemiş olmasının bir referandum düzenlenmesini güçleştirdiği gerekçesiyle²²⁰ BM kararlarının 8 yıldan önce uygulanmasının mümkün olmayacağını açıklamıştır.²²¹ Ancak bu yıllarda, Portekiz'in Afrika'daki sömürge varlığının hızla çöküşüyle Mozambik ve Angola'nın bağımsızlığını kazanması üzerine İspanyol sömürge yönetiminden kurtulmak için yoğunlaşan Polisario saldırıları²²² ve BM'nin dekonizasyon konusunda devam eden baskısı İspanya'yı, Batı Sahra'nın statüsünü belirlemek amacıyla BM gözetiminde bir referandum düzenlenmeye zorlamıştır. İspanya yönetimi, 21 Ağustos 1974 tarihinde, BM tarafından uzun süredir talep edilen self determinasyon referandumunu 1975 yılının ilk yarısında düzenleyeceğini duyurmuştur. Bunun üzerine, Batı Sahra'da düzenlenecek olan referandum için seçmenlerin belirlenmesi amacıyla 1974 yılı Aralık ayında İspanya tarafından bir nüfus sayımı yapılmış ve 73.497²²³ kişilik bir seçmen listesi oluşturulmuştur.

²¹⁶ İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". *KIPDF*, Web: https://kipdf.com/fmo-country-guide-western-sahara-author-danielle-van-brunt-smith_5aae26121723dd1fd76a7673.html adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır. 1975 yılına gelindiğinde dünyanın altıncı büyük fosfat ihracatçısı haline gelmiştir.

²¹⁷ 1965-1973 yılları arasında BM Genel Kurulu, Batı Sahra'nın dekolonizasyonu sağlamak İspanya'nın tüm önlemleri almasını içeren 8 adet karar almıştır.

²¹⁸ Roussellier, 2005, 313.

²¹⁹ Pazzanita, 2006, li.

²²⁰ Besenyo, 2009, 74.

²²¹ İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". *KIPDF*, Web: https://kipdf.com/fmo-country-guide-western-sahara-author-danielle-van-brunt-smith_5aae26121723dd1fd76a7673.html adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır.

²²² İnternet: "Mauritania". (1988). *Country Studies*. *Countrystudies*, Web: <http://countrystudies.us/mauritania/> adresinden 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

²²³ Çölde yaşayan göçebe kabilelerin bir kısmına ulaşamadığından bazı Sahraviler, seçmen listelerine eklenememiştir.

İspanya'nın referanduma ilişkin duyurusu, Batı Sahra üzerinde hak iddia eden Fas yönetimini tedirgin etmiştir. Moritanya'nın da desteğini alan Fas yönetimi, bunun üzerine, 30 Eylül 1974 tarihinde BM Genel Kurulu'na başvurarak Batı Sahra üzerindeki tarihsel hak iddialarına ilişkin Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'ndan görüş istemiştir. BM Genel Kurulu, bu doğrultuda, 13 Aralık 1974 tarihinde Fas ve Moritanya'nın Batı Sahra üzerindeki hak iddiaları konusunda UAD'nin danışma görüşünün alınmasını, bölgeyi ziyaret etmek üzere bir gözlem heyeti oluşturulmasını ve referandumun ertelenmesini içeren 3292 sayılı Kararını almıştır. Bunun üzerine süreç ertelenmiştir.

Karar doğrultusunda, halkın dilek ve isteklerinin yanı sıra Batı Sahra'daki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel durum ile eğitim koşullarına ilişkin ilk elden bilgi almak amacıyla Fildişi Sahili, Küba ve İranlı diplomatların katılımıyla BM gözlem heyeti oluşturulmuştur.²²⁴ Heyet üyeleri, 8 Mayıs - 9 Haziran 1975 tarihlerinde Batı Sahra ve İspanya'nın yanı sıra Fas, Moritanya ve Cezayir'in başkentlerine yönelik ziyaretler gerçekleştirmiştir.²²⁵ Heyet üyeleri, dört günlük Madrid ziyaretinin ardından 12-19 Mayıs tarihleri arasında Batı Sahra'yı ziyaret ederek²²⁶ Polisario'nun da dâhil olduğu ilgili tarafların yetkilileriyle görüşmüşlerdir. Heyetin bölgeyi ziyareti sırasında Batı Sahra Valisi General Gomez de Salazar, Polisario yanlısı bir gösteri ihtimalini ortadan kaldırmak için İspanyol karşıtı politikada yer almış olan herkesi şehirden uzaklaştırmışsa da Polisario yanlıları heyetin gittiği her yerde kalabalık mitingler ve gösteriler düzenlemişlerdir.²²⁷ Bu olaylar, İspanyol yetkililerin gerçek durumu BM Heyeti'nden gizli tutmasını önemli ölçüde engelleyerek yerel halkın sömürge veya deniz aşırı ülke olarak İspanya'nın bir parçası olmak yerine bağımsız bir devlet kurulması yönündeki isteğini ortaya koymuştur.

Heyetin bölgeyi ziyareti sırasında yaşanan gelişmeler İspanya'nın referandum aracılığıyla bir İspanyol-Sahravi federasyonu kurulması yönündeki beklentisini sarsmıştır.²²⁸ Bunun üzerine, İspanya yönetimi bölgedeki otoritesini kaybetme endişesiyle, Batı Sahra yönetiminin barışçıl bir biçimde devredilmesi konusunda Polisario liderleri ile bir takım gizli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler kapsamında, İspanyol yönetimi saldırıların durdurulması karşılığında kontrol merkezlerine uzak olan bazı kasaba ve askeri karakolları Polisario'ya bırakmıştır.²²⁹ Taraflar arasındaki karşılıklı esir değişimini

²²⁴ The Institute for Domestic & International Affairs, *Special Political and Decolonization Western Sahara*. Inc (IDIA) (2012). Rutgers Model United Nations (RUMUN) Conference - November, 15-18, 2012. New Jersey, 4.

²²⁵ The Institute for Domestic & International Affairs, 2012, 4.

²²⁶ Mundy, J. (2006). "Neutrality or Complicity? The United States and the 1975 Moroccan Takeover of the Spanish Sahara". *The Journal of the North African Studies*, (11:3), 275-306, 282.

²²⁷ Besenyo, 2009, 80.

²²⁸ Mundy, 2006, 283.

²²⁹ Mundy, 2006, 283.

de içeren iyi ilişkiler, 9 Eylül 1975 tarihinde İspanya Dışişleri Bakanı Pedro Cortina y Mauri ile Polisario Genel Sekreteri El-Ouali Mustapha Sayed'in görüşmesi ile sonuçlanmıştır.²³⁰ El-Ouali bu görüşmelerin sonunda, balıkçılık kıyıları ve fosfat kaynaklarında İspanya'ya verilecek ekonomik imtiyazlar karşılığında, İspanyol yönetiminin Batı Sahra'nın kontrolünü Polisario tarafından yönetilen bir hükümete devredeceği konusunda bir anlaşmaya varıldığını ifade etmiştir.²³¹

Bu gelişmeler yaşanırken, 15 Ekim 1975 tarihinde BM Gözlem Heyeti'nin raporu yayınlanmıştır. Raporda genel olarak Batı Sahra'daki halkın tamamının ya da en azından heyet üyeleri ile görüşenlerin tamamının kesin bir biçimde bağımsızlık istediği ve Fas ile Moritanya'nın ülkeleri üzerindeki hak iddialarına karşı oldukları belirtilmiştir. Bu konuda şöyle denilmiştir: ²³²

“Sınırlı bir zaman dilimine rağmen, İspanyol yetkililer ile yapılan işbirliği çerçevesinde, Heyetin bütün büyük şehirleri ziyaret etmesi ve yerel halkın tutumuna ilişkin bilgi toplaması sağlanmıştır. Heyet, gittiği her yerde toplu siyasi gösterilerle karşılaşmış ve Sahra'daki bütün toplumların temsilcileri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bütün bu görüşmelerin ardından, bağımsızlık konusunda Sahra halkı arasında büyük bir uzlaşma olduğu anlaşılmıştır.”

Heyetin ziyaretini tamamlamasının ardından, UAD Fas ve Moritanya'nın hak iddiaları konusunda görüş oluşturmak üzere 25 Haziran 1975 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. BM Genel Kurulu, Fas'ın başvurusu üzerine Divan'ın iki soruya danışma görüşü vermesini istemişti: ²³³

1. Batı Sahra (Rio de Oro ve Saguet El Hamra) İspanyol sömürgeciliğinden önce *terra nullius* (sahipsiz toprak) kategorisinde miydi?

Eğer bu sorunun cevabı olumsuz ise ikinci soru:

2. Batı Sahra ile Fas Krallığı (Şerif Devleti) ve Moritanya Entity²³⁴ (Bilad Shinguitti) arasında yasal bağ var mıydı?

²³⁰ Mundy, 2006, 283.

²³¹ Mundy, 2006, 283.

²³² The Institute for Domestic & International Affairs, 2012, 5.; Besenyo, 2009, 81.

²³³ International Court of Justice. (1975) *Report of Judgments, Advisory Opinions and Orders-Western Sahara Advisory Opinion of 16 October 1975*. 1-72, 4.

²³⁴ Moritania Entity terimi ilk kez 1974 yılında 3292 sayılı kararın kabul edildiği Genel Kurul oturumunda kullanılmıştır. O dönemde Batı Sahra ile daha sonradan ortaya çıkacak olan Moritanya İslam Cumhuriyeti arasındaki kültürel, coğrafi ve sosyal birliği göstermek için Genel Kurul tarafından kullanılan bu terim, Moritanya tarafından korunmuştur.

Bu çerçevede, ilk olarak Batı Sahra'nın *terra nullius* olup olmadığı meselesine açıklık getirmek durumunda olan Divan incelemelerinin sonunda oybirliğiyle²³⁵ İspanyol sömürgeciliğinden önce Batı Sahra'nın *terra nullius* olmadığı; Fas ile Moritanya halkları dışında bir halka ait olduğu²³⁶ ve sosyal ve politik olarak kabilelerin ve onları temsil etmekle yetkili olan liderlerin yönetimindeki göçebe halk tarafından iskân edilmiş olduğu²³⁷ sonucuna ulaşmıştır. Daha sonra Fas, Moritanya ve İspanya tarafından sunulan bilgiler çerçevesinde, Batı Sahra ile Fas ve Moritanya arasında, "Batı Sahra'nın dekolonizasyonunda izlenecek politikayı etkileyebilecek" yasal bağlar bulunup bulunmadığını incelemiş olan Divan,²³⁸ 16 Ekim 1975'te nihai kararını açıklamıştır.²³⁹ Kararda:

*"Divan'a sunulan materyaller ve bilgiler, İspanyol sömürgeciliği bölgeye geldiğinde Fas Sultanı ile Batı Sahra'da yaşayan bazı kabileler arasında yasal bir bağlılığın varlığını göstermektedir. Bunlar, Divan'ın anladığı şekliyle Moritanya Birliği ve Batı Sahra arasında yasal bağlar oluşturan ve bazıları toprakla bağlantılı olan hakların varlığını göstermekteydi. Öte yandan Divan'ın kararı, sunulan materyallerin ve bilgilerin Batı Sahra ile Fas Krallığı veya Moritanya Birliği arasında herhangi bir topraksal egemenlik bağının kurulmadığı yönündedir. Yani Divan, Batı Sahra'nın dekolonizasyonunda 1514 sayılı Karara başvurulmasını etkileyebilecek bir duruma ve özellikle de bölge halklarının özgür ve gerçek iradesine dayanan self determinasyon hakkının uygulanmasına ilişkin yasal bağlar bulamadı",*²⁴⁰ denmiştir.

Sahravilerin self determinasyon hakkı lehine verilen UAD kararı, Batı Sahra meselesinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu karar bir taraftan Sahravi halkın meşru self determinasyon hakkını doğrularken diğer taraftan Fas'ın Moritanya'yı da yanına alarak Batı Sahra'yı işgaline zemin hazırlamıştır. UAD'nın kararının ardından, Fas yönetimi tarafından yapılan açıklamada, "Divan'ın görüşünün sadece bir anlamının olabileceği ve bunun da Batı Sahra'nın Fas'ın bir parçası olduğu" ifade edilmiştir.²⁴¹ Nitekim 20 Ağustosta, Fas kraliyet sözcüsü, "UAD'nın görüşü hangi yönde olursa olsun, ne pahasına olursa olsun 1975 yılı sonuna kadar Fas'ın 'Sahra bölgesini' özgürleştireceğini" belirtmişti.²⁴² Batı Sahra'yı ele geçirmek için zaten askeri hazırlıklara başlamış olan Fas Kralı II. Hasan, Divan'ın kararını açıkladığı gün 350 bin Faslı sivilin 10 gün içerisinde Batı

²³⁵ International Court of Justice, 1975, 60. (Article, 163).

²³⁶ International Court of Justice, 1975, 31-21. (Article, 82 and 83).

²³⁷ Mundy, J. (2010a). "Western Sahara: The 'question' of Sovereignty". N. J. Botha, M. E. Olivier and D. Van Tonder (Eds.), *Multilateralism and International Law with Western Sahara as a Case Study*. University of South Africa Press, 149-162, 151.

²³⁸ Mundy, 2010a, 152.

²³⁹ Divan'ın 16 hâkiminden 14'ü Fas'ın iddialarına karşı; 15'i de Moritanya'nın iddialarına karşı oy kullanmıştır.

²⁴⁰ International Court of Justice, 1975, 60. (Article, 162).

²⁴¹ Mundy, 2006, 285.

²⁴² Mundy, 2006, 285.

Sahra'yı İspanya'dan almak için “Yeşil Yürüyüş” adı verilen barışçıl bir yürüyüşü başlatmalarına liderlik edeceğini duyurmuştur.

Kral Hasan'ın Yeşil Yürüyüş'ü duyurmasının ertesi günü, General Franco'nun sağlık durumunun kötüleşmesi üzerine ortaya çıkan yönetim boşluğunun etkisiyle İspanya hükümeti Fas'ı destekleyenler ve Yeşil Yürüyüş'ün engellenmesini isteyenler olarak ikiye ayrılmıştır.²⁴³ Dışişleri Bakanı Mauri, Sahra yönetiminin askeri lideri General Gomez de Salazar ve siyasi lideri Genel Sekreter Albay Luis Rodriguez de Viguri y Gil gibi liderler Sahra'nın Fas'a terk edilmesi fikrine karşı çıkarak Franco'nun bir özerklik süreci sonrasında düzenlenecek olan bir referanduma ilişkin politikasını benimsemişlerdir.²⁴⁴ Buna karşılık Franco döneminde, Fas Kralı ile iyi ilişkileri olan Bakanlar Kurulu Başkanı Arias Navarro, Başkanlık Ofisi Bakanı Antonio Carro Martinez ve Falange Partisi lideri Jose Ruiz gibi politikacılar Batı Sahra'nın Fas'a verilmesini desteklemişlerdir. Bir Arap ihtilafı ve uzun süreli bir koloni savaşından kaçınarak bölgeden saygın bir şekilde çıkma konusunda kararlı olan bu liderler, İspanya'nın Afrika politikasının yönetimini ellerine alarak Fas'ın Batı Sahra'da barışçıl bir biçimde aşamalı olarak egemenliğini sağlama girişimini desteklemişlerdir.²⁴⁵

Ekim ayı sonunda Franco'nun komaya girmesinin ardından, Prens Juan Carlos devlet başkanı olarak göreve başlamış ve 2 Kasım'da Layun'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Kral burada yaptığı konuşmada “ne İspanyol ordusunun onuruna gölge düşürülmesine izin vereceğini, ne de İspanyolların canlarını tehlikeye atacağını” ifade ederek²⁴⁶ Batı Sahra konusunda İspanya'nın taahhütlerini yerine getireceğini ima etmiştir. Ancak yeni Kral; Navarro, Carro Martinez ve Ruiz tarafından askeri ve diplomatik açıdan zayıflamış olan İspanya'nın; Fas'ın ekonomik boykotuna ve kendilerine sırt dönmüş olan diğer Arap ülkelerine karşı koyamayacak güçte olduğuna ve savaşın Fas'ta yaşayan 18 bin İspanyol için ciddi bir tehdit oluşturacağına ikna edilmiştir.²⁴⁷ Bu doğrultuda, askeri yöntemlere başvurmaksızın sivil bir yürüyüş ile Batı Sahra'yı ilhak etmeyi planlayan Fas'ın Dışişleri Bakanı Ahmed Laraki, 29 Ekimde İspanyol yetkililerle gizli görüşmelere başlamıştır. Görüşmelerde, taraflar Batı Sahra'da, yürüyüşçülerin 48 saat içerisinde terk etmek koşuluyla sembolik olarak girecekleri 10 kilometrelik bir alanın İspanya tarafından silahsızlandırılması ve yürüyüşün 4 ila 6 Kasım tarihlerinde yapılması konularında Carro

²⁴³ Mundy, J. (2009). “The Morocco-Polisario War for Western Sahara 1975-1991”, B.Rubin (Ed.) *Conflict and Insurgency in the Contemporary Middle East*. Birinci Baskı. London. Routledge, 209-231, 213-214.

²⁴⁴ Mundy, 2006, 290.

²⁴⁵ Roussellier, 2005, 315.

²⁴⁶ Mundy, 2006, 287.

²⁴⁷ Besenyo, 2009, 92.

Martinez ile uzlaşmıştır.²⁴⁸ Buna göre, İspanyol askerleri görünüşü kurtarmak ve yürüyüş için yer bırakmak adına sınırdan birkaç kilometre geride bir “caydırma hattı” oluşturarak geri çekileceklerdi.²⁴⁹ Bu şekilde, taraflardan hiçbirinin nihai çekilmenin sonunda herhangi bir prestij kaybına uğramayacağı hesaplanmıştır.²⁵⁰

İspanya ile Fas görüşmelerinin başlamasının ardından İspanyolların Polisario ile ilişkileri kesilmiş ve Batı Sahra’nın tamamında sıkıyönetim ilan edilmiştir.²⁵¹ Bunun hemen ardından Fas ordusu, Cezayir’in olası bir müdahalesini önlemek amacıyla Batı Sahra’nın kuzey doğusundan ülkeye girmiş ve 4 Kasım’da, haber bültenleri, Fas güçlerinin Polisario güçleri ile çatışmaya girdiğini iddia etmiştir.²⁵² 5 Kasım’da da Kral Hasan, Agadir’de radyoda yaptığı konuşmasında ertesi gün yürüyüşü başlatacağını duyurmuştur. Buna cevaben İspanya ile Fas arasında yapılmış gizli görüşmelerden haberdar olmayan General Gomez de Salazar bir basın toplantısı düzenleyerek “İspanyol ordusunun görevini yerine getireceğini ve sınırdan birkaç kilometre içerdeki savunma hattını geçmeye çalıştıkları takdirde yürüyüşçülerle karşı karşıya geleceklerini” ifade etmiştir.²⁵³ Buna rağmen 6 Kasım 1975 tarihinde, silahsız olduğu iddia edilen binlerce Faslı Tarfaya’dan Batı Sahra’ya girmiştir.

8 Kasım’da İspanyol hükümeti, Fas ve Moritanya ile Batı Sahra’nın bir referandum düzenlenmeksizin bu iki devlete bırakılması konusunda anlaşma yoluna gitmiştir. İspanya hükümeti ile Batı Sahra yönetiminin devrine ilişkin yapılan görüşmeler 9 Kasım’da son aşamaya geldiğinde, Kral Hasan yürüyüşün amacına ulaşmasından dolayı yürüyüşçülerin evlerine dönmelerini istemiş, böylece yürüyüş İspanyol caydırma hattının 20 kilometre berisinde sona ermiştir.²⁵⁴ Aynı gün, İspanya 12 binden fazla sivil vatandaşı deniz ve hava yoluyla Batı Sahra’dan Kanarya Adaları’na tahliye etmiş, İspanyol tüccarlar stokları ile birlikte dükkânlarını satmış, öğretmen eksikliğinden dolayı devlet okulları kapanmıştır.²⁵⁵ İspanyollar, hatta hayvanat bahçesindeki hayvanlarını Almeria’ya, yerel mezarlıklarda gömülü akrabalarının kalıntılarını mezarlardan çıkararak yeniden gömülecekleri Kanarya Adaları’na taşımışlardır.²⁵⁶ Yani taraflar Madrid Anlaşması’nı duyurduklarında, İspanyol Sahrası’nda askeri güçler ve memurlar dışında hiç İspanyol vatandaşı kalmamıştı.

---

²⁴⁸ Jensen, 2005, 28.

²⁴⁹ Mundy, 2009, 214.

²⁵⁰ Besenyo, 2009, 92.

²⁵¹ Mundy, 2006, 286.

²⁵² Mundy, 2006, 286.

²⁵³ Besenyo, 2009, 89.

²⁵⁴ Roussellier, 2005, 315.

²⁵⁵ Besenyo, 2009, 93.

²⁵⁶ Jensen, 2005, 29.

Fas, Moritanya ve İspanya arasında yürütülen müzakerelerin duyurulmasından üç gün sonra, 14 Kasım 1975 tarihinde Madrid'de bir araya gelen taraflar arasında, İspanya'nın bölgeden çekilmesini öngören *Madrid Anlaşması* imzalanmıştır. Açıklanan haliyle altı maddeden oluşan anlaşmaya göre; İspanya yönetici güç olarak sahip olduğu sorumluluk ve güçlerini sonlandırarak Batı Sahra'yı dekolonize edecek, İspanya'nın bu topraklar üzerindeki yönetim yetkisi ve sorumlulukları, kurulacak olan geçici Fas-Moritanya yönetimine devredilecek ve İspanya Afrika'daki son sömürgesinden 1976 yılı Şubat ayı sonuna kadar tamamen çekilecekti. Ayrıca anlaşmaya göre *Cema* aracılığıyla ifade edilecek Sahravilerin isteklerine saygı duyulacaktı.²⁵⁷ Anlaşmanın İspanya'nın bölgedeki ekonomik çıkarlarının korunmasına ve İspanya'ya bazı imtiyazlar sağlanmasına ilişkin gizli maddeleri de vardı. İspanya'nın balıkçılık hakları ve fosfat üretimindeki %35'lik payının sürdürülmesine ilişkin maddeler, anlaşmanın imzalanmasından üç yıl sonra İspanyol basını tarafından ortaya çıkarılmıştır.²⁵⁸

---

²⁵⁷İnternet: "Treaty Series-Declaration of the Principles on Western Sahara by Spain, Morocco and Mauritania". (1975). *United Nation Treaty Series*, Vol: 988, 259. Web: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MA-MR-ES_751114_DeclarationPrinciplesOnWesternSahara_0.pdf adresinden 16 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.

²⁵⁸ Roussellier, 2005, 315.

Harita 3.1 1975-1976 yılında Batı Sahra'da Fas ve Moritanya'nın sınırları²⁵⁹

Madrid Anlaşması'nın ardından İspanyol ordusu ile işbirliği halindeki Fas, Batı Sahra'nın kuzeyini; Moritanya ise güneyini işgale başlamıştır. İki ayrı noktadan işgale başlayan güçler, 1975 yılı Kasım ayı sonuna kadar Batı Sahra topraklarının önemli bir kısmında kontrolü ele almıştır. Batı Sahra topraklarının doğu kısmına SADR'ın hâkim olmaya başlaması, Fas ve Moritanya'yı 14 Nisan 1976 tarihinde Batı Sahra'yı aralarında paylaştıran ve bu iki ülke arasında yeni sınırı oluşturan bir anlaşma imzalamaya zorlamıştır.²⁶⁰ Buna göre, Fas kuzeydeki 2/3'lik kısma; Moritanya ise Dakhla şehri boyunca uzanan güneydeki 1/3'lik bölüme sahip olacaktı.²⁶¹ Batı Sahra'nın nüfus bakımından iki büyük şehri Layun ve Smara'yı sınırlarına dâhil eden Fas yönetimi, topraklarını %35 oranında artırırken bölgenin fosfat kaynaklarını da ele geçirmiştir.²⁶² Moritanya ise Dakla ve bazı zengin balıkçılık kıyılarına sahip olmuştur.²⁶³ Böylece bölünmüş olan Batı Sahra'da günümüze kadar ulaşan bir uluslararası sorun ortaya çıkmıştır.

²⁵⁹ Garfi, 2011. Null.

²⁶⁰ Roussellier, 2005, 317.

²⁶¹ Mundy, 2009, 214.

²⁶² Besenyo, 2009, 102.

²⁶³ Besenyo, 2009, 102.

3.2 Batı Sahra Sorunun Nedenleri

Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasında ortaya çıkmış olan Batı Sahra sorununun kökenleri sömürgecilik dönemine dayanmaktadır. Bu dönemde, Batı Sahra'da sömürgeci güç İspanya'nın politikaları modern Sahravi milliyetçiliğinin oluşumuna, sömürgeci devletler tarafından rastgele çizilen sınırlar da Afrika'nın önemli devletlerinden biri olan Fas Krallığı'nın komşularına yönelik irredentist²⁶⁴ politikalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu iki temel nedenin yanı sıra iki kutuplu sistemdeki çıkar çatışmaları ve izlenen denge politikaları ile bölgenin önemli devletlerinden Cezayir ile Fas Krallığı arasındaki güç mücadelesi, Batı Sahra sorununun ortaya çıkmasına ve günümüze kadar süren bir çıkmaza girmesine yol açmıştır.

3.2.1 Sahravi Milliyetçiliğinin doğuşu ve bağımsızlık hareketleri

Batı Sahra anlaşmazlığının en önemli nedenlerinden biri, İspanyol sömürgeciliği döneminde ortaya çıkan Batı Sahra milliyetçiliğidir.²⁶⁵ Sahravi toplumunda milli bilincin oluşmasında, 1950'li yıllardan itibaren yaşanan birtakım gelişmelerin Sahravilerin yaşam biçimlerinde ortaya çıkardığı değişikliklerin önemli bir etkisi olmuştur. Bu değişikliklerin ilki, 1947 yılında, Bukra'da keşfedilen fosfat yataklarının İspanya tarafından işleme açılmasıyla Sahravilerin büyük bir kısmının aşamalı olarak göçebeliği terk ederek istihdam olanaklarından yararlanmak için fosfat üretim alanlarına yerleşmesidir.²⁶⁶ İkincisi ise 1959-1960 yıllarında bütün Sahel bölgesinin, hayvan sürülerinin büyük bir kısmını yok eden ve nüfusun bir kısmının yerleşik yaşama geçiş sürecini hızlandıran ciddi bir kuraklık yaşaması olmuştur.²⁶⁷ Bunların yanı sıra, Moritanya ve Cezayir halklarıyla yakın bağların varlığı, taşınabilir radyolar aracılığıyla Afrika'nın diğer bölgelerindeki ve dünyadaki bağımsızlık mücadelelerinden haberdar olmaları²⁶⁸ ve genç Sahravilerin seyahat ve eğitim amacıyla sınırlar ötesine geçmesi modern Sahravi milliyetçiliğinin ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır.²⁶⁹

²⁶⁴ Kısaca “yayılmacı milliyetçilik” olarak ifade edilen irredentizm dil, din, soy ve kültür birlikteliği olduğu halde herhangi bir devletin sınırları dışında yer alan halk ile söz konusu devletin birleşmesi fikridir.

²⁶⁵ Mundy, 2009, 209.

²⁶⁶ Pazzanita, 2006, 1.

²⁶⁷ Pazzanita, 2006, xlix and 1.

²⁶⁸ Shelley, 2010, 124.

²⁶⁹ İnternet: Fadel, K. (1999). “The Decolonisation Process in Western Sahara”. *The Indigenous Law Bulletin University of New South Wales*, 4(23). Web: <http://www.arso.org/kamal99.htm> adresinden 15 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.

Yerleşik hayata geçilmesi ile aynı şartlar altında yaşayan, çalışan ve aynı sömürü ve baskıya maruz kalan farklı kabilelere mensup Sahraviler²⁷⁰ arasında yakın bir ilişki kurulmuştur. 1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde bu döneme kadar toplumsal dokusu kabile yapılanmasına ve dini temellere dayanan, ortak milli kimliğe dair pek işaretin olmadığı ve kabilelerin ancak iç işlerine yapılan dış müdahalelere karşı köklü bir nefret duygusunu paylaştığı Batı Sahra'da,²⁷¹ sömürge karşıtı duygular canlanarak geleneksel akrabalık bağlarının ötesinde bir Sahravi kimliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.²⁷² Böylece birbiriyle ilişki halindeki kabileler topluluğundan devlet talep eden bir ulusa dönüşen Sahraviler²⁷³ İspanyol yönetiminden duyulan rahatsızlığı dile getirmeye ve örgütlenerek sömürge yönetimine karşı mücadele etmeye başlamışlardır. 1960'lı ve 1970'li yıllardaki birçok milliyetçi hareket gibi Sahravi milliyetçiliği de sömürgecilğe karşı olarak ortaya çıkmıştır.²⁷⁴ Bu çerçevede, Batı Sahra'da İspanyol yönetimine karşı ilk ciddi şehinsel ayaklanma, 1960'lı yıllarda Mohammed Sidi İbrahim Bassiri²⁷⁵ liderliğinde ortaya çıkan Tahrir Hareketi olmuştur.²⁷⁶ Bassiri, Sahravilerin 1960'lı yılların ortalarından itibaren oluşturmaya başladıkları siyasî birimleri yalnızca bağımsızlık değil, aynı zamanda kabile liderlerinin artık zayıflamış olduğu toplumda, radikal değişimler de isteyen tutarlı bir harekete dönüştürmüştür.²⁷⁷

Tahrir Hareketi, Batı Sahra'nın bağımsızlığını sağlama amacını gerçekleştirmek için barışçıl yöntemleri kullanmayı istemiş,²⁷⁸ bu amaçla, 1970 yılının Haziran ayında bağımsızlık talebini dile getirmek üzere Zemla'da (Layun) geniş çaplı barışçıl bir gösteri düzenlemiştir. Ancak İspanyol hükümeti gösteriyi sert bir biçimde bastırmıştır. İspanyol güçlerinin ateş açması sonucu en az 12 kişinin hayatını kaybettiği ve yüzlerce kişinin

²⁷⁰ İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". *KIPDF*, Web: https://kipdf.com/fmo-country-guide-western-sahara-author-danielle-van-brunt-smith_5aae26121723dd1fd76a7673.html adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır.

²⁷¹ Roussellier, 2005, 312.

²⁷² İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". *KIPDF*, Web: https://kipdf.com/fmo-country-guide-western-sahara-author-danielle-van-brunt-smith_5aae26121723dd1fd76a7673.html adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır.

²⁷³ Shelley, 2010, 127.

²⁷⁴ Stephan, M. and Mundy, J. (2006). "A Battlefield Transformed: From Guerilla Resistance to Mass Nonviolent Struggle in the Western Sahara." *Journal of Military and Strategic Studies*, 8(3), 1-32, 4.

²⁷⁵ Reguibat kabilesi üyesi olan Bassiri Tan Tan şehrinde doğdu. Kazablanka'daki burslu eğitiminin ardından, Orta Doğu'daki çeşitli üniversitelerde eğitim alan Bassiri buralarda Baas Partisinin etkisi altına girerek milliyetçi söylemleri öğrenmiştir. Mezun olduktan sonra 1966 yılında Fas'a dönen Bassiri "The Torch" (Al-Chibab) adlı radikal bir gazetenin kurucu genel yayın yönetmeni oldu. Bundan sonra, ülkesine dönemeye karar veren Bassiri 1967 yılında Smara'ya yerleşti ve bir camide Kur'an öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Bassiri burada dini etkinliğini de kullanarak bağımsızlık isteyen Harakat Tahrir'i kurdu.

²⁷⁶ Stephan and Mundy, 2006, 4. (Harakat Tahrir Saguia el-Hamra wa Oued ed-Dahab - Organisation of the Liberation of Saguia el-Hamra and Oued ed-Dahab)

²⁷⁷ Shelley, 2010, 125.

²⁷⁸ İnternet: Fadel, K. (1999). "The Decolonisation Process in Western Sahara". *The Indigenous Law Bulletin University of New South Wales*, 4(23). Web: <http://www.arso.org/kamal99.htm> adresinden 15 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır. ; Besenyo, 2009, 65 .

yaralandığı olayların sonucunda,²⁷⁹ Bassiri dâhil hareketin birçok üyesi tutuklanarak hapse atılmıştır. Bassiri'den bir daha haber alınamaması üzerine Tahrir Hareketi dağıtılmışsa da aktivistlerin birbirleri ile yeniden irtibat kurmaları çok uzun sürmemiştir.²⁸⁰ Bu aktivistler, daha sonradan Polisario Cephesi'ne dönüşecek olan hareketin öncüleri olmuşlardır.

Zemla katliamından sonra amaçlarını barışçıl yöntemlerle gerçekleştirmenin imkânsız olduğuna kanaat getiren Sahravilerin önemli bir kısmı, silahlı mücadele fikrini desteklenmeye başlamıştır.²⁸¹ Yaşanan olaylardan ve Üçüncü Dünya'daki bağımsızlık hareketlerinden etkilenen bir grup Sahravi öğrenci, Rabat'taki V. Muhammed Üniversitesi'nde okuyan El-Ouali Mustapha Sayed'in çevresinde toplanarak²⁸² yeni bağımsızlık hareketinin temelini oluşturmuşlardır. Bunlar İspanyol yönetimine son verme arayışında başlangıçta Fas hükümetinin desteğini istemişlerse de, bu durum 1972 yılında Fas'ın güneyindeki Tan Tan şehrinde İspanyol karşıtı gösteriler düzenlemelerinin ardından birçoğunun Fas hükümetince tutuklanması üzerine değişmiştir.²⁸³ Fas'tan destek alamayan öğrenciler Batı Sahra'daki Sahravilere yönelerek sömürge karşıtı bu hareketi güçlendirmek amacıyla dağıtılmış Tahrir Hareketi'nin taraftarları ile bağlantı kurmuşlardır. Bu çabaların sonucunda, 10 Mayıs 1973 tarihinde Batı Sahra'da İspanyol sömürgeciliğine son vermeyi amaçlayan ve silahlı mücadeleyi benimseyen Polisario Cephesi'nin kuruluşu ilan edilmiştir. Polisario Cephesi'nin Avusturalya ve Yeni Zelanda temsilcisi Kamal Fadel'e göre Sahravilerin büyük bir çoğunluğu kısa süre içerisinde Polisario etrafında toplanarak herhangi bir dış destek veya teşvik olmaksızın onu yerli bir bağımsızlık hareketi haline getirmişlerdir.²⁸⁴

Polisario Cephesi, Sahravi halktan aldığı destek ile İspanya'nın Batı Sahra'dan çekilmesinin ertesi günü 27 Şubat 1976 tarihinde, Bir Lahlou yakınlarındaki Ait Ben Tili mülteci kampında SADR'ın kuruluşunu ilan etmiştir. SADR'ın ilanının ardından, Polisario binlerce Sahravi'nin Tindouf'taki mülteci kamplarına taşınmasını sağlarken, SADR da kampların yönetimini sağlamak amacıyla ulaşım, kalkınma, sağlık, eğitim, adalet, ticaret,

²⁷⁹ Stephan and Mundy, 2006, 4.; Besenyo, 2009, 65.

²⁸⁰ Shelley, 2010, 125.

²⁸¹ Allan, J. (2016). "Natural Resources and Intifada: Oil, Phosphates and Resistance to Colonialism in Western Sahara". *The Journal of North African Studies*, 21(4), 645-666, 648.

²⁸² Munene, 2010a, 100.

²⁸³ İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". *KIPDF*, Web: https://kipdf.com/fmo-country-guide-western-sahara-author-danielle-van-brunt-smith_5aae26121723dd1fd76a7673.html adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır.

²⁸⁴ İnternet: Fadel, K. (1999). "The Decolonisation Process in Western Sahara". *The Indigenous Law Bulletin University of New South Wales*, 4(23). Web: <http://www.arso.org/kamal99.htm> adresinden 15 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.

dış ve içişleri ile savunma bakanlıklarını oluşturmuştur.²⁸⁵ SADR'ın oluşturduğu ön-devlet, Polisario yönetimi altındaki bölgelerde ve Tindouf'taki mülteci kamplarında Sahravi milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağlarken, işgal altındaki bölgelerde ancak 1999 yılında, Sahravi milliyetçiliğine yeni bir boyut kazandıran ulusal yurttaşlık hakları hareketinin ortaya çıkmasıyla etkili olabilmeye başlamıştır.²⁸⁶

İspanyol sömürgeciliğin sona erdiği dönemde Batı Sahra'da, bölgenin kendisine ilhak edilmesine imkân verecek sömürge karşıtı hareketleri destekleyen Fas'ın ve bölgede kendi varlığını veya nüfuzunu sürdürecektir hareketleri destekleyen İspanya'nın etkisiyle²⁸⁷ bağımsızlık talebinde bulunmayan bazı başka Sahravi örgütlenmeleri de ortaya çıkmış ancak bunlar kalıcı olamamıştır. Bunlardan ilki, Polisario Cephesi'nin artan popüleritesine rakip olarak 1974 yılında, bazı kabile liderleri ve Cema üyelerinin katılımıyla Fas ve Moritanya irredentizmine karşı çıkan İspanya ile yakın ilişkiler kurulmasını savunan Sahravi Ulusal Birlik Partisi (Partido de la Union Nacional Saharaui PUNS-Saharan National Unity Party)'dir. Self determinasyon hakkının uygulanmasını İspanya ile işbirliği içerisinde gerçekleştirmeyi amaçlamış olan PUNS, bunu yaparken olası bir askeri mücadeleyi dışarıda bırakmıştır. BM Gözlem Heyeti'nin 1975 yılında bölgeyi ziyaretinin ardından, PUNS Lideri Khalihenna Ould Rashid, PUNS'un liderlik rolünü kaybettiğini ve İspanya'dan destek alamayacağını hesaba katarak diğer liderler ile birlikte Sahraviler adına Kral II. Hasan bağlılık yemini etmiştir.²⁸⁸ 1975 yılında İspanya'nın bölgenin yönetiminin devri konusunda Polisario yetkilileri ile yapmış olduğu görüşmelerin ardından 10 Ekim 1975 tarihinde PUNS'un diğer yöneticileri ve destekçileri ise Polisario'ya katılmışlardır.²⁸⁹ İspanyolların Batı Sahra'dan çekilmesi ile birlikte de PUNS ortadan kalkmıştır.

Batı Sahra'daki bir diğer oluşum, Polisario'yu itibarsızlaştırmak ve Fas'la birleşmenin savunuculuğunu yapmak amacıyla, 1975 yılı Şubat ayında, çoğunluğu Fas ordusundan ayrılmış olan askerlerin kurmuş olduğu Özgür Birleşme Hareketi (Frente de Liberacion y de la Unidad-FLU- Movement for Free Unification)'dir. ²⁹⁰ Bu hareket tarafından, Fas'ın UAD'ye başvurduğu dönemde, Batı Sahra'da İspanyol askerlerine ve bölgedeki yerli birliklere ve yerli halkın bulunduğu karakollara yönelik saldırılar

²⁸⁵ Berke, S. (1997). "Sahara Dispute and Environment". *The Mandala Project*. Web: <https://mandalaprojects.com/ice/ice-cases/sahara.htm> adresinden 18 Ağustos 2014 tarihinde alınmıştır.

²⁸⁶ Shelley, 2010, 129.

²⁸⁷ Munene, 2010a, 100.

²⁸⁸ Jensen, 2005, 27. ; Besenyo, 2009, 80-81.

²⁸⁹ Shelley, 2010, 126.

²⁹⁰ Besenyo, 2009, 83.; Munene, 2010a, 100.

gerçekleştirilmiştir.²⁹¹ Ancak halktan pek destek göremeyen FLU'nun da kısa süre içerisinde dağılması ile birlikte Polisario Cephesi'nin Batı Sahra toplumunda ve uluslararası alanda Sahra bağımsızlık hareketinin liderliğini üstlenen tek örgüt olduğu anlaşılmış ve bölge üzerinde hak iddiaları bulunan Fas ve Moritanya'nın bu hareketle mücadele etmeleri gerekmiştir.

3.2.2 Fas ve Moritanya'nın Batı Sahra üzerinde hak iddiaları

Batı Sahra anlaşmazlığının ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerden biri, Fas'ın ve buna bağlı olarak ortaya çıkan Moritanya'nın Batı Sahra üzerindeki tarihsel hak iddialarıdır.

3.2.2.1 Büyük Fas İdeali ve Fas'ın Batı Sahra üzerindeki hak iddiaları

Batı Sahra sorununun ortaya çıkmasında altı çizilmesi gereken en önemli konulardan biri, Fas'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından ortaya çıkan irredentist iddiaları olmuştur.²⁹²

Fas'ın 2 Mart 1956 tarihinde bağımsızlığını kazanmasının ardından, kendini Kral ilan eden Sultan V. Muhammed, atalarının egemenlik kurmuş olduğu toprakların bütünlüğünü sağlama sürecini başlatmış olduğunu ifade etmiştir. ²⁹³ Bu süreçte, Bağımsızlık Partisi (Al-Istiqlal)'nin kurucusu Allal El-Fassi gibi bazı Faslı politikacılar ülkenin koloni öncesindeki tarihsel toprak hakları meselesini gündeme getirmeye başlamışlardır.²⁹⁴ Kendi partisi tarafından finanse edilen *El Alam* gazetesinin 1956 yılının Temmuz ayında yayınladığı haritada Batı Cezayir'in büyük bir kısmı ile Mali'nin kuzeyini, Moritanya ile Batı Sahra'nın tamamını tarihi Fas'ın parçaları ilan eden El-Fassi; ²⁹⁵ Tangier'in, Colomb-Bechar'dan Tindouf'a kadar Sahra'nın, Touat'ın, Kenadza'nın, Moritanya'nın ve İspanyol Sahrası'nın bağımsızlığını kazanması ve sonrasında Fas ile birleşmesi için mücadele başlatılması fikrini ortaya koymuştur.²⁹⁶ Buna göre, "Büyük Fas" (Greater Morocco) olarak anılan eski Almoravida İmparatorluğu yeniden canlandırılana kadar Fas'ın bağımsızlığı kısmi kalacaktı.²⁹⁷

²⁹¹ Besenyo, 2009, 83.; Mundy, 2006, 284.

²⁹² Mundy, 2009, 209.

²⁹³ Pham, 2010, 5-6.

²⁹⁴ Pham, 2010, 5-6.

²⁹⁵ Besenyo, 2009, 68.

²⁹⁶ Zoubir, 2007, 160.

²⁹⁷ Besenyo, 2009, 68. Almoravida İmparatorluğu, murabıtlar olarak bilinen Ortaçağ'da bugünkü İspanya ve Fas topraklarında önemli bir siyasi güç olmuş olan Berberi hanedanı.

Harita 3.2. Büyük Fas'ın sınırları ²⁹⁸

Büyük Fas fikrini gerçekleştirmek, bağımsızlık sonrasında monarşinin dış politikasının aktif bir parçası haline gelmiştir. Fas'ın komşuları ile ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bu topraksal iddiaları, bu devletin bazı komşuları ile kısa süreli anlaşmazlıklar yaşamasına yol açarken bazı komşuları ile ilişkilerini savaşa sürükleyecek kadar şiddetli olmuştur. Bu çerçevede, Fas'ın irredentist politikalarının en kısa süreli olduğu bölge Mali'nin kuzeyi olmuştur. Fas, buradaki iddialarından Pan-Afrikanizm akımının etkisiyle, 1960 yılının Eylül ayında oluşturulan ve Cezayir, Fas, Gana, Gine, Libya, Mali ve Mısır'ın dâhil olduğu Kazablanka Grubu'nun toplantısında, Fas Kralı ile Mali Devlet Başkanı Modibo Keita bir araya geldiğinde vazgeçmiştir.²⁹⁹

Kuzey Mali üzerindeki iddialarını ciddi bir biçimde sürdürmemiş olan Fas'ın, Moritanya üzerindeki iddialarından vazgeçmesi kolay olmamıştır. Bu çerçevede Fas, ilk

²⁹⁸ Besenyo, 2009, 69.

²⁹⁹ Besenyo, 2009, 69.

olarak Moritanya'nın bağımsızlığını kabul etmeyerek bu devletin BM'ye üye olmasını engellemek istemiştir. Ancak 31 Ekim 1961'de, BM Genel Kurulu'nda Moritanya'nın bağımsızlığının onaylanması Rabat açısından büyük bir yenilgi olarak kabul edilmiş³⁰⁰ ve bu durum Fas'ın Moritanya üzerindeki topraksal taleplerini asılsız bir hale getirmiştir. Buna rağmen, Fas 1965 yılında Moritanya ve Sahra İşleri Bakanlığı'nı kurarak bu ülke üzerindeki taleplerini sürdürmüştür. Fas'ın 1969 yılında Moritanya'yı tanıması ise Batı Sahra'nın ele geçirilmesinde Moritanyalıların desteğine ya da tarafsızlığına duyulan ihtiyaçla bağlantılı olmuştur.³⁰¹ Bundan sonra, iki devlet Batı Sahra konusunda işbirliği yapmaya başlamıştır.

Büyük Fas'ı oluşturmak üzere ele geçirilmek istenilen bir diğer bölge Batı Cezayir'di. Fas başlangıçta müzakere yolu ile bu bölgeyi sınırlarına katmayı istemişse de başarılı olamamıştır. Bunun üzerine hak iddia ettiği bölgeleri askerî yollarla ilhak etmek amacıyla Cezayir topraklarına asker sevk etmiş ve bunun sonucunda iki ülke arasında 1963 yılında Kum Savaşı (Sand War) adı verilen bir sınır savaşı yaşanmıştır.³⁰² Tarafların eski sınırlarına çekilmiş olduğu bu savaş, "Büyük Fas" rüyasının sonu olmuş ve Fas yönetimi bundan sonra topraksal taleplerini Batı Sahra üzerine yoğunlaştırmıştır.³⁰³

Fas'ın Batı Sahra üzerindeki tarihsel hak iddiaları, bölgenin XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında İspanyol-Fransız sömürge yönetimleri tarafından haksız bir şekilde parçalanmış olan kendi egemenlik alanının bir parçası olduğu temeline dayanmaktadır.³⁰⁴ Fas yönetimi hak iddialarını, kadim sahipliğe (immemorial possession), Şerif Devleti'nin kendine has yapısına ve Fas egemenliğinin içsel ve dışsal göstergelerine dayandırmaktadır.³⁰⁵ Buna göre, Fas'ın ilk argümanı 1300 yıl önce Kuzey Afrika'ya yönelik gerçekleşen İslami fetih hareketlerine dayanan "kadim sahiplik" iddiasıydı.³⁰⁶ Fas yönetimi, kendi devletlerinin Kuzey Afrika'da uzunca bir süre boyunca tek bağımsız devlet olduğu ve Batı Sahra ile Fas arasında bir coğrafi bütünlük bulunduğu iddialarını öne sürerek bu konuda Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (Permanent Court of Justice)'nın Danimarka'nın Greenland'in bir kısmındaki varlığının adanın tamamında bir egemenliğe dönüşmesine atıfta bulunmaktadır.³⁰⁷ Fas'ın ikinci argümanı sömürgecilik öncesinde

³⁰⁰ Ceran, İ. (2012). Fas Tarihi. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları IV/B-3 Dizi-Sayı:1, 948.

³⁰¹ Ceran, 2012, 948.

³⁰² Munene, 2010a, 103-104.

³⁰³ Besenyo, 2009, 69.

³⁰⁴ Mundy, J. (2010). "Algeria and the Western Sahara Dispute". *The Maghreb Center Journal*, (Issue 1), 1-14, 2.

³⁰⁵ International Court of Justice, 1975, 4.

³⁰⁶ International Court of Justice, 1975, 34. (Article, 90 and 91).

³⁰⁷ International Court of Justice, 1975, 34. (Article, 91).

bölgede hâkim olan Şerif Devleti'nin özel yapısıdır. Fas yönetimi, sömürge öncesi Fas Devleti'nin sadece resmi olarak Sultan'ın egemenliği altında bulunan toprakları yani *bilad al-makhzan*'ı değil aynı zamanda Sultan'ın dini otoritesinin en yüksek otorite olarak kabul edildiği toprakları yani *bilad al-siba*'yı da kapsadığını; isimlendirmedeki farklılığın topraksal ayrımı değil merkezi yönetim ile yerel otoriteler arasındaki iki farklı ilişki biçimini belirtmek için kullanıldığı bu bölgelerde ortak kültürel mirastan dolayı Sultan'ın dini otoritesinin daima kabul edildiğini, dolayısıyla da bu farklılığın Fas'ın birliğini etkilemediğini ifade etmiştir.³⁰⁸ Son olarak Fas, tarihsel hak iddialarını Sultanların bölgedeki bazı kabilelerle oluşturduğu sadakat bağlarını, Sultan'ın temsilcisi olarak bölgede bulunan Ma al-Ainin'in faaliyetlerini ve Kral I. Hasan'ın bölgeye gerçekleştirdiği ziyaretleri esas alan içsel egemenliğe³⁰⁹ ve bölgenin tamamı veya bir kısmındaki egemenliğinin diğer devletlerce tanınması anlamına gelen uluslararası anlaşmaları esas alan dışsal egemenliğe dayandırmıştır.³¹⁰

Fas Kralı V. Muhammed, 25 Şubat 1958 tarihinde Draa Nehri vadisindeki vaha kasabası Mahamid al-Gihzan'da yaptığı konuşmasında ülkesinin Batı Sahra üzerindeki tarihsel iddialarını açıklamıştır.³¹¹ Ayrıca Sahra'vi kabilelerin sadakatine olan saygısını belirten Kral, Sahra'yı Fas'a yeniden eklemlmek için elinden gelen her şeyi yapacağını ifade etmiştir.³¹² V. Muhammed'in 1961 yılında ölümünün ardından tahta çıkan Kral II. Hasan, babasının Batı Sahra'yı ülkesine katma mücadelesini devralmıştır.

Kral II. Hasan liderliğindeki Fas yönetimi, başlangıçta Batı Sahra'yı da diplomatik yollarla sınırlarına katmaya çabalamıştır. Bu çerçevede, Kral II. Hasan, BM tarafından 1960'lı yıllardan itibaren dönem dönem ortaya atılan Batı Sahra'da bir self determinasyon referandumu yapılması çağrısını, 1970 yılında Moritanya'nın Nouadhibou kentindeki zirvede bir araya geldiği Cezayir Devlet Başkanı Boumedienne ve Moritanya Başkanı Ould Daddah ile birlikte desteklediğini bildirmiştir.³¹³ Benzer şekilde, 23-24 Haziran 1972'de Fas'ın Agadir kentinde yapılan toplantıda da Kral II. Hasan, Batı Sahra'nın Fas'a ilhakı ile sonuçlanacağına ikna olduğundan Sahra'vi self determinasyon referandumunun desteklenmesi konusunda Cezayir ve Moritanya liderleriyle fikir birliğinde olmuştur.³¹⁴ Ancak 1972 ve 1973 yıllarında Batı Sahra için alınan BM Genel Kurulu kararlarının açıkça

³⁰⁸ International Court of Justice, 1975, 36-37. (Article, 96).

³⁰⁹ International Court of Justice, 1975, 37. (Article, 99).

³¹⁰ International Court of Justice, 1975, 41. (Article, 108).

³¹¹ Maghraoui, A. (2003). "Ambiguities of Sovereignty: Morocco, The Hague and the Western Sahara Dispute". *Mediterranean Politics*, 8(1), 113-126, 121-122.

³¹² Maghraoui, 2003, 121-122.

³¹³ Mundy, 2010, 9.; Pazzanita, 2006, xxix.

³¹⁴ Zoubir, 2007, 162.

Sahravilerin bağımsızlık hakkını doğrulaması, 1974 itibarıyla büyüyen Batı Sahra milliyetçiliğini görmezden gelmenin güçleşmesi ve 1974 yılının ortalarından itibaren Cezayir yönetiminin Polisario'ya karşı politikasını değiştirerek operasyonlar için Polisario milislerinin ülke topraklarını kullanmasına izin vermeye başlaması³¹⁵ üzerine Kral II. Hasan'ın referandum karşısındaki tavrı değişmiştir. İspanyol hükümetinin 1974 yılında beklenmedik bir şekilde Batı Sahra'da bir self determinasyon referandumu düzenleyeceğini duyurmasıyla birlikte düzenlenecek olan referandumda Fas'a entegre olma seçeneğinin İspanya tarafından sunulmayacağını düşünen³¹⁶ Kral II. Hasan, bu dönemden itibaren Batı Sahra'da yapılacak referanduma engel olma politikası izlemeye başlamıştır. Bu çerçevede, bir yandan diplomatik yollardan Batı Sahra'yı ilhak etmeye çalışırken öte yandan Batı Sahra sınırındaki askeri birliklerinin sayısını artırma yoluna gitmiştir.³¹⁷

3.2.2.2 Moritanya'nın Batı Sahra üzerindeki hak iddiaları

Moritanya'nın Batı Sahra üzerindeki hak iddiaları Fas'ın irredendist politikaları doğrultusunda şekillenmiştir. 1956 yılında ortaya atılan Büyük Fas fikrinin Moritanya topraklarının tamamını kapsamasının ortaya çıkardığı tehdit karşısında, aynı yıllarda henüz bağımsızlığını kazanmamış olan Moritanya da "Büyük Moritanya" iddiasını ortaya atmıştır.³¹⁸ Bu dönemde Moritanyalı liderler, kendi uluslarının bağımsızlığını kazanmamış olmasına rağmen "İspanyol Sahrası'ndaki kardeşlerinin" Büyük Moritanya'yı oluştururken kendilerine katılacağını ümit ettiklerini belirterek³¹⁹ Batı Sahra konusunda izleyecekleri politikanın işaretlerini vermişlerdir.

Büyük Moritanya fikrinin destekçileri, iddialarını Moritanya Birliği'nin coğrafi sınırlarına ve toplumsal yapısına dayandırmışlardır. Buna göre, coğrafi olarak doğuda Timbuktu, batıda Atlantik arasında uzanan ve güneyde Senegal Nehri ile kuzeyde Wad Saguet el Hamra ile çevrelenen bir bölge olan Moritanya Birliği'nin³²⁰ sınırlarının İspanyol sömürgeciliğinin başladığı dönemde Wad Saguet el Hamra'ya kadar uzanıyor olmasından dolayı, Batı Sahra'nın İspanyol yönetimi altında olan kısmının Moritanya Birliği ile yasal bağlarının bulunduğu savunulmaktadır. ³²¹ Bilad Shinguitti olarak isimlendirilen bu bölge Moritanya yönetimine göre o dönemde tarihsel, dinsel, dilsel, sosyal, kültürel ve hukuki

³¹⁵ Mundy, 2009, 212.

³¹⁶ Mundy, 2009, 212.

³¹⁷ Mundy, 2006, 281. Albay Dlimi sorumluluğundaki güçler 20 bin kişiye çıkarılmıştır.

³¹⁸ Roussellier, 2005, 320.

³¹⁹ İnternet: "Desert dreams, Saharan Nightmares: Morocco, Polisario, and the Struggle for Western Sahara". Web: <http://www.mefacts.com/cache/html/icj/11392.htm> adresinden 6Temmuz 2015 tarihinde alınmıştır.

³²⁰ International Court of Justice, 1975, 49-50. (Article, 132).

³²¹ International Court of Justice, 1975, 52. (Article, 139).

bağlarla birleşmiş olup kendi bütünlüğü olan bir birlik oluştururken İspanya tarafından işgal edilen bölgeler kendi içlerinde böyle bir bütünlükten yoksundu. Dolayısıyla bu bölge ve bugünkü Moritanya İslam Cumhuriyeti toprakları birlikte Moritanya Birliği'nin "ayrılmaz parçalarını" oluşturmaktaydı.³²² Moritanyalılar, ayrıca Moritanya'nın hâkim etnik grubu olan Maures halkı ile Batı Sahra, Güney Fas ve Batı Cezayir'de yaşayan göçebe kabilelerin ortak etnik, kültürel, dilsel, dinsel ve ekonomik paylaşımları olduğu,³²³ Maure halkının bir kısmı ile aynı etnik kökenden gelen göçebe Sahravilerin büyük bir kısmının Moritanya'ya göçmüş olduğu³²⁴ ve çoğu Mauresin de Batı Sahra'da yaşadığını iddia etmişlerdir.³²⁵ Batı Sahra'daki yapay sınırlardan dolayı sınırın iki tarafında aynı halkın yaşadığına vurgu yapan bu topraksal iddialar Mundy'ye göre, etnik ve dilsel dayanağından dolayı Fas'ın iddialarına kıyasla daha makuldü.³²⁶

1950'li yıllarda Fransızlar ve Moritanyalıların ortak yönetimi altında olan Moritanya'nın, Başkan Yardımcısı ve bağımsızlıktan sonraki devlet başkanı Mokhtar Ould Daddah "kendisinin ve ülkesinin Sahravileri akrabaları olarak gördüğünü" ifade etmiş ve bölgeye ilişkin olarak:

*Ben, bizi birbirimize bağlayan bağların koparılmasına yardım etmeyeceğim: Bizler aynı isimlere sahibiz, aynı dili konuşuyoruz, aynı gelenekleri sürdürüyoruz, aynı dini liderlere ve azizlere sahibiz, hayvanlarımızı aynı topraklar üzerinde otlatıyoruz ve aynı kuyulardan su içmelerine izin veriyoruz. Özetle, bizler çok gurur duyduğumuz aynı çöl uygarlığının mensuplarıyız. İşte bu nedendir ki ben İspanyol Sahrasında yaşayan kardeşlerime madden ve manen birleşmiş Moritanya rüyalarını gerçekleştirme çağrısında bulunuyorum,"*³²⁷

diyerek ülkesinin Batı Sahra konusundaki politikasını net bir biçimde ortaya koymuştur. Daddah, ayrıca yeni ve daha büyük bir Moritanya'nın kurulmasının ancak Hassaniye dilini konuşan Sahravi kabilelerle birleşmeyle mümkün olacağını savunmuştur.³²⁸

Batı Sahra konusunda Fas'ın aksine güçlü bir millî birlikten yoksun olan Moritanya, 1950'lerden itibaren Batı Sahra politikasını birçok kez değiştirmiştir.³²⁹ Moritanya yönetimi,

³²² International Court of Justice, 1975, 52. (Article, 139).

³²³ Roussellier, 2005, 320-321.

³²⁴ İnternet: "History of Mauritania". *Mother Earth Travel*, Web: <http://motherearthtravel.com/mauritania/history.htm> 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

³²⁵ Handloff, R.E. (1990). *Mauritania a Country Study* (Second Edition). Washington, US. Government Printing Office, 29.

³²⁶ Mundy, 2006, 281.

³²⁷ Besenyo, 2009, 70.

³²⁸ Besenyo, 2009, 70.

Fas'ın kendi ülkesi üzerindeki hak iddialarından dolayı bağımsızlığının ilk dokuz yılı boyunca Batı Sahra politikasında ihtiyatlı davranmak durumunda kalmıştır. 1970'li yıllara kadar Fas karşısında kendi çıkarlarını dengelemek şeklinde olmuştur. Büyük Fas fikrinin değişen doğası nedeniyle Fas'ın 1969 yılında Moritanya'nın bağımsızlığını tanimasının ardından, Büyük Moritanya fikrine verilen iç destek azalmıştır. Ancak Fas'ın niyeti konusunda şüpheleri devam eden Daddah yönetimindeki Moritanya, ya Batı Sahra'nın tamamını veya bir kısmını kontrol ederek ya da bağımsız bir devlet oluşturarak Batı Sahra'yı Moritanya ile Fas arasında bir tampon bölge olarak kullanma fikrini benimsemiştir.³³⁰ Moritanya, İspanya'nın Batı Sahra'dan çekileceğini duyurmasının ardından Fas'ın bölgeyi ilhak etme niyetini göstermesine kadar bu tutumunu sürdürmüştür. Bu süreçte, Moritanya yönetimi, Maure halkını memnun etmek için, kısa süreliğine de olsa Moritanya'nın Batı Sahra'nın tamamı üzerinde hakkı olduğunu öne sürerek Büyük Moritanya fikrini yeniden ortaya atmışsa da Fas'ın daha güçlü olduğu gerçeğini kabul ederek Batı Sahra'nın bölünmesi fikrini benimsemiştir.³³¹ Bunun üzerine Daddah yönetimi, bölgede gerçekleşecek olası bir savaş durumunda Fas'ın Batı Sahra'nın tamamını işgal etmesine izin vermektense, II. Hasan ile gizli görüşmelere girilerek Batı Sahra'nın paylaşılması konusunda anlaşmıştır.³³² Moritanya yönetiminin bu davranışında, Polisario ile Moritanyalı muhalifler arasındaki bağın güçlenmesi ve Moritanya'nın kuzeyinde kendisine rakip bağımsız bir devletin ortaya çıkışından duyulan korku etkili olmuştur.³³³

3.2.3 Cezayir ile Fas arasındaki bölgesel rekabet

Batı Sahra sorunun nedenlerinden bir diğerinin de Cezayir'in bu anlaşmazlığın ortaya çıkışındaki rolü olduğu iddia edilmektedir.³³⁴ Hatta bazı Faslılar, Cezayir'in müdahalesi olmadan böyle bir sorunun ortaya çıkmayacağı konusunda ısrar etmektedirler.³³⁵ Ancak Mundy'e göre, Batı Sahra'da bağımsızlık talep eden ilk hareketin 1969 yılında İspanya'ya karşı ortaya çıktığı düşünüldüğünde, bu iddialar tam anlamıyla

³²⁹ İnternet: "The Conflict in Western Sahara". (September, 2011). *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy: Earth Edition*, Web: https://h2g2.com/approved_entry/A3121363 adresinden 4 Haziran 2015'te alınmıştır.

³³⁰ İnternet: "History of Mauritania". *Mother Earth Travel*, Web: <http://motherearthtravel.com/mauritania/history.htm> 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

³³¹ İnternet: "Mauritania". (1988). *Country Studies*, Web: <http://countrystudies.us/mauritania/> adresinden 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

³³² İnternet: "Desert dreams, Saharan Nightmares: Morocco, Polisario, and the Struggle for Western Sahara". *Mefacts*, Web: <http://www.mefacts.com/cache/html/icj/11392.htm> adresinden 6 Temmuz 2015 tarihinde alınmıştır.

³³³ Roussellier, 2005, 314.

³³⁴ Mundy, 2009, 211.

³³⁵ Mundy, 2010, 3. ;Zoubir, 2007, 160. Faslı akademisyen Abdelkhaleq Berramdane'nın Cezayir'in Fas'ın iddialarını bozmak amacıyla sınırları içerisinde Sahra'vi adı verilen bir grup meydana getirdiğini ifade etmektedir.

haklı sayılmaz. Cezayir, ne genel olarak Batı Sahra milliyetçiliğini ne de özel olarak Polisario'yu ortaya çıkarmıştır.³³⁶ Ancak sorunun gelişiminde, bu iki devletin sömürge sonrası kötü ilişkilerinin ve iki devlet arasındaki bölgesel güç mücadelesinin etkisi olduğu öne sürülebilir.

Cezayir ve Fas'ın farklı kolonyal deneyimlerinin, iki ülkenin siyasi, ekonomik ve ideolojik sistemleri üzerinde kalıcı etkileri olmuştur. Cezayir, 1954-1962 yılları arasında Fransa'ya karşı kanlı bir sömürge karşıtı devrimden sol eğilimli bir devlet olarak ortaya çıkarken, nispeten daha az şiddet içeren bir bağımsızlık mücadelesi vermiş olan asırlık Fas monarşisi, bağımsızlığının ardından muhafazakâr bir monarşi olarak konumlanmıştır.³³⁷ Cezayir, sömürge sonrası dönemde, Bağlantısızlar Hareketi'nin içerisinde yer alarak askeri ve siyasi açıdan Doğu Bloku'na yaklaşırken Fas, Orta Doğu ve Afrika'da Batı Bloku'nun kilit bir müttefiki olmuştur.³³⁸ Fas, tarihsel hak vurgusu ile irredentist bir dış politika benimserken, Cezayir, dış politikasını bağılantısızlık, self determinasyon ve *uti possidetis* (sınırların değişmezliği) ilkelerine dayandırmıştır. Fas Cezayir'in sosyalist; Cezayir ise Fas'ın muhafazakâr monarşik rejimini kendi siyasi ve ideolojik yapısına yönelik tehdit olarak algılar duruma gelmiştir. Bu zıtlıklar, iki devletin Mağrip'te farklı politikalar izlemelerini ve bölgesel liderlik için rekabet etmelerini beraberinde getirmiştir.

Fas ile Cezayir arasında farklılıklardan kaynaklanan gerginlik, 1963 yılında en üst seviyeye çıkmış ve savaş boyutuna ulaşmıştır. Cezayir'in bağımsızlığını kazanması sürecinde, Fas topraklarının verimli bir kısmının Fransa'dan Cezayir'e miras kalmış olduğunu iddia eden Fas,³³⁹ bağımsızlık mücadelesinde bu devlete sağlayacağı desteğe karşılık, bu devlet ile olan sınırlarının yeniden görüşülmesini şart koşmuştur.³⁴⁰ Cezayir'in, bağımsızlık savaşı sırasında bunu kabul etmiş olduğu ancak bağımsızlığını kazanmasının ardından *uti possidetis* ilkesine vurgu yaptığı iddia edilmiştir. Bu durum Fas'ın hak iddia ettiği bölgeleri askerî yollarla ilhak etmek üzere Cezayir'e asker göndermesine ve iki ülke arasında 1963 yılında Kum Savaşı adı verilen bir sınır savaşının yaşanmasına neden olmuştur.³⁴¹ Kısa süre içerisinde önceki sınırlarına dönmüş olan taraflar, 20 Şubat 1964 tarihinde, OAU arabuluculuğunda, anlaşmazlığın nihai çözümünün ana hatlarını belirleyen

³³⁶ Mundy, 2010, 3.

³³⁷ Arieff, A. (April, 2012). Western Sahara, Congressional Research Service Report for Congress, 1-11, 4.

³³⁸ Zoubir, Y.H. (2000). "Algerian-Moroccan Relations and their Impact on Maghribi Integration". *The Journal of North African Studies*, (5:3), 43-74, 47.

³³⁹ Mundy, 2010, 7.

³⁴⁰ Mundy, 2009, 211.

³⁴¹ Munene, 2010a, 103-104.; Darbouche, H. and Zoubir, Y.H. (2008). "Conflicting International Policies and the Western Sahara Stalemate". *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, (43:1), 91-105, 94.

Bamako Anlaşması'nı kabul etmişlerdir.³⁴² Ancak bu süreçte taraflar, sınır anlaşmazlığını geri plana atarak özellikle ekonomik temelli diğer ilişkilerini yürütmeyi sürdürme yoluna gittiğinden sınır anlaşmazlığı tam anlamıyla çözümlenememiştir.³⁴³

Kum Savaşı, iki devletin bölgede rakip olarak konumlanması sürecinin başlangıcı olmuştur.³⁴⁴ Fas'ın hamlesi, Cezayir ulusal hareketinin liderleri arasında topraklarının bir kısmını koparıp almaya niyetli düşman bir komşu ülke korkusu oluşmasına neden olmuştur.³⁴⁵ Ancak Cezayir açısından asıl dönüm noktası, Fas'ın iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığının giderilmesi ve uluslararası sınırın çizilmesi amacıyla hazırlanan Ifrane Anlaşması'nı onaylamaması olmuştur.³⁴⁶ Bu yıllarda Batı Sahra'yı ele geçirme isteğini açık eden Fas'ın, anlaşmayı onaylamaktan kaçınması, anlaşmayı 1973 yılı Mayıs ayında onaylamış olan Cezayir yönetiminde, Fas'ın Batı Sahra üzerinde egemenlik sağlaması durumunda Batı Cezayir konusundaki iddialarını yenilemesinden kuşkulanasına neden olmuştur.³⁴⁷ Yani Cezayir yönetiminin, Batı Sahra'nın ilhakının Fas'ın yayılmacı politikalarına cesaret vermesinden ve irredentist politikalarının Batı Cezayir'e yönelmesinden korktuğu iddia edilmiştir.³⁴⁸

Bölgenin sömürgecilikten kurtulduğu yıllarda (1950'li ve 1960'lı) bölgedeki güç dengesi belirgin olmamasına rağmen büyüklük, kaynak çeşitliliği ve kolonyalizmin yoğunluğu (alt yapı ve eğitim gibi) açısından Cezayir avantajlı durumdaydı.³⁴⁹ Yine de Cezayir yönetimi, Fas'ı kendilerinin Kuzey Afrika'daki üstünlüklerine meydan okuyabilecek tek Mağrip ülkesi olarak görmüş ve başlıca rakiplerinin Batı Sahra'dan uzak durmasını tercih etmişlerdir.³⁵⁰ Çünkü Fas'ın Batı Sahra'yı ele geçirmesi, sınırlarının önemli oranda genişlemesini ve bu devletin Cezayir'i kuşatarak onun Atlantik Okyanusu'na erişimini engellemesini beraberinde getirme potansiyeline sahiptir.³⁵¹ Ayrıca, bu durum 1975 yılı Kasım ayında kadar nispeten Cezayir'in lehine olan bölgesel güç dengesini tehdit eder nitelikte olmuştur.³⁵² Bu noktadan hareketle iki ülke arasındaki bölgesel rekabetin, Cezayir'in Batı Sahra sorununa yönelik yaklaşımını şekillendirdiğini ancak sorunun ortaya

³⁴² Zoubir, 2000, 46.

³⁴³ Zoubir, 2000, 46.

³⁴⁴ Jacobs, M.D., (2012). *Hegemonic Rivalry in the Maghreb: Algeria and Morocco in the Western Sahara Conflict*. Unpublished Graduate Theses, University of South Florida, USA, 31.

³⁴⁵ Zoubir, 2007, 160.

³⁴⁶ Mordi, E.N. (2015). "The Western Sahara Conflict: The Dilemma of National Liberation War, Referendum and Terrorism in Africa's Last Colony". *Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, 42(1), 1-22,7.

³⁴⁷ Mordi, 2015, 7. Fas anlaşmayı 1992 yılında onaylamıştır.

³⁴⁸ Zoubir, 2007, 161.

³⁴⁹ Mundy, 2010, 5.

³⁵⁰ Roussellier, 2005, 322.

³⁵¹ Mordi, 2015, 8.

³⁵² Mundy, 2010, 5.; Zoubir, 2007, 161.

çıkışında doğrudan etkisi olmadığını ifade edebiliriz. Nitekim Cezayir'in Sahra milliyetçiliğine yönelik desteği, İspanya'nın Batı Sahra'daki neo-kolonyalizminin başarısız olacağını ve yaygın bağımsızlık hareketinin (Polisario'nun) desteklenmesinin Rabat'ın bölgesel egemenlik isteklerini sınırlandırmakta en iyi taktik olduğunun anlaşılması ile artmıştır.³⁵³

3.2.4 Soğuk Savaş dönemi politikaları

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan Batı Sahra anlaşmazlığının nedenlerinden birinin de çoğunlukla Batı'nın çıkarları doğrultusunda yönetilen uluslararası ortam olduğu ifade edilmektedir.³⁵⁴ Sorunun ana aktörlerinden Fas'ın Batı'nın önemli müttefiklerinden biri olması ve bundan dolayı bu ülkenin Batı Sahra'yı işgaline göz yumulması, buna karşın Polisario'nun Sovyet yanlısı olarak değerlendirilmesi ve destekçisi Cezayir'in Bağılantısızlar Hareketi içerisinde önemli bir konumda bulunması sorunun ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak iki kutuplu sistemin şartlarını kaçınılmaz kılmıştır. Nitekim Soğuk Savaş boyunca, bu sorun, ABD ve Fransa başta olmak üzere Batı Bloku destekli Fas ile Sovyet silahlarıyla donatılmış Polisario arasında yürütülen bir vekâlet savaşı olarak görülmüştür.³⁵⁵

Batı Bloku lideri ABD, Batı Sahra sorununun ortaya çıkışında doğrudan etkili olmuştur. Gerald Ford (1974-1977) başkanlığındaki ABD yönetimi, hem Yeşil Yürüyüş'ün başarıya ulaşmasında önemli bir rol oynamış³⁵⁶ hem de İspanya'nın, Fas ve Moritanya lehine sömürgesinden feragat etmesi için bu devlete baskı uygulamıştır.³⁵⁷ Fransa'nın da desteğini alan ABD hükümeti, 1975 yılının Kasım ayında, Batı Sahra'daki yönetim yetkilerini Fas ve Moritanya'ya devredecek anlaşmayı imzalamakta isteksiz olan İspanyol yetkilileri, Cebelitarık Boğazı boyunca gerçekleşecek radikal bir siyasi değişimin, özellikle İber Yarımadası'nda siyasi belirsizliğin olduğu bir dönemde Batı'nın çıkarlarına hizmet etmeyeceği konusunda "ikna ederek"³⁵⁸ İspanya'yı uluslararası yükümlülüklerini yok sayarak Batı Sahra'dan çekilmeye zorlamıştır.

³⁵³ Roussellier, 2005, 322.

³⁵⁴ Mundy, 2009, 211.

³⁵⁵ Mundy, 2009, 211.

³⁵⁶ Saidy, B. (2011). "American Interest in the Western Sahara Conflict". *American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, 33(2), 86-92, 87.

³⁵⁷ Darbouche, and Zoubir, 2008, 100.; and Zunes, S. (1998). "New Hope for Western Sahara". *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 10(2), 241-247, 241.

³⁵⁸ Ohaegbulam, F.U. (2002). "Ethical Issues in U.S. Policy on the Western Sahara Conflict". *Mediterranean Quarterly*, (13:4), 88-11, 100.

Fas'ın BMGK'daki güçlü müttefikleri ABD ve Fransa, BM'de Fas aleyhine bir karar alınmasını da önlemiştir. Yeşil Yürüyüş'ün düzenlendiği gün, BMGK, "yürüyüşün düzenlenmesini kınayan ve Fas'ın bütün yürüyüşçülerini Batı Sahra'dan çekmesi için çağrıda bulunan" 380 Sayılı kararını almıştır.³⁵⁹ Fas'ın Batı Sahra'ya girmesi BM Şartı'nın "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlıklı VII. Bölümü çerçevesinde değerlendirilebilecekken, ABD ve Fransa meselenin "Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollardan Çözülmesi" başlıklı VI. Bölümü çerçevesinde ele alınması için Güvenlik Konseyi'ne baskı uygulamışlardır.³⁶⁰ ABD ve Fransa'nın itirazları sonucunda, ekonomik ambargo gibi herhangi bir yaptırım kararı da alınamamıştır.³⁶¹

Batı Sahra'da İspanya'nın yerini devrimci bir grubun almasındansa Fas'ın Batı Sahra'yı işgalini tercih etmiş olan ABD ve Fransa'nın Güvenlik Konseyinde Fas'ı korumasından dolayı, BM Fas işgalini kınamada başarısız olmuştur.³⁶² Nitekim dönemin ABD BM temsilcisi Daniel Patrick Moynihan 1978 yılında yaptığı açıklamada:

Çin, Timor'da bütün gücü ile Doğu Timor'un Bağımsızlığı için Devrimci Cephe'yi (FRETILIN-Frente Revolucionari de Timor Leste Independente) destekledi ve kaybetti. İspanyol Sahrasında, Rusya neredeyse tümüyle Cezayir'i ve onun cephesi Polisario'yu destekledi ve kaybetti. Her iki durumda da ABD durumun değişmesini istedi ve bunun için uğraştı. ABD Dışişleri Bakanlığı BM'nin aldığı her türlü önlemin başarısız olmasını istemiştir. Bu görev bana verildi, ve ben de inanılmaz bir başarı ele ederek görevi tamamladım.!?,"³⁶³

diyerek Doğu Timor ile Batı Sahra'nın 1975 yılı sonlarındaki benzer kaderlerini kıyaslamış ve her iki durumda da ABD'nin BM'den bir karar çıkmasını engellemedeki rolünü açıkça ortaya koymuştur.

ABD'nin bu girişiminin ardından Soğuk Savaşın jeopolitik ve stratejik hesapları yer almaktaydı. Sovyetler Birliği'nden veya Çin Halk Cumhuriyeti'nden doğrudan destek almamış olmasına rağmen, Polisario Cephesi'nin sosyalist ideolojiyi benimsemiş olması ve askeri ve siyasi açıdan Cezayir ve Libya gibi devrimci rejimler tarafından desteklenmiş

³⁵⁹İnternet: "United Nations Security Council, Resolution 380". (1975). *United Nation*, 9-10. Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/380\(1975\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/380(1975)) adresinden 13 Ekim 2016 tarihinde alınmıştır.

³⁶⁰ Laklal, 2012, 43-44.

³⁶¹ Zunes, 1998, 241.

³⁶² Munene, 2010a, 108.

³⁶³ Mundy, 2006, 277.

olması,³⁶⁴ ABD yönetiminin burada Sovyet yanlısı bir devletin ortaya çıkmasından ve Sovyetler'in Sahra-altı Afrika'da yayılmasından endişe etmesine yol açmıştır.³⁶⁵ Nitekim dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Polisario'nun bölgedeki hâkimiyetinin Sovyetlerin Afrika'daki kazanımlarını artıracaklarını varsayarak "Atlantik Okyanusu'nun doğu kıyılarında başka bir Angola'ya izin verilmeyeceğini"³⁶⁶ ifade etmiştir.

Öte yandan Afrika'nın Atlantik, Akdeniz ve Cebelitarık Boğazı'nı çevreleyen köşesinde jeostratejik bir konumda bulunan ve bağımsızlığından itibaren Batı yanlısı politikalar güden Fas yönetiminin çıkarları, Afrika ve Orta Doğu'da ABD ve Fransa ile aynı eksende olmuştur. Soğuk Savaş döneminde, Kuzey Afrika'da ve daha geniş açıdan Arap dünyasında Batı yanlısı bir kale olmuş olan Fas,³⁶⁷ Fransa ve ABD'nin bu bölgelerde Sovyetler Birliği'nden destek alan milliyetçi ve komünist güçlerle mücadelesine vekalet etmiştir.³⁶⁸ Afrika ve Ortadoğu'daki Sovyet etkisine, sosyalizme ve radikal Arap milliyetçiliğine karşı değişmez bir kalkan konumunda olan Fas, bu nedenle bölgesel istikrarın garantörlerinden biri olarak görülmüştür.³⁶⁹

Batı Bloku açısından Fas, bir silah depolama tesisi, çıkarma ve iletişim merkezi ve Orta Doğu'ya müdahalede bir depolama noktası olarak özel bir stratejik öneme sahipti.³⁷⁰ Fas stratejik konumunu ve ABD'nin en eski ve değerli müttefiklerinden biri olması gerçeğini ustaca kullanarak³⁷¹ kendisini eleştirenlerin komünist olduklarını ve ABD'nin çıkarlarını tehdit ettiklerini öne sürerek ABD'ye karşı Soğuk Savaş kartını oynamıştır.³⁷² Böylece Soğuk Savaş şartları, Fas'ın herhangi yaptırımla karşılaşmaksızın işgalini kalıcı hale getirmesinin önünü açmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, ABD ve Fransa'nın Soğuk Savaş koşullarında Polisario'nun sol eğilimindense neden Fas'ın istikrarıyla ilgilenmiş olduklarını anlamak zor değildir.³⁷³

³⁶⁴ Saidy, 2011, 87.

³⁶⁵ Zoubir, 2007, 169.; Hamoudi, A. (2012, November). *Western Sahara Africa's Longest and Most Forgotten Territorial Conflict*. Paper Presented at the Southern African Catholic Bishops' Conference, Cape Town, South Africa, 7.

³⁶⁶ Ugboaja, 2002, 100.; Mundy, 2006, 279.; and Munene, 2010a, 109.

³⁶⁷ Joffé, G. (2010). "Sovereignty and the Western Sahara". *The Journal of the North African Studies*, (15:3), 375-384, 378.

³⁶⁸ Zoubir, 2007, 158.

³⁶⁹ Mundy, 2006, 278.

³⁷⁰ Munene, 2010a, 109.

³⁷¹ Besenyo, 2009, 136.

³⁷² Munene, 2010a, 109.

³⁷³ Mundy, 2009, 211.

3.3 Batı Sahra'da Çatışma Dönemi (1975-1991)

Egemenlik iddialarının BM tarafından tanınmamasına rağmen, Fas ve Moritanya'nın Batı Sahra'da ilerleyişlerini sürdürmeleri ve işgali bir *oldu-bitti*'ye getirmeleri Polisario Cephesi'nin, İspanya'ya karşı başlatmış olduğu savaşı bu iki devlete yöneltmesine yol açmıştır. Moritanya'nın 1979 yılında Batı Sahra'dan çekilmesinin ardından, savaş Fas ile Polisario arasında 1991 yılında yapılan ateşkese kadar devam etmiştir. Polisario Cephesi, başlangıçta Fas işgali altındaki bölgelerden ziyade Moritanya tarafından işgal edilmiş bölgelerde eylemlere girişerek Moritanya'yı savaştan çekilmeye zorlamıştır. Böylece Fas'a karşı daha etkin bir savaş yürütmeyi hedeflemiştir.

3.3.1 Moritanya-Polisario Cephesi savaşı

İki ülkeden daha zayıf olan ve ekonomik ve etnik çatışmalar ile kuşatılmış olan Moritanya'ydı. Bundan dolayı, Polisario stratejistleri, sonradan bütün enerjilerini, daha güçlü olan Fas güçlerine karşı kullanmak için öncelikli olarak Moritanya'yı çatışmanın dışına atmanın yolunu aramışlardır.³⁷⁴ Moritanya ordusunu yok etmeye çalışmak yerine Moritanya hükümetini zayıflatmayı amaçlayan Polisario,³⁷⁵ savaşın başından itibaren Moritanya'nın en önemli gelir kaynağı olan Zouerate kentinde bulunan demir madenleri ile madenlerden çıkarılan demiri ihraç etmek üzere limana taşıyan demiryollarını, saldırılarının öncelikli hedefi haline getirmiştir.

Polisario, Moritanya'ya karşı ilk ciddi eylemini, 8 Haziran 1976 tarihinde başkent Nuakşot'ta, başkanlık sarayının da dâhil olduğu belirli hedeflere yönelik saldırılar ile gerçekleştirmiştir.³⁷⁶ Bu saldırılar ile sarsılan Moritanya yönetimi, işgal bölgelerinde ve silahlı kuvvetlerde yapılacak bazı idari değişikliklerle durumun kurtarılabilceğini düşünerek aynı ay içerisinde güvenilir bir siyasetçi olan Hamoud Ould Abdel-Wedoud'u, Batı Sahra'daki ilhak bölgesi Tiris el-Gharbia (Saguie el Hamra) valisi olarak, Yarbay Ahmed Ould Bouceif'i ise Genel Kurmay Başkanı olarak atamıştır.³⁷⁷ Öte yandan saldırılar sırasında Moritanya güçleri tarafından yürütülen karşı saldırı sonucunda, Polisario lideri El-Ouali'nin hayatını kaybetmesinden dolayı Polisario yönetimi, 24 Ağustos 1976 tarihinde üçüncü kongresini düzenlemiştir. Polisario içerisinde askeri operasyonların kapsamı konusunda bir tartışmaya neden olmuşsa da³⁷⁸ kongrede silahlı mücadeleye devam etme

³⁷⁴ Handloff, 1990, 30.

³⁷⁵ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 37.

³⁷⁶ Besenyo, 2009, 103.

³⁷⁷ Besenyo, 2009, 104-105.

³⁷⁸ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 38.

ve Batı Sahra'daki gerçek durum hakkında dünyayı bilgilendirmek amacıyla da diplomatik girişimleri artırma kararları alınmıştır.³⁷⁹ Nitekim bu diplomatik girişimlerden Cezayir'in de desteğiyle başarılı sonuçlar alınmış ve 1977 yılının ilk yarısından itibaren SADR, Cezayir'in de dâhil olduğu dokuz Afrika ülkesi tarafından tanınmıştır.³⁸⁰ Aynı dönemde, askeri eylemlere de hız verilmiştir.

Polisario, 1977 yılı ortalarında Moritanya'ya yönelik kapsamlı bir saldırı başlatmıştır. Bu doğrultuda, 1 Mayıs 1977 tarihinde 700'den fazla Fransız teknik işçiye ve bu işçilerin ailelerine ev sahipliği yapan Zouerate madenlerine yönelik bir saldırı gerçekleştirmiştir.³⁸¹ Fransa'ya ait Ulusal Sanayi ve Madencilik Şirketi (*Société Nationale Industrielle et Minière*) adına çalışan iki Fransız uzmanın öldürüldüğü ve altısının esir alındığı saldırıda, maden arama ekipmanları hasara uğratıldıktan sonra saldırı sona erdirilmiştir.³⁸² Polisario güçleri tarafından gerçekleştirilen saldırıların yoğunlaşmasıyla maden ocaklarını limana bağlayan demir yolunun sürekli olarak zarar görmesi, üretimin durma noktasına gelmesine ve güvenlik kaygılarından dolayı yabancı işçilerin ülkeyi terk etmesine yol açmıştır.³⁸³ Buna 1973 petrol krizinin devam eden olumsuz etkileri ve savaş ile aynı döneme denk gelen şiddetli bir kuraklık³⁸⁴ da eklenince, Moritanya ekonomisi artan bir biçimde Körfez ülkelerinden gelen dış yardımlara bağımlı hale gelmiştir.³⁸⁵

Bunlardan dolayı, Moritanya'nın kendi ilhak bölgesini elinde tutmak için Fas'tan yardım istemesi üzerine, 1977 yılının Mayıs ayında 10 bin Fas askeri Moritanya ilhak bölgesinde konuşlanmıştır.³⁸⁶ Ancak bu durum Polisario güçlerinin Temmuz ayında Nuakşot'a yönelik ikinci bir saldırı gerçekleştirmesini engelleyemeyince, Moritanya bu kez Fransa'dan yardım talebinde bulunmuştur. Eski sömürgesi Moritanya'nın kötü durumundan rahatsız olan Fransa, Atar Askeri Akademisi'ne 50 eğitmen göndermiştir.³⁸⁷ Bu da Polisario'nun saldırılarında bir aksamaya yol açmamış, devam eden saldırılar sırasında iki Fransız maden uzmanı daha Polisario güçleri tarafından esir alınmıştır.³⁸⁸ Bunun üzerine aynı yılın Aralık ayında Fransa tarafından başlatılan *Lamantin Operasyonu* ile Moritanya'da bulunan Polisario birliklerine karşı Senegal'den hava harekâtı

³⁷⁹ Besenyo, 2009, 105.

³⁸⁰ Besenyo, 2009, 106. Cezayir, Angola, Benin, Burindi, Gine Bissau, Mozambik, Ruanda ve Togo.

³⁸¹ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 37.

³⁸² İnternet: "Mauritania". (1988). *Country Studies*, Web: <http://countrystudies.us/mauritania/> adresinden 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

³⁸³ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 37.

³⁸⁴ Besenyo, 2009, 111.; İnternet: "Mauritania". (1988). *Country Studies*, Web: <http://countrystudies.us/mauritania/> adresinden 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

³⁸⁵ Bu ülkeler Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir.

³⁸⁶ Besenyo, 2009, 106.

³⁸⁷ Besenyo, 2009, 107.

³⁸⁸ Besenyo, 2009, 107.

düzenlenmiştir. Fransız yönetimi, Polisario'nun BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim ile yapılan görüşmeler doğrultusunda herhangi bir koşul olmaksızın 23 Aralık 1977 tarihinde, Fransız rehineri serbest bırakmasından sonra da operasyona devam etmek istemişse de SADR'ın basın kampanyasından ve bazı insan hakları örgütlerinin protestolarından dolayı hava harekâtına son verilmiştir.³⁸⁹ Bununla birlikte Fransız bombardıman uçakları, çok sayıda askeri danışman ile birlikte 1980 yılına kadar Moritanya'da kalmıştır.

Lamantin Operasyonu, Polisario Cephesi'nde büyük kayıplara yol açmasına rağmen Polisario güçlerinin eylemlerini sonlandırmayı başaramamıştır. Aksine saldırıların devam etmesinin Moritanya üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, ülkenin Batı Sahra çatışmasından çekilme sürecini hızlandırmıştır. Savaşın maliyeti 1977 yılında ulusal bütçenin % 40'ına denk gelirken 1978 yılında bu oran %60 seviyesine ulaşmıştır.³⁹⁰ Askeri harcamaların ve savaştan kaynaklanan kayıpların artması ülkeyi iflasa götürmüş ve muhalefeti artırmıştır.³⁹¹ 1977 yılı sonuna gelindiğinde, savaşa ve kendi yönetimine karşı büyüyen bir muhalefetle karşı karşıya kalan Daddah'ın ülkeyi ekonomik sorunlardan ve savaştan kurtarmadaki yetersizliği bir askeri darbeye zemin hazırlamıştır.³⁹² Bu şartlar altında, 19 Temmuz 1978 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Mustafa Ould Salek'in yönetimindeki Ulusal Kurtuluş İçin Askerî Komite (Comité Militaire de Redressement National) Daddah'a karşı bir darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir.

Fas, Moritanya yönetimindeki bu değişiklikten memnun kalmazken,³⁹³ fırsat verildiği takdirde Moritanya'nın savaştan çekileceğine inanan Polisario ise tek taraflı olarak ateşkes ilan etmiştir.³⁹⁴ Moritanya'nın yeni lideri Fas ile işbirliğini devam ettirme sözü vermesine rağmen, 1978 yılı Ağustos ayında Libya ve Cezayir aracılığıyla Polisario ile resmi olmayan yollardan iletişimin yolunu açmış ve Afrika ve Avrupa ülkelerine sorunun çözümü için arabuluculuk yapmaları çağrısında bulunmuştur.³⁹⁵ Taraflar arasındaki temasların somutlaştığı bu dönemde, Kral Hasan, Tiris al-Gharbiyah'ta bir Polisario devletine asla izin vermeyeceğini ifade ederken Ould Salek bölgenin mevcut durumda de facto olarak Fas kontrolü altında olmasından dolayı sorunun uluslararası alanda

³⁸⁹ Besenyo, 2009, 109.

³⁹⁰ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 39.

³⁹¹ Ohaegbulam, 2002, 91.

³⁹² İnternet: "Mauritania–History". *Nations Encyclopedia*, Web: <https://www.nationsencyclopedia.com/Africa/Mauritania-HISTORY.html> 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

³⁹³ Besenyo, 2009, 113.

³⁹⁴ İnternet: "The Sahara War 1975-1991". *Onwar.com*, Web: <https://www.onwar.com/aced/chrono/c1900s/yr70/fpolisario1975.htm> 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

³⁹⁵ Mundy, 2009, 218.

çözümünden yana tavır almıştır.³⁹⁶ Salek, Tiris El-Gharbiya'da BM kararlarına uygun olarak bir referandum düzenlenmesini destekleyeceğini duyurmuştur.³⁹⁷

Polisario yönetimi, 6 Ocak 1979'da resmi barış görüşmelerine başlaması için Moritanya hükümetine çağrıda bulunmuştur.³⁹⁸ Ancak Moritanya'nın bir barış anlaşması yapılması için kesin bir taahhütte bulunmaktan kaçınması üzerine Polisario liderleri, 1979 yılı Nisan ayında görüşmelerin devamı için bir önkoşul olarak Moritanya askerlerinin Tiris al Gharbiyya'dan çekilmesini istemiştir.³⁹⁹ Moritanya hükümeti tarafından müzakerelerin ağırdan alınmasından dolayı Nisan ayında Polisario güçleri yeniden saldırılara başlamıştır. Bunun üzerine, 6 Nisan 1979 tarihinde yeniden Ulusal Kurtuluş için Askeri Komite'yi kuran Albay Ahmet Ould Boucief ve Albay Mohamed Khune Ould Haidalla tarafından gerçekleştirilen askeri darbe ile Salek yönetimine son verilmiştir. Kurulan yeni hükümet ilk olarak Fas ve Fransa ile dostane ilişkilerin ödün vermeksizin Polisario ile barış görüşmelerini yürütmenin yolunu aramıştır.⁴⁰⁰ Fas ile işbirliğine önem veren yeni Başbakan Boucief'in 27 Mayıs 1979 tarihinde, Batı Afrika Ekonomik Kalkınma Merkezi (Centre Economique du Developpement de l'Afrique de l'Ouest-CEDEAO) konferansına giderken uçak kazasında hayatını kaybetmesinin ardından⁴⁰¹ onun yerine Polisario'ya yakınlık duyan Savunma Bakanı Albay Ould Haidalla geçmiştir.

Moritanya yönetimindeki bu değişiklik, Afrika Birliği Örgütü'nün (AfB) 17-20 Temmuz 1979 tarihinde Monrovia'da yapılan 16. zirvesinde Moritanya'nın; ateşkes anlaşmasının imzalanması ile Sahravilerin self determinasyon hakkını uygulamak amacıyla statükonun devamı ve tam bağımsızlığı seçenek olarak içeren özgür ve adil bir referandum düzenlenmesini içeren bir kararı kabul etmesini beraberinde getirmiştir.⁴⁰² Fas'ın Moritanya'yı tarafsız kalmaya ikna çabalarına rağmen bu kararın ardından, 5 Ağustos 1979 tarihinde Cezayir'de, Moritanya'nın Polisario'yu Batı Sahra halkının meşru temsilcisi olarak tanıdığı ve bölge üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiği⁴⁰³ *Cezayir Anlaşması* imzalanmıştır. Anlaşmanın gizli maddesinde, Moritanya Tiris al-Gharbiyah'ın

³⁹⁶ Mundy, 2009, 218.

³⁹⁷ Besenyo, 2009, 114.

³⁹⁸ Besenyo, 2009, 114.

³⁹⁹ Handloff, 1990, 32.; İnternet: "The Sahara War 1975-1991". *Onwar.com*, Web: <https://www.onwar.com/aced/chrono/c1900s/yr70/fpolisario1975.htm> 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

⁴⁰⁰ Handloff, 1990, 33.; İnternet: "The Sahara War 1975-1991". *Onwar.com*, Web: <https://www.onwar.com/aced/chrono/c1900s/yr70/fpolisario1975.htm> 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

⁴⁰¹ Besenyo, 2009, 115.

⁴⁰² Jensen, 2005, 32. Bu karar, 2/3'i çoğunluk tarafından (33 ülke) desteklendi ve Fas'ın durumu kabul edilmedi. Fas heyeti zirve sonuçlanmadan durumu protesto ederek Monrovia'dan ayrıldı.

⁴⁰³ İnternet: "Mauritania". (1988). *Country Studies*, Web: <http://countrystudies.us/mauritania/> adresinden 24 Haziran 2015'te alınmıştır. Handloff, 1990, 34.

yönetimini yedi ay içerisinde Polisario'ya devretmeyi taahhüt etmekteydi.⁴⁰⁴ Fakat bölgeyi Polisario'ya teslim etmekte isteksiz olan Fas yönetimi ve bu küçük toprak parçasıyla yetinmek istemeyen Polisario bu durumdan memnun olmamıştır.⁴⁰⁵ Nitekim barış anlaşmasının hemen ardından, 11 Ağustosta Fas, Tiris al Gharbiyya'nın büyük bir kısmını işgal ederek burayı Wadi al-Dhahab adıyla Fas'ın 37. eyaleti ilan etmiştir. Yeterli askeri gücü bulunmayan Moritanya hükümeti, ülkenin farklı bölgelerinde konuşlanmış olan Fas birliklerinin varlığından dolayı Fas'a karşılık verememiş sadece resmi açıklamalarla işgali kınamıştır. Moritanya hükümeti 20 Ağustos 1979 tarihinde, BM'ye sunduğu memorandumda, barış anlaşmasının Moritanya İslam Cumhuriyeti'nin Batı Sahra sorunundaki tarafsızlığının kanıtı olarak dikkate alınmasını istemiştir.⁴⁰⁶ Bu tarihten sonra çoğunlukla "pozitif tarafsızlık" politikasını benimseyen Moritanya yönetimi, Kral Hasan'ın Moritanya üzerindeki iddialarına karşı ihtiyatlı davranmaya devam etmiştir.⁴⁰⁷

3.3.2 Fas Krallığı-Polisario Cephesi savaşı

Polisario'nun Fas'a yönelik saldırıları Moritanya'da olduğu gibi ekonomik sabotaj eylemlerine dayanmıştır. Layun, Tan-Tan ve Tarfaya'yı birbirine bağlayan Oued Chebeika nehri üzerindeki köprü ile Bukra'daki fosfat madenleri üzerine odaklanan Polisario saldırıları, özellikle 1970'li yılların sonundan ve 1980'li yılların ortalarına kadar yoğun olmuştur

Polisario güçleri, savaşın başında 6 Ekim 1976'da, Batı Sahra'nın ikinci büyük kenti Smara'ya yönelik bir baskın gerçekleştirmiştir. Şehir, Fas ordusu tarafından iyi bir biçimde korunmasına rağmen⁴⁰⁸ Polisario güçleri, hava saldırılarından dolayı çekilmek zorunda bırakılmalarından önce 700 Sahravi esiri serbest bırakmayı başarmıştır.⁴⁰⁹ Polisario güçleri Cezayir'deki üslerine geri dönerken, sivil halk tarafından terk edilmiş olan ve Fas birlikleri tarafından Polisario'nun sızmasını önlemek için bir ileri üs olarak kullanılan Mahbas kentine saldırarak buradaki Fas askeri tesislerini yok etmiş ve kenti işgal etmiştir.⁴¹⁰ Fas askeri kaynaklarına göre, garnizonun %20'sinden fazlası ölmüş ve bundan daha fazlası ise yaralanmıştır.⁴¹¹

⁴⁰⁴ Mundy, 2009, 218.

⁴⁰⁵ Jensen, 2005, 32.

⁴⁰⁶ Besenyo, 2009, 117.

⁴⁰⁷ Roussellier, 2005, 317.

⁴⁰⁸ Besenyo, 2009, 123.

⁴⁰⁹ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 44.

⁴¹⁰ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 44.

⁴¹¹ Besenyo, 2009, 123.

Fas'ın askeri güçsüzlüğünü fark eden Polisario, 1978 yılı Aralık ayında hayatını kaybeden Cezayir Devlet Başkanı Boumedienne'nin anısına 1 Ocak 1979'da *Huari Boumedienne Offensive* adı verilen bir saldırı başlatmıştır.⁴¹² Bu saldırı ile Batı Sahra ve Fas sınırları içerisindeki Fas Kraliyet Askerî Güçleri'ne (Forces Armées Royales-FAR) ve Bukra taşıma bandı başta olmak üzere ekonomik hedeflere yönelik genel ve sistematik eylemler düzenleyerek Fas'a önemli ölçüde askeri ve ekonomik zarar vermeyi ve hükümet güçlerinin güvenilirliğini zayıflatarak Fas'ın Batı Sahra'da bulunma isteğini ve kapasitesini yok etmeyi amaçlamıştır.⁴¹³ Bu konsept çerçevesinde, Ocak ayı ortalarında Layun'un kuzeyine yönelik birçok saldırı gerçekleştirilmiş ve 28 Ocakta Polisario güçleri Layun ve Agadir arasındaki lojistik hat üzerinde yer alan, Tarfaya'nın merkezi durumundaki Tan Tan'a bir saldırı düzenlemiştir.⁴¹⁴ Dört saat içerisinde şehri işgal etmeyi başaran Polisario güçleri, 118 Sahravi esiri serbest bırakarak bazı Faslıları esir almış ve askeri tesisatları, benzin depolarını ve elektrik santrallerini yıkmışlardır.⁴¹⁵ Bu saldırıyı Güney Fas'a yapılan birçok baskın izlemiştir.

Polisario, Güney Fas'a yönelik eylemleri ile FAR'ı güneydeki tutunma noktası Wadi el-Dahhab'dan çıkarmayı ve propaganda yapmayı amaçlamaktaydı.⁴¹⁶ Güney Fas'a yönelik en önemli eylemlerden biri, 24 Ağustos 1979 tarihinde Leboirat yakınlarındaki Fas garnizonuna yapılan baskındır. Baskın sırasında, 5 bin kişiden oluşan Polisario güçleri, Assa'dan gelen Faslı destek birliklerini de pusuya düşürmüştür.⁴¹⁷ Bu baskın karşısında önemli bir direniş gösterememiş olan Fas ordusu ciddi kayıplar vermiş ve birçok Fas askeri esir düşmüştür. Ancak FAR'ın Wadi el-Dahhab'dan çıkarılması amacı gerçekleştirilememiştir.⁴¹⁸

Yoğunlaşan Polisario saldırıları ile zor durumda kalan Fas yönetimi, 5 Kasım 1979 tarihinde Polisario'ya karşı General Dlimi yönetiminde Uhud ve Iman (*Faith*) operasyonlarını başlatmıştır.⁴¹⁹ Operasyona 7 bin Fas askerinin yanı sıra FAR bünyesinde bağımsız birlikler şeklinde Fas'a hizmet eden ve çözü iyi bilen Tekna kabilesine mensup Sahravilerin bir kısmı da katılım sağlamıştır.⁴²⁰ Operasyon sırasında önemli bir direnişle karşılaşmaksızın Cezayir sınırlarına ulaşan Fas güçleri, burada güçlü savunma pozisyonu oluşturmuşlardır. Cezayir ise buna cevaben, 1 Kasım 1979 tarihinde, Cezayir'in ulusal

⁴¹² Mundy, 2009, 219.

⁴¹³ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 42.

⁴¹⁴ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 42. ; Mundy, 2009, 219.

⁴¹⁵ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 42.

⁴¹⁶ Mundy, 2009, 219.

⁴¹⁷ Mundy, 2009, 219.

⁴¹⁸ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 43.

⁴¹⁹ Besenyo, 2009, 123.

⁴²⁰ Besenyo, 2009, 123.

bağımsızlık savaşının başlangıcının 15. yıl dönümünde bir askeri geçit töreni düzenleyerek Fas hükümetine üstü kapalı bir uyarıda bulunmuştur.⁴²¹ Bunun üzerine Fas, Cezayir sınırlarındaki askeri operasyonlarına son vermiştir.

Fas ve Polisario arasındaki en büyük çatışmalardan biri, 13 Ekim 1981 tarihli Galtah Zammur Savaşı'dır. Bu savaşta Polisario güçleri, birden fazla yönden Fas'a saldırmış ve 5 Fas uçağını düşürmüştür.⁴²² Dönemin Fas hava kuvvetlerinin büyüklüğü göz önüne alındığında bu sayı Fas açısından önemli bir kayıptı.⁴²³ Bu saldırının en önemli sonucu, Batı Bloku'nun önemli müttefiklerinden biri olan Fas'a yönelik desteğinin canlandırılmış olmasıdır.

Savaşın ilk yıllarında Fas'ın savaş alanındaki başarısızlığının bazı sebepleri vardır. Bunların en önemlilerinden biri Fas ordusu içerisindeki yüksek oranda merkezileşmiş karar alma süreçleridir.⁴²⁴ 1971 ve 1972 yıllarında iki askeri darbe girişiminden kıl payı kurtulan Kral II. Hasan bundan sonra birçok kurum üzerinde sıkı bir yönetim anlayışı oluşturmuştur. Bu çerçevede, Kraliyet Jandarmasını da orduyu yönetmekle görevlendirmiştir. Bir kara komutanının saldırı altındayken bir hava desteği istemesi, yani uçakların kullanılmasından önce Rabat'taki komutanların onayından geçmesi gerekliliği Polisario'ya, baskınlarını sürdürmesi ve güvenli bir şekilde hareket etmesi ve geri çekilmesi için zaman tanımaktaydı.⁴²⁵ Fas'ın başlangıçtaki başarısızlığının ikinci önemli sebebi, askeri güçlerin konumlandırılmasında yaşanan problemdi. Fas ordusunun sürekli olarak büyümesine rağmen yeni birliklerin stratejik kullanılmaması ordunun etkinliğinin beklentilerin uzağında kalmasına yol açmıştır.⁴²⁶ Ayrıca FAR güçleri sayıca fazla olmasına rağmen, Polisario güçlerinin Batı Sahra'yı daha iyi bilmelerinden kaynaklı belirgin bir avantajı söz konusuydu. Konumlandırmanın yanı sıra, FAR'ın oldukça büyük bir coğrafi alanı egemenliği altında tutmak zorunda olması stratejik açıdan dezavantaj oluşturmaktaydı. Bundan dolayı, FAR, Polisario saldırılarının hedefi olan bölgeleri korumakta, buralar üzerinde egemenlik kurmakta ve hatta Polisario'ya önemli ölçüde zarar vermekte başarısız olmuştur.⁴²⁷

Savaşa daha iyi bir pozisyonda başlamasına rağmen durumu, Polisario'nun aleyhine çevirmeyi başaramamış olan Fas, 1981 yılında stratejik bir değişikliğe gitmiştir.

⁴²¹ Besenyo, 2009, 124.

⁴²² The Institute for Domestic and International Affairs, 2012, 7.

⁴²³ The Institute for Domestic and International Affairs, 2012, 7.; Mundy, 2009, 220.

⁴²⁴ Mundy, 2009, 219.

⁴²⁵ Mundy, 2009, 219. ; U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 47.

⁴²⁶ Mundy, 2009, 219-220.

⁴²⁷ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 47.

FAR'ın Batı Sahra'nın büyük bir bölümü üzerinde kontrol sağlayamayacağını kabul eden Fas yönetimi, henüz Polisario'nun eline geçmemiş olan daha küçük mevkilere ve kalelerden çekilerek varlığını, Batı Sahra nüfusunun çoğunu barındıran ve Batı Sahra'nın ekonomisinin temelini oluşturan Bukra, Smara ve Layun şehirleri ile sınırlandırma yoluna gitmiştir. Buna göre, *Yararlı Üçgen* olarak adlandırılan bu bölge stratejik bir ağırlık merkezi olarak kabul edilerek yeni bir savunma stratejisi geliştirilmesinde başlangıç noktası olarak işlev görecekti.⁴²⁸ Böylelikle nispeten daha yüksek nüfus yoğunluğuna ve ekonomik değere sahip olan stratejik açıdan önemli bölgelere odaklanılacaktı.⁴²⁹ Bu bölgelerde oluşturulacak güvenli tutunma noktaları ile Polisario güçleri, Batı Sahra'nın stratejik öneme haiz kesimlerinden uzaklaştırılacaktı. Fas'ın, bu yeni savunma stratejisi çerçevesinde Yararlı Üçgen olarak adlandırılan bölgeye ve güneydeki Dakhla şehrinin etrafına Sahraviler tarafından "utanç duvarı" (*wall of shame*) olarak adlandırılan⁴³⁰ *Sahra Duvarı* (*Berm*) olarak bilinen bir duvar inşa etmeye başlaması ile birlikte savaşın dinamikleri Polisario'nun aleyhine değişmeye başlamıştır.

Duvarların yapımına 1981 yılında başlanmış olup kademeli olarak ilerleme sağlanmış ve son parça 1987 yılında tamamlanmıştır. Mayınlı araziler, dikenli teller ve elektronik sensörler ile güçlendirilmiş olan duvarların yapımında⁴³¹, uçurum ve tepe gibi yer şekillerinin elverişli olduğu bölgelerden faydalanılmıştır.⁴³² Duvarlarda Fas'ın, Moritanya veya Cezayir sınırlarına girmeden Polisario ile savaşabilmesini sağlayacak küçük geçiş noktaları bırakılmıştır.⁴³³ 1982 yılında tamamlanmış olan ve Smara şehrinden başlayıp Boujador'un güneyine Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan ilk duvar⁴³⁴ *Yararlı Üçgen*'i ve Cezayir sınırlarına yakın Fas garnizonlarını korumayı amaçlamaktaydı.⁴³⁵ Bundan sonra, daha fazla duvar inşa edilmiştir. İnşasına 1983 yılında başlanan duvarın konumu büyük ölçüde siyasi hedefler doğrultusunda şekillenmiştir. Bu duvar ile Fas, Sahra'yı Moritanya sınırının köşesine doğru bölerek güneyde bir saldırı başlattığında Polisario'yu Moritanya topraklarını kullanmaya zorlamak suretiyle, Moritanya'yı çatışmaya çekmeye çabalanmış olabilirdi.⁴³⁶ 1985 yılına gelindiğinde, Cezayir-Fas sınırından, güneydeki Dakhla şehrinin kuzeyine uzanan duvarlar ile Fas ordusu 2700 kilometrelik savunma hattı üzerinde kontrol sağlamıştır.⁴³⁷ 1987 yılında tamamlanan ve Akka

⁴²⁸ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 46.

⁴²⁹ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 44.

⁴³⁰ Allan, 2016, 651.

⁴³¹ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 49.

⁴³² Mundy, 2009, 221.

⁴³³ Mundy, 2009, 221.

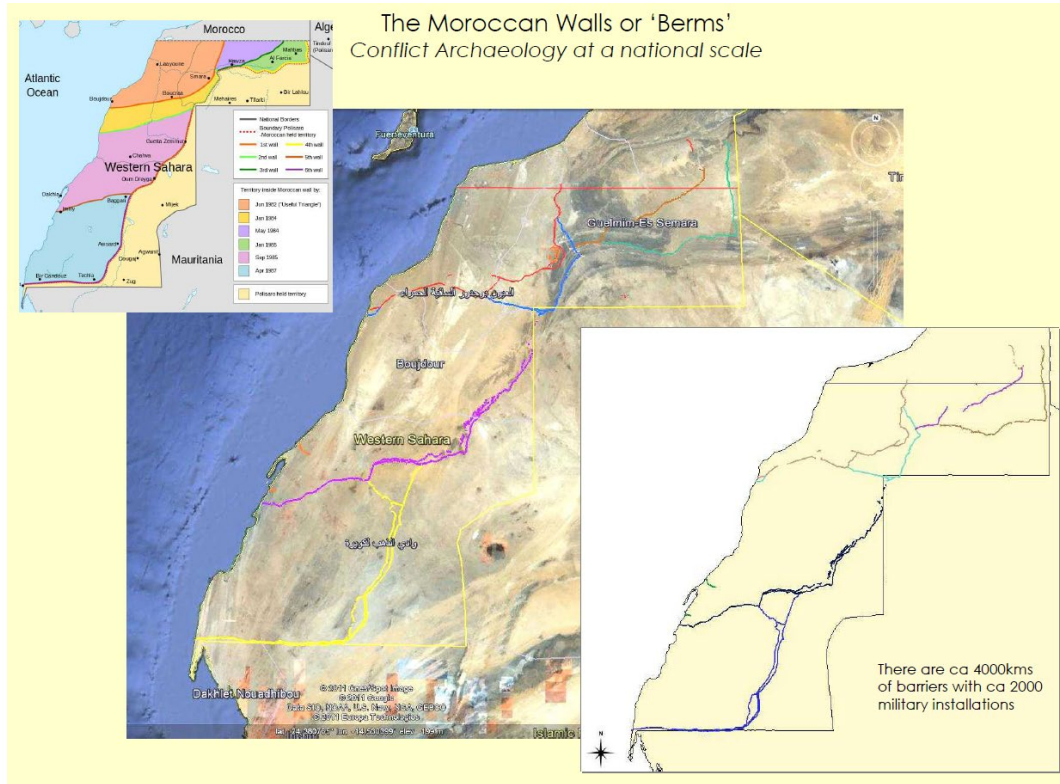
⁴³⁴ Besenyo, 2009, 125.

⁴³⁵ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 48 .

⁴³⁶ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 48-49.

⁴³⁷ Mordi, 2015, 9-10.

yakınlarından Moritanya sınırındaki Lagwira'ya kadar uzanan sonuncu duvar ile birlikte Fas, Batı Sahra'nın büyük bir kısmını kontrol altına almıştır.⁴³⁸ Faslı yazar Saddiki'ye göre Berm'in inşa edilmesi, askeri, siyasi ve diplomatik açıdan doğurduğu sonuçlar bağlamında, bu meselenin tarihi boyunca Fas tarafından verilen en önemli askeri karardır.⁴³⁹

Harita 3.3. Sahra duvarı⁴⁴⁰

Duvarın tamamlanmasıyla birlikte, Polisario için daha önceden rahatlıkla girebildiği koloni bölgelerine nüfuz etmek oldukça zor bir hal almıştır.⁴⁴¹ Duvarlar, Polisario'nun askeri gücünü doğrudan etkilemese de, taktiksel ve operasyonel anlamda manevra alanını önemli ölçüde küçültür.⁴⁴² Polisario güçlerinin çoğunlukla Tindouf yakınlarındaki küçük bir alana sıkışmasına yol açmıştır.⁴⁴³ Buna karşılık, duvarlar, Fas yönetime önemli bir avantaj sağlamıştır. Duvarlar, Polisario güçlerini, Fas'ın işgal bölgelerinin dışında tuttuğundan binlerce Faslı'nın Batı Sahra'ya yerleşmesini sağlamış ve bu devletin Batı

⁴³⁸ Mundy, 2009, 221-222.

⁴³⁹ Saddiki, S. (2012). "The Sahara Wall: Status and Prospects". *Journal of Borderlands Studies*, 27(2), 199-212, 200.

⁴⁴⁰ Salvatore Garfi

⁴⁴¹ Pazzanita, 2006, Iv.

⁴⁴² "Referendum in Western Sahara?". (1999). *Strategic Comments*, 5(3), 1-2, 1.

⁴⁴³ Pham, 2010, 9.

Sahra'nın önemli bölgelerinde sivil bir yönetim kurmasına imkân tanımıştır.⁴⁴⁴ Böylece, bu devasa güvenlik sistemi ile kentsel yerleşim ve değerli fosfat madenlerinin bulunduğu alanlar da dâhil olmak üzere Batı Sahra'nın 2/3'sinden fazlasının fiziksel kontrolü Fas'a geçmiştir.⁴⁴⁵ Bundan sonra Batı Sahra, batıda Fas kontrolü altındaki bölge (Batı Sahra'nın yaklaşık %80'i), doğuda özgürleştirilmiş bölge olarak adlandırılan Polisario kontrolündeki bölge olarak ikiye ayrılmıştır.⁴⁴⁶ Bu durum bir askeri çıkmazla sonuçlanmıştır.

3.4 Batı Sahra Sorununun Çözümüne Yönelik Uzlaş Çabaları

1980'li yılların sonuna gelindiğinde, Batı Sahra sorunda tarafların askerî alanda halen birbirine üstünlük sağlayamamış olması, bir ateşkes sağlanmasını ve sorunun diplomatik alanda çözülmesi sürecinin başlatılmasını zorunlu kılmıştır. Bu ortamda, BM ve AfB tarafından başlatılan çözüm girişimleri, tarafların 1988 yılında BM Genel Sekreteri Javier Pérez de Cuéllar'ın uzlaş önerisini prensipte kabul etmesiyle sonuçlanmıştır. Böylece, küçük sınır çatışmaları dışında, Batı Sahra'da savaş dönemi sona ermiştir. Bundan sonra BM, müzakereler, planlar, ikili görüşmeler aracılığıyla soruna barışçıl bir çözüm bulmanın yolunu aramaya başlamıştır.

3.4.1 Afrika Birliği Örgütü ve Birleşmiş Milletlerin uzlaş çabaları

1980'li yılların ortalarına gelindiğinde, Batı Sahra'daki çatışma her iki taraf açısından bir yıpratma savaşına dönüşmüştü. Fas'taki sosyal ve ekonomik durum kötüleşirken Fas'ın müttefiklerinden gelen yardımın giderek azalması ve uzayan çatışma sürecinin rejimin istikrarı açısından tehlikeli hale gelmesi, Kral II. Hasan'ı bir anlaşmaya varması konusunda baskı oluşturmıştır.⁴⁴⁷ Polisario açısından da durum benzerdi. Polisario lideri Mohammed Abdelaziz 1986 yılında, savaş alanında zaferi kazanmanın "imkânsız olmasa bile, çok daha zor" olduğunu ve "Polisario'nun bütün umudunu, Fransa, İspanya ve ABD'nin Kral II. Hasan'a uzlaşya varması için yaptıkları baskıya bağladığını" ifade etmiştir.⁴⁴⁸ Tarafların içerisinde bulunduğu durum, uluslararası kuruluşların arabuluculuk faaliyetlerini hızlandırmasında itici güç olmuştur.

⁴⁴⁴ U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 48.

⁴⁴⁵ Mordi, 2015, 10.

⁴⁴⁶ Stephan and Mundy, 2006, 6.

⁴⁴⁷ Ohaegbulam, 2002, 94.

⁴⁴⁸ Mundy, 2009, 224.

Bu çerçevede, Moritanya'da gerçekleşen askeri darbenin ardından Fas'ın Batı Sahra'nın büyük bir kısmı üzerinde egemenlik iddia etmesine kadar, Batı Sahra sorunuyla tarafsız bir duruş sergilemiş olan AfB, bu yıllarda soruna barışçıl bir çözüm bulunması için girişimlerini yoğunlaştırmıştır.⁴⁴⁹ AfB'nin 24-27 Haziran 1981 tarihlerinde Nairobi'de yapılan zirvesinde, Kral Hasan'ın Batı Sahra'nın geleceğinin belirlenmesi amacıyla bir referandum yapılmasını kabul ettiğini sözlü olarak belirtmesinin ardından, AfB Batı Sahra sorunuyla yakından ilgilenmeye başlamıştır.⁴⁵⁰ Bundan sonra, 6-12 Haziran 1983 tarihlerinde Addis Ababa'da düzenlenen AfB Devlet ve Hükümet Başkanları zirvesinde, "askeri veya idari kısıtlamalar olmaksızın BM ve AfB gözetiminde ateşkese başlatmak ve Sahravi halkın self determinasyon hakkının uygulanmasını sağlamak amacıyla adil ve barışçıl bir referandumun yapılmasına yönelik gerekli koşulların oluşturması için taraflara doğrudan müzakerelere başlama" çağrısında bulunan 104(XIX) sayılı Karar alınmıştır.⁴⁵¹ Bu karar, BM'nin Batı Sahra sorununun çözümünü amaçlayan sonraki çabalarının temelini atılmasında etkili olmuştur.⁴⁵² 1984 yılından sonra AfB'nin Batı Sahra sorunundaki rolü azalırken çözüm çabaları çoğunlukla BM çatısı altında devam etmiştir. Bu çerçevede, BM Genel Kurulu, 2 Aralık 1985 tarihinde, AfB'nin 104 (XIX) sayılı Kararı'nın onaylanması niteliğindeki 40/50 sayılı kararını kabul etmiş ve çatışmanın tarafları olarak kabul edilen Fas ve Polisario Cephesi arasında işbirliğini sağlayarak doğrudan görüşmeleri başlatmak üzere BM Genel Sekreteri Pérez de Cuéllar'ı yetkilendirmiştir.⁴⁵³

Fas'ın, gerek AfB'nin gerekse BM'nin kararlarında bahsi geçen doğrudan müzakereler konusunu kesin bir şekilde reddetmesi üzerine, Genel Sekreter Pérez de Cuéllar, Fas ve Polisario arasında dolaylı görüşmelerin düzenlenmesi için 1986 yılında arabuluculuk faaliyetlerine başlamıştır.⁴⁵⁴ Aynı yılın Nisan ve Mayıs aylarında New York'ta AfB Başkanı'nın da katılımıyla gerçekleştirilen dolaylı görüşmelerden, tarafların; referandumun düzenlenmesi, mültecilerin Batı Sahra'ya dönüşü, silahlı güçlerin çekilmesi ve bunların denetiminin sağlanması ile BM'nin rolü gibi konularda birbirinden oldukça farklı

⁴⁴⁹ UN General Assembly, (2015). *Research Report Booklet (Turkish International Model United Nations 22ND Annual Session)*, 1-33, 27.

⁴⁵⁰ Pazzanita, 2006, Iv.

⁴⁵¹ African Union. (May, 2013). 1st Progress Report of the Chairperson of the Commission on the Situation in Western Sahara. Ex.CL/788(XXIII)-Rev-1, (Article, 9), 2.

⁴⁵² İnternet: Omar, S.M. (2013). "The OAU/AU and the question of Western Sahara". *Pambazuka News*, Web: <https://www.pambazuka.org/global-south/oauau-and-question-western-sahara> adresinden 4 Mayıs 2014'te alınmıştır.

⁴⁵³ İnternet: Omar, S.M. (2013). "The OAU/AU and the question of Western Sahara". *Pambazuka News*, Web: <https://www.pambazuka.org/global-south/oauau-and-question-western-sahara> adresinden 4 Mayıs 2014'te alınmıştır.

⁴⁵⁴ Boukhari, A. (April, 2004). "The International Dimension of the Conflict over the Western Sahara and its Repercussions for a Moroccan Alternative". *Area: Mediterranean & Arab World- Working Paper*, N°16/2004.

düşünceleri dolayısıyla herhangi bir sonuç alınamamıştır.⁴⁵⁵ Bunun üzerine, 30 Ağustos 1988 tarihinde Fas ve Polisario, Pérez de Cuéllar gözetiminde, uluslararası denetim altında gerçekleştirilecek ateşkes hükümlerini kapsayan, Batı Sahra halkına bağımsızlık ve Fas ile birleşme seçeneğini sunan demokratik bir referandumun ana ilkeleri ortaya koyan, soruna siyasi bir çözüm bulmayı amaçlayan uzlaşi önerisini prensipte kabul etmiştir. Bundan sonra, BMGK, 20 Eylül 1988 tarihinde, Batı Sahra özel temsilcisi ataması konusunda Genel Sekreteri yetkilendiren ve Genel Sekreterin, AfB ile işbirliği halinde BM tarafından düzenlenecek olan referandumun organizasyonu ve denetimi konusunda izleyeceği yollara dair raporunu bildirmesini talep eden 621 sayılı Kararını onaylamıştır.⁴⁵⁶

Doğrudan görüşmeler kapsamında, Kral Hasan ile Polisario yetkilileri, 3-5 Ocak 1989 tarihlerinde Marekeş'te bir araya gelmiş, ancak görüşmeler sonunda, sorunun çözümüne ve bir referandum düzenlenmesine ilişkin hiçbir ilerleme sağlanamadığı duyurulmuştur.⁴⁵⁷ Bir sonraki toplantının 4 Şubat 1989 tarihinde yapılması planlanmıştır. Bu süreçte, Kral'ın isteği doğrultusunda Polisario, diyalogun sürmesi için iyi niyet göstergesi olarak tek taraflı ateşkes ilan etmiştir.⁴⁵⁸ Ancak bu görüşmelerden birkaç hafta sonra Kral, bir İspanyol gazetesine yaptığı açıklamada, "Polisario liderlerini müzakere etmek için değil kendilerini dinlemeleri için" davet ettiğini ifade etmiştir.⁴⁵⁹ Bunun üzerine, başka bir görüşme gerçekleşmemiş ve Polisario 1989 yılının Mart ayında, bir ay önce ilan etmiş olduğu tek taraflı ateşkesi sonlandırmıştır.⁴⁶⁰ Eylül ayına kadar tarafları bir araya getirmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuşsa da Fas, Polisario ile bir araya gelmekten kaçınmıştır.⁴⁶¹ Kral Hasan'ın uzlaşmaz bir tavır ile "müzakere edecek bir şey olmadığını, çünkü Batı Sahra'nın Fas'ın bir parçası olduğunu" ifade etmesinden dolayı eylül ayında yapılması gereken görüşmeler yapılamamıştır.⁴⁶²

İkili görüşmelerden bir sonuç alınamaması üzerine BMGK, 27 Haziran 1990 tarihinde aldığı 658 sayılı Karar ile BM Genel Sekreteri'nin 30 Ağustos 1988 tarihinde taraflarca kabul edilen uzlaşi önerisini ve bu önerinin uygulanması için Genel Sekreter tarafından hazırlanan planın çerçevesini çizen, ayrıca Genel Sekreterin planın yürütülmesine ilişkin daha detaylı raporunu bildirmesini talep eden 18 Haziran 1990 tarihli

⁴⁵⁵ Pazzanita, 2006, lvii.

⁴⁵⁶ İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara-UNSC Resolution 621". (1988). *United Nation*. Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/621\(1988\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/621(1988)) adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

⁴⁵⁷ Ohaegbulam, 2002, 92-93.

⁴⁵⁸ Boukhari, 2004, null.

⁴⁵⁹ Ohaegbulam, 2002, 93.

⁴⁶⁰ Jensen, 2005, 36.

⁴⁶¹ Boukhari, 2004, null.

⁴⁶² Jensen, 2005, 36.

raporu onaylamıştır.⁴⁶³ Ancak süreç, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında yaşanan diplomatik kriz ile birlikte kesintiye uğramış, Körfez Savaşı'nın 1991 yılı Şubat ayında sona ermesinin ardından, BM yeniden Batı Sahra meselesine yönelmiştir.

3.4.2 BM Barış Planı ve sonrasında yaşanan gelişmeler

Körfez Savaşı'nın ardından, ilginin yeniden Batı Sahra meselesine yoğunlaşması üzerine Pérez de Cuéllar, 19 Nisan 1991 tarihinde, sorunun çözümüne yönelik barışçıl bir öneri sunan ve tarafların 30 Ağustos 1988 tarihinde prensipte kabul ettikleri uzlaşma planı ile bu planın uygulanmasını içeren raporunu (S/21360) Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur.⁴⁶⁴ BMGK, 29 Nisanda adil ve özgür bir referandumun düzenlenmesi için detaylı bir planın çerçevesini çizen ve referandum sürecini yürütecek olan Batı Sahra Referandumu için BM Misyonu (United Nations Mission for Referendum in Western Sahara-MINURSO) oluşturulmasını esas alan 690 sayılı kararı ile bu raporu onaylamıştır.⁴⁶⁵ Söz konusu rapor, daha sonra "Barış Planı (Settlement Plan)" olarak adlandırılmıştır.

Barış Planı'nda, ateşkesle birlikte başlayacak ve referandum sonuçlarının açıklanmasına kadar devam edecek bir "geçiş dönemi" taahhüt edilmekteydi.⁴⁶⁶ Bu geçiş döneminde, BM Genel Sekreteri'nin Batı Sahra özel temsilcisi, referandumla alakalı tüm meselelere ilişkin tek sorumlu olacaktı ve BM, özgür ve adil bir referandumun şartlarını sağlamak için bölgede hukukun ve düzenin korunmasını gözlemleyecekti.⁴⁶⁷ Planda referandumun, kurulacak olan Referandum Komisyonu'nun Genel Sekreterin özel temsilcisine önereceği bir tarihte düzenlenmesi karara bağlanmıştır.⁴⁶⁸ 1974 tarihli İspanyol nüfus sayımı temelinde, referandumda oy kullanma hakkı elde edecek Sahra

⁴⁶³ İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara-UNSC Resolution 658". (1990). *United Nation*. Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/658\(1990\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/658(1990)) adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

⁴⁶⁴ İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara- Report of the Secretary-General". (June, 1990). *United Nation*. Web: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/21360 adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

⁴⁶⁵ İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara-UNSC Resolution 690". (April, 1991). *United Nation*. Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/690\(1991\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/690(1991)) adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

⁴⁶⁶ İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara- Report of the Secretary-General". (June, 1990). *United Nation*. (Article 50) Web: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/21360 adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

⁴⁶⁷ Daadaoui, M. (2008). "The Western Sahara Conflict: Towards a Constructivist Approach to self-determination". *The Journal of North African Studies*, (13:2), 143-156, 149.; İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara-Report of the Secretary-General". (June, 1990). *United Nation*. (Article 47) Web: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/21360 adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

⁴⁶⁸ İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara- Report of the Secretary-General". (June, 1990). *United Nation*. (Article 65) Web: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/21360 adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

seçmenlerin belirlenmesi amacıyla da bir Seçmen Belirleme Komisyonu'nun kurulması kararlaştırılmıştır.⁴⁶⁹ Plan, ayrıca bölgedeki Fas güçlerinin aşamalı olarak azaltılmasını, Uluslararası Kızıl Haç Örgütü'nün (International Committee of Red Cross) gözetiminde savaş esirlerinin değişiminin ve UNHCR gözetiminde mültecilerin ülkelerine dönüşünün sağlanmasını içermektedir.⁴⁷⁰ Düzenlenecek olan referandum için son tarih olarak 1992 yılının Şubat ayı belirlenmiştir.

Planda ateşkesin başlangıç tarihi belirtilmemiş olduğundan, daha sonradan 6 Eylül 1991 ateşkesin başlama tarihi olarak belirlenmiştir. Ateşkesin başlaması ile BM'ye üye ülkelerinin vatandaşlarından oluşan MINURSO'nun askeri ve sivil personeli Batı Sahra'da konuşlandırılmış ve Plan'ın en tartışmalı konusu olan referandumda oy kullanacak seçmenlerin uygunluk kriterlerinin belirlenmesi süreci başlamıştır. Seçmen listelerinin 1974 tarihli nüfus sayımının esas alınarak oluşturulması konusunda mutabık kalan taraflar, listeyi güncelleme kriterleri konusunda uzlaşmamışlardır.⁴⁷¹ Nüfus sayımının doğruluğunun tartışmaya açık olduğunu iddia eden Fas yönetimi,⁴⁷² oy kullanma hakkının *İspanyol Sahrası* ile bağları bulunan tüm Sahravi kabileleri kapsayacak biçimde genişletilerek *jus sanguinis* (kan esasına göre vatandaşlık) ilkesine dayalı olması gerektiğini; Polisario ise seçmenlerin 1974 nüfus sayımı ile sınırlandırılarak *jus soli* (doğum esasına göre vatandaşlık) ilkesi kapsamında belirlenmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁷³ Diğer bir ifadeyle, Polisario, sadece 1974 nüfus sayımında yer alan Sahravilerin soyundan gelenlerin seçmen listelerine dâhil edilmesi gerektiğini savunurken; 1976 yılından bu yana vatandaşlarını Batı Sahra'ya yerleştiren Fas referandum sırasında Batı Sahra sınırları içerisinde yaşayan herkesin oy kullanılmasına izin verilmesi gerektiğini öne sürmüştür.⁴⁷⁴ Seçmen listesinin nihai şeklinin, referandumun kazananını belirleyeceğinin farkında olan tarafların,⁴⁷⁵ kazanacaklarına inandıkları sürece bir referandum düzenlenmesi lehine tutum sergilerken sonuçtan emin olmadıklarında

⁴⁶⁹ İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara- Report of the Secretary-General". (June, 1990). *United Nation*. (Article 60 and 62) Web: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/21360 adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

⁴⁷⁰ Daadaoui, 2008, 149.; İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara- Report of the Secretary-General". (June, 1990). *United Nation*. Web: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/21360 adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

⁴⁷¹ Sola-Martin, A. (2007). "The Western Sahara Cul-de-Sac". *Mediterranean Politics*, 12(3), 399-405, 399.

⁴⁷² Referendum in Western Sahara?, 1999, 2.

⁴⁷³ Saddiki, 2012, 208.

⁴⁷⁴ Ohaegbulam, 2002, 94.; Besenyo, 2009, 132.; Roussellier, 2005, 323.

⁴⁷⁵ Theofilopoulou, A. (2012). "Morocco's New Constitution and the Western Sahara Conflict –A Missed Opportunity?". *The Journal of North African Studies*, 17(4), 687-696, 691.

sorunlar çıkarmaları,⁴⁷⁶ Settlement Plana uygun olarak hazırlanacak bir seçmen listesinin hem Fas hem Polisario açısından kabul edilemez olduğunu ortaya koyar niteliktedir.⁴⁷⁷

Yaşanan anlaşmazlık üzerine, Pérez de Cuéllar 19 Aralık 1991 tarihinde BMGK'ya sunduğu ilerleme raporunda (S/23299 sayılı) referandumun düzenlenmesine ilişkin sürecin yavaş ilerlediğini belirterek seçmen uygunluk kriterlerinin yeniden oluşturulmasını önermiştir.⁴⁷⁸ Buna göre:

- Güncellenmiş 1974 nüfus sayımı listesinde yer alan kişiler;
- 1974 nüfus sayımı sırasında Sahra kabilelerinden birinin mensubu olarak bölgede yaşayan ancak sayılmayan kişiler;
- ilk iki grubun birinci dereceden yakın akrabaları;
- bölgede Sahralı bir babanın çocuğu olarak doğanlar; ve
- bölgeye ait Sahravi kabilelerin mensupları ve 1 Aralık 1974 tarihinden önce aralıklı olarak 12 yıl veya kesintisiz olarak 6 yıl bölgede ikamet etmiş olanlar⁴⁷⁹

referandumda oy kullanabilecekti. Bu beş şarttan birini sağlıyor olmak seçmen olmak için yeterli görülmüştü.

Pérez de Cuéllar görev süresinin dolmasından kısa bir süre önce sunduğu bu rapor ile Fas'ın isteklerini onaylamış görünmüştür.⁴⁸⁰ Bir dönem Batı sahra özel temsilciliği görevini yürütmüş olan Charles Dunbar bu durumu, Cuéllar'ın görevinin sona ermesinden önce, Fas'a verdiği bir "ayrılık hediyesi" olarak nitelendirmiştir.⁴⁸¹ Polisario yetkilileri, yeni kriterlere karşı çıkarak Genel Sekretere tarafsızlık çağrısında bulunmuştur.⁴⁸² Ancak bu dönemde, BMGK'da yaşanan değişiklikten dolayı, değişen kriterler ne onaylanabilmiş ne de reddedilebilmiştir.⁴⁸³ Böylece seçmen belirleme kriterleri konusundaki bu anlaşmazlıktan dolayı, 1992 yılında yapılması planlanan referandum ertelenmiştir.

⁴⁷⁶ Referendum in Western Sahara?, 1999, 2.

⁴⁷⁷ Ohaegbulam, 2002, 94.

⁴⁷⁸ Pazzanita, 2006, lix.

⁴⁷⁹ Daadaoui, 2008, 150.

⁴⁸⁰ Sola-Martin, 2007, 400.

⁴⁸¹ Dunbar and Malley-Morrison, 2009, 26.

⁴⁸² Pazzanita, 2006, lix.

⁴⁸³ Boukhari, 2004, null. Sovyetlerin dağılmasının ardından Güvenlik Konseyi üyeliğinin yerine kurulan Rusya Federasyonu'na geçmesi.

Pérez de Cuéllar'ın görev süresinin 31 Aralık 1991 tarihinde dolmasının ardından, Genel Sekterlik görevine Boutros Boutros-Ghali atanmıştır. Ghali'nin göreve geldiği dönemde seçmen belirleme kriterlerine ilişkin tartışmaların devam etmesinden dolayı, seçmen belirleme süreci üç yıl gecikmeli olarak 1994 yılı Ağustos ayında yeniden başlatılmıştır. Ancak Fas'ın tartışmalı kabilelere mensup kişilerin de seçmen listelerine dâhil edilmesine ilişkin ısrarı nedeniyle süreç kısa bir süre sonra durmuştur.⁴⁸⁴ Zoubir'e göre Fas yönetiminin bu tavrında, sonucun kesin olarak öngörülememesi, Sahravilerin temel destekçisi Cezayir'in içişlerindeki istikrarsızlık ve Fas monarşisinin istikrarsızlığından endişe eden Fransa ve ABD'nin Fas üzerinde baskı oluşturmama kararı etkili olmuştur.⁴⁸⁵

Boutros-Ghali döneminde, bir ilerleme sağlamamış ve Ghali 1996 yılı sonunda Genel Sekreterlik görevini Kofi Annan'a devretmiştir. Annan, seçmen kayıtları konusunda devam eden çıkmazı sonlandırmak amacıyla, 1997 yılı Mart ayında ABD eski Dışişleri Bakanı James A. Baker'ı Batı Sahra özel temsilcisi olarak atamıştır. Bundan sonra, sorunun çözümüne ilişkin çabalar Baker'ın gözetiminde sürdürülmüştür.

3.4.3 James A. Baker dönemindeki uzlaş çabaları

James A. Baker'ın Batı Sahra Özel Temsilcisi olarak atanması barışçıl bir çözüm için yeni bir umut doğurmuştur. Baker göreve başlamasının ardından, 1997 yılı Nisan ayında, Fas, Polisario ve Cezayir temsilcileriyle bir dizi toplantı gerçekleştirmiş ve taraflar bu toplantılarda Barış Planı'na bağlılıklarını yinelemişlerdir.⁴⁸⁶ Bunun ardından Baker, Fas ve Polisario arasında, Fas'ın geleneksel olarak reddettiği doğrudan görüşmeler konusunda ısrarcı olmuş ve taraflar arasında aynı yılın Haziran ayında Lizbon'da, Temmuz ayında Londra'da ve Ağustos ayında yeniden Lizbon'da, son olarak Eylül ayında Houston'da bir dizi anlaşma ile sonuçlanan doğrudan müzakerelere arabuluculuk etmiştir.⁴⁸⁷

Houston Anlaşmaları olarak adlandırılan anlaşmalar, seçmen kayıt işlemlerinin sürdürülmesi, mültecilerin ülkelerine geri dönmeleri, ordunun sınırlandırılması ve referandum sürecinde her iki tarafın da uyacağı yeni Protokol Kuralları (*Code of Conduct*)

⁴⁸⁴ Boukhari, 2004, null.

⁴⁸⁵ Zoubir, 2007, 163.

⁴⁸⁶ International Crisis Group. (June, 2007) *Western Sahara: Out of the Impasse-International Crisis Group Middle East/North Africa Report*, N°66, 2.

⁴⁸⁷ Zunes, 1998, 245-246.

düzenlenmesini içermekteydi.⁴⁸⁸ Barış Planı'nın önemli yönlerinin güçlendirilmesi ve yinelenmesi niteliğindeki Anlaşmalar,⁴⁸⁹ seçmen belirleme sürecindeki çıkmaza son vererek taraflar arasındaki ikili ilişkileri canlandırmıştır. Annan aynı yılın Kasım ayında Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporunda (S/1997/742) anlaşmalara ilişkin olarak:

*Bu anlaşmalar ve daha önceki görüşmelerde gösterilen iyi niyet ve işbirliği ruhu ile Barış Planı'nın uygulanmasını engelleyen ana konular tatmin edici bir biçimde çözüldü. Bu kazanımlar, seçmen belirleme işlemlerini yeniden başlatarak Barış Planı'nın tam anlamıyla uygulanmasını ilerletmek için şartları oluşturdu,*⁴⁹⁰ demiştir.

1997 yılı Aralık ayında seçmen belirleme süreci kaldığı yerden devam etmiştir. Üç yıl süren çalışmanın ardından MINURSO, temel olarak Batı Sahra'da veya Tindouf'taki mülteci kamplarında yaşayanlar ile 1974 nüfus sayımında tespit edilmiş olan Batı Sahralı ailelere mensup kişilerden oluşan bir seçmen listesi oluşturmuştur.⁴⁹¹ Çoğunluğu Fas hükümeti tarafından toplanan 200 bin kişilik seçmen kayıt başvurusuna karşılık⁴⁹² MINURSO, 2000 yılı Ocak ayında kriterlere uygun 86.386 kişilik geçici seçmen listesi yayınlamıştır.⁴⁹³ Açıklanan geçici seçmen listesi, Polisario'nun şüphelerinin ve korkularının aksine, Seçmen Belirleme Komisyonu'nun taraflarca mutabık kalınan gereklilikleri sağlayan kimseleri kabul ettiğini göstermiştir.⁴⁹⁴ Nitekim o dönemde Polisario'nun BM temsilciliği görevini sürdüren Ahmed Boukhari bu sayıyı, "1974 nüfus sayımının makul bir biçimde güncellenmiş hali olarak tasavvur edilebileceği" şeklinde değerlendirmiştir.⁴⁹⁵ Geçici seçmen listesinin yayınlanmasının ardından itiraz süreci de başlatılmıştır. Listenin dışında tutulmuş olan çoğunluğu Güney Fas'ta yaşayan Fas uyruklu bütün vatandaşları seçmen listesine ekleyebilmek için çok sayıda itirazda bulunan Fas,⁴⁹⁶ %95'i hukuki prosedüre uymayan 130 bin seçmenin itiraz başvurusunu sunarak referandum için geri sayımı yeniden engellemiştir.⁴⁹⁷ Bunun üzerine, Baker Şubat ayında Güvenlik Konseyi'ne her iki tarafın karşılıklı olarak kabul edebileceği kalıcı bir siyasi çözümün olmadığını ifade etmiştir.⁴⁹⁸

⁴⁸⁸ Ohaegbulam, 2002, 94. ; Pazzanita, 2006, lx. 14-16 Eylül 1997 Houston Anlaşmaları

⁴⁸⁹ Zunes, 1998, 246.

⁴⁹⁰ Boukhari, 2012, null. (UN Report Article of 26 and 27)

⁴⁹¹ Sola-Martin, 2007, 400.

⁴⁹² Boukhari, 2012, null.; Omar, S.M. (2008). "The Right to Self-Determination and the Indigenous People of Western Sahara". *Cambridge Review of International Affairs*, 21(1), 41-57, 52.

⁴⁹³ Dunbar and Malley-Morrison, 2009, 24.; Omar, 2008, 52.; International Crisis Group, 2007, 2.

⁴⁹⁴ Theofilopoulou, 2012, 691.

⁴⁹⁵ Boukhari, 2012, null.

⁴⁹⁶ Sola-Martin, 2007, 400.

⁴⁹⁷ Zoubir, 2007, 163.

⁴⁹⁸ Theofilopoulou, 2012, 692.

Houston Anlaşmaları sonrasında revize edilen programda, referandumun 2000 yılı sonuna kadar yapılacağı belirtilmişse de⁴⁹⁹ Annan, 22 Mayıs 2000 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda taraflar arasındaki görüş ayrılıklarından dolayı referandumun en iyi ihtimalle 2002 yılına kadar gerçekleşemeyeceğini belirtmiştir.⁵⁰⁰ 2000 yılı Ekim ayında Barış Planı kapsamında oluşturulan Seçmen Belirleme Komisyonu'nun çalışmalarını sonlandırmasının ardından Annan, Baker'a bu kez 1991 Barış Planı'nın tamamen dışına çıkıp bunun yerine, "gerçek, ciddi ve uluslararası normlara uygun" ve Fas tarafından "yönetim yetkisinin bir kısmının devri"ni içeren bir öneri formüle etmesini ve bu formül çerçevesinde bir kez daha tarafları uzlaştırma girişiminde bulunmasını önermiştir.⁵⁰¹ BMGK, Annan'ın önerisini kabul ederek tarafların "üçüncü yol" (*third way*) olarak adlandırılan bir çözüm bulması gerektiğini kabul ederek⁵⁰² referandumu iki yıl daha ertelemiştir.⁵⁰³

3.4.3.1 I.Baker Planı

Özerkliği temel alan bir uzlaşya arabuluculuk etmek için girişimlerine başlamış olan Baker, I. Baker Planı olarak bilinen Batı Sahra'nın Statüsü Konusunda Taslak Çerçeve Anlaşma'sını (*Draft Framework Agreement on the Status of Western Sahara*) hazırlamış ve 20 Haziran 2001 tarihinde BMGK'ya sunmuştur. Yerel yönetimlerin idaresi, bölgesel bütçeleme ve vergilendirme, yargı, iç güvenlik, sosyal refah, kültür, eğitim, ticaret, ulaşım, tarım, madencilik, balıkçılık ve şehircilik, su ve elektrik, yollar ve diğer temel altyapı konularında Batı Sahra halkına münhasır yetkiler veren⁵⁰⁴ bu öneride; dışişleri, savunma ve egemenlikle ilgili diğer önemli konulardaki yetkiler ise Rabat hükümetine bırakılmıştır.⁵⁰⁵

Öneriye göre; ilk dört yıllık geçiş döneminde, bölgenin referandumda oy kullanması kararlaştırılmış seçmenlerce seçilecek bir yönetici tarafından yönetilmesi sağlanacaktı. Bu dönemin sonunda, 31 Ekim 1998'den bu yana bölgede yaşayan 18 yaş ve üstü her vatandaş ile ülkelerine geri gönderilecek olan mültecilerin listesinde yer alanların dâhil olduğu bir seçmen kitlesi tarafından seçilecek ve Fas Anayasası'nın hükümlerine bağlı

⁴⁹⁹ Boukhari, 2012, null.

⁵⁰⁰ Zoubir, 2007, 163.; Darbouche and Zoubir, 2008, 93.; Benabdallah, K. (2009). "The Position of the European Union on Western Sahara Conflict". *Journal of Contemporary European Studies*, 17(3), 417-435, 420.

⁵⁰¹ Pazzanita, 2006, lxi.

⁵⁰² Zoubir, 2007, 164.

⁵⁰³ Ohaegbulam, 2002, 95.

⁵⁰⁴ Sola-Martin, 2007, 400-401.

⁵⁰⁵ Pazzanita, 2006, lxi.

olacak olan bir meclis tarafından yeni bir yönetici seçilecekti.⁵⁰⁶ Bir yıl sonra da bölgenin nihai statüsünü belirlemek amacıyla, önceki yıldan bu yana Batı Sahra'da kesintisiz olarak ikamet eden ve 18 yaşını doldurmuş olan seçmenlerin katılım sağlayabileceği bir referandum yapılacaktı.⁵⁰⁷ Bu tür bir yaklaşımın Mağrip'te istikrarı ve barışı sağlayacak bir uzlaşmayı veya anlaşmayı teşvik edeceğini ifade eden Baker'a⁵⁰⁸ göre sorun, Sahravilerin Fas yönetimi altında geniş kapsamlı bir özerkliği kabul etmesi durumunda çözülecek ve bölgenin nihai statüsünü belirleyecek olan referandum daha sonra yapılacaktı.⁵⁰⁹

Fas yanlısı olarak değerlendirilen Baker'ın ilk önerisi birçok yönden eleştirilmiştir. İlk olarak öneride, BMGK tarafından defalarca Batı Sahra sorununun birincil taraflarından biri olarak kabul edilmiş olan Polisario Cephesi'nden hiç bahsedilmemişti.⁵¹⁰ Ayrıca, bölgenin nihai statüsünü belirleyecek referandumda seçmenler için hangi seçeneklerin mevcut olacağı belirtilmediğinden, seçmenlerin bağımsızlığı seçme şansları olup olmayacağı öngörülememişti.⁵¹¹ Referanduma "önceki yıldan bu yana Batı Sahra'da kesintisiz olarak ikamet etmekte olup 18 yaşını doldurmuş olan seçmenlerin katılım sağlayabileceği"ne ilişkin hüküm, Fas'ın kendi lehine bir sonucu garanti etmek için referandumdan önceki beş yıl boyunca bölgeye kendi vatandaşlarını yerleştirmesini teşvik edebilirdi.⁵¹² Nitekim bölgenin nihai statüsünün belirlenmesinde önemli bir etkisi olacak olan bu madde, Fas'ın çoğunluğu kendi vatandaşlarından oluşan bir seçmen listesi hazırlanmasının önünü açmıştır.⁵¹³ Öneri, ayrıca "teyit edici" olarak nitelendirilebilecek referanduma ilişkin hükümler içerirken planın onaylanmaması ihtimalinde herhangi bir alternatif sunmamasından dolayı da eleştirilmiştir.⁵¹⁴

Baker, önerisini hazırladıktan sonra, 5 Mayıs 2001 tarihinde Polisario ve Cezayir hükümeti ile görüşmek amacıyla Cezayir'e gitmiş ve Cezayir Devlet Başkanı Abdülaziz Bouteflika'yı ikna etmeye çalışmışsa da ne Cezayir ne de Polisario öneriyi kabul etmiştir. Fas ise kısa bir tereddüdün ardından öneriyi kabul etmiştir. Bu planı onaylamayan BMGK, aynı yılın Haziran ayında Baker'dan taraflarla daha fazla görüşme gerçekleştirmesini ve önerisinde değişiklik yapmasını istemiştir.⁵¹⁵

⁵⁰⁶ International Crisis Group, 2007, 2-3. Seçmenler, yerel yönetim yetkilerine sahip bir Yasama Meclisi (Legislative Council) ve Yürütme Meclisi (Executive Council) seçecekti.

⁵⁰⁷ Boukhari, 2012, null. (Framework Agreement Article 5)

⁵⁰⁸ Ohaegbulam, 2002, 95.

⁵⁰⁹ Besenyo, 2009, 136.

⁵¹⁰ Pazzanita, 2006, lxi-lxii.

⁵¹¹ International Crisis Group, 2007, 3.

⁵¹² International Crisis Group, 2007, 3.

⁵¹³ Boukhari. 2012, null.

⁵¹⁴ Sola-Martin, 2007, 401.

⁵¹⁵ International Crisis Group, 2007, 3.

3.4.3.2 II. Baker Planı

İlk önerisinin kabul edilmemesinin ardından, yeni bir uzlaşma girişimi için çalışmalarına başlamış olan Baker 2003 yılının Ocak ayında *Batı Sahra Halkının Self Determinasyonuna ilişkin Barış Planı (Peace Plan for Self Determination of the People of Western Sahara)* olarak adlandırılan ikinci önerisini hazırlamıştır.

Baker'ın ilk planı ile Barış Planı'nın öğelerinin bir sentezi olduğunu iddia ettiği⁵¹⁶ ikinci önerisi, ilkinde kıyasla daha detaylıydı. Bu plan, referandumun düzenlenmesinden önceki geçiş sürecinde doğrudan yerli Batı Sahralıların kontrolü altında güçlü bir özerklik önerirken⁵¹⁷ Fas'a daha kısıtlı bir hareket alanı vermektedir. Buna göre, bölgeye ilişkin kararları hazırlamak, günlük hayatı düzenlemek ve Fas resmi kurumları ile irtibatı sağlamak üzere Batı Sahra Yetkili Kurumu (*Western Sahara Authority*) adı verilen bir kurum oluşturulacak ve bu kurum beş yıllık geçiş dönemi boyunca yerel finans sorunları, yerel vergilendirme, eğitim, balıkçılık, güvenlik meseleleri ve bölgedeki yaşam üzerinde etkisi olan diğer problemlerden sorumlu olacak; dış ilişkiler ve savunma ise Fas'ın denetimi altında kalmaya devam edecektir.⁵¹⁸ Planda geçiş döneminin ardından bağımsızlık, Fas'a entegrasyon ve özerkliğin devamı seçeneklerini içeren bir referandum düzenlenmesi öngörülmektedir.⁵¹⁹ Öngörülen referandumda BM'nin 2000 yılında belirlediği 86,386 Sahravi seçmenin yanı sıra 30 Aralık 1999 itibarıyla Batı Sahra'ya yerleşmiş olan Faslılara da oy kullanma hakkı verilmiştir.⁵²⁰ Böylece, Fas hükümetinin kendi lehine bir çoğunluk sağlamak için yeni bir dalga yerleşimci getirme ihtimali ortadan kaldırılmıştır.⁵²¹ Öneri, tarafların geçiş dönemindeki uygulamaları doğrultusunda referandumu kazanmak için taraflara adil bir şans tanımaktaydı.

Cezayir yönetimi, "barıştan yana tarihi bir uzlaşma" olarak tanımladığı planı, olumlu karşılamıştır.⁵²² Cezayir bu önerinin dikkate alınması konusunda istekli görünürken, taraflar yeni öneriden memnun kalmamıştır. Houston Anlaşmaları ile onaylanmış olan Barış Planı'na bağlılığını ifade eden Polisario, Baker'ın yeni önerisini de reddetmiştir. Ancak Polisario yönetimi, aynı yılın Temmuz ayında ani bir dönüş yaparak "Sahravilerin self determinasyon hakkından feragat etmeyeceğine ilişkin hedefine ulaşmak için Baker'ın

⁵¹⁶ Zoubir, 2007, 165.

⁵¹⁷ Khakee, A. (June, 2011). "The Western Saharan Autonomy Proposal and Political Reform in Morocco". *Norwegian Peacebuilding Resource Centre-Noref Report*, 1-12, 6.

⁵¹⁸ Besenyo, 2009, 139.

⁵¹⁹ Theofilopoulou, 2012, 692.; Arieff, 2012, 3.

⁵²⁰ Darbouche, and Zoubir, 2008, 93.; Sola-Martin, 2007, 401.; Arieff, 2012, 3.

⁵²¹ International Crisis Group, 2007, 3.

⁵²² International Crisis Group, 2007, 3.

önerisine katkı sağlamaya hazır olduklarını” duyurmuştur.⁵²³ Polisario’nun siyasi bir çözüm bulmak adına Fas diplomasisinin geleneksel iddialarını kabul ederek Faslı yerleşimcileri de kapsayan bir referandumun düzenlenmesini ve özerkliğe dayanan Barış Planı’nın uygulanmasına bir alternatif kabul etmesi açısından bu plan bir ilkti.⁵²⁴ Polisario’nun AB temsilcisi Mohammed Sidati, bu konuda:

Baker Planı Barış Planı’ndan büyük bir değişiklikti fakat biz zayıf taraf olduğumuzu kabul ettik ve acı veren bir taviz verdik. Özerkliği seçenek olarak dâhil etmek, Faslı yerleşimcilerin oy hakkı olmasına izin vermek ve Fas egemenliği altında yaşamak zorunda olmak Sahravi halkın verdiği son taviz oldu. Daha fazla ne verebiliriz?,

diyerek durumu ifade etmiştir.⁵²⁵ Polisario böylece plana karşı çıkışı gittikçe keskinleşen Fas’ı yalnızlaştırmıştır.⁵²⁶

Önerinin, bağımsızlığın referandumun seçeneklerinden biri olarak sunulmasından öneriden memnun kalmadığını açıkça gösteren Fas,⁵²⁷ önerinin, “temel ulusal çıkarlarına ve Mağrip Bölgesinin barış ve güvenliğine” karşı olduğunu ifade ederek Baker’ın yeni önerisini reddetmiştir.⁵²⁸ Böylece 1975 yılından bu yana kontrol altında tuttuğu Batı Sahra’nın siyasi kontrolü konusunda ödün vermekteki isteksizliğini bir kez daha göstermiştir.⁵²⁹ Fas’ın ABD büyükelçisi Aziz Mekouar, *Crisis Group*’a yaptığı açıklamada, bağımsız bir Batı Sahra’nın “düşünülemez” olduğunu, bunun Fas içerisinde bir krize neden olacağını ve Planın felakete davetiye çıkaracağını, ifade etmiştir.⁵³⁰ Fas yönetimi, daha sonradan self determinasyon yerine bağımsızlık kelimesinin kullanılmasından duyulan rahatsızlığını belirterek nihai çözüm olarak sadece özerkliği kabul edeceğini açıklamıştır.⁵³¹ Darbouche ve Zoubir’e göre, Batı Sahra’daki sayısal üstünlüğü göz önünde bulundurulduğunda Fas’ın referandumda bağımsızlığın bir seçenek olarak yer almasını reddetmesinin nedeni, Sahravilerle birlikte yaşayan Faslı yerleşimcilerin alternatif bir cumhuriyetçi düzen kurmak ümidiyle bağımsızlık yönünde oy kullanma ihtimallerinin, Berber Rif gibi krallığın içindeki diğer bölgeleri de etkileyecek bir örnek teşkil etmesinden duyulan korkuydu.⁵³²

⁵²³ International Crisis Group, 2007, 3.

⁵²⁴ Sola-Martin, 2007, 401.

⁵²⁵ (crisis group s.10-11

⁵²⁶ Pazzanita, 2006, lxiii.

⁵²⁷ Theofilopoulou, 2012, 693.

⁵²⁸ Zoubir, 2007, 165.

⁵²⁹ Sola-Martin, 2007, 401.

⁵³⁰ International Crisis Group, 2007, 3.

⁵³¹ Daadaoui, 2008, 151. ; Arieff, 2012, 3.

⁵³² Darbouche, and Zoubir, 2008, 94.; Zoubir, 2007, 165.

BMGK, 31 Temmuz 2003 tarihinde, Baker'ın çabalarını destekleyen ve tarafların Barış Planı'nı kabul etmeleri ve uygulamaları konusunda, BM ile işbirliği içerisinde olma çağrısında bulunan 1495 sayılı kararını kabul etmişse de 2004 yılı Nisan ayında Fas'ın, karşı çıkmasından dolayı önerinin reddedildiğini bildirmiştir.⁵³³ Bunun üzerine, Baker, 1 Haziran 2004 tarihinde ABD ve Fransa'nın uluslararası hukuka ve BM Kararlarına dayalı bir çözüme karşıtlığının üstesinden gelmekteki başarısızlığını kabul ederek istifa etmiştir.⁵³⁴ Baker'ın istifasının ardından süreç yeniden tıkanmıştır.

Müzakerelerin çıkmaza girdiği bu dönemde, Annan 25 Temmuz 2005 tarihinde Hollandalı diplomat Peter van Walsum'u Batı Sahra Özel Temsilcisi olarak atamıştır. Göreve başlamasının ardından 13-14 Ekim 2005 tarihlerinde Rabat'a; 13-17 Şubat 2006 tarihlerinde Tindouf, Cezayir ve Nuakşot'a ziyaretler düzenleyen Van Walsum, görüşmelerin ardından tarafların pozisyonlarını "uzlaşmaz" olarak özetlemiştir.⁵³⁵ Van Walsum, bağımsızlığın bir seçenek olarak yer almadığı bir referandumu BM'nin onaylamayacağını; Fas'ın ise sadece bağımsızlığı dışarıda bırakan bir öneriyi destekleyeceğini ifade ederek yeni bir plan taslağı hazırlamayacağını belirtmiştir.⁵³⁶ Bunun üzerine, taraflar kendi uzlaşma önerilerini hazırlayarak 2007 yılı Nisan ayı başında BM Genel Sekreterine sunmuşlardır.

3.4.4 Fas Krallığı ve Polisario Cephesi'nin uzlaşma önerileri

Fas, Batı Sahra'ya Krallığın egemenliği, ulusal birliği ve topraksal bütünlüğü içerisinde bir özerklik sağlayan; Polisario Cephesi ise II. Baker Planı aracılığıyla gerçekleşecek bağımsızlık durumunda Fas'a teminat sunan önerisini hazırlamıştır.

Sorunun çözümü için Fas'ın ortaya koyduğu özerklik fikri yeni değildi. 1980'li yıllarda Kral II. Hasan'ın "bayrak ve posta pulu dışında her şeyin müzakere edilebileceğini" duyurmasından⁵³⁷ bu yana özerklik fikri sorunun çözümde gündeme gelmektedir. Ancak Fas'ın 2003 yılı Aralık ayında, II. Baker Planı'na karşı olarak "Sahra Özerk Bölgesi" oluşturulmasını teklif eden "*Taslak Özerklik Statüsü (Draft Autonomy Status)*" olarak adlandırdığı önerisini ortaya atmasına kadar özerklik fikri resmi olarak şekillenmemiştir. Bu özerklik önerisini geliştirmesi konusunda ABD ve Fransa'nın desteğini alan Rabat

⁵³³ Theofilopoulou, 2012, 693.

⁵³⁴ Darbouche and Zoubir, 2008, 94.

⁵³⁵ International Crisis Group, 2007, 4.

⁵³⁶ Arieff, 2012, 3.

⁵³⁷ International Crisis Group, 2007, 6.; Zoubir, 2007, 166.

yönetimi,⁵³⁸ *Sahra Bölgesi için Özerklik Statüsünü Müzakereye yönelik Fas Girişimi (Moroccan Initiative for Negotiating an Autonomy Statute for the Sahara Region)* olarak adlandırılan ve Batı Sahra'ya kendi egemenliği ve ulusal birliği çerçevesinde bir özerklik veren yeni önerisini 11 Nisan 2007 tarihinde dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'a sunmuştur.

Fas'ın önerisine göre, daha sonradan yürütme makamını da seçecek yerel seçilmiş bir yasama meclisi kurulacak; bölgenin özerk statüsü ile ilgili belirli konularda adaleti sağlamaya yetkili ayrı bir yargı sistemi oluşturulacaktı. Özerk bölge hükümetinin bazı konularda özel yetkileri olacaktı. Özerk hükümet; yerel yönetim, yerel polis, eğitim kültürel gelişim, ekonomik kalkınma, bölgesel planlama, turizm, yatırım, ticaret, tarım, bayındırlık hizmetleri ve ulaşım, konut, sağlık, spor ve sosyal refah üzerinde kontrol sağlayacaktı. Ayrıca bu hizmetleri yerine getirmek için vergilendirme yetkisi olacaktı ve merkezi bütçeden fon almaya devam edecekti. Merkezi hükümet, savunma, para birimi, posta, dışişleri ve monarşinin özel bir statüye sahip olduğu din gibi egemen devletlerin olağan unsurları üzerinde münhasır yetkilerini elinde tutacaktı. Bölgenin yöneticisi, bölgesel meclis tarafından seçilecek ancak monarşi adına hizmet verecekti.⁵³⁹ Fas'ın önerisi önceki tüm önerilerden büyük ölçüde farklılık göstererek özerkliği nihai statü olarak teklif etmiş, böylece Sahraviler için self determinasyon ihtimalini dışarıda bırakmıştır.⁵⁴⁰ Polisario Cephesi, bu önerinin, vazgeçilemez olarak nitelendirilen self determinasyon ilkesine aykırı olmasından dolayı öneriye tamamen karşı olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁵⁴¹

Önerinin resmi olarak BM'ye sunulmasından bir gün önce, 10 Nisan 2007 tarihinde ABD siyasi işler müsteşarı R.Nicholas Burns Fas'ın önerisini "Batı Sahra'da gerçek bir özerklik sağlamak için ciddi ve güvenilir bir öneri" olarak tanımlanmıştır.⁵⁴² Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy, 2007 yılının Mayıs ayında Fas Parlamentosunda yaptığı konuşmada, Fas'ın özerklik önerisini siyasi bir çözüm için "iki tarafın müzakere ettiği ve üzerinde anlaştığı ciddi ve güvenilir" bir temel olarak tanımlamıştır.⁵⁴³ Fas'ın özerklik önerisi, Fransa ve ABD hükümet yetkilileri tarafından

⁵³⁸ International Crisis Group, 2007, 6.

⁵³⁹The Autonomy Plan for Sahara, (2007). Autonomy Plan The Kingdom on the Move. Web: <http://autonomy-plan.org/the%20autonomy-plan-for-sahara> adresinden 17 Ocak 2016'da alınmıştır. (Article 12)

⁵⁴⁰ Souaré, I.K. (2010). "Western Sahara: What can we Expect from the Manhasset Talks?". *African Security Review*, (16:4), 53-58, 56.

⁵⁴¹ Omar, 2008, 54.

⁵⁴² Sola-Martin, 2007, 403.

⁵⁴³ Mundy, J. (2009). "Out with the Old, in with the New: Western Sahara back Square One?". *Mediterranean Politics*, 14(1), 115-122, 119.

övgüyle karşılanmasına rağmen⁵⁴⁴ birçok yönden eleştirilmiştir. Öncelikli olarak Fas Krallığı'nın mevcut otokratik yönetim yapısı içerisinde bir Sahra Özerk bölgesi oluşturmak için Fas Anayasası'nın 19. maddesinin Kral'a verdiği mutlak gücün, Sahra halkın kendi ilişkilerini demokratik olarak yürütülebilmelerini sağlayacak biçimde değiştirilmesi gerekmektedir.⁵⁴⁵ Öneride, Fas Anayasası'nın değiştirileceği ve sürdürülebilirliğini garanti altına almak ve ülkenin ulusal hukuki yapısındaki özel yerini göstermek için özerklik statüsünün Anayasa'ya dâhil edileceği belirtilmiştir.⁵⁴⁶ Ancak Fas'ın önerisinde sağlayacağı korumanın belirsizliği özerklik planına ilişkin şüphelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Öneride bölgenin özerklik statüsünün müzakere konusu olacağı ve özgür bir referandum aracılığıyla ilgili seçmene sunulacağı; bu referandumun uluslararası hukukun ilkelerine, BM Şartı'na ve Genel Kurul ile Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olarak bölge halkının özgür bir biçimde self determinasyon hakkını uygulamasını sağlayacağı belirtilmiştir.⁵⁴⁷ Ancak Fas'ın referandum fikri, Genel Kurul'un 2625 ve 1514 sayılı kararlarında self determinasyon referandumu için şart koşulan bağımsızlık, özerklik ve tam entegrasyon seçeneklerini içermemekteydi.⁵⁴⁸ Referandum seçeneği dışarıda bırakılmamış fakat nihai çözüm olarak özerkliğin kabul edilmesi veya reddedilmesi olmak üzere bir soru ile sınırlı tutulmuştu.⁵⁴⁹

Bu öneri, bölge hükümetinin kurumları ve imtiyazları ile bunun Fas hükümeti ile ilişkileri konusunda ilkinde kıyasla detaylandırıldığı halde bazı konularda net olmaması dolayısıyla da eleştirilmiştir. Önerilen özerk bölge yöneticisinin rolü belirsizdi. Öneriye göre, seçilecek kişi hem özerk bölgenin seçilmiş yöneticisi hem de Fas devletinin temsilcisi olarak hizmet verecekti.⁵⁵⁰ Öneride, referandumda özerkliğin kabul edilmemesi durumunda ne yapılacağına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktaydı. Fas hükümeti, önerideki belirsizliklere ilişkin eleştirilere cevap olarak, önerinin müzakereler için temel olarak düşünülmüş olmasından dolayı kısa olduğunu vurgulamıştır.⁵⁵¹ Darbouche ve Zoubir'e göre, Fas'ın özerklik planı, mimarlarının iddia ettiği gibi ne "yeni" ne de "tarihi"di; aslına bakılırsa bu plan sadece işgali meşrulaştırmak amacıyla özerkliği dayatan geçmişteki başarısız girişimlerin canlandırılmasıydı ki öneri, Krallığın Batı Sahra'yı hukuka aykırı bir biçimde işgalinin uluslararası alanda kabulünü garanti altına alacak şekilde

⁵⁴⁴ Sola-Martin, 2007, 403.

⁵⁴⁵ Darbouche, and Zoubir, 2008, 95-96.

⁵⁴⁶ İnternet: "The Autonomy Plan for Sahara". (2007). *Autonomy Plan The Kingdom on the Move*. Web: <http://autonomy-plan.org/the%20autonomy-plan-for-sahara> adresinden 17 Ocak 2016'da alınmıştır.

⁵⁴⁷ İnternet: "The Autonomy Plan for Sahara". (2007). *Autonomy Plan The Kingdom on the Move*. Web: <http://autonomy-plan.org/the%20autonomy-plan-for-sahara> adresinden 17 Ocak 2016'da alınmıştır.

⁵⁴⁸ Darbouche, and Zoubir, 2008, 96.

⁵⁴⁹ Souaré, 2010, 56.

⁵⁵⁰ Khakee, 2011, 7.

⁵⁵¹ Khakee, 2011, 7.

planlanmıştı.⁵⁵² Zunes ve Mundy ise öneriyi, Fas yönetiminin köklü değişiklikler yapmayı istememiş olması şeklinde değerlendirmiştir.⁵⁵³

Fas'ın önerisini sunmasından bir gün önce, 10 Nisan 2007 tarihinde, Polisario Cephesi de *Batı Sahra Halkının Self Determinasyon Hakkını Garanti Eden Karşılıklı Kabul Edilebilir Siyasi bir Çözüm için Polisario Cephesi'nin Önerisi (Proposal of the Frente Polisario For a Mutually Acceptable Political Solution Assuring The Self-Determinastion of the People of Western Sahara)* olarak adlandırdığı önerisini BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'a sunmuştur. Herhangi bir yenilik iddiasında bulunmayan Polisario'nun önerisi, Güvenlik Konseyi ve taraflarca onaylanan seçeneklerin yer aldığı bir referandum aracılığıyla Sahravi halkın self determinasyon hakkının uygulanmasını temel alarak hazırlanmıştı.

Üç ana bölümden oluşan Polisario'nun önerisinin ilk bölümünde, Batı Sahra'nın, 1965 yılında BM Dekolonizasyon Komitesi tarafından kendi kendini yönetemeyen bölgeler listesine alınmasından bu yana, sorunun bir dekolonizasyon meselesi olduğu ve Fas işgali ile birlikte bu sürecin kesintiye uğradığı ifade edilmiştir. Ayrıca sorunun bir dekolonizasyon meselesi olduğunun UAD'nın 1975 yılındaki kararı ve Genel Kurul ile Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlar aracılığıyla da onaylandığı belirtilmiştir.⁵⁵⁴

İkinci bölümde de Batı Sahra anlaşmazlığının uluslararası toplum tarafından bir dekolonizasyon meselesi olarak tanımlandığı, bundan dolayı sorunu çözmeyi amaçlayan çabaların da bölge halkının özgür ve adil bir self determinasyon referandumu aracılığıyla kendi geleceğine karar vermesine imkân tanıyacak doğrultuda olması gerektiği ifade edilmiştir. Fas Krallığı, Polisario Cephesi ve BMGK (658 ve 690 sayılı kararları ile) tarafından onaylanan Barış Planı, James Baker gözetiminde taraflar arasında 1997 yılında imzalanan Houston Anlaşmaları ve 2003 yılında BMGK'nın 1495 sayılı kararı ile onaylanan II. Baker Planı'nda Batı Sahra'da bir self determinasyon referandumu düzenlenmesinin öngörüldüğü belirtilmiştir.⁵⁵⁵

⁵⁵² Darbouche, and Zoubir, 2008, 95.

⁵⁵³ Khakee, 2011, 6.

⁵⁵⁴ İnternet: "Proposal of the Frente Polisario for a Mutually Acceptable Political Solution that Provides for the Self-determination of the People of Western Sahara". (2007). *United Nations Security Council Report S/2007/210*, Web: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/MINURSO%20S2007%20210.pdf> adresinden 28 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.

⁵⁵⁵ İnternet: "Proposal of the Frente Polisario for a Mutually Acceptable Political Solution that Provides for the Self-determination of the People of Western Sahara". (2007). *United Nations Security Council Report S/2007/210*, Web: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/MINURSO%20S2007%20210.pdf> adresinden 28 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.

Önerinin son bölümünde ise Polisario Cephesi'nin bir self determinasyon referandumu düzenlenmesi amacıyla BM gözetiminde Fas Krallığı ile müzakerelere hazır olduğu ve referandum sonucunun fark edilmeksizin kabul edilmesine kararlı olduğu; referandumun bağımsızlıkla sonuçlanması durumunda 2007 itibarıyla 10 yıldır Batı Sahra'da yaşayan Faslılara ve Fas Krallığı'na siyasi, ekonomik ve güvenlik konularında bazı garantiler sağlanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca sınırların dokunulmazlığı ilkesi doğrultusunda iki ülkenin egemenliğinin, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün karşılıklı olarak tanınacağı belirtilmiştir.⁵⁵⁶

İki öneri birbirinden oldukça farklıydı. Fas, Batı Sahra üzerindeki egemenliği ile tutarlı olmak koşuluyla bir özerklik önerirken, Polisario Cephesi bağımsızlığı bir seçenek olarak içeren bir referandum aracılığıyla self determinasyon hakkının kullanılmasını istemekteydi. Polisario Cephesi'nin önerisi Fas Krallığı ile doğrudan görüşmelere girilmesini önerirken, Fas'ın metninde diğer taraflardan çok az bahsedilmiştir; öneride ne Polisario'dan ne de onunla müzakere etmesi için Fas hükümetinden bahsedilmemiştir.⁵⁵⁷ İki önerinin ortak noktası ise öngörülen referandumun yönteminin belirtmemiş olmasıydı.

3.4.5 Birleşmiş Milletler gözetiminde yapılan müzakereler

BM Güvenlik Konseyi, Fas ve Polisario'nun önerilerinde temel konularla ilgili farklılıkları göz önünde bulundurarak iki öneriden birini onaylamaktan kaçınmıştır. Bunun yerine, 30 Nisan 2007 tarihinde, Batı Sahra halkının self determinasyonunu sağlayacak adil, kalıcı ve karşılıklı kabul edilebilir siyasi bir çözüme ulaşmak amacıyla taraflara önkoşulsuz müzakerelere başlama çağrısını yinelediği 1754 sayılı kararını almıştır.⁵⁵⁸ Buna göre, müzakereler BM gözetiminde gerçekleşecek ve Genel Sekreter müzakerelerin durumu ve ilerlemesi konusunda Güvenlik Konseyi'ne rapor verecekti.⁵⁵⁹ Müzakereler kapsamında taraflar, Peter van Walsum gözetiminde dört; Christopher Ross gözetiminde ise dokuz kez gayri resmi toplantılarda bir araya gelmiştir.

2007 yılının Haziran ayından yapılan görüşmelerin ilk turunda, Fas, Batı Sahra halkına kendi egemenliği altında geniş bir özerklik önermek konusunda ısrarcı olurken, Polisario uluslararası hukuku, adil yargılamayı ve Sahravilerin isteği doğrultusunda

⁵⁵⁶ İnternet: "Proposal of the Frente Polisario for a Mutually Acceptable Political Solution that Provides for the Self-determination of the People of Western Sahara". (2007). *United Nations Security Council Report S/2007/210*, Web: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/MINURSO%20S2007%20210.pdf> adresinden 28 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.

⁵⁵⁷ International Crisis Group, 2007, 7.

⁵⁵⁸ Theofilopoulou, 2012, 693-694. Souaré, 2010, 57. ; Mordi, 2015, 14.

⁵⁵⁹ Souaré, 2010, 57.

bağımsızlığın bir seçenek olarak yer alacağı bir referandumun yapılması gerekliliğini savunmuştur.⁵⁶⁰ Görüşmeler sonunda taraflar Ağustos ayının ikinci haftasında yeniden bir araya gelme kararı almışlardır.

Van Walsum gözetimindeki görüşmelerin ikinci turu, 10-11 Ağustos 2007 tarihlerinde Cezayir ve Moritanya temsilcilerinin de katılımıyla Manhasset'te aynı formatta yapılmıştır. Burada, taraflar Tindouf'ta yaşayan Sahra'vi mülteciler ile Batı Sahra'da yaşayan akrabaları arasında bağlantının kurulması gibi güven artırıcı önlemler üzerine odaklanmışlarsa da 1754 sayılı kararın yorumlanmasına ilişkin farklılıklarını sürdürmüşlerdir.⁵⁶¹ Söz konusu kararın, Fas'ın çabalarını "ciddi ve güvenilir" olarak tanımlamasından dolayı Fas, kararı kendi özerklik planının müzakereler için iyi bir zemin olduğunun kabulü şeklinde yorumlarken, Polisario bu kararda Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir öneriyi tercih ettiği belirtilmemiş olduğundan özerklik planının sadece bir seçenek olduğu şeklinde yorumlamıştır.⁵⁶² Van Walsum, bu toplantıda doğal kaynaklar ve yerel yönetimler gibi diğer konular üzerine odaklanılmasını önermiş ancak taraflar buna yanaşmamıştır.⁵⁶³

Görüşmelerin üçüncü turu 7-9 Ocak 2008 tarihlerinde; dördüncü turu ise 16-18 Mart 2008 tarihlerinde Manhasset'te gerçekleşmiştir. Taraflar, bu toplantılarda da temel konularda kendi tutumlarını korumuşlar ve müzakerelere girmekte isteksiz davranmışlardır. Fas delegasyonu görüşmelerden sonra, Fas'ın topraksal bütünlüğü ile ilgili yaptığı açıklamada, seçimin bağımsızlık ve özerklik arasında değil, özerklik ve statükonun korunması arasında olacağını ifade etmiştir. Delegasyon üyeleri arasında yer alan Fas Dışişleri Bakanı Taken Fassi Fihri, yaptığı basın açıklamasında, Fas'ın sadece özerklik planı hakkında esasa ilişkin görüşmelere hazır olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁴

Manhasset müzakerelerinde, Fas'ın özerklik planı ve Polisario'nun bağımsızlığı seçenek olarak içeren bir referandum yapılması konusundaki tutum ayrılığının

⁵⁶⁰ Shelley, T. (2009). "Western Sahara: A Year of UN Impotence". *Mediterranean Yearbook 2009*, 165-168, 165.; Arieff, 2012, 3-4.

⁵⁶¹ İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (October, 2007) *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2007-10/lookup_c_glKWLeMTIsG_b_3454441.php adresinden 2 Şubat 2016'da alınmıştır.

⁵⁶² İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (October, 2007) *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2007-10/lookup_c_glKWLeMTIsG_b_3454441.php adresinden 2 Şubat 2016'da alınmıştır.

⁵⁶³ İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (October, 2007). *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2007-10/lookup_c_glKWLeMTIsG_b_3454441.php adresinden 2 Şubat 2016'da alınmıştır.

⁵⁶⁴ İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (January, 2008) *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2008-01/lookup_c_glKWLeMTIsG_b_3967991.php adresinden 2 Şubat 2016'da alınmıştır.

giderilmesinde bir ilerleme sağlayamayan Van Walsum'un,⁵⁶⁵ Nisan 2008'de Güvenlik Konseyi'ne yaptığı bilgilendirmede, "bağımsız bir Batı Sahra'nın gerçekçi bir öneri olmadığını" belirtmesi üzerine Polisario, Walsum'u Fas yanlısı olmakla suçlayarak özel temsilcinin değiştirilmesi çağrısında bulunmuş ve müzakerelere dönmeyi reddetmiştir.⁵⁶⁶ Bunun üzerine, Genel Sekreter Ban Ki-moon, 7 Ocak 2009 tarihinde Batı Sahra özel temsilciliği görevine ABD Dışişleri Bakanlığı'nın eski diplomatı Christopher Ross'u getirmiştir.

Ross, görüşmelere başlamadan önce, 25-27 Şubat 2009 tarihlerinde Rabat, Cezayir ve Tindouf ile İspanya ve Fransa'ya; 24-30 Haziran 2009 tarihlerinde ise Cezayir, Tindouf, Nuakşot, Rabat ile İspanya'ya yönelik ziyaretler gerçekleştirmiştir.⁵⁶⁷ Ziyaretlerin ardından Ross yönetiminde ilki, 10-11 Ağustos 2009 tarihinde Avusturya'da gerçekleştirilen görüşmelerde, taraflar ve destekçileri açısından tartışmalı bir konu olan insan hakları meselesi ilk kez gündeme gelmiştir.⁵⁶⁸ Görüşmelerin sonunda Ross, müzakerelerin karşılıklı saygı, dürüstlük ve sorumluluk ortamında gerçekleştiğini ve müzakerelerin taraflar ile istişare halinde kendisi tarafından belirlenecek bir tarihte ve yerde devam edeceğine ilişkin tarafların bağlılıklarını yinelediğini açıklamıştır.⁵⁶⁹ BM Güvenlik Konseyi'nin 1871 sayılı kararı doğrultusunda, 11-12 Şubat 2010 tarihlerinde Westchester-New York'ta ikinci kez bir araya gelen taraflar, Fas'ın özerklik ve Polisario'nun self determinasyon referandumu önerilerini tartışmışlardır. Her iki taraf da diğerinin önerisini gelecek görüşmeler için temel olarak kabul etmemiş olsa da⁵⁷⁰ görüşmelere devam edileceği belirtilmiştir.

Görüşmelerin üçüncü turu, Fas kontrolü altındaki bölgenin sosyal ve ekonomik durumunu protesto etmek için 15 bine yakın Sahra'nın yaşadığı Gdeim Izik kampında başlatılan eylemlerin Fas güçleri tarafından bastırıldığı tarih olan, 8 Kasım 2010'da Long Island-New York'ta gerçekleştirilmiştir.⁵⁷¹ 6-18 Aralık 2010 tarihinde yine New York'ta gerçekleştirilen görüşmelerde, tartışmalar her iki tarafın Gdeim Izik olayları esnasında yaşanan insan hakları ihlallerinden birbirini sorumlu tutmasının etrafında yoğunlaşmışsa

⁵⁶⁵ United Nation. (2011). *Report of the Secretary-General on the Situation Concerning Western Sahara-S/2011/249 (Mission Notes)*, 131-136, 132.

⁵⁶⁶ Arieff, 2012, 4.; Mordi, 2015, 14. ;Pham, 2010, 23.

⁵⁶⁷ Theofilopoulou, 2010, 3.

⁵⁶⁸ Mission Notes, 2011, 132.

⁵⁶⁹ Theofilopoulou, 2010, 3.

⁵⁷⁰ İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (April, 2010) *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2010-04/lookup_c_gIKWLeMTIsG_b_5888497.php adresinden 2 Şubat 2016'da alınmıştır. United Nations, 2011, 132.

⁵⁷¹ United Nations, 2011, 133.

da taraflar 21-23 Ocak 2011 tarihinde Long Island'da yeniden bir araya gelme konusunda uzlaşmışlardır.⁵⁷²

Taraflar, 7-9 Mart 2011 tarihlerinde Malta'da; 5-7 Haziran 2011, 19-21 Temmuz 2011'de ve 11-13 Mart 2012 tarihlerinde New York'ta yeniden bir araya gelmişlerse de görüşmelerin ardından yaptığı açıklamada Ross, self determinasyon, verilecek garantiler ve referandum gibi konularda tartışmaların derinleştiğini ve tarafların BM kararlarına bağlılıklarını bildirdiğini, ancak her bir tarafın diğerinin önerisini gelecek müzakereler için temel olarak almayı reddetmeyi sürdürdüğünü ifade etmiştir.⁵⁷³ Bir sonraki görüşmelerin Temmuz ayında Avrupa'da yapılması kararı alınmıştır.⁵⁷⁴

Taraflar arasındaki görüşmelerin son turunda da bir sonuca ulaşılamaması üzerine Ross 2015 yılında, 25 Ekim-11 Kasım tarihlerinde Kuzey Afrika'ya; 12-15 Kasım tarihlerinde ise Madrid ve Paris'e ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlerin sonucunda Ross, görüşmeleri, müzakere sürecini ilerletmek için müzakerelerin sivil toplum üyeleri, siyasi parti liderleri ve muhalifleri de kapsayacak şekilde genişletilmesini; iki ülkenin başkentlerinde gerçekleştirilecek toplantılar aracılığıyla doğrudan Fas-Cezayir ilişkilerinin ele alınmasını ve "Batı Sahra'nın Dostları Grubu" olarak bilinen bir *ad hoc* diplomatik koordinasyon birimi kurulmasını da içeren bir dizi görüşmenin ardından, Polisario ile Fas arasında mekik diplomasisi başlatılmasını kapsayan yeni bir yaklaşımı benimsediğini açıklamıştır.⁵⁷⁵

Ross, 14 Şubat 2015 tarihinde, Batı Sahra'yı ziyaret ederek Mohamed Abdelaziz ve Sahravi müzakere heyeti ile görüşmeler yapmıştır. Abdelaziz, bu görüşmenin ardından, 16 Şubat'ta Cezayir televizyonuna yaptığı açıklamada, BM'nin bir self determinasyon referandumu için düzenlemeler yapması konusunda Fas'a baskı uygulaması çağrısında bulunmuştur.⁵⁷⁶

Mart ayı sonunda taraflarla görüşmek amacıyla yeniden bölgeye gelen Ross, 22 Nisan 2015 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne yaptığı bilgilendirmede, ikili görüşmelere ve mekik diplomasisine devam etmek niyetinde olduğunu açıklamıştır. Ayrıca bölgede

⁵⁷² United Nations, 2011, 133-134.

⁵⁷³ United Nations, 2011, 135.

⁵⁷⁴ İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (April, 2012) *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2012-04/lookup_c_gIKWLeMTIsG_b_8032093.php adresinden 4 Şubat 2016'da alınmıştır.

⁵⁷⁵ Arieff, 2012, 5.

⁵⁷⁶ İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (April, 2015) *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2015-04/expected_council_action_in_april.php adresinden 31 Ekim 2016'da alınmıştır.

kötüleſen güvenlik durumu, aşırılıkçı grupların varlığı ve gençlerin hayal kırıklığının artması konularında uyarıda bulunmuştur.⁵⁷⁷ Ross, aynı yılın 31 Ağustos-10 Eylül; 19-28 Ekim; 22-30 Kasım tarihleri ile 2016 yılının 16-25 Şubat tarihlerinde taraflarla yeniden görüşmek için bölgeye ziyaretler gerçekleştirmiştir.⁵⁷⁸ Sahravi müzakere heyetinden Jatri Aduh 25 Ekim’de Ross ile görüşmesinin ardından yaptığı basın açıklamasında, “Polisario’nun ancak sınırlı bir bağlamda BM’nin girişimleriyle işbirliğine devam edeceğini” ifade ederek “uluslararası toplumun çatışmanın uzaması nedeniyle oluşabilecek herhangi bir reaksiyon için sorumluluk alması gerektiğinin” altını çizmiştir.⁵⁷⁹ Ban Ki-Moon da, 4 Kasım 2015’te yayınlanan bildiride, 40 yılın sonunda durumun giderek endişe verici hale geldiğini ve Batı Sahra halkının self determinasyonunu sağlayacak karşılıklı olarak kabul edilebilir siyasi bir çözüm elde etmek için önkoşulsuz ve iyi niyet çerçevesindeki müzakereleri kolaylaştırmak amacıyla çabaların yoğunlaştırıldığını ifade etmiştir.⁵⁸⁰ BM Güvenlik Konseyi’nin isteğı üzerine 2007 yılında başlatılan, Fas’ın bölge için kendi özerklik planını desteklemesi, Polisario’nun ise sadece bağımsızlık seçeneğini de içeren bir referandum aracılığıyla ulaşılabilecek bir çözüm üzerinde ısrar etmesinden dolayı tıkanan⁵⁸¹ müzakereler, sorunu sona erdirmekten ziyade statükoyu devam ettirici nitelikte olmuştur.⁵⁸²

2016 yılı sonunda Genel Sekreter Ban Ki-Moon’un görev süresinin dolmasının ardından, 1 Ocak 2017 tarihinde, Portekiz eski Başbakanı Antonio Guterres Genel Kurul tarafından yeni BM Genel Sekreteri olarak atanmıştır. Guterres’in göreve başlamasının ardından, Güvenlik Konseyi, 28 Nisan 2017 tarihinde daha önce almış olduğı kararları doğrular nitelikte olan kalıcı ve çok taraflı kabul edilebilir bir çözüme yönelik desteğini ifade eden 2351 sayılı kararını almıştır. Batı Sahra konusunda çalışmalara başlayan Guterres, 18 Ağustos 2017 tarihinde, 30 Nisanda görev süresi dolan Ross’un yerine, Federal Almanya eski Başkanı Horst Köhler’i Batı Sahra Özel Temsilcisi olarak atamıştır. Köhler, 15-23 Ekim 2017 tarihlerinde bölgeye yönelik ilk ziyaretini gerçekleştirmesinin ve ABD yönetimi ile görüşmesinin ardından, 29 Eylül 2018 tarihinde taraflar arasında

⁵⁷⁷ İnternet: “Western Sahara- Monthly Forecast”. (December, 2015) *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2015-12/western_sahara_5.php adresinden 31 Ekim 2016’da alınmıştır.

⁵⁷⁸ İnternet: “Report of the Secretary-General on the Situation Concerning Western Sahara-S/2016/355”. (April, 2016). *United Nation*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7b65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7d/s_2016_355.pdf adresinden 31 Ekim 2016’da alınmıştır.

⁵⁷⁹ İnternet: “Western Sahara- Monthly Forecast”. (December, 2015) *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2015-12/western_sahara_5.php adresinden 31 Ekim 2016’da alınmıştır.

⁵⁸⁰ İnternet: “Western Sahara- Monthly Forecast”. (December, 2015) *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2015-12/western_sahara_5.php adresinden 31 Ekim 2016’da alınmıştır.

⁵⁸¹ Shelley, 2009, 165.

⁵⁸² Darbouche and Zoubir, 2008, 92.

doğrudan müzakerelerin yeniden başlatılmasına yönelik planlarını açıklamıştır. Köhler bu çerçevede, 5-6 Aralık 2018 tarihlerinde Cenevre’de başlatılması planlanan doğrudan müzakerelere, Cezayir, Moritanya, Fas ve Polisario temsilcilerini davet etmiştir.⁵⁸³ Tarafların daveti olumlu karşılamasıyla doğrudan müzakereler yakın zamanda yeniden başlatılmıştır.

---

⁵⁸³ Feuer, S., (October, 2018). “Delicate Diplomacy in Western Sahara”. *The Washington Institute*, Web: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/delicate-diplomacy-in-western-sahara> adresinden 1 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

4 DONMUŞ SORUN OLARAK BATI SAHRA ANLAŞMAZLIĞI

Fas ve Polisario Cephesi arasında sağlanan ateşkesin üzerinden 25 yılı aşkın bir süre geçmesine ve resmi ve gayri resmi görüşmeler yapılarak taraflar kendi önerilerini sunmuş olmalarına rağmen anlaşmazlık henüz bir çözüme kavuşturulamamıştır. Çıkmazın derinleşmesi ve günümüze kadar ulaşmasında tarafların uzlaşma sağlayamamış olmalarının yanı sıra ABD, Fransa ve İspanya gibi küresel güçlerin ve bölgenin önemli devletlerinden biri olan Cezayir'in anlaşmazlığa yönelik politikalarının da belirleyici etkisi olmuş ve bu anlaşmazlık zamanla bir “donmuş sorun” haline gelmiştir. Bu donmuş sorunun, Batı Sahra ve Mağrip açısından mülteci krizi, güvenlik problemleri, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık gibi önemli sonuçları olmuştur.

4.1 Donmuş Sorun Olarak Batı Sahra Anlaşmazlığının Nedenleri

Soğuk Savaşın iki kutuplu dünyasında ortaya çıkmış olan Batı Sahra anlaşmazlığı, bu süreç boyunca iki blok arasındaki jeopolitik çekişmelerin etkisinde şekillenmiş, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan, anlaşmazlığın barışçıl bir biçimde çözülmesi ihtimali ise barış sürecinde yaşanan gelişmeler nedeniyle kısa süre içerisinde ortadan kalkmıştır. Silahlı çatışmaların ardından anlaşmazlığı çözüme ulaştırmak üzere çeşitli zamanlarda barış görüşmeleri, planlar ve öneriler çerçevesinde birçok farklı strateji ve yaklaşım benimsenmiş, ancak soruna müdahil olan aktörlerin bazı unsurlar tarafından engellenmesinden dolayı anlaşmazlıkta bugüne kadar herhangi bir değişim yaşanmamıştır. 40 yılı aşkın bir süredir devam eden bu sorun, bugün “donmuş” ya da “unutulmuş” sorunlar kategorisinde değerlendirilmektedir.⁵⁸⁴

Donmuş bir sorun olarak Batı Sahra meselesi, ülkenin bir kısmında kontrol sağlayarak uluslararası toplum ve ana devletler tarafından büyük ölçüde tanınmayan de facto bir devlet yaratmış olan Polisario Cephesi ile kendi müttefikleri de dâhil olmak üzere Batı Sahra üzerindeki egemenliği dünyadaki hiçbir ülke tarafından tanınmamış olan Fas Karallığı arasındaki egemenlik mücadelesi olarak tanımlanabilir.⁵⁸⁵ Batı Sahra bugün ne çoğu ülke tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmakta ne de Fas egemenliği altında bir bölge olarak kabul edilmektedir.⁵⁸⁶ Batı Sahra anlaşmazlığı, “her iki tarafa da zarar

⁵⁸⁴ Zoubir, 2007, 158.; Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 40.; Smith, 2007, 546.; Darbouche, H. (June 2007). “What Will it Take to Resolve the Dispute in Western Sahara?”. *Centre for European Policy Studies-CEPS Policy Brief*, No:133, 1, 1-3.; Vasquez, E. (November, 2014). “Living Under Occupation in the Western Sahara: Women, Resistance and Self-Determination”. *Georgetown Institute for Women, Peace & Security, Research Paper Series*, No:6, 8.

⁵⁸⁵ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 41-42.

⁵⁸⁶ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 42.

veren bir çözümsüzlük”⁵⁸⁷ halini almamış olduğundan taraflar zamanla statükodan memnun hale gelmişlerdir. Fas hükümeti açısından, ciddi müzakerelerin neticesinde bölge üzerindeki kontrolün kaybedilmesinden bölgenin işgalinin uluslararası düzeyde kabul görmemesi; Polisario açısından ise İspanya ve Avrupa’nın desteğini kaybetme riskini göze alarak terörist eylemler olarak görülebilecek konvansiyonel bir savaşı sürdürmektense sonuçsuz bir müzakereye devam edilmesi daha iyidir.⁵⁸⁸ Anlaşmazlığın başlangıcından bu yana politikalarını değiştirmemiş olan tarafların birbirleri tarafından kabul görmemeleri de sorunun gidişatını etkilemektedir. Taraflar, birbirlerinin gözünde hiçbir meşruiyete sahip olmadıklarından her biri karşı tarafın taleplerini kabul etmeyi reddetmektedir.⁵⁸⁹ Sahravi bakış açısından bu sorun, Fas’ın hukuka aykırı olarak Batı Sahra topraklarını ve kaynaklarını kontrol altına alması olarak değerlendirilirken; Fas açısından Batı Sahra tarihi olarak Fas Krallığı’nın egemenliği altındadır ve bundan dolayı buradaki sorun ayrılıkçı bir hareket ile mücadeledir.⁵⁹⁰

Batı Sahra anlaşmazlığının donmuşluğunu yalnızca tarafların uzlaşmaz iddiaları ile açıklamak yetersiz kalır. Sorunun karmaşıklığını artıran bir diğer etken dış aktörlerin müdahalesidir. Anlaşmazlık, ancak Fas ve Cezayir arasındaki bölgesel rekabet; Mağrip bölgesindeki eski kolonyal güçler olarak Fransa ve İspanya’nın bölgedeki çıkarları ve ABD’nin bu bölgede, Soğuk Savaş Dönemi’nde stratejik gerekçelerle başlayıp günümüze dek devam eden etkisi gibi küresel ve bölgesel jeopolitik faktörler dikkate alındığında net olarak açıklanabilir.⁵⁹¹ Bölgesel ve küresel aktörler, müzakereleri ilerletecek tavizler vermeleri konusunda Fas veya Polisario üzerinde yeterince baskı oluşturmamışları gibi⁵⁹² bir yandan taraflara askeri ve ekonomik yardım temin etmekte aktif bir rol alırken diğer yandan tarafsızlık imajlarını koruma politikalarını sürdürmüşlerdir.⁵⁹³ Savaş patlak vermediği sürece, mevcut yapıdaki hiçbir uluslararası aktör, anlaşmazlığa kalıcı bir çözüm üretmeye istekli veya yetkin görünmemektedir.⁵⁹⁴

Büyük güçlerin bölgesel istikrar arayışı Fas’ın de facto olarak Batı Sahra’yı kontrol altında tutmasına izin verirken bu süreçte, bölgenin doğal kaynaklarının kullanımı

⁵⁸⁷ Dunbar and Malley-Morrison, 2009, 23. Sorunun çözüme ulaşamamasının her iki taraf açısından zarar verici değil, aksine iki tarafın çıkarlarına daha uygun olması durumudur.

⁵⁸⁸ Dunbar and Malley-Morrison, 2009, 23.

⁵⁸⁹ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 42.

⁵⁹⁰ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 39.

⁵⁹¹ Pabst, M. (1999). “The Western Sahara Conflict”. *South African Journal of Military Studies*. (29), 71-79, 72-73. Hatta Zoubir, Batı Sahra konusunda devam eden çıkmazı sadece jeopolitik bir perspektifin açıklayabileceğini savunmaktadır. Zoubir, Y.H. (2010). “The Western Sahara Conflict: Regional and International Repercussions”. *Concerned African Scholars Bulletin*, N°85, 72-77, 73.

⁵⁹² Theofilopoulou, 2010, 2.

⁵⁹³ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 43.

⁵⁹⁴ Darbouche, 2007, 3.

meselesi taraflar arasında önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Batı Sahra'nın ekonomik potansiyelini kullanmak amacıyla Fas tarafından bölgeye yapılan önemli miktardaki yatırım, anlaşmazlığın devam etmesinde önemli rol oynamakta⁵⁹⁵ ve sorunun donmuşluğuna katkıda bulunmaktadır.

4.1.1 Çatışan Tarafların Uzlaşmaz İddiaları

Batı Sahra anlaşmazlığının donmuşluğu temelde, Fas'ın tarihsel argümanlara ve klasik egemenlik yorumuna dayanarak Batı Sahra üzerinde hak iddia etmesi; Polisario'nun ise kendisini temsilcisi olarak gördüğü Sahravi halk için self-determinasyon hakkının uygulanmasını talep etmesi şeklinde egemenliğin iki farklı yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Anlaşmazlık, tarafların iddialarını sürdürmekteki ısrarları ve taviz vermedeki karşılıklı isteksizlikleri nedeniyle halen devam etmektedir.

4.1.1.1 Fas'ın Batı Sahra politikası

Fas, Batı Sahra üzerindeki iddialarını İspanyol sömürgeciliği öncesinden kaynaklanan tarihsel haklara dayandırmakta olup sorunun çözümünde self determinasyon ilkesine başvurulması görüşüne açıkça karşı çıkmaktadır.

Sömürgecilik ile kesintiye uğramış olan toprak bütünlüğünü yeniden sağladığını ileri süren Fas⁵⁹⁶ meselenin bir dekolonizasyon sorunu olmayıp önceden Fransa ve İspanya tarafından işgal edilip daha sonra kendisine geri verilen (Ifni, Tarfaya gibi) ya da Ceuta ve Melilla gibi "kurtarılacağı" söylenen bölgelerinin durumuna benzer olduğunu düşünmektedir.⁵⁹⁷ Bu devletin sömürge öncesi dönemdeki egemenlik anlayışının 1648 Vestfalya sisteminin getirdiği, sınırlara dayanan modern anlayıştan farklı olması dolayısıyla da meselenin çözümünde Vestfalyan egemenlik anlayışının temel alınmasına karşı çıkmaktadır.⁵⁹⁸ Vestfalya sisteminin, kendi kültürel, siyasi ve sosyal ortamına uygun yönetim biçimlerini benimsemiş olan milletler üzerinde geriye dönük olarak uygulanabilir olmadığını savunan Saddiki'ye göre; Fas ile Sahravi kabileler arasındaki bağlar, İslami kuralların hâkim olduğu ve Sahra'daki göçebe yaşam şekli ile uyumlu olan bir egemenlik kavramını yansıtmaktadır.⁵⁹⁹ Bundan dolayı, Batı Sahra ile Fas arasındaki yasal bağı kanıtlamak veya yok saymak için 1648 Vestfalya Antlaşması sonrasında Avrupa'da çok

⁵⁹⁵ Smith, 2007, 551.

⁵⁹⁶ Joffé, G. (2010). "Sovereignty and the Western Sahara". *The Journal of North African Studies*, 15(3), 375-384, 375.

⁵⁹⁷ Souaré, 2010, 57.

⁵⁹⁸ Saddiki, 2012, 199-200.

⁵⁹⁹ Saddiki, 2012, 200.

farklı bir siyasi, ekonomik ve sosyal ortamda ortaya çıkmış olan egemenlik kavramı bir standart olarak benimsenemez.⁶⁰⁰

Fas'ın Batı Sahra politikasının şekillenmesinde çeşitli faktörler etkili olmuştur. Batı Sahra meselesi öncelikle milliyetçi duyguları harekete geçirerek iç politikada yönetime destek sağlaması bakımından monarşinin geleceği açısından hayati önemde görülmektedir. 1961 yılında iktidara gelmesinden itibaren kısmen despotik eğilimleri, kısmen de halkın yoksullaşmasından dolayı sert bir muhalefet ile uğraşmak zorunda kalmış olan Kral Hasan'ın, Fas'ın Batı Sahra üzerindeki hak iddialarını yeniden ileri sürerek rejimin istikrarını sağlamaya çalıştığı iddia edilmiştir.⁶⁰¹ 1970'li yıllara gelindiğinde ülkede kritik boyutlara ulaşan iç sorunlar, 1971 ve 1972 yıllarında monarşiye karşı iki başarısız darbe girişiminin gerçekleştirilmesine yol açmıştır.⁶⁰² Aynı dönemde ekonomik sıkıntıların da zirveye ulaşması monarşinin, fosfat ve diğer mineraller bakımından zengin Batı Sahra'yı ilhak etmek suretiyle bu sıkıntıları hafifletmeyi ummasını beraberinde getirmiştir.⁶⁰³ Bu süreçte, Fas tarafından ulusal kimlik oluşturmada bir araç olarak kullanılmış olan Batı Sahra anlaşmazlığı⁶⁰⁴ bu ortamda Faslıları birleştirme ve monarşiye olan desteği güçlendirme eğiliminde olmuş⁶⁰⁵ ve ulusal bir tartışma olarak yüceltilmiştir. "Kaybedilmiş Sahra Eyaleti"nin geri kazanılması argümanı, hem halkın dikkatini çekmiş hem silahlı güçleri meşgul etmiş hem de Kral Hasan'ın iç politikadaki durumunu önemli ölçüde güçlendirmiştir.⁶⁰⁶

Kral Hasan'ın ölümünün ardından 1999 yılında tahta çıkan Kral VI. Muhammed, bir modernizasyon gündemi ile tahta çıkmasına karşın⁶⁰⁷ Batı Sahra konusunda babasının politikasını sürdürmüş ve bölge üzerindeki hak iddialarını güçlü bir biçimde yeniden ortaya koymuştur.⁶⁰⁸ Otoritesini güçlendirmeyi amaçlayan VI. Muhammed, ABD ve Fransa'nın da desteğini alarak uzlaşmaz bir tutum benimsemiştir.⁶⁰⁹ Bu çerçevede, 2001 yılının Nisan ayında, adem-i merkeziyeti Batı Sahra için en iyi seçenek olarak önermiş, 2002 yılının Kasım ayında da siyasi bir çözümün Fas'ın toprak bütünlüğüne saygı duyması gerektiğini açıklamıştır.⁶¹⁰ Batı Sahra'nın kaybedilmesi, monarşinin milliyetçilik politikasını

⁶⁰⁰ Saddiki, 2012, 200.

⁶⁰¹ Mordi, 2015, 5.

⁶⁰² Zoubir, 2000, 48.

⁶⁰³ Zoubir, 2000, 48.

⁶⁰⁴ Messari, N. (2001). "National Security, the Political Space, and Citizenship: the Case of Morocco and the Western Sahara". *The Journal of North African Studies*, 6(4), 47-63, 53.

⁶⁰⁵ Arieff, 2012, 4.

⁶⁰⁶ Smith, 2007, 550.

⁶⁰⁷ Smith, 2007, 550.

⁶⁰⁸ Arieff, 2012, 4. Batı Sahra'da babasının politikasını sürdürmüştür.

⁶⁰⁹ Smith, 2007, 550.

⁶¹⁰ Arieff, 2012, 4.

dayanaksız bırakarak Kral VI. Muhammed'in liderliğinin tehdit altına girmesi riskini ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı, bu milliyetçi gündem geçmişte olduğu gibi şu anda da yönetim ve halkın geneli nezdinde popülerliğini sürdürmektedir.⁶¹¹

İkinci olarak Batı Sahra, Fas'ın toprak bütünlüğünün korunması ile ilgili olmanın dışında Kuzey Afrika'daki güç mücadelesinde bu devletin Cezayir karşısında üstünlüğü ele geçirmesi bakımından da önem taşımaktadır. Faslılar, Polisario Cephesi'nin, Fas'ın güney eyaletine yeniden sahip olmasını engellemeyi amaçlayan Cezayir politikasının bir uzantısı olduğunu iddia etmektedirler.⁶¹² Bu nedenle Fas, Sahravilerin mücadelesini bir bağımsızlık savaşı olarak tanımayı reddederek bunun, Cezayir tarafından kendisine karşı yürütülen bir vekâlet savaşı olduğunu, bundan dolayı da ancak bu iki ülke arasında çözülebileceğini savunmaktadır.⁶¹³

Diğer yandan Batı Sahra'nın zengin fosfat yatakları, balıkçılık kıyıları ve diğer doğal kaynaklarının Fas ekonomisine önemli katkılar sağlaması bu bölgenin Fas için siyasi çıkarların yanı sıra ekonomik çıkarları da temsil etmesini beraberinde getirmektedir. *Küresel Fosfat Araştırma Girişimi (Global Phosphorus Research Initiative)* araştırmacılarından Dana Cordell:

Fosfat fiyatları artmaya devam edeceğinden, ABD ve Çin'in fosfat yataklarını kontrol altında tutmasıyla birlikte Fas ve işgal edilmiş Batı Sahra'daki kaynaklar dünya fosfat ithalatçıları ve küresel tarım endüstrisi açısından giderek daha da önemli hale gelecektir. Batı Sahra'nın fosfat rezervleri, gelecekte Fas için gerçek bir altın madeni haline gelecektir,

diyerek⁶¹⁴ Batı Sahra fosfat kaynaklarının Fas açısından önemini ortaya koymuştur. Batı Sahra topraklarının büyük bir kısmını ve doğal kaynaklarını elinde bulundurmasından dolayı, müzakerelerdeki mevcut çıkmaz açıkça Fas'ın lehindedir.⁶¹⁵ Yani Batı Sahra'yı ilhak ederek önemli ekonomik fırsatlar elde eden Fas yönetimi, bu avantajını kaybetmek istememektedir.

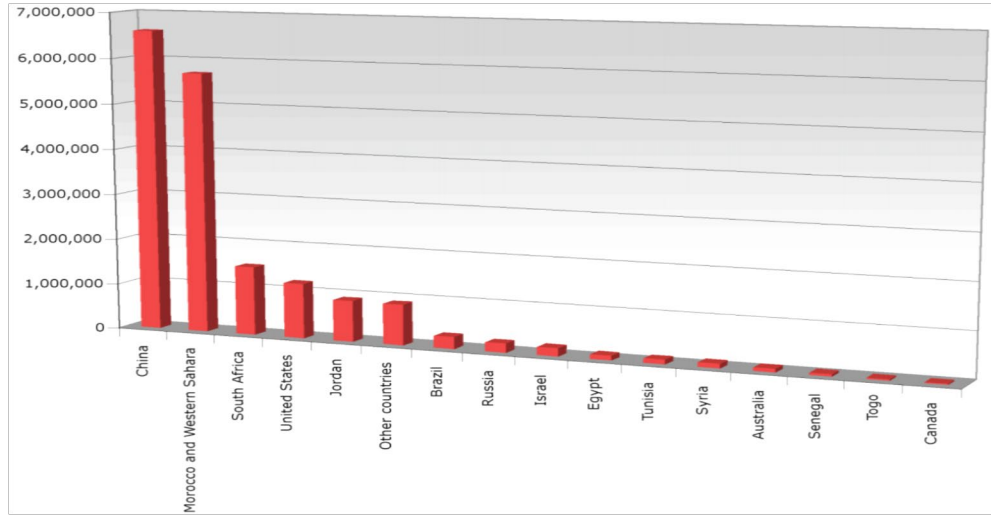
⁶¹¹ Smith, 2007, 550.

⁶¹² Darbouche, 2007, 2.

⁶¹³ Mordi, 2015, 11.

⁶¹⁴ Cordell, D. (August, 2008). *The Story of Phosphorus: Missing Global Governance of a Critical Resource*. Paper Presented for SENSE Earth Systems Governance 24-31 August 2008, Amsterdam, Holland.

⁶¹⁵ Sola-Martin, 2007, 404.

Şekil 4.1. Küresel fosfat üreticileri⁶¹⁶

Bu gerekçelerle Fas, Batı Sahra politikasını, bölgede bağımsız bir devletin kurulmasının uluslararası toplum ve özellikle bölge ülkeleri açısından ağır bir yük oluşturması riskinin bulunduğu; bu türde bir mikro-devletin, Mağrip bölgesini bir belirsizlik içerisine sokması, sosyal şiddet ve insan hakları ihlallerinin yanı sıra silahlı gruplar, silah ve uyuşturucu ticareti açısından bir kaynak oluşturması ihtimalinin olduğu tezine dayandırmaktadır.⁶¹⁷ Batı Sahra topraklarının yaklaşık olarak % 80'lik bir kısmına hâkim olmasına rağmen⁶¹⁸ Fas'ın bölgedeki varlığı bir işgal olarak görüldüğünden bölge toprakları, kaynakları ve Sahravi halk üzerindeki meşruiyeti uluslararası toplum tarafından tanınmamaktadır.⁶¹⁹ Fas'ın mevcut politikası, Polisario ile bölgedeki de facto kontrolünü meşrulaştıracak bir anlaşmaya ulaşmanın yolunu aramak⁶²⁰ ve BM'nin de onayını alarak burayı Fas Krallığı'na entegre etmektir.⁶²¹ Bu doğrultuda Fas yönetimi, iç politikadan sağlanan desteğin de etkisiyle kırk yıla yakın bir süredir ilhak ettiği bu bölge üzerinde egemenliğinin tanınmasına ilişkin taleplerini sürdürürken⁶²² diğer yandan BM sürecine bağlılığını bildirmekle birlikte bir self determinasyon referandumunun düzenlenmesine engel olmaya çalışmaktadır.

⁶¹⁶ Cordell, D. (August, 2008). *The Story of Phosphorus: Missing Global Governance of a Critical Resource*. Paper Presented for SENSE Earth Systems Governance 24-31 August 2008, Amsterdam, Holland.

⁶¹⁷ Saddiki, 2012, 208.

⁶¹⁸ Hamoudi, 2012, 5.

⁶¹⁹ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 42.

⁶²⁰ İnternet: De Orellana, P. (August, 2009). "Remember the Western Sahara? Conflict, Irredentism, Nationalism and International Intervention". *E-International Relations*, Web: <https://www.e-ir.info/2009/08/07/remember-the-western-sahara-conflict-irredentism-nationalism-and-international-intervention/> adresinden 4 Mayıs 2014'te alınmıştır.

⁶²¹ Zoubir, 2000, 52.

⁶²² Joffé, 2010, 378.

4.1.1.2 Polisario Cephesi'nin Batı Sahra politikası

Öncelikli motivasyonu Sahravilerin self determinasyon hakkının tanınması olan Polisario'nun Batı Sahra sorunundaki duruşu, net ve istikrarlı olmuştur. Örgütün temel amacı Fas tarafından self determinasyon hakkı yok sayılarak işgal edilmiş olduğunu öne sürdüğü Batı Sahra'nın uluslararası alanda tanınan sınırları dâhilinde, self determinasyonun getirdiği meşruiyete dayanan bağımsız bir Sahravi devleti kurmaktır.⁶²³

Polisario Cephesi iddiasını, BM Genel Kurulu'nun bütün halkların self determinasyon hakkına sahip olduğunun ve bu hak sayesinde siyasi statülerini özgürce belirleyerek ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini özgürce sürdüreceklerinin belirtildiği 14 Aralık 1960 tarih ve 1514 sayılı kararına⁶²⁴ ve Dekolonizasyon Komitesi'nin, 1963 yılının Eylül ayında uluslararası hukuka göre eski bir sömürge olan Batı Sahra'yı⁶²⁵ bu karardan etkilenen bir bölge olarak nitelendirerek Kendi Kendisini Yönetemeyen Bölgeler Listesi'ne dâhil etmesine dayandırmaktadır.⁶²⁶ Polisario'nun self determinasyon isteği, 1975 yılında Fas'ın bölgeyi işgalinden bu yana uluslararası toplum tarafından kabul edildiğinden örgütün pozisyonu uluslararası hukukun mevcut yorumlarıyla uyum içerisinde görünmektedir.⁶²⁷ Nitekim kurulmasından bu yana ilgili tüm uluslararası belgelerin iddiasını haklı çıkardığını ortaya koymaya çalışan⁶²⁸ Polisario, self determinasyon ilkesinin yorumlanmasında tutarlı davranmış ve self determinasyon referandumu talebinden taviz vermemiştir.⁶²⁹ Fas, bağımsızlığı bir seçenek olarak içerecek bir referandumu içeren herhangi bir çözümü kabul etmezken, self determinasyon hakkının uygulanması için bağımsızlık seçeneğinin olması gerektiğini savunan⁶³⁰ Polisario bölgenin nihai statüsünü belirleyecek olan referandumda Batı Sahra halkına tam entegrasyon seçeneğinin yanında, diğer tarafların ısrarı üzerine özerklik seçeneğinin de sunulmasını kabul etmiş, ancak bunun, bağımsızlığın bir seçenek olarak yer alacağı özgür ve adil bir referandumun yerine önerilmesine karşı çıkmıştır.⁶³¹ Polisario'nun Cezayir temsilcisi Mohammed Yeslem Bissat, Crisis Group'a verdiği bir mülakatta:

⁶²³ Roussellier, 2005, 322.; The Institute for Domestic and International Affairs, 2012, 11.

⁶²⁴ Munene, 2010b, 189.; Besenyo, 2009, 73.

⁶²⁵ Boukhars, A. (March, 2012). "Simmering Discontent in the Western Sahara". *The Carnegie Papers, Carnegie Endowment for International Peace*, 1-23, 3.

⁶²⁶ Munene, 2010a, 106.

⁶²⁷ Joffé, 2010, 379.

⁶²⁸ Souaré, 2010, 58.

⁶²⁹ International Crisis Group, 2007, 10.

⁶³⁰ Theofilopoulou, 2010, 2.

⁶³¹ International Crisis Group, 2007, 10.

Biz 1991 yılında koşulsuz bağımsızlık fikrini bıraktık; 1994 yılında 1974 nüfus sayımının esas alınmasını bıraktık; 1997 yılında tartışmalı kabilelerin seçmen olarak belirlenmesine izin verdik ve 2003 yılında Faslıların bizim referandumumuzda oy kullanmasına izin verdik. Fas bunların karşılığında bize ne verdi? Hiçbir şey,”⁶³²

diyerek sorunun başlangıcından bu yana Polisario’nun değişen pozisyonunu ve yeterince taviz vermiş olduğunu ifade etmiştir. Polisario cephesinin vermeyi reddettiği tek taviz self determinasyon ilkesi olmuştur.⁶³³

Polisario’ya göre Batı Sahra topraklarının kaybedilmesi; örgütün başarısız olması ve yıllardır Cezayir merkezli mülteci kamplarında oluşturulan ortak direniş kültürünün yok edilmesi anlamına gelecekti.⁶³⁴ Mordi, Sahravilerin kendi egemen devletleri içerisinde kimliklerini geri kazanmak ve kaynaklarının kullanılmasını durdurmak için bağımsızlıktan başka seçeneklerinin bulunmadığını ifade etmektedir.⁶³⁵ Bölgenin kaynaklarını kontrol etmek gelecekteki herhangi bir bağımsız Sahravi devletinin başarısı açısından hayati öneme sahipken, bölge üzerindeki siyasi egemenlik, Polisario’nun ve ona bağlı Sahravi halkın kararlılığındaki gerçek güdü gibi görünmektedir.⁶³⁶ Polisario’nun self determinasyon talebinin Fas tarafından kabul görmemesi ve uluslararası alanda yeterli desteği bulamaması anlaşmazlığın varlığını sürdürmesine neden olmaktadır.⁶³⁷

4.1.2 Küresel ve bölgesel aktörlerin Batı Sahra politikaları

Kuzey Afrika’nın stratejik bölgesi Batı Sahra’da süren mücadele, sadece Fas Krallığı ile Polisario Cephesi arasında iki taraflı bir anlaşmazlık olmayıp bölgesel ve küresel aktörlerin ulusal, jeopolitik ve ekonomik çıkarları dolayısıyla müdahil oldukları önemli bir uluslararası sorundur. Batı Sahra anlaşmazlığını doğru bir şekilde analiz etmek için kilit rollerde bulunan aktörlerin her birinin tutumunu ve çıkarlarını incelemek sorunun donmuşluğu açısından önemlidir.

⁶³² International Crisis Group, 2007, 11.

⁶³³ International Crisis Group, 2007, 11.

⁶³⁴ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 42.

⁶³⁵ Mordi, 2015, 6.

⁶³⁶ Souaré, 2010, 58.

⁶³⁷ Hamoudi, 2012, 4.

4.1.2.1 ABD'nin Batı Sahra politikası

Jeopolitik ve stratejik çıkarlar çerçevesinde şekillenen ABD'nin Batı Sahra politikası, Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğini açıkça tanımaksızın bu ülkeye siyasi, ekonomik ve askeri destek sağlanması temeline dayanmaktadır. ABD'nin bu politikasında, Soğuk Savaş şartlarının yanı sıra kendisi ile kökenleri, Fas ile Fas Krallığı'nın Amerikan bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmasına (Aralık 1777'de) ve 1787 yılında iki ülke arasında imzalanarak günümüze kadar sürdürülmüş olan Barış ve Dostluk Anlaşması'na⁶³⁸ dayanan yakın tarihsel ilişkilere sahip bulunması etkili olmuştur.

ABD'nin Batı Sahra anlaşmazlığındaki rolü ABD yönetiminin, 1975 yılında Fas'ın Batı Sahra'yı ele geçirmesine göz yumması ile birlikte başlamış ve bu tarihten itibaren ABD'nin Batı Sahra politikası çoğunlukla Fas lehinde olmuştur. Jimmy Carter'ın başkanlığı döneminde (1977-1981) ABD'nin Batı Sahra politikası ilk dönemlerde nispeten tarafsızlıkla nitelendirilebilir. Carter yönetimi, anlaşmazlığın BM müdahalesi ile bölgesel çerçevede çözülmesi gerektiğini belirterek müzakere sürecini başlatmaları için Cezayir, Fas ve Polisario'yu teşvik etmiştir.⁶³⁹ Ayrıca Fas'ın 1960 Antlaşması'na⁶⁴⁰ aykırı olarak Amerikan silahlarını Batı Sahra'da kullandığı gerekçesiyle silah satışlarına 1977 yılında kısıtlama getirilmiştir. Ancak 1979 yılında Polisario'nun savaşı Fas sınırlarına taşımasının ardından CIA'in Carter yönetimini, izlenen politikanın bölgesel güç dengesini Polisario'nun destekçileri Cezayir ve Libya lehine değiştirerek Fas'ı zor durumda bıraktığı yönünde uyarması üzerine bu kısıtlama kaldırılmıştır.⁶⁴¹ Bu çerçevede 1980 yılında, ABD silahlarını Batı Sahra'da kullanma kısıtlaması olmaksızın Fas'a savunma amaçlı 250 milyon dolarlık silah yardımıyla bulunulmuştur.⁶⁴² Ayrıca aynı dönemde gerek İran'da Şah rejiminin devrilmesi gerekse de Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesi gibi gelişmelerin yaşanması ABD'nin bu görece tarafsızlığını tümüyle terk etmesinde etkili olmuştur. Bundan sonra ABD'nin Fas'a yönelik desteği, Ronald Reagan döneminde (1981-1989), savaşın akışını Fas'ın lehine değiştirecek, kontrgerilla operasyonlarındaki doğrudan yardımı da kapsayan şekilde genişletilmiştir.⁶⁴³

Reagan döneminde, Batı Sahra anlaşmazlığı Soğuk Savaş dengeleri açısından önemli bir mesele olarak görülmüş ve Fas'a askeri danışmanlık ve lojistik destek de dâhil

⁶³⁸ Saidy, 2011, 88.; Referendum in Western Sahara?, 1999, 2.

⁶³⁹ Saidy, 2011, 87.

⁶⁴⁰ Bu anlaşmaya göre Fas'a verilen silahlar sadece Fas'ın uluslararası alanda tanınmış sınırlarını savunmak için kullanılabilir.

⁶⁴¹ Saidy, 2011, 87.

⁶⁴² Mumford, E. (2017). "The African Union's Role in Western Sahara's Claim of Independence". *Journal for a Changing World*, Issue 3, 1-28, 8.

⁶⁴³ Zunes, 1998, 242.

olmak üzere önemli miktarda askeri yardım ve diplomatik destek verilmiştir.⁶⁴⁴ Polisario Cephesi'ni bir Sovyet müttefiki olarak değerlendiren Reagan yönetimi, zayıf bir Sahra devletinin ortaya çıkmasının Amerika'nın kuzeybatı Afrika'daki bölgesel çıkarlarına hizmet etmeyeceğini, böyle bir devletin Kuzey ve Batı Afrika'da Libya-Sovyet müdahaleleri için bir üs görevi göreceğini vurgulamıştır.⁶⁴⁵ Polisario'nun, Batı Sahra halkının yerli hareketi olmayıp Libya, Cezayir ve Afrikalı olmayan paralı askerlerden oluştuğunu iddia eden Reagan'ın Fas'a verdiği askeri desteğini, Polisario ile Carter döneminde kurulan tüm temasların sona erdirilmesi ve SADR'ın OAU'ya üyeliğinin engellenmesi için Afrika ülkelerine baskı uygulanması şeklindeki diplomatik destek takip etmiştir.⁶⁴⁶ Reagan ayrıca BM'nin, Batı Sahra'yı Dekolonizasyon Komitesi'nin gündemine getirmesini de engellemiştir.⁶⁴⁷ Reagan'ın bu politikasında, Fas'ın Soğuk Savaş boyunca üstendiği rol, etkili olmuştur.

Soğuk Savaş boyunca Fas, ABD hava güçleri için transit geçiş olanakları sağlamış,⁶⁴⁸ Akdeniz'de konuşlanmış olan 6. Filo'ya ait gemilerin kendi limanlarını kullanmasına izin vermiş ve 1979 yılında Sovyetler'in Afganistan'ı işgali sonrasında Basra Körfezi'ne acil müdahale için oluşturulmuş olan Amerikan Acil Müdahale Gücü (America's Rapid Deployment Force)'nün karaya çıkmasına ve yakıt ikmali yapmasına olanak tanımıştır.⁶⁴⁹ Fas yönetimi ayrıca 1977 ve 1978 yıllarında iki kez Zaire'ye asker göndererek⁶⁵⁰ ABD tarafından Afrika'da düzenlenen müdahalelere katılım sağlamıştır.⁶⁵¹ Bunun yanı sıra, Arap-İsrail anlaşmazlığında ABD'nin politikasının önemli bir destekçisi olarak İslam dünyasında ılımlı bir pozisyon üstlenen Kral Hasan'ın⁶⁵² 1970'li yıllarda İsrail-Mısır görüşmelerini kolaylaştırması ve Fas'ın, İsrail'e dost olan birkaç bölge ülkesinden biri olması⁶⁵³ da bu devleti önemli bir konuma getirmiştir. Bu nedenle Soğuk Savaş döneminde Fas Krallığı'nın istikrarının sürdürülmesi, ABD özelinde Batı Bloku açısından hayati önemde olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, George H. W. Bush yönetimindeki (1989-1993) ABD, sorunu çözme çabalarında Fas'ın yanında yer almayı sürdürmüş, ancak herhangi bir çözümü empoze etmeyi reddeden, BM çerçevesinde gerçekçi ve uygulanabilir bir çözüme

---

⁶⁴⁴ Saidy, 2011, 87.

⁶⁴⁵ Ohaegbulam, 2002, 101.

⁶⁴⁶ Ohaegbulam, 2002, 109.

⁶⁴⁷ Ohaegbulam, 2002, 110.

⁶⁴⁸ Mordi, 2015, 10.

⁶⁴⁹ Ugboaja, 2002, 102.

⁶⁵⁰ Ugboaja, 2002, 102.

⁶⁵¹ Mundy, 2006, 278.

⁶⁵² Saidy, 2011, 88.

⁶⁵³ Zoubir, 2007, 169.

dayalı yeni bir yaklaşım benimseyerek 1991 ateşkesini desteklemiştir.⁶⁵⁴ Bill Clinton'un ABD Başkanı olmasıyla (1993-2001), ABD dış politikasında Fas lehine bazı değişiklikler yaşanmıştır. ABD Senatosu'nun Dış İlişkiler Komitesi tarafından 1992 yılında hazırlanan bir raporda, anlaşmanın şartlarına uyması için Fas'a baskı yapılmasına ilişkin tavsiyelerin yer almasına rağmen, Clinton döneminde ABD'nin Fas yanlısı tutumu Reagan dönemine kıyasla daha da güçlenmiştir.⁶⁵⁵ 1996 yılına kadar ABD yardımları Fas'a akmaya devam ederken Fas'ın referandumu erteleme taktiklerini dizginlemek için de hiçbir çaba harcanmamıştır.⁶⁵⁶

Öte yandan bu dönemde Cezayir'de radikal İslâm'ın yükselmesi ve bu ülkede yaşanan kaos da ABD'nin Mağrip'teki öncelikli konularından biri olmuştur. Cezayir ve Fas'ın istikrarsızlaşmasının bölgede radikal İslam'ın yükselişini kolaylaştırmasından endişe eden birçok Avrupa ülkesi gibi ABD'nin gözünde de radikal İslam'a karşı bir siper görevi gören Fas Krallığı'nın önemi artmıştır.⁶⁵⁷ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle stratejik önemi nispeten azalmış olan Fas, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD'nin başlattığı Küresel Terörle Mücadele (Global War On Terror-GWOT) politikası doğrultusunda topraklarındaki İslamcılara karşı sert tedbirler alarak kendisini ABD'nin seçilmiş müttefiki olarak yeniden konumlandırmak için girişimde bulunmuştur.⁶⁵⁸ Böylece, Fas Soğuk Savaş yılları boyunca komünizme karşı mücadelede üstlendiği rolünde olduğu gibi 11 Eylül saldırılarının ardından da radikal İslami hareketlerle mücadele edilmesinde hayati bir rol oynamaya devam etmiştir.

Eş zamanlı olarak GWOT kapsamında Mağrip-Sahel bölgesinde, kilit aktör haline gelen Cezayir'in ABD ile askeri, ekonomik, siyasi ve güvenlik ilişkilerinde bölgede stratejik ortak olarak algılandığı önemli gelişmeler yaşanmıştır.⁶⁵⁹ Mağrip bölgesinde yeni bir devlet kurulması konusunda çekinceleri varken terörle mücadelesinde Sahel bölgesinin stratejik önemini farkına varmış olan ABD açısından topraksal olarak bölgenin büyük bir kısmını kapsayan ve bölgeyi çevreleyen bütün ülkelerle sınırları olan Cezayir ile işbirliğini sürdürmek hayati önemde olmuştur.⁶⁶⁰ Cezayir'in sahip olduğu hidrokarbon yatakları ve özellikle ABD Afrika Kumandanlığı'nın oluşturulmasıyla beraber Cezayir'in terörizm karşıtı işbirliğindeki önemi dolayısıyla bu müttefiki ile ilişkilerinde dikkatli davranan⁶⁶¹ ABD

⁶⁵⁴ Saidy, 2011, 88.

⁶⁵⁵ Zunes, 1998, 244.

⁶⁵⁶ Ohaegbulam, 2002, 111.

⁶⁵⁷ Zoubir Y.H. and Benabdallah-Gambier, K.(2004). "Morocco, Western Sahara and the Future of the Maghrib". *The Journal of the North African Studies*, 9(1), 49-77.

⁶⁵⁸ Smith, 2007, 550.

⁶⁵⁹ Zoubir, 2007, 169-170.

⁶⁶⁰ Darbouche, 2007, 3.

⁶⁶¹ Theofilopoulou, 2010, 4.

yönetimi bu yıllarda Cezayir'i ya da Sahravileri yabancılaştıracak hiçbir eyleme girişmemiş olup örneğin 2004 yılında Fas ile yaptığı Serbest Ticaret Bölgesi anlaşmasına Batı Sahra'yı dâhil etmemiştir.⁶⁶² Bu yıllarda, Fas ile ilişkileri aynı kalsa da daha ihtiyatlı bir politika izlemeye mecbur kalan ABD yönetimi, Batı Sahra'nın Fas'a eklemlenmesine yönelik çözümlerden yana olmuşsa da her iki ülke ile de ilişkilerini tehlikeye atmaktan kaçınarak bu konuda ısrarcı olmamıştır.⁶⁶³

Barack Obama (2009-2017)'nin Batı Sahra politikası, bölgede bağımsız bir Batı Sahra devletini reddeden Amerika'nın genel tutumu ile uyumlu olmuştur.⁶⁶⁴ Ancak Obama'nın 2009 yılının Haziran ayında Kral VI. Muhammed'e yazdığı mektupta Fas'ın Özerklik Planı'ndan söz etmemesi ve tarafları BM gözetiminde diyalogu sürdürmeye teşvik etmesi⁶⁶⁵ ABD'nin artık açıkça Fas'ın özerklik planını desteklemediği şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁶⁶ Mektupta yer alan,

Sizin karşılıklı mutabakata dayalı bir çözüme ulaşmak için uygun bir forum olarak BM gözetimindeki müzakerelere olan bağlılığınızı paylaşıyorum. Hükümetim, şeffaf yönetim, hukukun üstünlüğüne olan güven ve adaletin herkese eşit uygulanmasına ilişkin halkların ihtiyaçlarını karşılayan bir sonuca ulaşmak için bölgede sizinle ve diğerleriyle birlikte çalışmaktadır”,⁶⁶⁷

şeklindeki bölüm bu yorumların yapılmasına neden olmuştur. Obama'nın mektubundaki çelişkili beyanlar, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın 2009 yılının Kasım ayında Gelecek için Forum(*Forum for the Future*)'a katılmak üzere Marakeş'e gerçekleştirdiği ziyareti sırasında açıklığa kavuşturulmuştur. Clinton, Obama döneminde Özerklik Planı konusundaki politikanın değişip değişmediğine ilişkin soruya verdiği cevapta, “*Politikamız değişmemiştir ve bu soruyu sorduğunuz için size teşekkür ederim, çünkü politikamızda hiç bir değişiklik olmadığını burada Fas'ta bir kez daha teyit etmenin önemli olduğunu düşünüyorum,*” demiştir.⁶⁶⁸ Bir başka röportajında Clinton'a Obama yönetiminde Özerklik Planı'na karşı politikada herhangi bir değişiklik olmadığını yinelemesinin ne anlama geldiği sorulduğunda Clinton:

⁶⁶² Zoubir, 2007, 170.

⁶⁶³ Dunbar and Malley-Morrison, 2009, 28.

⁶⁶⁴ Saidy, 2011, 89.

⁶⁶⁵ Saidy, 2011, 89.

⁶⁶⁶ Zoubir, 2010, 75.

⁶⁶⁷ Zoubir, 2010, 75.

⁶⁶⁸ Arieff, 2012, 6.; Zoubir, 2010, 76.

*Bildiğiniz gibi, bu Clinton dönemine dayanan bir plandır. Bu, Bush yönetimi döneminde bir kez daha teyit edilmiştir ve Obama yönetiminde de ABD'nin politikası olmaya devam etmektedir. Şu anda, BM sürecini destekliyoruz çünkü doğu, güney ve batıdaki komşularınızla var olan zorluklara barışçıl bir çözüm bulunduğu takdirde bunun herkesin çıkarına olacağını düşünüyoruz. Uzun süreli ilişkimizden dolayı ne kadar zorlayıcı şartlar bulunduğu farkındayız. Ve bölgede veya dünyanın diğer yerlerinde hiç kimsenin, değişmeyen politikamız hakkında herhangi bir şüphe duymasını istemem,*⁶⁶⁹

diyerek cevap vermiştir. Son olarak Obama'nın, ABD'nin Fas'a yönelik dış yardım politikasını tersine çeviren, bu yardımların işgal altındaki Batı Sahra topraklarında kullanılmasına imkân tanıyan bir kararı imzalamış olması, Fas'ın bölgedeki hukuka aykırı varlığını meşrulaştırarak işgali doğrudan destekler niteliktedir.⁶⁷⁰

ABD'nin yaklaşımı, de facto bir askeri çözüm dışında, müzakere edilmiş siyasi bir çözüme veya kesin olarak bağımsızlıkla sonuçlanmayacak bir referanduma desteği vurgulamaktadır.⁶⁷¹ Uluslararası hukuk, self determinasyon ve insan hakları gibi konularda idealist ilkelerini gözden çıkardığı Soğuk Savaş döneminde ABD'nin bu politikası komünizm karşıtı mücadelede stratejik bir zorunluluk olarak görülmüşse de bu dönemin sona ermesinden bu yana bu devletin Batı Sahra anlaşmazlığına yaklaşımında çok küçük değişiklikler yaşanmıştır.⁶⁷² Nitekim 2005-2006 yıllarında ABD'nin BM temsilcisi olan Jonh Bolton'un, anılarında, adil bir referandumun bağımsızlıkla sonuçlanacağını açık olmasına rağmen, "bunun Fas'ı istikrarsızlaştırarak yönetimin radikal İslamcılar tarafından ele alınma riskini artıracak" ve "Kral VI. Muhammed'in istikrarının self determinasyon hakkına baskın geldiğine hiç şüphe olmadığını" yazması,⁶⁷³ ABD'nin, Fas monarşisini istikrarsızlaştıracak herhangi bir çözümü desteklemesinin olası olmadığını teyit eder görünmektedir.

⁶⁶⁹ Saidy, 2011, 89.; Zoubir, 2010, 76.

⁶⁷⁰ İnternet: Vasquez, E. (January, 2015). "The Roots of Conflict: From Settler-Colonialism to Military Occupation in Western Sahara (Part 2)". *Jadalliya*, Web: <http://www.jadaliyya.com/Details/31665/The-Roots-of-Conflict-From-Settler-Colonialism-to-Military-Occupation-in-the-Western-Sahara-Part-2> adresinden 28 Haziran 2016 tarihinde alınmıştır.

⁶⁷¹ Roussellier, 2005, 329.

⁶⁷² Zunes, 1998, 245.

⁶⁷³ İnternet: De Orellana, P. (August, 2009). "Remember the Western Sahara? Conflict, Irredentism, Nationalism and International Intervention". *E-International Relations*, Web: <https://www.e-ir.info/2009/08/07/remember-the-western-sahara-conflict-irredentism-nationalism-and-international-intervention/> adresinden 4 Mayıs 2014'te alınmıştır.

4.1.2.2 Fransa'nın Batı Sahra politikası

Batı Sahra meselesinde Fas'ın en önemli destekçilerinden biri, bu devletin sömürgecilik döneminden kalma güçlü bağlarının bulunduğu Fransa olmuştur. Fransa'nın Batı Sahra politikası, bağımsız bir Batı Sahra devletinin kurulmasına karşı çıkararak Fas monarşisine ekonomik, siyasi ve askeri destek sağlamak ve bunu yaparken Cezayir'i uzaklaştırmaktan kaçınmak üzerine temellenmiştir. Bu politikanın şekillenmesinde, Mağrip bölgesindeki tarihsel, ekonomik ve stratejik çıkarları belirleyici olmuştur.

Fransa, çatışmanın sıcak olduğu 1975-1991 yılları arasında Fas'a düzenli olarak silah sağlama ve 1977-78 yıllarında Polisario'ya doğrudan askeri müdahalede bulunmak da dâhil olmak üzere, anlaşmazlığın başlangıcından bu yana tutarlı bir biçimde Fas'ın destekçisi olmuştur.⁶⁷⁴ Paris yönetiminin en önemli çıkarının, Fransa'nın Kuzey, Batı ve Orta Afrika'daki ekonomik, politik, askeri ve kültürel etkisinin sürdürülmesinde önem arz eden Fas monarşisinin korunması olduğu ifade edilmektedir.⁶⁷⁵ Monarşinin korunması ise Batı Sahra'nın Fas'a entegrasyonuna bağlı görülmektedir.⁶⁷⁶ Bundan dolayı bu devlet, bir self determinasyon referandumunun, Fas rejiminin çökmesi ya da bölgesel bir savaşın patlak vermesi gibi istikrarı bozucu iki sonucu ortaya çıkarma potansiyeli olduğuna inandığından⁶⁷⁷ Sahravilerin lehine sonuçlanacağı düşünülen self determinasyon referandumunun gerçekleştirilmesini geciktirme politikası izlemektedir. Batı Sahra'nın kaybı Fransa açısından, özellikle İslamcı gruplardan kaynaklanan siyasi ve sosyal huzursuzluk tehdidini temsil ettiğinden⁶⁷⁸ kendi çıkarları için hayati önem taşıyan ve kırılgan bir bölge olan Kuzey Afrika'daki siyasi ve toplumsal karışıklığın denetim altında tutulmasına özellikle dikkat etmektedir.⁶⁷⁹ Nitekim 2003 yılının Ekim ayında Fas'ı ziyareti sırasında dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac (1995-2007) "Fransa'nın, AMU'nun oluşturulmasına engel olan Batı Sahra anlaşmazlığının çözümünü sağlamak konusunda istekli olduğunu ve Fas'ın çıkarlarını ve bölgesel istikrarı dikkate alan politik bir çözümü desteklediğini" belirtmiştir.⁶⁸⁰ Olası bir Sahravi devletinin bölgede daha fazla risk ve istikrarsızlık yaratacağına dair hiçbir işaret olmamasına rağmen, ABD'nin pozisyonu ile uyumlu olarak Fransa uluslararası alanda istikrarsızlığı artıracak "mikro-devletler" olarak

⁶⁷⁴ Darbouche, H. and Colombo. S. (2010). "The EU, Civil Society and Conflict Transformation in Western Sahara: The Failure of Disengagement". *Micro Conflict-MICROCON Policy Working Paper 13*, 6.

⁶⁷⁵ Souaré, I.K., (November 2007) "Western Sahara: Is there light at the end of the tunnel?". *Institute for Security Studies*, Web: <http://www.issafrica.org/uploads/Pap155.pdf> adresinden 5 Mart 2014 tarihinde alınmıştır.

⁶⁷⁶ Roussellier, 2005, 329.

⁶⁷⁷ Smith, 2007, 551.

⁶⁷⁸ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 43.

⁶⁷⁹ Benabdallah, K. (2009). "The Position of the European Union on Western Sahara Conflict". *Journal of Contemporary European Studies*, 17(3), 417-435, 431.

⁶⁸⁰ Zoubir, 2007, 168. ; Benabdallah, 2009, 430.

adlandırılan yapıların ortaya çıkmasını desteklememe politikasından ötürü⁶⁸¹ bağımsız bir Batı Sahra devletine karşı çıkmıştır. Ancak Fransa yönetiminin, bir Sahra mikro devletinin kurulmasına, bu devletin Cezayir ve İspanya'nın etkisi altında kalacağını inandıkları için karşı oldukları da iddia edilmektedir.⁶⁸²

Bölgesel güvenlik endişelerinin yanı sıra Fas ile sürdürdüğü ekonomik, ticari ve sosyal ilişkileri de Fransa'nın Batı Sahra politikasında önemli yer tutmaktadır. İki ülke arasındaki tarihi bağlar, karşılıklı ticari bağımlılık ve yakın diplomatik ilişkiler Fas açısından Fransa'yı kilit bir aktör haline getirmiştir.⁶⁸³ Fas'ta çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunan çok sayıda Fransız yatırımcı bulunmasından dolayı Fas ekonomisi, güçlü bir biçimde Fransa'ya bağımlı durumdadır. Tüm doğrudan dış yatırımlarının %70'ini Fas'a yapan Fransa bu ülkedeki başlıca yatırımcı konumundadır.⁶⁸⁴ Nitekim 2012 yılında iki ülke arasında gerçekleşen 8 milyon Avroluk ticaret ile Fransa Fas'ın en büyük ticari ortağı olmuştur.⁶⁸⁵ Ekonomik ve ticari ilişkilerin yanı sıra, Fas'ı ziyaret eden turistlerin %75'inin Fransa'dan gelmesi⁶⁸⁶ ve çok sayıda Fransız vatandaşının emeklilik hayatını geçirmek için bu ülkeye yerleşmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir yer tutmaktadır.⁶⁸⁷ Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, 22-24 Ekim 2007 tarihlerinde Fas'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında:

*Rakamlar her şeyi gösteriyor: Fransa için Fas başlıca ortaktır. 2000 yılından bu yana % 60 oranında dış yatırımla Fas'taki başlıca yatırımcı olan Fransa, bu devletin geleceğine inanmaktadır. Fransız şirketlerin ülkedeki 500 kuruluşu, 180 bin kişiye istihdam sağlayarak Fas'ın büyümesine ve yatırımlar için cazip hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Birçok Fransız girişimci ziyaretimde bana eşlik edecek,*⁶⁸⁸

diyerek iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkinin boyutunu ortaya koymuştur. Bu bakımdan Paris yönetimi, Fas'ta bulunan yatırımlarından ve yerleşik vatandaşlarından dolayı Batı Sahra anlaşmazlığının gidişatı ile yakından ilgilenmiştir.

⁶⁸¹ Benabdallah, 2009, 430.

⁶⁸² Benabdallah, 2009, 431.

⁶⁸³ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 43. 1990'lardan bu yana Fransa, Fas'ın kamu gelişimi sağlayarak ve askeri ve ekonomik destek sağlayarak önde gelen ticaret ortağı olmuştur.

⁶⁸⁴ Zoubir, 2007, 169.

⁶⁸⁵ Lamiri, 2010, 71.

⁶⁸⁶ Zoubir, 2007, 169.

⁶⁸⁷ Lamiri, 2010, 74.

⁶⁸⁸ Benabdallah, 2009, 430.

Resmi olarak tarafsız olan Fransa Batı Sahra'da BM gözetimindeki referandum sürecini destekler görünse de Güvenlik Konseyi aracılığıyla Fas'ın durumunu güçlendiren bir tavır sergilemiş⁶⁸⁹ ve BM'nin Fas'ın istemediği bir çözüm kararına varması durumunda, birçok kez veto yetkisini kullanma tehdidinde bulunmuştur.⁶⁹⁰ Nitekim 2003 yılının Ekim ayında Chirac, Güvenlik Konseyi'nde Fas'ın pozisyonuna ilişkin Fransa'nın desteğini ilan ederek "bir çözümün, tarafların ve özellikle de iki ana tarafın uzlaşmasını gerektireceğini ve taraflardan birinin iradesine karşı uluslararası toplum tarafından dayatılamayacağını" ifade etmiştir.⁶⁹¹ Fransa Güvenlik Konseyi'nde Fas'a verdiği desteğin yanı sıra SADR'ın kazanımlarını dengelemek amacıyla Afrika'daki nüfuzunu kullanarak kıta ülkelerine SADR'ı tanımaktan vazgeçmeleri için ekonomik baskı uygulamıştır. Nispeten başarılı olan bu politika doğrultusunda, Benin, Burkina Faso, Çad, Kongo Brazzaville ve Togo gibi bazı Afrika devletleri diplomatik tanımalarını geri çekmiştir.⁶⁹² Bunun yanı sıra, Fransa'nın 1990'lı yıllardaki Cezayir krizi boyunca, Fransız ve Avrupa ekonomik ve finansal yardımı karşılığında, Cezayir'i bağımsız bir Batı Sahra için verdiği desteği kısmaya zorladığı, Sahravilere verdiği desteği geri çekmesi konusunda Cezayir'i ikna etmeye çalıştığı ancak başarılı olmadığı iddia edilmiştir.⁶⁹³

Fransa, Fas'a destek sağlarken güvenlik gerekçeleri ve stratejik nedenlerden dolayı hayati önemde kabul edilen ve kaynak bakımından zengin Cezayir'i uzaklaştırmamaya özen göstermeye çalışmıştır.⁶⁹⁴ Özellikle de Cezayir'in 1990'lı yıllarda içine düştüğü istikrarsızlıktan kurtulması ve 11 Eylül sonrasında ABD ile yakınlaşması Fransa'nın Cezayir'le ilişkilerinde bu hassas dengeyi korumaya ağırlık vermesine neden olmuştur. Bu yıllarda tamamıyla Fas'ı destekleyerek Cezayir'i yabancılaştırmayı göze alamamış olan Fransa,⁶⁹⁵ sorunun çözümünün Fas ile Cezayir'in uzlaşmasına bağlı olduğunu ve bu ikisinin AMU'nun etkin hale gelmesini sağlamak için bir anlaşmaya ulaşmaları gerektiğini savunmuştur.⁶⁹⁶ Fransa, eski sömürgeleri ile iyi ilişkilerini koruyabilmek için bu anlaşmazlıkta hem Cezayir'in hem Fas'ın tutumunu dikkate alması gerektiğinin farkındadır.

⁶⁸⁹ Smith, 2007, 550.

⁶⁹⁰ Hamoudi, 2012, 6.

⁶⁹¹ İnternet: De Orellana, P. (August, 2009). "Remember the Western Sahara? Conflict, Irredentism, Nationalism and International Intervention". *E-International Relations*, Web: <https://www.e-ir.info/2009/08/07/remember-the-western-sahara-conflict-irredentism-nationalism-and-international-intervention/> adresinden 4 Mayıs 2014'te alınmıştır.

⁶⁹² Zoubir, 2007, 168-169.

⁶⁹³ Zoubir, 2007, 169.

⁶⁹⁴ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 43.

⁶⁹⁵ Benabdallah, 2009, 431.

⁶⁹⁶ Zoubir, 2007, 169.

Ne Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğini ne de SADR'ı Batı Sahra'nın meşru hükümeti olarak tanımış olan Fransa, kendi jeopolitik çıkarlarını korumak için Batı Sahra'nın statüsüne ilişkin "tarafsız olma" iddiasını sürdürmektedir.⁶⁹⁷ Fransız hükümetleri, Fas'ın Batı Sahra'da yaşayacağı bir askeri yenilginin ılımlı ve dost bir rejimi istikrarsızlaştırmasından ve gelişmiş ekonomik ilişkilerin bulunduğu ve yurt dışında yaşayan en büyük Fransız toplumunun bulunduğu ülkeyi tehdit etmesinden endişe duymaktadır.⁶⁹⁸ Faslılara göre, Fransa açısından, doğrudan Fas'ın, buna bağlı olarak da Fransa'nın bölgedeki çıkarlarını destekleyen bir önerinin yokluğundansa, statüko iyi bir çözümdür ve her iki ülkenin çıkarlarına zarar verme riski bulunan bir çözüm kesinlikle tartışılmamalıdır.⁶⁹⁹ Nitekim Peter Van Walsum, görevinin son döneminde uluslararası hukukun Polisario'dan yana olduğunu doğrulamış olsa da sorunun, Fransa ve ABD'nin, Fas'ı, istemediği herhangi bir şeye zorlamaya gönüllü olmaması olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰⁰ Bu koşullar göz önünde bulundurulduğunda ABD'nin İsrail ile kırk yıldır sürdürdüğü yakın ilişki ile karşılaştırılması bile Fransa'nın Fas ile olan ilişkisinin özel boyutunu vurgulamakta yetersiz kalacaktır.⁷⁰¹ Bu çerçevede, Fransa'nın Batı Sahra politikasında bir değişiklik öngörülememektedir.

4.1.2.3 İspanya'nın Batı Sahra politikası

BM tarafından öngörülen şekliyle Batı Sahra'nın dekolonizasyonunu sağlayamayarak anlaşmazlığın ortaya çıkmasından doğrudan sorumlu görülen İspanya'nın Batı Sahra politikası, çoğunlukla çelişkili olmuştur. İspanya da diğer ilgili aktörler gibi Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğini tanımamış, ancak Fas'a karşı bir tavır almaktan çekinmiş ve bölgedeki stratejik çıkarlarından dolayı Cezayir, Fas ve Sahravilerle ilişkilerinde çoğunlukla dengeli bir politika sürdürmeye çalışmıştır.⁷⁰²

Fransa ve İngiltere gibi diğer sömürgeci devletlerin aksine İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış olduğundan prestij kaybına uğramamış olan İspanya, dekolonizasyon döneminde sömürgesini elinde tutmayı başarırken yönetimi barışçıl bir biçimde Sahravilere devretmek veya bu durumu müzakere etmek konusunda baskı görmemiştir.⁷⁰³ İspanya bunu fırsat bilerek, Fransa ve İngiltere'nin yaptığı gibi yönetimi Afrikalı elitlere

⁶⁹⁷ Mumford, 2017, 9.

⁶⁹⁸ Benabdallah, 2009, 429.

⁶⁹⁹ Lamiri, 2010, 74.

⁷⁰⁰ Zoubir, 2007, 160-161.

⁷⁰¹ Zoubir, 2007, 168.

⁷⁰² Hamoudi, 2012, 5. ; Darbouche and Colombo., 2010, 7.

⁷⁰³ Mordi, 2015, 3.

devretmeyerek bağımsızlığın anayasal yollardan verilmesi için tüm yolları kapatmıştır.⁷⁰⁴ Ancak 1975 yılında, Franco'nun ölümünün ardından yeni bir politik sistemin kurulması ve Avrupa entegrasyonu ile meşgul olan İspanya, Batı Sahra meselesini devre dışı bırakmak istemiştir. Bu çerçevede, Polisario ile bir savaşı göze alamayarak Batı Sahra'yı Fas ve Moritanya'ya bırakarak buradan çekilmiştir. UAD tarafından da açıkça teyit edildiği gibi İspanya'nın Batı Sahra'yı, Batı Sahra ile herhangi bir yasal bağı bulunmayan komşu ülkelere devrettiğini iddia etmeye hakkı yoktu.⁷⁰⁵ Nitekim Madrid Anlaşması henüz BM tarafından tanınmadığından yasal bir geçerliliği bulunmamakta, dolayısıyla Batı Sahra hala *de jure* olarak İspanyol yönetiminde görünmektedir.⁷⁰⁶ Yani uluslararası yasal yükümlülüklerini yerine getirmek ile jeopolitik çıkarlarını korumak ikileminde kalarak bölgeyi barışçıl bir biçimde dekolonize etmekte başarısız olan İspanya,⁷⁰⁷ bundan sonra Batı Sahra'da büyük çoğunlukla "tarafsızlık" politikası izler görünmüş ve bölgeye yönelik politikası, Fas başta olmak üzere bölge ülkeleriyle ekonomik ve stratejik ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir.

İspanya'nın Batı Sahra politikasında, Fas'ın konumu ve önemi belirleyici olmuştur. Fas'ın Ceuta ve Melilla'yı kuşatan ülke konumunda olması; İspanya ve Kanarya Adaları'nın Sahra kıyılarındaki balıkçılık gemilerinin dolaşımının Fas ile balıkçılık anlaşması yapılması gerekliliği; Batı Sahra'daki fosfat madenlerinin işletiminde yer alma gerekliliği ve Fas'ta yaşayan ve çalışan İspanyolların varlığı gibi stratejik çıkarlarından dolayı İspanya,⁷⁰⁸ diğer bölge ülkelerine kıyasla Fas'a daha yakın olmuştur. Bunun yanı sıra bu devlet, Sahra-altı Afrika'dan gelen kaçak göçleri azaltmak için Fas ile işbirliği yapmaktadır.⁷⁰⁹ Yani göç, uyuşturucu ticareti ve terörizm gibi iki ülke arasında etkin işbirliği gerektiren konuların varlığından dolayı, İspanya Fas ile ilişkilerini dengede tutmaya özen göstermektedir.⁷¹⁰ Bu nedenle, Fas'ın istikrarı İspanya için önemlidir ve statüko, İspanya'nın çıkarlarına anlaşmazlığın çözümünden daha çok hizmet etmektedir.⁷¹¹ İspanya'nın Fas ile ekonomik ilişkileri de kayda değer ölçüdedir. 2012 yılında İspanya, 5,5 milyar Avroluk ihracatı ve Fas'tan 3,4 milyar Avroluk ithalatı ile Fas'ın en büyük ticari ortaklarından biri olmuştur.⁷¹² Ekonomik kriz ve yüksek orandaki işsizlik göz önüne

⁷⁰⁴ Mordi, 2015, 3-4.

⁷⁰⁵ Souaré, I.K., El Ouali, A. and Khadad, M., (2008). "Western Sahara: Understanding the Roots of the Conflict and Suggesting a Way Out". *Institute for Security Studies Situation Report*, 8.

⁷⁰⁶ Zoubir, 2007, 159.

⁷⁰⁷ Hamoudi, 2012, 5.

⁷⁰⁸ Zoubir, 2007, 171-172.; Lamiri, 2010, 74.

⁷⁰⁹ Lamiri, 2010, 75.

⁷¹⁰ Benabdallah, 2009, 429.; Hamoudi, 2012, 5.

⁷¹¹ Lamiri, 2010, 75.

⁷¹² Lamiri, 2010, 72.; "Spanish Exports To Morocco Up 4% in 2013: Ministry". (February, 2014). *Morocco World News*, Web: <http://www.moroccoworldnews.com/2014/02/123229/spanish-exports-to-morocco-up-4-in-2013-ministry/> adresinden 15 Mayıs 2014 alınmıştır.

alındığında, İspanya, Fas ile derin ekonomik ilişkilerine zarar vermemeyi tercih etmektedir.⁷¹³ Tüm bu nedenlerden dolayı İspanya, çoğunlukla Fas'a karşı bir politika izlemekten kaçınmaktadır.

Çelişkili bir biçimde, Batı Sahra anlaşmazlığında İspanya'daki muhafazakâr hükümetlerin uluslararası meşruiyete ve İspanya'nın tarihi sorumluluklarına bağlılığı, sosyalistlerden daha fazla olmuştur.⁷¹⁴ Jose Maria Aznar (1996-2004) liderliğindeki Halk Partisi iktidara geldiğinde, İspanya'nın Fas ile ilişkileri kötüleşmiş ve Fas belirgin bir biçimde göz ardı edilmeye başlanmıştır.⁷¹⁵ 2002 yılının Temmuz ayında Fas'ın, Cebelitarık Boğazı'nda tartışma konusu olan Parsley (Perejil) Adacığı'na bayrağını çekmesi, İspanya ile arasında bir çatışmaya neden olmuştur.⁷¹⁶ Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın arabuluculuğu ile çözülmüş olan bu krizin ardından Aznar, Başkan Bush ile görüşmesi sırasında Batı Sahra'nın Fas tarafından ilhakına karşı olduğunu ve sorunun BM çerçevesinde çözülmesini istediğini ifade etmiştir.⁷¹⁷ Aynı yıl İspanyol Dışişleri Bakanı Miguel Nadal yaptığı açıklamada, "İspanya'nın aktif tarafsızlık politikasını sürdürdüğünü herhangi bir değişiklik olmadığını ifade ederek Madrid yönetiminin eski kolonisinin geleceği konusunda iki taraf için de kabul edilebilir bir çözüm bulma taahhüdünü" yinelemiştir.⁷¹⁸

İspanya'nın Batı Sahra politikası, merkez sağı temsil eden Aznar'ın yerini 2004 yılında José Luis Rodriguez Zapatero liderliğindeki Sosyalist Parti'nin almasıyla değişmeye başlamıştır.⁷¹⁹ Fas ile ilişkileri iyileştirmeye ve anlaşmazlığı sona erdirecek bir çözüm bulunmasında diplomatik bir rol oynamaya karar veren Zapatero bu çerçevede, ilk yurt dışı resmi ziyaretini Fas'a gerçekleştirmiş ve ziyareti sırasında Kral VI. Muhammed ile yaptığı görüşmede Madrid ile Rabat arasındaki diplomatik soğukluğun sona ermiş olduğu sözünü vermiştir.⁷²⁰ 11 Mart 2004 tarihinde Madrid'de gerçekleştirilen terörist saldırıların ardından iktidara gelmiş olan Sosyalist hükümetin Dışişleri Bakanı Miguel Angel Moratinos, seleflerini eleştirerek İspanya'nın, Sahravileri desteklemesi halinde daha fazla bombalama eylemi ile karşı karşıya kalabileceğini öne sürmüştür.⁷²¹ Moratinos İspanyol gazetesi *El Mundo*'ya verdiği röportajda, siyasi bir çözüm olmaksızın teknik bir çözüm olmayacağını altını çizerek "siyasi bir çözüm olmaksızın Sahra'da yapılacak

⁷¹³ Boukhars, 2012, 2.

⁷¹⁴ Zoubir, 2007, 172.

⁷¹⁵ Benabdallah, 2009, 427.

⁷¹⁶ Pazzanita, 2006, lxiv.; Zoubir, 2007, 172.

⁷¹⁷ Zoubir, 2007, 172.; Benabdallah, 2009, 427.

⁷¹⁸ Benabdallah, 2009, 428.

⁷¹⁹ Pazzanita, 2006, lxv.

⁷²⁰ Benabdallah, 2009, 428.

⁷²¹ Zoubir, 2007, 172.

referandumun Kuzey Afrika'yı genel bir kriz durumuna sürükleyeceğini, bundan dolayı siyasi bir çözümün bölgeyi istikrara kavuşturması ve Sahra sorununu çözmesi gerektiğini" ifade etmiştir.⁷²² Moratinos, ayrıca İspanya açısından Fas ile ilişkilerin öncelik olduğunu ve İspanya ile Fransa'nın Mağrip'te aynı politikayı izlemesi gerektiğini iddia etmiştir.⁷²³ Böylece değişen Batı Sahra politikası ile birlikte İspanya geleneksel "aktif tarafsızlık" ilkesini terk etmiştir.⁷²⁴

İspanya kendisinin bölgedeki ekonomik ve siyasi partneri olmasının yanı sıra doğalgaz ve petrol temininde de kilit role sahip olan güney komşusu Cezayir'in⁷²⁵ de stratejik öneminin farkındadır. Ancak İspanyol hükümetleri, Fas ile Cezayir arasındaki çıkar dengesini sağlamakta pek başarılı olamamıştır. Aznar hükümeti döneminde İspanya, Fas ile Parsley Adacığı dolayısıyla savaşın eşiğine gelmişken Cezayir ile ilişkileri ülke tarihindeki en iyi seyrini yaşamıştır.⁷²⁶ Ancak Zapatero hükümeti döneminde bu durum tersine dönmüştür. Bu dönemde Cezayir ile ilişkiler, bu devletin İspanya'nın ulusal petrol ve gaz şirketleri ile arka arkaya yaşadığı gaz anlaşmazlıklarından dolayı kötüleşmiş olup ticari boyutu aşarak zamanla siyasi bir boyuta ulaşmıştır.⁷²⁷ Zapatero, her ne kadar 14 Temmuz 2004 tarihinde Cezayir'e ziyareti sırasında, "Baker Planı'nın tek çözüm olmadığını, anlaşmazlığa BM bünyesinde tüm tarafların haklarını gözetken ve üzerinde anlaşılabilir bir plan aracılığıyla çözüm bulunması gerektiğini, İspanyol hükümetinin bu yönde çalışacağını ve Sahravilere umut ışığı olacak adil ve kalıcı bir çözüm için elinden geleni yapacağını"⁷²⁸ ifade etmişse de politikası bu yönde olmamıştır. Zapatero liderliğindeki İspanya, 2007 yılında Fas'ın özerklik önerisinin BM bünyesindeki müzakereler için temel olarak kabul edilmesine ilişkin açıkça destek vermiştir.⁷²⁹

İspanya'nın Batı Sahra politikası incelenirken dikkate alınması gereken önemli bir faktör de oldukça aktif olan Sahravi yanlısı hareketin İspanyol sivil toplumunda oynadığı roldür.⁷³⁰ Bu hareket, dernekler aracılığıyla Sahravi halkın self determinasyonunu savunmakta ve İspanyol hükümetinin Batı Sahra'yı yükümlülüklerini yerine getirmeden Fas'a verdiği için ilkelerine ihanet ettiğini düşünmektedirler.⁷³¹ İspanya sivil toplumunun Sahravi halkının kötü durumu karşısında duyduğu sempati, İspanya'nın bölgede jeopolitik

⁷²² Benabdallah, 2009, 428.

⁷²³ Zoubir, 2007, 173.

⁷²⁴ Zoubir, 2007, 168.

⁷²⁵ Hamoudi, 2012, 5.

⁷²⁶ Darbouche, 2007, 3.

⁷²⁷ Darbouche, 2007, 3.

⁷²⁸ Benabdallah, 2009, 428.

⁷²⁹ Darbouche and Colombo., 2010, 7.

⁷³⁰ Benabdallah, 2009, 428.

⁷³¹ Benabdallah, 2009, 428.

çıkarlarını güvence altına alma ve Batı Sahra'nın gelecekteki statüsü konusunda açık bir tutum sergileyebilme kapasitesini sınırlandırmaktadır.⁷³²

İspanya'nın Batı Sahra politikasının, kimi zaman Fransa ile uyumlu bir duruş sergileyerek Fas tarafından kabul edilebilir bir çözüm çağrısında bulunmak, kimi zaman ise Fas ve Cezayir'e sorunu çözmek için anlaşmazlıklarını halletmeleri çağrısında bulunmak şeklinde çelişkili bir seyir göstermiş olduğunu ifade eden Toby Shelley politikasındaki karışıklığı şöyle özetlemiştir:

*Madrid'in çatışmada arabuluculuk etmek için gerekli gücü yoktur. Yasadışı göçler, uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm, Ceuta ve Melilla üzerinde baskı İspanyol hükümetinin Rabat'a karşı hareket etmekten alıkoymuştur. Aynı zamanda, Madrid yönetimi Cezayir'in dostluğunu istemekte ve Sahravilerin haklarını açıkça reddederek kendi ülkesinde bir tepkiyle karşılaşmayı istememektedir. Cezayir doğal gazı ve sivilaştırılmış doğal gazının Avrupa açısından önemi giderek artmakta ve kaynak endüstrisinin aşamalı olarak liberalleştirilmesi Avrupa ve Kuzey Amerika'daki petrol şirketlerinin ilgisini çekmektedir. Madrid hükümeti, Polisario'yu destekleyen siyasi partiler, lobi grupları ve bölgesel yönetimlerle kuşatılmış durumdadır.*⁷³³

İspanya, Batı Sahra meselesini gündeme getirdiği takdirde Fas'ın, Ceuta ve Melilla ile Cebelitarık üzerindeki İspanyol egemenliğini yeniden gündeme getirmesinden endişe duymaktadır.⁷³⁴ Bu nedenle, kendisinin bölgedeki denetimini devam ettirebilmek için Fas üzerindeki baskıyı ortadan kaldıracak bir çözümün sağlanması yerine statükoyu tercih etmektedir.⁷³⁵ Faslılara göre, İspanya için temel mesele Fas'ın istikrarı olduğundan bir karar alınmasının gerekliliği halinde her iki ülkenin çıkarları için İspanya Fas'ın yanında yer alacaktır.⁷³⁶ Ancak Polisario'nun İspanya'da halk desteğine sahip olması ve İspanya'nın geleneksel tarafsızlık politikasını terk etmesinden ötürü Cezayir tarafından eleştirilmesi, bu devletin Batı Sahra konusunda Fas'a verdiği destekte ölçülü olmasını gerekli kılmaktadır.⁷³⁷

⁷³² Roussellier, 2005, 329.

⁷³³ Zoubir, 2007, 173.

⁷³⁴ Referendum in Western Sahara?, 1999, 2.

⁷³⁵ Lamiri, 2010, 76.

⁷³⁶ Lamiri, 2010, 75.

⁷³⁷ Theofilopoulou, 2010, 4.

4.1.2.4 Cezayir'in Batı Sahra politikası

Cezayir, Batı Sahra üzerindeki ulusal ve bölgesel çıkarları dolayısıyla, sorunun başlangıcından bu yana anlaşmazlığın ilgili taraflarından biri olmuştur. Bu devlet, Batı Sahra'dan herhangi bir topraksal talepte bulunmazken siyasi, askeri ve ekonomik açıdan istikrarlı bir biçimde Polisario Cephesi'nin self determinasyon talebini desteklemiştir.

Cezayir'in Batı Sahra politikası birçok jeopolitik, ekonomik ve ulusal endişeye dayanmaktadır.⁷³⁸ Batı Sahra anlaşmazlığında Cezayir'in çıkarlarının ne olduğu, sorunun çok tartışılan ancak az anlaşılan yönlerinden biri olmuş ve bu konuda iki temel iddia ortaya atılmıştır:⁷³⁹ Kimi yazarlar Cezayir'in Fas'ı istikrarsızlaştırmayı, kendi ordusundaki genişlemeyi meşrulaştırmayı ve ekonomik çıkarlarını korumayı amaçladığını savunurken kimileri, Cezayir'in politikasının, self determinasyon ve Cezayir'in Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasına rehberlik eden *uti possidetis* ilkeleri *ile* aynı kökene dayanan fazlasıyla idealist bir politika olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁴⁰ Ancak ne ilkesel temeller ne de maddi çıkarlar Cezayir'in Batı Sahra'daki rolünü açıklamada tek başına yeterlidir. Her iki argüman da görmezlikten gelinmeyecek kadar önemlidir.

Cezayir'in Polisario'ya açık desteğinin, dekolonizasyon meselelerini çözmede temel olarak gördüğü ve kendi bağımsızlık mücadelesinde kilit bir rol oynamış olan self determinasyon ilkesinden kaynaklandığı⁷⁴¹ ortaya konulan temel argümanlardan biridir. Cezayirli yetkililer, sürekli olarak ülkenin Polisario'ya yönelik desteğinin, Cezayir'in self determinasyon ilkesine yönelik genel ve uzun süreli desteğine dayandığını ve bu devletin anlaşmazlığın bir tarafı olmadığını vurgulamaktadırlar.⁷⁴² Nitekim Batı Sahra anlaşmazlığının ortaya çıkmasından önce Cezayir'in aynı ilke temelinde; Güney Afrika'da Afrika Ulusal Kongresi (African National Congress), Mozambik'te Mozambik Kurtuluş Cephesi (Liberation Front of Mozambique-Frente de Libertação de Moçambique-FRELIMO), Angola'da Angola'nın Bağımsızlığı için Halk Hareketi (People's Movement for the Liberation of Angola), Gine Bissau'da Gine ve Yeşil Burun'un Bağımsızlığı için Afrika Partisi (Partido Africano da Independência da Guiné e Cabo Verde-PAIGC), Filistin'de Filistin Kurtuluş Örgütü (Palestine Liberation Organization) ve Namibya'da Güneybatı

⁷³⁸ Roussellier, 2005, 322.

⁷³⁹ Mundy, 2010, 1.

⁷⁴⁰ Mundy, 2010, 1.

⁷⁴¹ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 43.; International Crisis Group, 2007, 11.; Mundy, 2009, 211.

⁷⁴² International Crisis Group, 2007, 11.

Afrika Halk Örgütü (South West African People's Organisation) gibi diğer ulusal kurtuluş mücadelelerini de desteklediği görülmüştür.⁷⁴³

Cezayir'in Batı Sahra üzerindeki stratejik çıkarları, self determinasyonun yanı sıra uti possidetis ilkesi ile ilişkilendirilmiştir.⁷⁴⁴ Büyük bir Afrika devleti olarak Cezayir, istikrarın sürdürülmesi için gerekli bir faktör olarak bu ilkenin AfB'deki en önemli destekçilerinden biri olmuştur. Cezayir yönetimi, sömürgeci güçlerden miras kalan uti possidetis ilkesinin bu sınırların kutsal olduğu anlamına gelmediğini, bunların sadece ilgili tarafların müzakereleri aracılığıyla değiştirilebileceği anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁷⁴⁵ Buna karşın, Fas yönetimi Cezayir'in politikasını, Batı Sahra'nın geçmişte hiçbir zaman Fas topraklarından ayrılmamış olduğu gerçeğini görmezden gelerek uti possidetis ilkesine dayandığını ifade etmiştir.⁷⁴⁶ Fas yönetimine göre, modern Cezayir'le aynı topraksal genişlikte bir sömürge öncesi Cezayir devleti tanımlamak mümkün olmadığından, uti possidetis ilkesinin uygulanmasından en fazla yararlanan devletlerden biri olan Cezayir, şiddetle bu ilkeyi savunmaktadır.⁷⁴⁷ Yine Faslılar, bu ilkenin uygulanması kendisi açısından adil olmamasına rağmen, istikrarlı bir Mağrip yaratmak için önemli topraksal tavizler vererek büyük bir irade ortaya koyduğunu savunmuştur.⁷⁴⁸

Cezayir'in Batı Sahra'ya yönelik desteğini ve bölgedeki eylemlerini açıklamada ekonomik çıkarlarının önemli bir etken olduğu ifade edilmektedir. Bu devletin Batı Sahra'nın bağımsızlığını, bölgede kendi politikalarıyla uyumlu bir devletin kurulmasının doğal kaynaklarını ihraç etmek için kendisine Atlantik Okyanusu'na çıkış sağlayacağını düşündüğü için desteklediği iddia edilmiştir. Buna göre, Batı Sahra tanınmış bir devlet olsaydı, Cezayir'in kaynaklara ve Atlantik Okyanusu'na erişimini sağlayabilecek önemli bir uydu devlet haline gelebilirdi. Fas'ın bölgeyi kontrol altında tutması halinde ise bu, düşünülemez bir durum olurdu.⁷⁴⁹ Fas yanlıları genellikle, Cezayir'in, Tindouf yakınlarındaki Gara Jebilet'teki demir cevherinin ihraç edilmesini kolaylaştıracak bir limana sahip olma isteğinin bağımsızlık yanlısı Sahra politikasını harekete geçirdiğini iddia etmişlerdir.⁷⁵⁰ Ancak Mundy'e göre, Atlantik kıyılarına en uygun rota Fas'ın güneyinden geçtiğinden, Batı Sahra'dan geçecek bir rota Fas'takinden çok daha maliyetli olacağı gibi Batı Sahra meselesinden dolayı kötü ilişkileri olmasına rağmen, fiyatı uygun olduğu

⁷⁴³ International Crisis Group, 2007, 11.

⁷⁴⁴ International Crisis Group, 2007, 12.

⁷⁴⁵ International Crisis Group, 2007, 12.

⁷⁴⁶ Saddiki, 2012, 202.

⁷⁴⁷ Saddiki, 2012, 202.

⁷⁴⁸ Saddiki, 2012, 202.

⁷⁴⁹ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 43.

⁷⁵⁰ Mundy, 2006, 281.

takdirde Cezayir'in Fas üzerinden Atlantik Okyanusu'na erişim elde etmesi de mümkün olabilirdi.⁷⁵¹ Nitekim Baker'ın ilk önerisinde, Batı Sahra'nın Fas egemenliği altında kalması, ancak bu topraklar üzerinde Cezayir'in faydalanabileceği şekilde, Tindouf'u Atlantik'e bağlayacak özel bir koridorun oluşturulması seçeneği de bulunmasına rağmen, Cezayir ve Polisario bu plana şiddetle karşı çıkmıştır.⁷⁵²

Cezayir'in ilkesel ve ekonomik motivasyonunun yanı sıra Fas ile arasındaki bölgesel güç mücadelesi de Batı Sahra politikasının önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana, iki ülkenin Mağrip bölgesine nüfuz etme mücadelesinde yaşadığı rekabet açıktır. Batı Sahra bu rekabetin merkezinde yer almıştır. Cezayir açısından bakıldığında, Fas'ın Batı Sahra'yı ele geçirmesinin en endişe verici yanı self determinasyonun inkârı değil Cezayir'in güneybatı sınırının düşmanca ele geçirilmesidir.⁷⁵³ Fas açısından ise sorun Cezayir'in sorunun çözümünden ziyade, kendi bölgesel yayılmacılığına ve Kuzey Afrika'daki egemenlik rolüne hizmet edecek bağımsız bir Batı Sahra ile ilgilenmesidir.⁷⁵⁴ Nitekim Fas ile Cezayir arasındaki bölgesel rekabet düşünüldüğünde, Fas'ın Batı Sahra'yı ilhakının resmen tanınmasının Cezayir'in konumunu zayıflatacağı açıktır.⁷⁵⁵ Tersî durumda yani Cezayir'in "uydusu" niteliğinde bağımsız bir Batı Sahra devletinin kurulması durumunda, bu devletin önemli maddi ve stratejik çıkarlara sahip olacağı öngörülmektedir.⁷⁵⁶ Ancak iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin önünde bir engel olmasının yanında derin rekabetin bir ifadesi olarak Batı Sahra anlaşmazlığının çözüme kavuşturulması halinde bile iki devlet arasında bölgesel rekabetin devam etmesi muhtemeldir. Öyle ki Fas'ın BM temsilcisi Benouna, Crisis Group ile yaptığı görüşmede, "Fas ile Cezayir arasında, Sahra anlaşmazlığının ötesinde, bir jeopolitik anlaşmazlık olduğunu" ifade etmiştir.⁷⁵⁷

Zaman zaman belirsizlikler yaşanmasına rağmen, Cezayir'in Batı Sahra sorununun BM bünyesinde çözülmesi gereken self determinasyon ve uluslararası hukuk meselelerinden biri olduğunu konusundaki iddiaları sabit kalmıştır. 2008 yılının Ocak ayında Cezayir Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkili, Dunbar ile yaptığı bir görüşmede

⁷⁵¹ Mundy, 2006, 281.

⁷⁵² Mundy, 2010, 5.

⁷⁵³ Mundy, 2010, 4.

⁷⁵⁴ Lamiri, 2010, 76.

⁷⁵⁵ İnternet: De Orellana, P. (August, 2009). "Remember the Western Sahara? Conflict, Irredentism, Nationalism and International Intervention". *E-International Relations*, Web: <https://www.e-ir.info/2009/08/07/remember-the-western-sahara-conflict-irredentism-nationalism-and-international-intervention/> adresinden 4 Mayıs 2014'te alınmıştır.

⁷⁵⁶ International Crisis Group, 2007, 11.

⁷⁵⁷ International Crisis Group, 2007, 11.

Cezayir'in, Fas'ın Sahra'daki *oldubittisini* kabul etmeyeceğini açıkça ifade etmiştir.⁷⁵⁸ Batı Sahra'da Polisario liderliğinde dost bir devletin bulunmasının güç dengesini Cezayir'in lehinde tutacağı göz önünde bulundurulduğunda, politikasında küçük sapmalar olmakla birlikte bu devletin Batı Sahra sorunundaki pozisyonunun, otuz yılı aşkın bir süredir devam eden genel şeklini koruması olası görünmektedir.

4.1.3 Batı Sahra'nın doğal kaynakların kullanımının ekonomik, siyasi ve hukuki boyutu

Batı Sahra anlaşmazlığını donmuş bir sorun haline getiren diğer önemli etken de Fas ve Polisario arasındaki egemenlik tartışmalarıyla birlikte gündeme gelen bölgenin doğal kaynaklarının kullanımı konusunda yaşanan anlaşmazlıktır. Özellikle son dönemlerde, Fas ekonomisi açısından fosfat kaynaklarının stratejik öneminin az ya da çok sabit kalmasına karşın, balıkçılık kıyılarının ve varlığı muhtemel hidrokarbon yataklarının öneminin kayda değer ölçüde artmasıyla birlikte, Fas'ın petrol arama girişimlerini başlatmasından ve kaynakların kullanımının Polisario ve destekçileri tarafından ele alınan bir mesele haline gelmesinden dolayı konu çok daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır.⁷⁵⁹

Fas'ın Batı Sahra'yı ele geçirmesinin, temel nedeni olarak irredentist politikaları görülmüşse de o dönemde bölgenin en önemli kaynağı durumundaki fosfat madenlerinin işgalde önemli bir gerekçe olduğu iddia edilmiştir. Haugen'e göre Madrid Anlaşması'nı imzaladığı dönemde, döviz gelirlerinin %70'ini fosfat madenlerinden sağlayan Fas Krallığı'nın, bölgenin hâkimiyeti aracılığıyla uluslararası fosfat ticaretini kontrol etme ihtimali düşünüldüğünde bölgedeki fosfat madenlerini elde etme isteği açıktır.⁷⁶⁰ Aynı şekilde Novais de Fas işgalini bölgenin sahip olduğu yüksek kalitede ve önemli miktardaki fosfat madeni ile kıyı boyunca hatırı sayılır miktardaki zengin balıkçılık kaynakları gerçeğine ve petrol ve gaz rezervlerinin varlığını doğrulayan saha çalışmalarına dayandırmıştır.⁷⁶¹ Hatta Kral Hasan'ın ülkesinin Batı Sahra'yı işgalinin haklı çıkarmak için "Arap dünyasında bir Kuveyt yeterlidir" dediği iddia edilmiştir.⁷⁶² Ancak kimilerine göre ekonomik faktörler önemli ölçüde ilişkili olsa da Fas'ın iddialarının merkezinde yer almamaktaydı. Mordî'ye göre, Fas'ın kendisi dünyanın en büyük fosfat rezervlerine sahiptir ve muhtemelen Batı Sahra'da altyapı ve kalkınma çalışmalarının maliyeti, Layun ve Bukra madenlerinden sağlanan gelirlerden daha fazlaydı ki Kral II. Hasan, ekonomik

⁷⁵⁸ Dunbar and Malley-Morrison, 2009, 28.

⁷⁵⁹ Shelley, 2006, 17.

⁷⁶⁰ Haugen, 2007, 77.

⁷⁶¹ Novais, 2009, 62.

⁷⁶² Hagen, 2010, 292.

kazançtan ziyade bölgenin kaderini ulusal gurur meselesi haline getirmişti.⁷⁶³ Mundy de benzer şekilde, Batı Sahra'nın fosfat kaynakları olmasaydı da Fas'ın büyük olasılıkla bölgeyi işgal edeceğini savunmuştur.⁷⁶⁴ Kral II. Hasan'ın da otobiyografisinde, Batı Sahra'daki fosfat rezervlerinin Fas'ın bölgenin yönetimini almasında bir neden olduğunu açıkça reddederek yatırım maliyetlerinin getirileri aştığını ifade ettiği, aktarılmıştır.⁷⁶⁵ Fas'ın işgal için doğal kaynaklar dışında gerekçeleri olmuştur da bu kaynaklar bölgedeki egemenliğin sürdürülmesi ve güçlendirmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Nitekim Batı Sahra'nın fosfat rezervleri, balıkçılık kıyıları ve doğalgaz arama ruhsatları üzerinden sağlanan kazancın Fas ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda⁷⁶⁶ bu durum tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Fas'ın bölgenin kaynakları üzerinden elde ettiği ekonomik kazanca siyasi fayda da eklenince, Fas bölgenin doğal kaynakları üzerindeki egemenliğinden vazgeçmeyi reddederken Polisario ise uluslararası hukuk ilkelerini referans göstererek duruma yönelik eleştirilerini sürdürmektedir. Bu durum bölgenin kaynakları üzerindeki anlaşmazlığın farklı yönlerden incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

4.1.3.1 Doğal kaynakların kullanımının ekonomik boyutu

Batı Sahra'yı ele geçirerek güneyde kaynak bakımından zengin bir rakibinin ortaya çıkmasını engelleyen ve böylece kendini güvence altına almış olan Fas Krallığı,⁷⁶⁷ 1975 yılından bu yana bölgenin kaynakları üzerinden çok yönlü kazanç sağlamaktadır.

Dünyadaki fosfat rezervlerinin %72'sinden fazlasına sahip olan Fas, en büyük fosfat endüstrilerinden biridir.⁷⁶⁸ Yıllık 30 milyon ton civarındaki fosfatlı kayaç üretiminin yaklaşık yarısını ihraç eden Fas, son dönemde bu miktarın 3 milyon tona yakın bir kısmını Batı Sahra'dan elde etmektedir.⁷⁶⁹ Çoğunluğu Bukra'da bulunan Batı Sahra'daki fosfat madenleri, İspanyol sömürgeciliği döneminde yapılmış olan taşıma sistemi üzerinden limana ulaştırıldığından Fas'ın kendi madenlerine kıyasla daha düşük maliyetlidir.⁷⁷⁰ Fas'ın milli şirketi olan Şeriflerin Fosfat Ajansı (Office Cherifien des Phosphates SA-OCP) tarafından yönetilen Bukra madenleri, Fas'ın Batı Sahra'daki en büyük gelir kaynağı niteliğinde olup OCP'nin Batı Sahra'daki yıllık üretim kapasitesi

⁷⁶³ Mordi, 2015, 7.

⁷⁶⁴ Mundy, 2009, 211.

⁷⁶⁵ Shelley, 2006, 19.

⁷⁶⁶ Mumford, 2017, 7.

⁷⁶⁷ Shelley, 2006, 19.

⁷⁶⁸ Mumford, 2017, 7. (Fas'ın fosfat gelirlerinin yaklaşık %10 Batı Sahra madenlerinden sağlanmaktadır).

⁷⁶⁹ Hagen, 2010, 93.

⁷⁷⁰ Besenyo, 2009, 17.

ortalama 2.6 milyon tondur.⁷⁷¹ OCP, Bukra madenlerinin Fas tarafından çıkarılan rezervlerin sadece %1'ini oluşturduğu iddia etse de Batı Sahra Kaynaklarını İzleme (Western Sahara Resource Watch) tarafından 2014 yılında yayınlanan raporda Batı Sahra'dan elde edilen rezervlerin Fas'ın ihraç ettiği fosfat miktarının en az dörtte birini karşıladığı ifade edilmiştir.⁷⁷²

Batı Sahra'nın balıkçılık açısından zengin kıyıları da Fas açısından önemli bir gelir kaynağıdır. Bu çerçevede, Fas yönetimi, bölgeyi ele geçirmesinin ardından bölgenin balıkçılık kıyılarından faydalanmak için kıyıda 120 kilometrelik bir alanı yabancı gemilere yasaklamayı ve tekne satın alımında balıkçılara destek olmak amacıyla uzun vadeli teşvik kredileri sağlamayı esas alan ilk projesini ortaya koymuştur.⁷⁷³ 1981 yılında balıkçılığın Fas ekonomisinin en önemli sektörlerinden biri haline gelmesinden dolayı, Balıkçılık Endüstrisi Bakanlığı kurulmuş ve Batı Sahra'da balıkçılık faaliyetleri için yeni limanlar ve gıda fabrikalarının kurulması konusunda planlar ortaya atılmıştır.⁷⁷⁴ Bu yatırımlar ile birlikte 1960'lı yıllarda 200 bin ton olan yıllık üretim, 2001 yılında 1 milyon tonun üzerine çıkmıştır. Fas'ın balıkçılık sektöründen yılda 1 milyar dolar, yani toplam ihracatın %15'ine karşılık gelen ihracat geliri elde ettiği ifade edilmektedir.⁷⁷⁵ Son yıllarda, Batı Sahra'ya yönelik devlet yatırımlarının çoğunun Layun, Dakhla ve Boujdour limanlarının yeniden kalkındırılması için ayrılmış olması da bölgedeki balıkçılık endüstrisinin Fas için artan önemini yansıtmaktadır.⁷⁷⁶ Fas'ın deniz kaynaklarının, aşırı avlanma ve sürülerin göç yollarını değiştirmesi nedeniyle tükenmiş olmasından dolayı, 1975 yılından bu yana ülkenin balıkçılık endüstrisinin büyük kısmını Sahra sularından elde edilen deniz ürünleri oluşturmaktadır.⁷⁷⁷

Fas yönetimi, bölgenin balıkçılık kaynaklarını doğrudan kullanmanın yanı sıra Avrupa ve Asya menşeli gemilere verilen izinler ve yapılan anlaşmalar aracılığıyla Batı Sahra sularından önemli miktarda bir kira geliri elde etmektedir.⁷⁷⁸ Bu anlaşmaların en önemlisi, 26 Temmuz 2006 tarihinde Fas hükümeti ile Avrupa Birliği (AB) arasında yapılan ve AB ülkelerine ait gemilerin Batı Sahra kıyılarının da dâhil edildiği, Fas karasularında serbest dolaşım hakkı elde etmesini sağlayan balıkçılık anlaşmasıdır.⁷⁷⁹ Buna göre AB

⁷⁷¹ Western Sahara Resource Watch. (March, 2015). *P for Plunder Exports of Phosphates from Occupied Western Sahara-2014*. Wellington, New Zealand, 4.

⁷⁷² Western Sahara Resource Watch, 2015, 4.

⁷⁷³ Besenyo, 2009, 21.

⁷⁷⁴ Besenyo, 2009, 21

⁷⁷⁵ Shelley, 2006, 17.

⁷⁷⁶ Shelley, 2006, 18.

⁷⁷⁷ Hagen, 2010, 296.

⁷⁷⁸ Shelley, 2009, 167.

⁷⁷⁹ Souaré, 2010, 57.

tarafından sağlanacak finansal destek karşılığında Fas, Avrupalı gemilerin Sahra kıyılarında avlanmasına izin vererek böylece dolaylı yollardan da Sahra sularından gelir elde etmeye devam etmektedir.⁷⁸⁰ Ayrıca AB balıkçılık ortaklığı dışındaki özel bir şirketin veya devletin balıkçılık alanlarına girmesi için Fas bayrağı taşıması gerektiğinden Fas hükümeti, Batı Sahra'nın balıkçılık kıyılarından yararlanmak için Norveç, Danimarka, Yeni Zelanda, Namibya, Güney Afrika gibi ülkelerin özel şirketlerine Fas bayrağı altında ticari lisanslar vererek bu kıyıları kullanma yoluna gitmektedir.⁷⁸¹ Batı Sahra'nın balıkçılık kıyıları, AB ve diğer devletler ile imzalanan anlaşmalar aracılığıyla Fas'a milyon hatta belki de milyar dolar getiri sağlamaktadır.⁷⁸²

Balıkçılık endüstrisi ve fosfat sanayi, Fas hükümetine doğrudan önemli bir gelir sağlamanın yanı sıra binlerce Faslıya iş fırsatı sunmaktadır. Düşük vergiler ve sübvansiyonlar, konut programları ve sosyal projeler gibi teşviklerle Fas hükümeti, Agadir ve Kazablanka gibi şehirlerdeki on binlerce Faslı işsiz Batı Sahra'ya yerleşmesini sağlamış olduğundan ekonomik faaliyetler bölgedeki demografik yapının değiştirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır.⁷⁸³ Örneğin, 2003 yılı verilerine göre balıkçılık sektöründe doğrudan ya da dolaylı olarak 400 bin Faslı istihdam edilmektedir.⁷⁸⁴

Öte yandan bölgedeki fosfat sanayi ve balıkçılık endüstrisinin Sahravilere sağladığı fayda, Fas'ın bölgeyi işgali ile birlikte giderek azalmış ve yok denecek duruma gelmiştir. Fas'ın yerleşimcileri bölgeye çekme ve mali destek sağlama programını da içeren Batı Sahra'daki kalkınma hamleleri Sahraviler aleyhine olmuştur.⁷⁸⁵ Bukra'daki fosfat madenleri başlangıçta Sahraviler için önemli gelir ve istihdam kaynağı olmuşsa da bu durum zaman içerisinde değişmiştir. Fransız kuruluşu *Libertés Foundation* tarafından yayınlanan raporda, Sahravilerin sistematik bir biçimde Bukra'daki fosfat endüstrisinden dışlandığı ifade edilmiştir.⁷⁸⁶ 1968 yılında Bukra'da 1600 Sahravi istihdam edilmişken Fas'ın bölgeyi ele geçirmesinden sonraki yıl bu sayı 567'ye kadar düşmüş; Sahravi aktivistlere göre, 2002 yılında istihdam edilmiş olan 1900 kişiden sadece yaklaşık 200'ü Sahraviydi ve bunlar çoğunlukla alt kademe işlerde çalıştırılmaktaydı.⁷⁸⁷ Son verilere göre fosfat endüstrisinde istihdam edilen 3 bin işçinin %21'ini oluşturan Sahraviler, daha çok

---

⁷⁸⁰ Hagen, 2010, 299.

⁷⁸¹ Hagen, 2010, 299.

⁷⁸² U.S. Army War College-Strategic Studies Institute, 2013, 22.

⁷⁸³ Hagen, 2010, 296.

⁷⁸⁴ Shelley, 2006, 17.

⁷⁸⁵ Smith, 2007, 556.

⁷⁸⁶ Hagen, 2010, 293.

⁷⁸⁷ Shelley, 2006, 20.

temizlik gibi düşük ücretli işlerde istihdam edilmekte olup teknik işlerde çalışan Sahravilerin oranı %4'ten azdır.⁷⁸⁸

Batı Sahra kıyılarındaki balıkçılık faaliyetlerinin Sahravilere faydası, yok denecek kadar azdır. Daha çok Dakhla bölgesindeki Sahravilerin küçük bir kısmı, geleneksel olarak balıkçılık faaliyetleri ile meşgul olup birkaç istisna dışında balıkçılık sanayi Fas kontrolü altındadır.⁷⁸⁹ Açık deniz balıkçılığının tamamı Faslı balıkçılar tarafından yapılırken geleneksel kıyı balıkçılığında da Sahravilere çok az lisans verilmektedir.⁷⁹⁰ Ayrıca kıyı balıkçılarının küçük bir kısmını oluşturan Sahraviler, tekne ve ekipman almak için kredilerin yokluğundan dolayı kısıtlanmaktadır.⁷⁹¹ Balıkçılığın en büyük sanayi merkezi olan Dakhla'da işçilerin sadece %5'i Sahravi'dir.

Fas'ın Batı Sahra'nın kaynaklarını kullanarak ekonomik kazanç sağlamış olduğu bir diğer kaynak uluslararası şirketlere verilen petrol arama lisanslarıdır. Kendi sınırları içerisinde herhangi bir hidrokarbon kaynağı bulunmayan ve bunun ödemeler dengesinde yol açtığı istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalan Fas yönetimi,⁷⁹² 2001 yılında resmi petrol şirketi olan Ulusal Petrol Arama ve Çıkarma Şirketi (*Office National de Recherches et d'Exploitation Pétrolières-ONAREP*) ile Fransız firması *TotalFinaElf* (sonradan Total) ve Amerikan enerji şirketi Kerr-McGee ile yaptığı sözleşmeler aracılığıyla bu şirketlere petrol arama lisansları vermiştir. Bu durum, Polisario tarafından eleştirilse de Fas yönetimi, arama lisansı vermeyi sürdürmüştür. Bu çerçevede, 2013 yılında Fransa, İngiltere ve ABD merkezli olup ABD'ye petrol ithal eden şirketlere 107 milyon dolarlık petrol arama lisansı verilmiştir.⁷⁹³ İngiliz şirketleri Teredo Oil Limited ve Cairn Energy, Boujdour Kıyılarında Shallow Bloc ve Cap Boujdour Offshore Block'ta bulunan hisselerinin yanı sıra Irish/Biritish San Leon Şirketi 2015 yılının Mart ayında Layun yakınlarında karada sondaj yapmaya başlamıştır.⁷⁹⁴ Fas'ın Sahra sularındaki petrol ve doğalgaz programları, her biri ONAREP tarafından şirketlere sözleşmeler aracılığıyla verilmiş altı blok halinde sürdürülmektedir.⁷⁹⁵ Polisario, işgal altındaki bölgenin önemli bir kısmının ve Batı Sahra kıyısındaki tüm kıta sahanlığının (ortalama 100 deniz mili uzaklığına kadar), ONAREP tarafından petrol ruhsatlandırma izinleri aracılığıyla keşif çalışmaları için tahsis edilmiş olduğunu iddia etmektedir.⁷⁹⁶ Fas'ın vermiş olduğu petrol arama lisanslarına karşılık olarak

⁷⁸⁸ Allan, 2016, 653. (All-Party Parliamentary Group on Western Sahara 2014).

⁷⁸⁹ Hagen, 2010, 296

⁷⁹⁰ Allan, 2016, 653. All-Party Parliamentary Group on Western Sahara 2014).

⁷⁹¹ Shelley, 2006, 18.

⁷⁹² Shelley, 2006, 18

⁷⁹³ Mumford, 2017, 7.

⁷⁹⁴ Allan, 2016, 654.

⁷⁹⁵ Allan, 2016, 654.

⁷⁹⁶ Fadel, 2015, 350.

SADR da 2002 yılında Fusion Oil&Gas şirketine arama lisansı vermiştir.⁷⁹⁷ 2006 yılının Mart ayında SADR yönetimi, bazı uluslararası petrol şirketleriyle sözleşmeler imzalanmış ancak sözleşmelerde petrol çıkarımının sorunun bir çözümü kavuşturulmasına kadar bekletileceğini ifade eden bir madde yer almıştır.⁷⁹⁸ Yani benzer şekilde çok uluslu petrol şirketleri ile *ONAREP* arasında yapılan mevcut anlaşmalar Sahravlilere minimum fayda sağlama eğilimindedir.⁷⁹⁹ Dolayısıyla, bu kaynakların ekonomik getirisi düşünüldüğünde, taraflar arasında uzlaşma uzak görünmektedir.

4.1.3.2 Doğal kaynakların kullanımının siyasi boyutu

Bölgenin kaynaklarının Fas Krallığı'na gelir sağlamanın ve vatandaşları için istihdam olanakları oluşturmalarının dışında önemli bir siyasi boyutu da vardır. Uluslararası şirketlerin Batı Sahra'daki varlığı, işgalin siyasi olarak onaylanmasının bir işareti olarak kabul edilmektedir.⁸⁰⁰ Öyle ki Batı Sahra'da büyük yatırımları bulunan ve bölgenin doğal kaynaklarına bağımlı olan şirketler özellikle de fosfat ithalatçıları, Batı Sahra'daki endüstriyel faaliyetlerin yasallığının ve Fas'ın konumunun en güçlü savunucuları olarak uluslararası alanda aktif bir rol üstlenmektedir.⁸⁰¹ 2001 yılında, TotalFinaElf'in etik müdürü Batı Sahra'nın açık deniz (offshore) alanlarında petrol arama ruhsatlarından birini garantiledikten sonra "Ortada bir sorun yok ve BM uzun bir süre önce Batı Sahra'yı Fas'a vermiştir" diyerek⁸⁰² doğal kaynaklarının kullanımında Batı Sahra'nın statüsüne ilişkin herhangi bir kaygı duymaklarını ortaya koymuştur.

AB-Fas Balıkçılık Ortaklık Anlaşması'nın Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğinin de facto tanınması anlamına geldiği de tartışma konusu olmuştur. AB'nin, Fas ile bu devletin herhangi bir meşru hükmünün bulunmadığı ve dolayısıyla da bölgede bulunan doğal kaynaklara ilişkin herhangi bir anlaşma yapma yetkisine sahip olmadığı bir bölgeyi de kapsayan bir anlaşmaya girdiği ifade edilmektedir.⁸⁰³ Soruna ve taraflara karşı tarafsızlık rolünü sürdürmeye çalışsa da AB'nin, iyi diplomatik ilişkilerini ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla önemli bir ticaret ortağı olan Fas'ın politikalarına daha fazla destek verdiği iddia edilmektedir.⁸⁰⁴ Özellikle insan hakları konusunda AB içerisinde, soruna karşı farklı tutumlar benimsenmişse de bu durum AB'nin ekonomik çıkarlarını

⁷⁹⁷ Haugen, 2007, 79.

⁷⁹⁸ Haugen, 2007, 80.

⁷⁹⁹ Allan, 2016, 657.

⁸⁰⁰ Hagen, 2010, 292.

⁸⁰¹ Hagen, 2010, 304.

⁸⁰² Hagen, 2010, 304.

⁸⁰³ Haugen, 2007, 79.

⁸⁰⁴ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 44.

sürdürmesine engel olmamıştır.⁸⁰⁵ AB ülkeleri, Batı Sahra'daki doğal kaynaklara erişimin devam etmesi karşılığında bölgedeki Fas yönetimini desteklediği şeklinde eleştirilmektedir.⁸⁰⁶

Polisario yetkilileri, 2009 yılında BM'de kendi şirketlerinin bu tür anlaşmalara girmesini önlemek için üye devletlere çağrıda bulunarak "bölgedeki meşru ve yasal otorite olmadığı için üye devletlerin ve yabancı yatırımcıların işgalci güç Fas ile anlaşmaya girişmekten kaçınması gerektiğini" ve "üye devletlerin, kendi kendini yönetemeyen bölgelerde işletmelere sahip olan yetki alanlarındaki vatandaş ve tüzel kişilerin bu bölgelerin halklarının çıkarlarına zarar veren bu tür eylemlere son vermesi amacıyla yasal, idari ve diğer tedbirleri alması gerektiğini" ifade etmişlerdir.⁸⁰⁷ Polisario ve Sahravilerin sürekli muhalefetine ve protestolarına rağmen, Fas uluslararası müttefikleri ile yeni ekonomik anlaşmalar hazırlamayı sürdürmüştür.⁸⁰⁸ Ancak Sahraviler, doğal kaynakların kullanımının artmasını, bağımsızlık mücadelelerine yönelik siyasi bir tehdit olarak algıladığından, doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik meselesini stratejik bir hedef haline getirmişlerdir.⁸⁰⁹ Bu çerçevede Sahraviler, düzenlediklerini gösterileri ve lobicilik faaliyetlerini hukuki süreç ile birleştirmişlerdir. Örneğin Polisario, 2015 yılının Aralık ayında AB'ye karşı AB Adalet Divanı'nda AB-Fas Ticaret Anlaşması'nın Batı Sahra'da uygulanmaya devam edildiği takdirde bu anlaşmanın iptal olacağına ilişkin davayı kazanmıştır. Davadan bir hafta sonra Total Batı Sahra'daki petrol bölgesini terk etmiştir. Böylece dava, Sahravilerin doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik mücadelesinde hukuki başarı açısından öncü olmuştur.⁸¹⁰

Fas yönetimi, Batı Sahra'nın doğal kaynakları üzerindeki egemenliğini ve bu kaynakları kullanmayı neredeyse hiçbir siyasi eleştiri olmaksızın bölgedeki kaynak geliştirme girişimlerini finanse etmek için uluslararası aktörlere ekonomik teşvikler sunmayı sürdürmektedir.⁸¹¹ 2015 yılı başında, Fas, AB ile Dakhla şehrindeki Sahravi karasularına ilişkin yeni bir balıkçılık anlaşması düzenlemesinin yanı sıra ABD petrol

⁸⁰⁵ Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 44.

⁸⁰⁶ Mumford, 2017, 7.

⁸⁰⁷ Skogsrud, M. (2011). *Holding Norwegian Companies Accountable: The Case of Western Sahara*, Master Thesis, Gothenburg University, Sweden, 26.

⁸⁰⁸ İnternet: Vasquez, E. (January, 2015). "The Roots of Conflict: From Settler-Colonialism to Military Occupation in Western Sahara (Part 2)". *Jadalliya*, Web: <http://www.jadaliyya.com/Details/31665/The-Roots-of-Conflict-From-Settler-Colonialism-to-Military-Occupation-in-the-Western-Sahara-Part-2> adresinden 28 Haziran 2016 tarihinde alınmıştır.

⁸⁰⁹ Allan, 2016, 657.

⁸¹⁰ Allan, 2016, 662.

⁸¹¹ İnternet: Vasquez, E. (January, 2015). "The Roots of Conflict: From Settler-Colonialism to Military Occupation in Western Sahara (Part 2)". *Jadalliya*, Web: <http://www.jadaliyya.com/Details/31665/The-Roots-of-Conflict-From-Settler-Colonialism-to-Military-Occupation-in-the-Western-Sahara-Part-2> adresinden 28 Haziran 2016 tarihinde alınmıştır.

şirketi Kosmos Energy Batı Sahra kıyılarında sondaja başlamak için bir sözleşme imzalamıştır.⁸¹² Mevcut ateşkes anlaşmasının hükümlerine ve BM kararlarına göre, nihai bir uzlaşa sağlanana kadar Fas'ın altyapı çalışmalarına ve ülkenin doğal kaynaklarını kullanmasına izin verilmemesi gerekli olduğu halde,⁸¹³ Fas bölgenin doğal kaynaklarını kullanmaya devam etmektedir. Yerli halkın rızasını almaksızın bölgenin kaynaklarını kullanan şirketler, uluslararası hukuk ve insan hakları ilkelerini de yok sayarak⁸¹⁴ Fas'ın Batı Sahra kaynaklarını kullanma stratejisinin birer aracı haline gelmişlerdir. Batı Sahra'ya yabancı sermayenin girişi, kaynakların kullanımı açısından Batı Sahra'nın kendi kendini yönetemeyen bölge statüsüne ilişkin tartışmalara neden olmuştur.⁸¹⁵

4.1.3.3 Doğal kaynakların kullanımının hukuki boyutu

Doğal kaynakların kullanımında en çok dikkat çeken ve meseleyi daha da karmaşık hale getiren durum, önce Fas yönetiminin, buna karşılık olarak daha sonra Polisario Cephesi'nin uluslararası şirketlere petrol arama lisansları vermiş olmalarıdır. Bu durum, Polisario tarafından eleştirilerek bölgenin doğal kaynaklarının kullanımının uluslararası hukuk bağlamında değerlendirilmesi talebini beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine, bu tür faaliyetlerin meşruluğu konusunda BM Güvenlik Konseyi, Hukuk Müşavirliği'nden görüş istemiştir.

BM'nin Hukuk İşlerinden sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı Hans Corell, BM Şartı'nın ilgili hükümleri ile Genel Kurul'un kendi kendini yönetemeyen bölgelerde yürütülen ekonomik faaliyetlere ve dekolonizasyona ilişkin kararlarını inceleyerek Batı Sahra'nın doğal kaynaklarının kullanımına ilişkin bir görüş hazırlamış ve bunu 29 Ocak 2002 tarihinde Güvenlik Konseyine sunmuştur.⁸¹⁶ Correl, "yarı(quasi) yönetim yetkisi" olarak adlandırdığı teorisinde, Batı Sahra'da yönetim yetkisinin İspanya'da olduğunu ve Madrid Anlaşması'nın yönetim yetkisini Fas veya Moritanya'ya devretmemiş olduğunu ifade etmiştir.⁸¹⁷ Görüşte, Genel Kurulun defalarca kendi kendini yönetemeyen bölgelerin halklarının kendi doğal kaynakları üzerindeki vazgeçilmez haklarını tanıdığı açıkça belirtilmiş; bundan dolayı, bu bölgelerde halkların çıkarlarına zarar verecek ve bunların

⁸¹² İnternet: Vasquez, E. (January, 2015). "The Roots of Conflict: From Settler-Colonialism to Military Occupation in Western Sahara (Part 2)". *Jadalliya*, Web: <http://www.jadaliyya.com/Details/31665/The-Roots-of-Conflict-From-Settler-Colonialism-to-Military-Occupation-in-the-Western-Sahara-Part-2> adresinden 28 Haziran 2016 tarihinde alınmıştır.

⁸¹³ Besenyo, 2009, 25.

⁸¹⁴ Skogsrud, 2011, 26.

⁸¹⁵ Mumford, 2017, 7-8.

⁸¹⁶ Corell, H. (2010). "Western Sahara-Status and Resources". *New Routes* 4/2010, 10-13, 11-12.

⁸¹⁷ Chapaux, V. (2007). "The Sovereignty over Natural Resources-The Question of the European Communities-Morocco Fisheries Agreement". K. Arts, P. Pinto Leite (Ed). *International Law and the Question of Western Sahara*. IPJET, 217-237, 221.

doğal kaynakları üzerindeki meşru hakkından mahrum bırakacak bir kullanımın ve diğer ekonomik faaliyetlerin kınandığı ifade edilmiştir.⁸¹⁸ Corell, son olarak “arama ve çıkarma faaliyetleri Batı Sahra halkının çıkarlarını ve isteklerini görmezden gelmeye devam ettiği takdirde; bunun kendi kendini yönetemeyen bölgelerdeki doğal kaynakların kullanımına ilişkin geçerli uluslararası hukuk ilkelerine aykırı olacağını” ifade etmiştir.⁸¹⁹

Batı Sahra'nın doğal kaynaklarının kullanımı özelinde oluşturulan Corell'in görüşünün yanı sıra kendini yönetemeyen bölgelerdeki doğal kaynakların kullanımına uluslararası hukuk belgelerinde de yer verilmiştir. Bu konuda, uluslararası hukukta iki açık hüküm vardır. Bunlardan ilki, BM Şartı'nın 73.maddesinin (b) fıkrasıdır. Bu maddede “henüz tam olarak kendi kendilerini yönetme seviyesine erişemeyen bölgelerdeki halkların yönetilmesinden sorumlu olan BM üyesi bir devletin, halklarının siyasi isteklerini hesaba katarak ve onların özgür siyasi kurumlarının gelişimlerine yardım etmek için kendi kendilerini yönetebilen bir devlet ortaya çıkarmaları” denmiştir. Buna göre, bu bölgelerin yönetimi için sorumluluk üstlenen BM üyeleri, bölge sakinlerinin çıkarlarının ön planda olduğu ilkesini ve bu topraklarda yaşayanların refahını sağlamanın yükümlülüğünü kutsal bir görev olarak kabul etmişlerdir.⁸²⁰ İkinci olarak, BM Deniz Hukuku Konferansı III. Kararı'nda bu konudan söz edilmiştir. Kararda:

*Halkın tam bağımsızlık kazanamadığı veya halka BM tarafından diğer özerklik statülerinden birinin tanındığı bir bölge ile sömürge yönetimi altındaki bir bölge söz konusu olduğunda, Sözleşme kapsamındaki haklar ve çıkarlarla ilgili hükümler bölge halkının refahını ve kalkınmasını desteklemek amacıyla bölge halkının yararına uygulanacaktır,*⁸²¹

denmiştir. Buradan hareketle, Batı Sahra halkının, bölgenin doğal kaynakları kaynaklarının tek hak sahibi olduğu ve bu kaynakların ancak bölge halkının isteği doğrultusunda kullanılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Doğal kaynakların kullanılması hakkı egemenliğin bir niteliğidir ve ilgili kaynaklar üzerinde egemen varlık tarafından uygulanan kontrolün etkinliğine bağlı değildir.⁸²² Yani Batı Sahra halkının doğal kaynakları üzerindeki hakkı bir devlet yapılamasına veya resmi bir yapı formuna bağlı değildir.⁸²³ Bir referandumun yapılamamasından dolayı, Batı Sahra halkını temsil eden ve evrensel

⁸¹⁸ İnternet: “Letter dated 29 January 2002 from the Under-Secretary-General for Legal Affairs, the Legal Counsel, addressed to the President of the Security Council”. (2002). *United Nation Security Council*, Web: <https://undocs.org/S/2002/161> adresinden 30 Ekim 2016 tarihinde alınmıştır.

⁸¹⁹ Corell, 2010, 12-13.

⁸²⁰ Corell, 2010, 10.

⁸²¹ Haugen, 2007, 76.

⁸²² Chapaux, 2007, 219.

⁸²³ Chapaux, 2007, 220.

anlamda kabul gören bir yapı kurulamaması gerçeği, halkın uluslararası hukuk tarafından verilen haklarını kullanmalarını engellemektedir.⁸²⁴

Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliği, hukuka aykırı olduğundan bu egemenlik Fas'a bölgenin doğal kaynaklarını kullanma hakkı vermemektedir. Doğal kaynaklarının kullanımı, Batı Sahra halkının olmaya devam etmektedir.⁸²⁵ Bu çerçevede, Polisario Genel Sekteri Mohamed Abdelaziz, 19 Haziran 2014 tarihinde, Genel Sekreter'e gönderdiği mektupta, "Fas ile ABD ve Fransız firmaları arasında Batı Sahra kıyılarında petrol ve gaz arama ve çıkarılmasına ilişkin sözleşmelerin son dönemde yenilendiğini, ancak bu sözleşmelerin Sahravi halkın istekleri doğrultusunda yapılmadığını ve özel temsilcinin müzakere çabalarına zarar verdiğini", ifade etmiştir.⁸²⁶ Abdelaziz, ayrıca Genel Sekreter'in Batı Sahra topraklarındaki hukuka aykırı faaliyetlerden vazgeçmeleri için Fas ve ilgili şirketlere çağrıda bulunmasını istemiştir. Batı Sahra'da doğal kaynaklara yönelik ilginin artması doğrultusunda Genel Sekreter, Nisan ayındaki raporunda, ilgili tüm aktörlere BM Şartı'nın 11. Bölümü'nün 73. maddesi uyarınca bölge sakinlerinin isteklerinin ön planda olduğu ilkesini tanımaları çağrısında bulunmuştur.⁸²⁷ Ancak herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Doğal kaynakların kullanımına ilişkin anlaşmazlık, Batı Sahra sorununun devam etmesinde önemli bir etken olmayı sürdürmektedir.

4.2 Batı Sahra Sorunu'nun Etkileri

Sömürge sonrası dönemde, Mağrip'te yaşanan en uzun süreli anlaşmazlık olan Batı Sahra Sorununun, sosyal, ekonomik ve güvenlik temelinde diğer donmuş sorunlara benzer birtakım olumsuz sonuçları vardır. Bu sorun, nüfusu 200 bini aşan yerli Batı Sahralıların geleceğinin belirsizliğinin yanı sıra bölgesel işbirliğine engel oluşturması nedeniyle 85 milyonu aşkın Mağripliye de dolaylı olarak etkilemektedir.⁸²⁸

Batı Sahra sorununun en önemli sonuçlarından biri Mağrip bölgesinde ortaya çıkan insani krizdir. Batı Sahra'da 1975-1991 yılları arasında gerçekleşen savaş, binlerce insan hayatını kaybetmesine ve binlercesinin de yer değiştirmesine neden olmuştur. Yeşil Yürüyüş'ün ardından Fas'ın bölgeyi işgali ile birlikte Sahraviler arasında yayılan panik ve

⁸²⁴ Chapaux, 2007, 220- 221.

⁸²⁵ Chapaux, 2007, 232.

⁸²⁶ İnternet: "Western Sahara-Monthly Forecast". (October, 2014). *Security Council Report*, Web: http://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2014-10/western_sahara_4.php adresinden 31 Ekim 2016'da alınmıştır.

⁸²⁷ İnternet: "Western Sahara-Monthly Forecast". (October, 2014). *Security Council Report*, Web: http://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2014-10/western_sahara_4.php adresinden 31 Ekim 2016'da alınmıştır.

⁸²⁸ Mundy, 2010, 1.

korku neticesinde, binlerce Sahravinin şehirlerden iç kısımlara doğru kaçmasıyla büyük bir mülteci krizi ortaya çıkmıştır.⁸²⁹ Bu süreçte, Cezayir'in Sahravilere barınak sağlamayı kabul etmesi üzerine Polisario Cephesi, 1976 yılının ilk aylarında Cezayir'in güneybatısında yer alan Tindouf' şehrinde mülteci kampları kurmaya başlamıştır.⁸³⁰ Bunun ardından, Polisario liderliğindeki binlerce Sahravi, Cezayir'e göç ederek Tindouf'ta mülteci olmuşlardır.⁸³¹ Sahravi mülteciler, 40 yılı aşkın bir süredir, çadırlarda veya kerpiçten yapılmış küçük evlerde, herhangi bir üretim imkânı olmaksızın su dâhil her türlü ihtiyaçlarının kilometrelerce uzaktan karşılandığı şartlarda yaşamını sürdürmektedir.⁸³² Tamamen dış yardımlara bağımlı olarak hayatını devam ettiren Sahravi mültecilerin sayısı, UNHCR verilerine göre 90 bin;⁸³³ Cezayir hükümetine göre ise 165 bindir.⁸³⁴ Bu sorunun sonucu olarak Batı Sahralı nüfusun büyük çoğunluğu Batı Sahra sınırları dışında yaşamını sürdürmektedir.

Batı Sahra sorunu, bölgede mülteci krizine neden olmasının yanı sıra Fas kontrolü altındaki Batı Sahra'da işkence, tutuklama, gözaltına alma, siyasi, ırksal veya dini baskı ve zorla kaybolma gibi çeşitli insan hakları ihlallerinin yaşanmasına da neden olmuştur.⁸³⁵ Fas yönetimi, 1975 yılından sonra Batı Sahralıların milliyetçi duygularını ortadan kaldırmak amacıyla Polisario yanlılarını ve aktivistleri hedef alan çoğunlukla şiddet içeren bir kampanya başlatmıştır.⁸³⁶ Bu süreçte, siyasi mahkûmların sistematik işkenceye uğraması, akrabaları ve işbirlikçileri de dâhil olmak üzere şüpheli Sahravi aktivistlerin ortadan kaybolması gibi birçok insan hakları ihlali yaşanmıştır.⁸³⁷ Ayrıca halk arasında bir korku iklimi oluşturmak için aile bireylerinden dolayı Polisario ile bağlantılı olmakla suçlanan çoğu Sahravinin hapse atıldığı, Polisario ile bağlantısına ilişkin herhangi bir kanıt bulunmamasına rağmen rastgele seçilen bazı Sahravilerin de aynı muameleye maruz kaldığı iddia edilmektedir.⁸³⁸

Fas yönetimindeki Batı Sahra'da gerçekleşen insan hakları ihlalleri, Fas'ın yabancı basın ve insan hakları örgütleri üzerindeki sansüründen dolayı çoğunlukla basına

⁸²⁹ Mundy, 2009, 214.

⁸³⁰ Mundy, 2009, 214.

⁸³¹ Stephan, M. and Mundy, J. (2006). "A Battlefield Transformed: From Guerilla Resistance to Mass Nonviolent Struggle in the Western Sahara". *Journal of Military and Strategic Studies*, 8(3), 5-6.

⁸³² Yoldi, O. (2007). Western Sahara: the Road to Nowhere, Refugee Transitions, Issue 18, 5-11, 8.

⁸³³ Vasquez, 2014, 9.

⁸³⁴ Santha, H., Lennartsson Hartman, Y., and Klamberg, M., (2010). "Crimes Against Humanity in Western Sahara: The Case Against Morocco". *Juridisk Publikation 2/2010*, 175-199, 179.

⁸³⁵ Santha, Lennartsson and Klamberg, 2010, 184.

⁸³⁶ Stephan, and Mundy, 2006, 7.

⁸³⁷ Stephan, and Mundy, 2006, 7. Bazı Sahravi aileler çölde gömülü olarak bulunmuştur.

⁸³⁸ Allan, J.C. and Lakhel H. (April, 2015). "Acting With Impunity: Morocco's Human Rights Violations in Western Sahara and the Silence of International Community". *SAIH-Norwegian Students' and Academics' International Assistance Fund*, 11.

yansımamıştır.⁸³⁹ Ancak İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) ve Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), dönem dönem ihlalleri eleştiren ve bu ihlallere yönelik kanıtlar ortaya koyan raporlar yayınlamıştır. Uluslararası Af Örgütü tarafından 1996 yılının Nisan ayında yayınlanan raporda, “*Faslı yetkililer tarafından ortadan kaybolduğu bilinen veya bundan şüphe duyulan siyasi muhaliflerin varlığının 1960’lı yıllara dayandığı, Sahravilerin ortadan kaybolma vakalarının ise 1975 yılı sonunda başlayıp 1980’li yılların sonuna kadar devam ettiği*”, ifade edilmiştir.⁸⁴⁰ Uluslararası Af Örgütü daha sonradan, “*1990’lı yıllarda da bazı Faslı siyasi muhaliflerin zoraki ortadan kaybolduğunu, Sahravilerin bir haftalığına, bir aylığına veya süresiz olarak ortadan kaybolmasının, halen normal bir ceza olarak kullanıldığı görülmektedir*”, diyerek bu tür ihlallerin 1990’lı yıllarda da devam ettiğini ortaya koymuştur.⁸⁴¹ Uluslararası Af Örgütü, yine bu yıllarda, Fas’ta insan haklarına ilişkin bir ilerleme sağlanmasına rağmen bu ilerlemenin hiçbir anlamda Batı Sahra’ya yayılmamış olduğunu rapor etmiştir.⁸⁴² Uluslararası Af Örgütü, 2010 yılında yayınladığı raporunda da insan hakları ihlallerinin karanlık çağı olan 1960’lı ve 1990’lı yıllarda, işkence ve diğer kötü muamelenin sistematik kullanıldığını, binlerce kişinin zorla kaybolduğunu, binlerce kişinin keyfi tutuklandığını yineleyerek bu tür insan hakları ihlallerinin halen devam ettiğini de vurgulamıştır.⁸⁴³

Uluslararası Af Örgütü, insan hakları ihlallerinin Barış Planı’nın uygulamaya konulmasının ardından da devam ettiğini ifade etmiştir. Nitekim bölgeye yerleşen MINURSO görevlilerinin, bölgedeki kötü insan hakları koşullarını hafifletmek için pek aktif olamadığı sıkça ifade edilmiştir.⁸⁴⁴ Fas güvenlik güçlerinin yoğun gözetimi altında kalan MINURSO görevlileri, yerli halka yönelik baskı ve sindirme eylemlerine tanık olduklarını bildirmişlerse de⁸⁴⁵ insan hakları ihlallerini yargılama yetkisi bulunmayan tek barış misyonu olarak MINURSO bu tür eylemlerin durdurulmasında veya önlenmesinde etkin rol oynayamamıştır. Bu durum, Uluslararası Af Örgütü tarafından da çokça eleştirilmiştir. Af Örgütü, MINURSO’nun Batı Sahra’da insan hakları durumunu izleme konusundan kapsamlı bir yetkisinin olmadığını ve misyonun görev tanımında yer alana sınırlı insan hakları koruyuculuğuna da saygı duyulmadığını eleştirerek etkin bir uluslararası izleme misyonunun yokluğunun, Fas ordusunun eylemlerinde cezasız kalmasını sağladığını ifade

⁸³⁹ Darbouche, and Zoubir, 2008, 102

⁸⁴⁰ Pinto Leite, P. (2006). “International Legality Versus Realpolitik-The Cases of Western Sahara and East Timor”. C. Olsson(ed.), *The Western Sahara Conflict-The Role of Natural Resources in Decolonization*. Current African Issues No:33. 11-16, 14.

⁸⁴¹ Allan, and Lakhal, 2015, 11.

⁸⁴² Allan, and Lakhal, 2015, 11.

⁸⁴³ Santha, Lennartsson and Klamberg, 2010, 197.

⁸⁴⁴ Stephan, and Mundy, 2006, 8.

⁸⁴⁵ Stephan, and Mundy, 2006, 8.

etmektedir.⁸⁴⁶ Nitekim Misyon görevlileri, 1995 yılı Mayıs ve 1999 yılı Ekim aylarında Layun'da gerçekleşen barışçıl gösterilerin Fas güvenlik güçleri tarafından şiddetli bir biçimde bastırılmasına seyirci kalmışlardır.⁸⁴⁷ Uluslararası Af Örgütü 1996 yılında MINURSO'yu "insan hakları ihlallerine karşı sessiz tanık" olmakla suçlarken⁸⁴⁸ MINURSO'nun yargı yetkisi içerisinde insan hakları ihlallerinin bulunmaması, Polisario tarafından eleştirilirken Fas tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır.

Batı Sahra sorununun en belirgin etkilerinden biri, Mağrip'te bölgesel entegrasyona engel nitelikte istikrar bozucu bir faktör olmasıdır.⁸⁴⁹ 1989 yılında büyük bir tören ile açılışı yapılan Cezayir, Fas, Libya, Tunus, Moritanya ve Batı Sahra'nın (bağımsız olması durumunda üye olacaktı) girişimiyle kurulan AMU,⁸⁵⁰ Cezayir ile Fas arasında Batı Sahra konusunda yaşanan anlaşmazlıktan dolayı, 1994 yılından bu yana işlerliğini kaybetmiştir.⁸⁵¹ Bölgesel entegrasyonun sağlanmasının önündeki en önemli engel olarak Batı Sahra sorunu, bölgedeki ekonomik büyümeyi ve gelişimi önemli ölçüde etkilemektedir. Bunun önemli bir sonucu olarak Mağrip devletleri arasında dünyanın en düşük bölgesel ticaret hacmi (kendi ticaretlerinin ortalama %1.3'lük kısmı) ortaya çıkmaktadır.⁸⁵² Bundan dolayı entegre bir Mağrip pazarının ve serbest ticaret bölgesinin, bölge halkları için oldukça faydalı sonuçlar doğuracağı ve milyonlarca Mağripli'nin hayatını değiştireceği öngörülmektedir.⁸⁵³ Buna göre:⁸⁵⁴

Ekonomik model analizi, Mağrip ülkeleri arasında tam teşekküllü bir serbest ticaret bölgesinin toplam mal ticaretinde 1 milyar dolar civarı kazanç elde edebileceğini öne sürmektedir. Bu en mütevazı rakam bile, bölge içindeki ticari ilişkilerin kapsamını ikiye katlayabilecek ve gelecekte bağların derinleştirilmesinin yolunu açabilecektir. AB veya ABD ile başlıca Mağrip ülkeleri arasındaki serbest ticaret anlaşmaları, daha da fazla kazanç sağlayacaktır. AB ve ABD, AMU ülkeleriyle ayrı ayrı serbest ticaret anlaşmaları yapmaları halinde, yer çekimi modeli (GM) hesaplamaları bazında toplam Mağrip ticareti 4 ila 5 milyar dolar arasında (%3-4.5 arası); AMU ülkelerinde bölgesel serbest ticaret anlaşmaları yapmaları durumunda yaklaşık 9 milyar dolar (yaklaşık %8) genişleyecektir. Muhtemel bir AB-ABD-

⁸⁴⁶ Yoldi, 2007, 9.; and Pinto Leite, 2006, 14.

⁸⁴⁷ Stephan, and Mundy, 2006, 8.

⁸⁴⁸ Stephan, and Mundy, 2006, 8.

⁸⁴⁹ novais s.64 ve Zivkovic, and Chavez Fregoso, 2012, 45.

⁸⁵⁰ Zoubir, 2010, 72.

⁸⁵¹ Pham, 2010, 22.

⁸⁵² Zoubir, 2010, 72.; Perrino Martinez, S. (2012). *The Sahara Issue and the Arab World: The Silence of an Inconvenient Conflict*. Research Paper Presented Middle East Studies at University of Southern Denmark, Denmark, 4.

⁸⁵³ Zoubir, 2010, 72.

⁸⁵⁴ Pham, 2010, 22

Mağrip Serbest Ticaret Anlaşması halinde, Mağrip'te toplam doğrudan yabancı iç yatırım stokları 5.8 milyon dolar (%75); doğrudan yabancı dış yatırım stokları 3.9 milyar dolar artacaktır. Hem ABD, hem Avrupa ekonomileri, Mağrip bölgesi ile geliştirilmiş entegrasyondan faydalanmak için hazır durumdadır.

Bölgedeki ekonomik gelişimi, kalkınmayı ve koordinasyonu sağlanmanın önündeki en büyük engel olarak Batı Sahra Sorunu, büyük ölçüde Cezayir kaynaklı turizm ve ticaret gelirlerine bağlı olan Fas'ın Oujda şehrinin ekonomisini ciddi bir biçimde etkilemektedir. Cezayir ile Fas arasındaki kara sınırının 1994 yılı Ağustos ayından bu yana kapalı olması ve kapsamlı bir uzlaşa sağlanmaksızın Cezayir tarafından sınırın yeniden açılmayacağını bildirilmesi,⁸⁵⁵ sorununun çözümsüzlüğünün bir diğer önemli sonucunu oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümü, bölgesel entegrasyonun yanı sıra Cezayir ve Fas arasındaki işbirliğini kolaylaştıracaktır.⁸⁵⁶ Aksi durumda AMU'nun geleceği tehlikeye atılmakta ve bölgenin doğrudan istikrarsızlaştırılmasının önü açılmaktadır.

Batı Sahra sorunu neden olduğu insani krizin ve sosyo-ekonomik maliyetin yanı sıra bölgesel güvenliği de olumsuz etkilemektedir.⁸⁵⁷ Batı Sahra'ya bitişik bölgeler, özellikle Kuzey Moritanya ve güney Cezayir'de bulunan Polisario yönetimindeki kamplar ilaç, silah ve kaçak malların ticaretinde en büyük merkezlerden biri haline gelmiştir.⁸⁵⁸ Bunun yanı sıra, son yıllarda, Tindouf'daki Sahravi mülteciler ile suç örgütleri ve AQIM arasında bazı bağlantılar bulunduğu ilişkin birtakım kanıtlar ortaya konulmaktadır.⁸⁵⁹ Kuruluşundan itibaren seküler bir yapı benimsemiş olmasına rağmen, son dönemde, Polisario Cephesi'nin bazı unsurları ile İslami terörist gruplar arasında uzlaşa sağlandığına ilişkin belgelerin varlığı iddia edilmektedir.⁸⁶⁰ Buna göre, Polisario'nun bir kısmının selevi ideolojiye dönmüş olması, bir bütün olarak hareketin İslamileştiği anlamına gelmese de Polisario kampları, AQIM'in başlıca militan toplama merkezlerinden biri haline gelmiştir.⁸⁶¹ ABD Uyuşturucu İle Mücadele Kurumu (*Drug Enforcement Administration*) eski Başkanı Michael Braun, Kuzey Afrika Terörünün Dinamikleri Konferansında, (The Dynamics of North African Terror Conference) Polisario ile AQIM arasında tehlikeli bağlar olduğunu ifade etmiştir. Braun'a göre, AQIM gibi güçlü terör örgütleri, hassas bireyleri bulmakta uzman olduğundan, Polisario kontrolü altındaki mülteci kamplarında, haklarından mahrum bir biçimde daha iyi bir geleceğe ilişkin umut olmaksızın kötü koşullar altında yaşamını

⁸⁵⁵ Zoubir, 2010, 72.

⁸⁵⁶ Zoubir, 2000, 43.

⁸⁵⁷ Boukhars, 2012, 3.

⁸⁵⁸ Boukhars, 2012, 3.

⁸⁵⁹ Boukhars, 2012, 3.

⁸⁶⁰ Pham, 2010, 20.

⁸⁶¹ Pham, 2010, 20.

sürdüren 16-25 yaş aralığındaki gençler, AQİM açısından “potansiyel birer altın madeni” haline gelmiştir.⁸⁶² Polisario yönetimi de “uzun süreli bekleyiş ve hayal kırıklığı ortamında Mağrip’te geçerli olan bazı fikirler, radikal İslam’la ilgilenen genç Sahraviler üzerinde oldukça etkili olabilmektedir”⁸⁶³ diyerek bu gerçekliği kabul etme eğilimi göstermiştir. Mordî’ye göre bu gençler, şiddeti bağımsız bir devlet olma yolundaki Sahravi hareketinin gerçeklik kazanması için kesin bir yol olarak kabul etmeye başlamıştır.⁸⁶⁴ Dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon da Polisario kontrolündeki mülteci kamplarındaki Sahravilerin suç ve terör ağırları tarafından ele geçirilme kırılganlığı konusunda uyarıda bulunarak çoğu gencin Fas’a karşı savaşın sürdürülmesi gibi radikal eylem tarzını desteklerini belirtmiştir.⁸⁶⁵

Mağrip’te artan cihatçı terörizm tehdidi karşısında, bölge ülkeleri arasında bu sınır aşan tehdit karşısında işbirliği yapmak hayati hale gelmiştir. Ancak Batı Sahra sorunu, bölgede uluslararası terörist gruplara karşı güvenlik temelli bölgesel işbirliğini geciktirmektedir.⁸⁶⁶ Nitekim ABD Dış İşleri Bakanlığı Terörle Mücadele Baş Müdür Yardımcısı (Principal Deputy Coordinator for Counterterrorism) Robert Godec, “Mağrip hükümetlerinin AQİM ve terörizm ile mücadelede bazı başarıları olmuştur, ancak daha yapılacak çok şey var. Ne yazık ki Batı Sahra sorunun çözümsüzlüğü, bölgede ihtiyaç duyulan işbirliğini ve entegrasyonu engellemektedir” diyerek durumu doğrulamıştır.⁸⁶⁷ Batı Sahra’nın Kuzey Afrika ve Sahel bölgesini tehdit edecek suç ve terör ağlarına entegre olma ihtimali, ABD ve Avrupalı müttefiklerini rahatsız etmektedir.⁸⁶⁸ Nitekim Batı Sahra’da silahlı çatışmaya dönüş uluslararası terörizm bağlamında değerlendirildiğinde, bu durum sadece Mağrip bölgesinin istikrarı açısından değil Avrupa için de ciddi sonuçlar doğuracaktır.⁸⁶⁹ Batı Sahra sorununun çözümsüzlüğünün ABD ve AB’nin ticaret stratejisine ve terörizm karşıtı güvenlik politikalarına zarar verebileceğini, dolayısıyla Mağrip’te entegrasyonun sağlanmasının ABD ve AB’nin çıkarlarına önemli katkı sağlayacağına işaret edilmektedir.⁸⁷⁰ Bundan dolayı bölgede, artan istikrarsızlık ve sınır-ötesi terörizmin kontrolündeki zorlukları göz önünde bulunduran uluslararası toplum, Batı Sahra’daki donmuş soruna bölgesel istikrar için potansiyel bir risk olarak odaklanmış ve⁸⁷¹ çözüme yönelik girişimlere ihtiyaç duyulduğu konusunda hemfikir olmuştur.

---

⁸⁶² Pham, 2010, 20.

⁸⁶³ Mordî, 2015, 16-17.

⁸⁶⁴ Mordî, 2015, 17.

⁸⁶⁵ Boukhars, 2013, 2.

⁸⁶⁶ Mundy, 2010, 1.

⁸⁶⁷ Pham, 2010, 21.

⁸⁶⁸ Boukhars, 2012, 3-4.

⁸⁶⁹ Darbouche, 2007, 2.

⁸⁷⁰ Perrino Martinez, 2012, 4.

⁸⁷¹ Boukhars, 2013, 1.

5. SONUÇ

1975 yılında Fas Krallığı ile Polisario Cephesi arasında ortaya çıkmış olan Batı Sahra sorunu, taraflar arasında silahlı eylemlerin gerçekleşmiş olması, ateşkes imzalanmış olması, anlaşmazlığın barışçıl bir biçimde çözümüne yönelik uluslararası toplum gözetiminde resmi ve gayri resmi müzakerelerin gerçekleşmiş olması ve tarafların kendi önerilerini sunmuş olmasına rağmen sorunun henüz çözülmemiş olması, bu sorunun donmuş sorunlar kategorisinde incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Fas Krallığı ile Polisario Cephesi'nin aynı sınırlar üzerindeki hak iddialarını sürdürmekteki ısrarı ve taviz vermekteki isteksizliği, Batı Sahra sorununun donmuşluğunun esas sebebini oluşturmaktadır. Tarafların uzlaşmaz iddialarının yanı sıra BM Güvenlik Konseyi'nin güçlü üyeleri ABD ve Fransa ile eski sömürgeci güç İspanya'nın ve Mağrip Bölgesi'nin önemli devletlerinden biri olan Cezayir'in anlaşmazlığa yönelik politikalarının sorunun donmuşluğuna önemli etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca, Batı Sahra'nın sahip olduğu doğal kaynakların kullanımı konusunda, taraflar arasında yaşanan anlaşmazlığın da donmuşlukta önemli bir etken olduğu ortaya konulmuştur.

Sömürgecilik döneminde, başta Afrika olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde sömürgeci güçler tarafından rastgele çizilen sınırlar dolayısıyla ortaya çıkan uluslararası sorunların birçoğu henüz çözülmemişken, Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde Sovyet coğrafyasında toplumsal yapı dikkate alınmadan belirlenen sınırlar önemli birtakım uluslararası sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Moldova (Transdinyester), Gürcistan (Güney Osetya ve Abhazya) ve Azerbaycan'da (Dağlık Karabağ) bazı ortak özellikleri bulunan belirli bir grup anlaşmazlık ortaya çıkmış ve bu anlaşmazlıklar 1990'lı yıllarda "donmuş sorunlar" olarak tanımlanmıştır. Buna göre, donmuş sorun, genel olarak aktif silahlı çatışmanın veya krizin sona erdiği, fakat bir barış anlaşmasının yapılamadığı ve siyasi çözüm konusunda tarafların uzlaşma sağlayamadığı durumları belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, başlangıçta sadece Sovyet coğrafyasındaki anlaşmazlıkları tanımlamak için kullanılmışsa da daha sonradan kendi içerisinde ayırt edici özellikleri bulunan, Filistin, Kıbrıs, Kosova, Sudan, Bosna Hersek, Kore gibi uzun süreli topraksal anlaşmazlıkları ifade etmek için de kullanılmaya başlanmıştır. Afrika'nın kuzey-doğusunda Atlantik kıyılarında yer alan Batı Sahra'da, Fas ile Polisario Cephesi arasında devam eden topraksal anlaşmazlık da donmuş sorun olarak değerlendirilmektedir.

Coğrafi konumunun yanı sıra sahip olduğu zengin fosfat kaynakları, balık stokları açısından zengin kıyıları, petrol ve doğalgaz kaynakları, demir, uranyum, titanyum,

zirkonyum, vanadyum gibi stratejik metaller, tuz ve kum gibi önemli doğal kaynakları dolayısıyla stratejik öneme sahip olan Batı Sahra'nın hakim nüfusunu, Berberi, Afrikalı ve 13. yüzyıldan itibaren Arabistan'dan bölgeye gelen Arap kabilelerin etkileşiminden oluşan Sahraviler oluşturmaktadır. 1884 yılında, İspanya tarafından sömürge haline getirilen Batı Sahra'da, bu devletin 1975 yılında dekolonizasyonu sağlamaksızın bölgenin yönetimini, bölge üzerinde hak iddia eden Fas Krallığı ile Moritanya ortak yönetimine devretmesi ile Batı Sahra sorunu ortaya çıkmıştır. Fas ve Moritanya güçlerinin Batı Sahra'ya girişinin ardından, 1974 yılında İspanya'nın Batı Sahra'daki sömürge yönetimine son vermek amacıyla kurulmuş olan Polisario Cephesi, İspanya'ya karşı başlatmış olduğu savaşı bu iki devlete yöneltmiştir. Moritanya'nın 1979 yılında Polisario Cephesi ile imzaladığı anlaşma sonrasında Batı Sahra üzerindeki hak iddialarından vazgeçerek bölgeden çekilmesinin ardından, savaş Fas ile Polisario arasında devam etmiştir. Bu savaş, tarafların, 1988 yılında uluslararası denetim altında gerçekleştirilecek ateşkes hükümlerini kapsayan ve Batı Sahra halkına bağımsızlık ve Fas ile birleşme seçeneğini sunan demokratik bir referandumun ana ilkeleri ortaya koyan, soruna siyasi bir çözüm bulmayı amaçlayan uzlaşma önerisini prensipte kabul etmelerine kadar devam etmiştir.

BM Güvenlik Konseyi, 1991 yılında, tarafların 1988 yılında prensipte kabul ettikleri uzlaşma planının uygulanmasını ve ateşkes hükümlerini esas alan, sorunun çözümüne yönelik bir öneri sunan Barış Planı'nı kabul etmiştir. Bu plana göre, 1992 yılında Batı Sahra'nın geleceğinin belirleneceği bir referandum düzenlenecekti. Ancak tarafların referandumda oy kullanacak seçmenlerin belirlenmesi kriterleri üzerinde uzlaşamaması üzerine süreç tıkanmış ve referandum ertelenmiştir. Bunun üzerine, seçmen belirleme sürecinde yaşanan çıkmazı sonlandırmak üzere, 1997 yılında Batı Sahra özel temsilcisi olarak atanan ABD eski Dışişleri Bakanı James A. Baker, aynı yıl içerisinde Fas, Polisario ve Cezayir temsilcilerinin katılımıyla bir dizi toplantı gerçekleştirmiş ve taraflar sürecin devam etmesi konusunda mutabık kalmışlardır.

Tarafların 2000 yılında, seçmen listeleri konusunda yeniden anlaşmazlık yaşaması üzerine, Güvenlik Konseyi her iki tarafın kabul edebileceği kalıcı bir siyasi çözümün bulunamadığı gerekçesiyle süreci sonlandırmış ve Baker'a yeni bir formül çerçevesinde tarafları uzlaştırma önerisinde bulunmuştur. Bunun üzerine Baker, önce 2001 yılında Sahravilere Fas yönetimi altında kapsamlı bir özerklik sunan Batı Sahra'nın Statüsü Konusunda Taslak Çerçeve Anlaşma'sını daha sonra, 2003 yılında Batı Sahra Halkının Self Determinasyonuna ilişkin Barış Planı'nı hazırlamıştır. Tarafların bu planların herhangi biri üzerinde uzlaşma sağlayamaması üzerine süreç yeniden tıkanmış ve BM yeni bir plan hazırlamak yerine, tarafların kendi önerilerini hazırlamalarını tavsiye etmiştir. Bu

çerçeve, 2007 yılında, Fas Batı Sahra üzerindeki egemenliğini garantileyecek bir özerklik önerisini; Polisario bağımsızlığı bir seçenek olarak içeren bir referandum aracılığıyla self determinasyon hakkının kullanılmasını temel alan önerisini sunmuştur. Güvenlik Konseyi, iki öneriden birini onaylamaktan kaçınarak tarafların önkoşulsuz müzakerelere başlaması çağrısını esas alan kararını kabul etmiştir. Bu karar kapsamında, Fas, Polisario, Cezayir ve Moritanya'nın yer aldığı taraflar, 2007-2012 yıllarında farklı yerlerde, gayri resmi toplantılarda birçok kez bir araya gelmiştir. Ancak BM Güvenlik Konseyi'nin isteği üzerine 2007 yılında başlatılan, Fas'ın bölge için kendi özerklik planını desteklemesi, Polisario'nun ise sadece bağımsızlık seçeneğini de içeren bir referandum aracılığıyla ulaşılabilecek bir çözüm üzerinde ısrar etmesinden dolayı müzakerelerden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Bu müzakerelerin sona erdirilmesinin ardından, taraflar arasında birtakım görüşmeler yapılmışsa da herhangi bir sonuç alınamamış olup statüko devam etmiştir.

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan Batı Sahra anlaşmazlığı, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve Fas ve Polisario Cephesi arasında sağlanan ateşkesin üzerinden 25 yılı aşkın bir süre geçmesine ve çözüme yönelik çeşitli girişimler gerçekleşmiş olmasına rağmen, tarafların uzlaşmaz tutumlarını sürdürmelerinden ve dış aktörlerin politikalarından dolayı anlaşmazlıkta henüz bir çözüme ulaşılamamıştır. Bu anlaşmazlık zamanla bir "donmuş sorun" haline gelmiştir.

Donmuş bir sorun olarak Batı Sahra anlaşmazlığı, Batı Sahra'nın bir kısmında kontrol sağlayarak de facto bir devlet kurmuş olan Polisario Cephesi ile bölge üzerindeki egemenliği hiçbir ülke tarafından tanınmamış olan Fas Krallığı arasındaki egemenlik mücadelesidir. Bu anlaşmazlığının donmuşluğu temelde, Fas'ın İspanyol sömürgeciliği öncesindeki tarihsel argümanlara ve klasik egemenlik yorumuna dayanarak Batı Sahra üzerinde hak iddia etmesi; Polisario'nun ise kendisini temsilcisi olarak gördüğü Sahravi halk için self-determinasyon hakkının uygulanmasını talep etmesi şeklinde egemenliğin iki farklı yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Fas, sorunun çözümünde self determinasyona başvurulmasına karşı çıkarken Polisario Cephesi sorunun self determinasyon temelinde çözümünü savunmaktadır. Sonuçta uluslararası toplum tarafından ne bağımsız bir devlet ne de Fas egemenliği altında bir bölge olarak kabul edilen Batı Sahra'da, tarafların uzlaşmaz iddialarını sürdürmelerinden dolayı anlaşmazlık çözümlenemediğinden sorun donmuştur. Batı Sahra anlaşmazlığının donmuşluğunu, tarafların uzlaşmaz iddialarının yanı sıra ulusal, jeopolitik ve ekonomik çıkarları dolayısıyla soruna müdahil olan ABD, Fransa, İspanya ve Cezayir gibi bölgesel ve küresel aktörlerin politikaları önemli ölçüde etkilemektedir.

Sorunun çözümsüzlüğünde en önemli aktörlerden biri olan ABD'nin Batı Sahra Sorunu'ndaki rolü, Fas'ın Batı Sahra'yı ele geçirmesine göz yumması ile birlikte başlamıştır. Bu tarihten itibaren, ABD, Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğini tanımaksızın bu ülkeye siyasi, ekonomik ve askeri destek verilmesini temel alan Fas yanlısı bir politika benimsemiştir. ABD'nin bu politikasında, Soğuk Savaş'ın jeopolitik ve stratejik hesapları önemli ölçüde etkili olmuştur. Sovyetler Birliği'nden doğrudan destek almamış olmasına rağmen, Polisario Cephesi'nin sosyalist ideolojiyi benimsemiş olması ve askeri ve siyasi açıdan Cezayir ve Libya tarafından desteklenmiş olması, ABD yönetiminin burada Sovyet yanlısı bir devletin ortaya çıkmasından endişe duymasına yol açmıştır. Buna karşılık Fas'ın Soğuk Savaş boyunca, komünizme karşı mücadelede ABD liderliğindeki Batı Bloku'nun çıkarlarına hizmet etmiş olması, Batı Bloku açısından Fas'ın istikrarını hayati önemde kılmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Fas'ın stratejik önemi nispeten azalmışsa da 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin GWOT politikası doğrultusunda, radikal İslam'a karşı mücadelede önemli bir rol üstlenerek yeniden önemli bir konuma gelmiştir. Bunun yanı sıra, GWOT kapsamında, bölgenin önemli devletlerinden biri olan Cezayir'in kilit bir aktör haline gelmesiyle, ABD yönetimi, hem Sahravilerin en büyük destekçisi durumundaki Cezayir'i uzaklaştıracak eylemlerden hem de Fas monarşisini istikrarsızlaştıracak bir çözümün dayatılmasından kaçınarak ihtiyatlı bir politika izlemek durumunda kalmıştır. Bunun neticesinde ne Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğini tanımış ne de bir self determinasyon referandumunun yapılmasının önünü açmıştır.

Mağrip'te tarihsel, ekonomik ve stratejik çıkarları bulunan Fransa'nın Batı Sahra politikası, bölgede Polisario liderliğinde bağımsız bir devletin kurulmasına karşı çıkarak Fas monarşisine ekonomik, siyasi ve askeri destek sağlanmasını ve böylece monarşinin istikrarının korunmasını temel almaktadır. Monarşinin korunması Batı Sahra'nın Fas'a dahil edilmesine bağlı görüldüğünden, Fransa yönetimi Sahravilerin lehine sonuçlanacağı düşünülen bir self determinasyon referandumunun gerçekleştirilmesini geciktirmeye çabalamaktadır. Bunun yanı sıra iki ülke arasındaki tarihi bağlar, karşılıklı ticari bağımlılık ve yakın diplomatik ilişkiler Batı Sahra politikasının ve Fas'a verilen desteğin şekillenmesinde önemli yer tutmaktadır. Doğrudan askeri müdahale de dahil olmak üzere Batı Sahra'da Fas'a çok yönlü destek sağlayan Fransa, BMGK üyesi olarak BM'nin Fas'ın istemediği bir karara varması durumunda, veto yetkisini kullanmaktan da kaçınmamaktadır. Bölgedeki çıkarları dolayısıyla Fransa, Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğini tanımaksızın bu devletin politikalarını desteklemeye devam etmektedir.

Batı Sahra sorununun ortaya çıkmasından doğrudan sorumlu tutulan İspanya'nın Batı Sahra politikası belirsiz olmuştur. Ne Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğini ne de SADR'ı bağımsız bir devlet olarak tanımış olan İspanya, stratejik nedenlerle hem Fas'a karşı bir tavır almaktan çekinmiş hem de Cezayir ve Sahravilerle ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır. İspanya'nın bu politikasında, Fas'ın Ceuta ve Melilla'yı kuşatan konumda olması; balıkçılık gemilerinin Sahra kıyılarındaki dolaşımı için Fas ile balıkçılık anlaşması yapılması gerekliliği; Fas'ta yaşayan İspanyol nüfusun varlığı ve Sahra-altı Afrika'dan gelen kaçak göçlerin ve uyuşturucu ticaretinin azaltılması konusunda Fas ile işbirliği yapılması gerekliliği gibi stratejik çıkarları etkili olmuştur. İspanya bu gibi kaygılardan dolayı Fas aleyhine bir politika izlemekten çekinirken aynı zamanda, doğalgaz ve petrol bakımından zengin güney komşusu Cezayir'i uzaklaştırmaktan kaçınmaktadır. Ayrıca, İspanyol sivil toplumunda Sahravi yanlısı hareketin önemli bir yer tutması, İspanya yönetiminin açıkça Fas yanlısı bir politika izlemesini sınırlandırmakta ve nispeten tarafsızlığı benimsemesini zorunlu kılmaktadır.

Sorunun başlangıcından bu yana ilgili taraflardan biri olan Cezayir, siyasi, askeri ve ekonomik açıdan istikrarlı bir biçimde Polisario Cephesi'nin self determinasyon talebini desteklemektedir. Cezayir'in bu desteği, hem kendisinin bağımsızlık mücadelesinde önemli bir yer edinen self determinasyon ilkesine bağlılığından hem de Mağrip'te Fas ile yaşadığı bölgesel rekabetten kaynaklanmaktadır. 1962 yılında sekiz yıl süren kanlı bir sömürge karşıtı savaşın ardından Fransa'dan bağımsızlığını alan Cezayir, sol eğilimli bir devlet olarak Doğu Bloku'na yaklaşırken, nispeten daha az şiddet içeren bir bağımsızlık mücadelesi veren Fas, bağımsızlığının ardından Afrika'da Batı Bloku'nun kilit bir müttefiki olmuştur. Farklı bloklarda konumlanan bu iki devlet arasında bölgesel bir rekabet başlamıştır. Bölgesel güç dengesi, 1960'lı yıllarda, altyapı, eğitim, toprak büyüklüğü gibi birçok alanda Fas'a kıyasla daha avantajlı durumda olan Cezayir'in lehineyken 1975 yılında Fas'ın Batı Sahra'yı ele geçirmesiyle sınırlarını önemli ölçüde genişletmesi ve Cezayir'in Atlantik Okyanusu'na erişimini engellemesini beraberinde getirmesi ile durum nispeten tersine dönmüştür. Oysa kendi güdümünde bağımsız bir Batı Sahra devletinin kurulması durumunda Cezayir, önemli maddi ve stratejik çıkarlara sahip olacaktır. Bu durum, Cezayir'in Polisario Cephesi'nin en büyük destekçisi olması sonucunu doğurmuştur.

Batı Sahra anlaşmazlığını donmuş bir sorun haline getiren diğer önemli etken de bölgenin doğal kaynaklarının kullanımı konusunda, Fas ve Polisario arasındaki yaşanan anlaşmazlıktır. Fas, 1975 yılından bu yana Batı Sahra'nın doğal kaynakları üzerinden çok yönlü kazanç sağlamaktadır. Fas, Batı Sahra'nın fosfat rezervleri dahil edildiğinde

dünyadaki fosfat rezervlerinin büyük çoğunluğuna sahip durumdadır. Batı Sahra'nın balıkçılık açısından zengin kıyıları da Fas açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Fas yönetimi, bölgenin balıkçılık kaynaklarını doğrudan kullanmanın yanı sıra yabancı gemilere verilen izinler ve yapılan anlaşmalar aracılığıyla Batı Sahra sularından önemli miktarda bir kira geliri elde etmektedir. Bu kaynaklar, Fas'a doğrudan önemli bir gelir sağlamanın yanı sıra binlerce Faslıya iş fırsatı sunmaktadır. Fas'ın Batı Sahra üzerinden ekonomik kazanç sağladığı bir diğer kaynak uluslararası şirketlere Batı Sahra'da ve kıyılarında arama yapmaları amacıyla verilen petrol arama lisanslarıdır. Ekonomik getirisinin yanı sıra uluslararası şirketlerin Batı Sahra'daki faaliyetleri, Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğinin zımni olarak tanınması şeklinde yorumlanmaktadır. Buna karşılık, bu kaynakların Sahravilere sağladığı fayda, Fas'ın bölgeyi ele geçirmesi ile giderek azalmış ve yok denecek duruma gelmiştir. Bu durum, Polisairo Cephesi tarafından sıkça eleştirilerek bölgenin doğal kaynaklarının kullanımının uluslararası hukuk bağlamında değerlendirilmesi talebinde bulunmasını beraberinde getirmiştir. BM, Batı Sahra halkının bölgenin doğal kaynaklarının tek hak sahibi olduğu ve bu kaynakların ancak bölge halkının isteği doğrultusunda kullanılabileceğine ilişkin görüş vermesine rağmen, kaynakların kullanımında herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu anlaşmazlık, Batı Sahra sorununun donmuşluğunda önemli bir etken olarak varlığını sürdürmektedir.

Mağrip'te yaşanan en uzun süreli anlaşmazlıklardan biri olan Batı Sahra anlaşmazlığı insani, ekonomik, ulusal ve uluslararası güvenlik temelli birçok sorunun kaynağıdır. Batı Sahra sorunu, binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve binlercesinin yer değiştirmesine neden olarak Mağrip'te insani bir kriz ortaya çıkarmıştır. Sahravilerin önemli bir kısmı 40 yılı aşkın bir süredir, Cezayir'de bulunan kamplarda mülteci olarak yaşamını sürdürmektedir. Bunun yanı sıra, Batı Sahra sorunu Fas kontrolü altındaki bölgede, işkence, tutuklama, gözaltına alma, siyasi, ırksal veya dini baskı ve zorla kaybolma gibi çeşitli insan hakları ihlallerinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu sorun, yerli Batı Sahralıların yanında, Mağrip'te bir ekonomik işbirliği oluşturmasının önündeki en önemli engel olarak tüm Mağrip'ileri etkilemektedir. Ayrıca bölgede artan terörizm tehdidi karşısında bir strateji oluşturulmasına ve bu alanda işbirliği yapılmasına engel oluşturmaktadır. Bu durum, Mağrip'teki istikrarın yanı sıra bölgeye komşu olan Avrupa'yı ve bölgedeki güvenlik stratejisi bulununan ABD'yi de ciddi biçimde etkilemektedir. Doğası gereği donmuş sorunlar, herhangi bir noktada patlak verebileceğinden Batı Sahra'daki donmuş soruna çözüm bulunması, uluslararası toplum açısından oldukça önemli ve elzemdir.

Batı Sahra sorunu, 1966 yılından bu yana BM'nin gündeminde olmasına rağmen, uluslararası toplum iki taraf açısından karşılıklı kabul edilebilir bir çözüm bulmakta başarısız olmuştur. Bu başarısızlıkta, Batı'nın önemli müttefiklerinden biri olan Fas'ın önemli konumunun ve Batılı güçlerin Kuzey Afrika'nın bu stratejik bölgesindeki çıkarlarının insan hakları ve demokratik süreçleri gölgede bırakması etkili olmuştur. Anlaşmazlığı sona erdirmek için, ana aktörlerin destekçisi durumdaki devletlerin ortak bir paydası yoktur. ABD, esas olarak bölgedeki güvenlik ve istikrar konusunda endişe duyarken Fransa, Fas'ın dolayısıyla da kendisinin çıkarlarına hizmet eden bir çözümden yanadır. İspanya hem Fas hem Cezayir ile iyi ilişkilerini sürdürmesi gerekliliğinden nispeten tarafsız duruşunu sürdürmektedir. Cezayir ise bölgesel güç dengesinin Fas lehine evrileceği bir çözüme kesinlikle karşı çıkmaktadır. Ne Güvenlik Konseyi ne de Fas ve Polisario üzerinde etkisi olan devletler, bir çözüm bulmak ve bazı ödünler vermek için taraflar üzerinde baskı uygulamaya istekli değildir. Sorunun donmuşluğu, Fas'ın zaman kazanmasına ve bölgedeki konumunu kalıcı hale getirmemesine olanak tanımaktadır. Bundan dolayı, Batı Sahra anlaşmazlığının olası sonuçlarından biri, mevcut durumun kalıcı hale gelmesidir.

KAYNAKLAR

- African Union. (May, 2013). *1st Progress Report of the Chairperson of the Commission on the Situation in Western Sahara. Ex.CL/788(XXIII)-Rev-1.*
- Aggestam K. and Björkdahl A. (January 2011). "Just Peace Postponed: Unending Peace Processes & Frozen Conflicts". ***Just and Durable Peace by Piece (JAD-PbP) Working Paper Series***, No:1.
- Allan, J.C. and Lakhal H. (April, 2015). "Acting With Impunity: Morocco's Human Rights Violations in Western Sahara and the Silence of International Community." ***SAIH-Norwegian Students' and Academics' International Assistance Fund.***
- Allan, J. (2016). "Natural Resources and Intifada: Oil, Phosphates and Resistance to Colonialism in Western Sahara". ***The Journal of North African Studies***, 21(4), 645-666.
- Arief, A. (April, 2012). "Western Sahara". ***Congressional Research Service Report for Congress***, 1-12.
- Armaoğlu, F. (2007). ***19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*** (Dördüncü Baskı). İstanbul, Alkım Yayınevi.
- Benabdallah, K. (2009). "The Position of the European Union on Western Sahara Conflict". ***Journal of Contemporary European Studies***, 17(3), 417-435.
- Besenyo, J. (2009). ***Western Sahara***. Pécs: IDResearch Ltd./Publikon Publishers.
- Boukhari, A. (April, 2004). "The International Dimension of the Conflict over the Western Sahara and its Repercussions for a Moroccan Alternative". ***Area: Mediterranean & Arab World-Working Paper***, N°16/2004.
- Boukhars, A. (March, 2012). "Simmering Discontent in the Western Sahara". The Carnegie Papers, ***Carnegie Endowment for International Peace***.
- Boukhars, A. (September, 2013). "Western Sahara: beyond complacency". ***FRIDE- A European Think Tank for Global Action, Policy Brief***, N° 163.
- Ceran, İ. (2012). ***Fas Tarihi***. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları IV/B-3 Dizi-Sayı:1.
- Chapaux, V. (2007). "The Sovereignty over Natural Resources-"The Question of the European Communities-Morocco Fisheries Agreement"". K. Arts, P. Pinto Leite (Ed). ***International Law and the Question of Western Sahara***, IPJET, 217-237.
- Clancy M.A.C. and Nagle J. (2009, 10-12 June). *Frozen Conflicts, Minority Self-Governance, Asymmetrical Autonomies-In Search of a Framework for Conflict Management and Conflict Resolution*. Paper Presented to the 6th Asia-Europe Roundtable ,Londonerry/Derry, Republic of Ireland.
- Cordell, D. (August, 2008). *The Story of Phosphorus: Missing Global Governance of a Critical Resource*. Paper Presented for SENSE Earth Systems Governance24-31 August 2008, Amsterdam, Holland.
- Corell, H. (2010). "Western Sahara-Status and Resources". ***New Routes***, 4/2010, 10-13

- Daadaoui, M. (2008). "The Western Sahara Conflict: Towards a Constructivist Approach to self-determination". ***The Journal of North African Studies***, 13(2), 143-156.
- Darbouche, H. (June 2007). "What Will it Take to Resolve the Dispute in Western Sahara?". ***Centre for European Policy Studies-CEPS Policy Brief***, No:133.
- Darbouche, H. and Colombo. S. (2010). "The EU, Civil Society and Conflict Transformation in Western Sahara: The Failure of Disengagement". ***MICROCON Policy Working Paper***, 13, Micro Conflict.
- Darbouche, H. and Zoubir, Y.H. (2008). "Conflicting International Policies and the Western Sahara Stalemate". ***The International Spectator: Italian Journal of International Affairs***, (43:1),91-105.
- Dunbar, C. and Malley-Morrison, K. (2009). "The Western Sahara Dispute: A. Cautionary Tale for Peacebuilders". ***Journal of Peacebuilding & Development***, 5(1), 22-34.
- Fadel, K. (2015). "The Role of Natural Resources in the Building of an Independent Western Sahara." ***Global Change, Peace&Security***, 27(3), 345-359.
- Fischer, S. (September, 2016). "Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nogorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine". ***Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, SWP Research Papers***, Ludwigkirchplatz 3-4 10719 Berlin, Germany.
- Garfi, S. (2011). *Western Sahara - Examining a Landscape of Conflict and Exclusion in Africa's Last Colony*. School of World Art Studies Working Paper, MIFA University of East Anglia, UK.
- Gogaladze, K. (2017). *Frozen Conflicts in Associated Eastern Partnership Countries: Georgia and Moldova- A Comparative Case Study*. Unpublished Master of Arts Thesis, Tartu University, Tartu, Esthonia.
- Grant, T.D. (2017). "Frozen Conflicts and International Law". ***Cornell International Law Journal***, (Vol.50), 361-413.
- Gvelesiani, L. (2017). *A Clash of Strategic Interests Between Russia and the European Union over the South Caucasus*. Unpublished Master's Thesis, Tallinn University of Technology, Tallinn, Esthonia.
- Hagen, E.(2010). "The Role of Natural Resources in the Western Saharan Conflict, and the Interests Involved". N. J. Botha, M. E. Olivier and D. Van Tonder (Eds.), *Multilateralism and International Law with Western Sahara as a Case Study*. University of South Africa Press, 292-308.
- Hamoudi, A. (2012, November), *Western Sahara: Africa's Longest and Most Forgotten Territorial Conflict*. Paper Presented to the Southern African Catholic Bishops' Conference, Cape Town, South Africa.
- Handloff, R.E. (1990). ***Mauritania a Country Study*** (Second Edition). Washington, US. Government Printing Office.
- Haugen, H.M. (2007). "The Right to Self-Determination and Natural Resources: The Case of Western Sahara". ***Law Environment and Development Journal-LEAD***, 3(1), 72-81.

- International Court of Justice. (1975). *Report of Judgments, Advisory Opinions and Orders-Western Sahara Advisory Opinion of 16 October 1975*, 1-72.
- International Crisis Group. (June, 2007). *Western Sahara: Out of the Impasse-International Crisis Group Middle East/North Africa Report*, N°66, 1-26.
- İnternet: "The Autonomy Plan for Sahara" (2007). *Autonomy Plan The Kingdom on the Move*. Web: <http://autonomy-plan.org/the%20autonomy-plan-for-sahara> adresinden 17 Ocak 2016'da alınmıştır. (Article 12)
- İnternet: Berke, S. (1997). "Sahara Dispute and Environment". *The Mandala Project*. Web: <https://mandalaprojects.com/ice/ice-cases/sahara.htm> adresinden 18 Ağustos 2014 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: De Orellana, P. (August, 2009). "Remember the Western Sahara? Conflict, Irredentism, Nationalism and International Intervention". *E-International Relations*, Web: <https://www.e-ir.info/2009/08/07/remember-the-western-sahara-conflict-irredentism-nationalism-and-international-intervention/> adresinden 4 Mayıs 2014'te alınmıştır.
- İnternet: "Declaration of Principles on Western Sahara by Spain, Morocco and Mauritania". *United Nation Peacemaker*. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MA-MR-ES_751114_DeclarationPrinciplesOnWesternSahara_0.pdf 31 Ocak 2016'da alınmıştır.
- İnternet: "Desert dreams, Saharan Nightmares: Morocco, Polisario, and the Struggle for Western Sahara". Web: <http://www.mefacts.com/cache/html/icj/11392.htm> adresinden 6 Temmuz 2015 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Fadel, K. (1999). "The Decolonisation Process in Western Sahara". *The Indigenous Law Bulletin University of New South Wales*, 4(23). Web: <http://www.arso.org/kamal99.htm> adresinden 15 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.
- Feuer, S., (October, 2018). "Delicate Diplomacy in Western Sahara". *The Washington Institute*, Web: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/delicate-diplomacy-in-western-sahara> adresinden 1 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: "Frozen Conflict". *Wikiwand*, Web: https://www.wikiwand.com/en/Frozen_conflict adresinden 15 Haziran 2018 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Grigas, A. (June, 2016). "Frozen Conflicts: A Tool Kit for US Policymakers". *Atlantic Council*, Web: <http://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/frozen-conflicts-a-tool-kit-for-us-policymakers> adresinden 15 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: "History of Mauritania". *Mother Earth Travel*, Web: <http://motherearthtravel.com/mauritania/history.htm> 24 Haziran 2015'te alınmıştır.
- İnternet: İrdam, E. (2012). "De Facto Independent States in the Post-Soviet Territory: A Comparative Study of Transnistria and South Ossetia". *European Consortium for Political Research*, Web : <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/c0e31ff8-31fb-4c06-acf2-e52345175bed.pdf> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.
- İnternet: "Letter dated 29 January 2002 from the Under-Secretary-General for Legal Affairs, the Legal Counsel, addressed to the President of the Security Council". (2002). *United Nation Security Council*, Web: <https://undocs.org/S/2002/161> adresinden 30 Ekim 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Mauritania". *Country Studies*, Web: <http://countrystudies.us/mauritania/> adresinden 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

İnternet: "Mauritania–History". *Nations Encyclopedia*, Web: <https://www.nationsencyclopedia.com/Africa/Mauritania-HISTORY.html> 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

İnternet: Nodia, G. (2004). "Europeanization and (not) Resolving Secessionist Conflicts". *European Centre for Minority Issue*, Web: <https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/12004Comment01.pdf> adresinden 10 Ekim 2017'de alınmıştır.

İnternet: Omar, S.M. (2013). "The OAU/AU and the question of Western Sahara". *Pambazuka News*, Web: <https://www.pambazuka.org/global-south/oauau-and-question-western-sahara> adresinden 4 Mayıs 2014'te alınmıştır.

İnternet: "Proposal of the Frente Polisario for a Mutually Acceptable Political Solution that Provides for the Self-determination of the People of Western Sahara". (2007) *United Nations Security Council Report S/2007/210*, Web: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/MINURSO%20S2007%20210.pdf> adresinden 28 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Report of the Secretary-General on the Situation Concerning Western Sahara-S/2016/355". (April, 2016). *United Nation*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2016_355.pdf adresinden 31 Ekim 2016'da alınmıştır.

İnternet : Souaré, I.K. (March, 2007). "Western Sahara: Is there light at the end of the tunnel?". *Institute for Security Studies*, Web: <http://www.issafrica.org/uploads/Pap155.pdf> adresinden 5 Mart 2014'te alınmıştır.

İnternet: "The Conflict in Western Sahara". (September, 2011). *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy: Earth Edition*, Web: https://h2g2.com/approved_entry/A3121363 adresinden 4 Haziran 2015'te alınmıştır.

İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara- Report of the Secretary-General". (June, 1990). *United Nation*. Web: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/21360 adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

İnternet: "The Sahara War 1975-1991". *Onwar*, Web: <https://www.onwar.com/aced/chrono/c1900s/yr70/fpolisario1975.htm> 24 Haziran 2015'te alınmıştır.

İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara-UNSC Resolution 621". (1988). *United Nation*. Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/621\(1988\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/621(1988)) adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara-UNSC Resolution 658". (1990). *United Nation*. Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/658\(1990\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/658(1990)) adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

İnternet: "The Situation Concerning Western Sahara-UNSC Resolution 690". (April, 1991). *United Nation*. Web:

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/690\(1991\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/690(1991)) adresinden 30 Ocak 2016'da alınmıştır.

İnternet: "The World Factbook- Africa, Western Sahara." *Central Intelligence Agency*, Web: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_wi.html adresinden 18 Ağustos 2018'te alınmıştır.

İnternet: "United Nations Security Council, Resolution 380 (1975)". 9-10. *United Nations*, Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/380\(1975\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/380(1975)) adresinden 13 Ekim 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "United Nations Treaty Series-Declaration of the Principles on Western Sahara by Spain, Morocco and Mauritania". *United Nation Peacemaker*, 259. Web: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MA-MR-ES_751114_DeclarationPrinciplesOnWesternSahara_0.pdf adresinden 16 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Van Brunt Smith, D. (Ağustos, 2004). "FMO Country Guide: Western Sahara". *KIPDF*, Web: <http://www.forcedmigration.org/research-resources/expert-guides/western-sahara/fmo035.pdf> adresinden 18 Ağustos 2014'te alınmıştır.

İnternet: Vasquez, E. (January, 2015). "The Roots of Conflict: From Settler-Colonialism to Military Occupation in Western Sahara (Part 2)". *Jadaliya*, Web: <http://www.jadaliyya.com/Details/31665/The-Roots-of-Conflict-From-Settler-Colonialism-to-Military-Occupation-in-the-Western-Sahara-Part-2> adresinden 28 Haziran 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Western Sahara-Monthly Forecast". (October, 2007). *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2007-10/lookup_c_gIKWLeMTIsG_b_3454441.php adresinden 2 Şubat 2016'da alınmıştır.

İnternet: "Western Sahara-Monthly Forecast". (January, 2008). *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2008-01/lookup_c_gIKWLeMTIsG_b_3967991.php adresinden 2 Şubat 2016'da alınmıştır.

İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (April, 2010). *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2010-04/lookup_c_gIKWLeMTIsG_b_5888497.php adresinden 2 Şubat 2016'da alınmıştır.

İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (April, 2012). *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2012-04/lookup_c_gIKWLeMTIsG_b_8032093.php adresinden 4 Şubat 2016'da alınmıştır.

İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (April, 2015). *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2015-04/expected_council_action_in_april.php adresinden 31 Ekim 2016'da alınmıştır.

İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (December, 2015). *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2015-12/western_sahara_5.php adresinden 31 Ekim 2016'da alınmıştır.

İnternet: "Western Sahara- Monthly Forecast". (October, 2014). *Security Council Report*. Web: https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2012-04/lookup_c_gIKWLeMTIsG_b_8032093.php adresinden 4 Şubat 2016'da alınmıştır.

- Jacobs, M.D., (2012). *Hegemonic Rivalry in the Maghreb: Algeria and Morocco in the Western Sahara Conflict*. Unpublished Graduate Thesis, University of South Florida, Florida, US.
- Jensen, E. (2005). *Western Sahara-Anatomy of a Stalemate*. London. International Peace Academy.
- Joffé, G. (2010). "Sovereignty and the Western Sahara". *The Journal of the North African Studies*, 15(3), 375-384.
- Kapitonenko, M. (2009). "Resolving Post-Soviet "Frozen Conflicts":Is Regional Integration Helpful?". *Caucasion Review of International Affairs*, 3(1), 37-44.
- Khakee, A. (June, 2011). "The Western Saharan Autonomy Proposal and Political Reform in Morocco". *Norwegian Peacebuilding Resource Centre-Noref Report*.
- Lakhal, M. (2012). "An Independent Western Sahara State is the Solution .". *Capitalism Nature Socialism*, 23(4), 40-51.
- Lamiri, A. (2010). *Development of the Peace Process in the Western Sahara Conflict*. Unpublished Master of Military Art and Science Thesis, M.A. French Signal School, Rennes, France.
- Lynch, D. (August/September 2001). "Unrecognised States in Eurasia-Frozen Conflicts". *The World Today*, 36-38.
- Maghraoui, A. (2003). "Ambiguities of Sovereignty: Morocco, The Hague and the Western Sahara Dispute". *Mediterranean Politics*, 8(1), 113-126.
- Messari, N. (2001). "National Security, the Political Space, and Citizenship: the Case of Morocco and the Western Sahara". *The Journal of North African Studies*, 6(4), 47-63.
- Morar, F. (2010). "The Myth of 'Frozen Conflicts'". *Per Concordiam-Journal of European Security and Defense Issues*, (1/2) 10-17.
- Mordi, E.N. (2015). "The Western Sahara Conflict: The Dilemma of National Liberation War, Referendum and Terrorism in Africa's Last Colony". *Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, 42(1), 1-22.
- Mumford, E. (2017). "The African Union's Role in Western Sahara's Claim of Independence". *Journal for a Changing World*, Issue 3.
- Munene, M. (2010a). "History of Western Sahara and Spanish Colonisation". N. J. Botha, M. E. Olivier and D. Van Tonder (Eds.), *Multilateralism and International Law with Western Sahara as a Case Study*. University of South Africa Press, 82-115.
- Munene, M. (2010b). "Multiple Colonialism in Western Sahara". *Journal of Language-Technology & Entrepreneurship in Africa*, 2(2), 178-195.
- Mundy, J. (2010). "Algeria and the Western Sahara Dispute". *The Maghreb Center Journal*, (Issue 1), 1-14.
- Mundy, J. (2006). "Neutrality or Complicity? The United States and the 1975 Moroccan Takeover of the Spanish Sahara". *The Journal of the North African Studies*, 11(3), 275-306.

- Mundy, J. (2009). "Out with the Old, in with the New: Western Sahara back Square One?". ***Mediterranean Politics***, 14(1), 115-122.
- Mundy, J. (2009). "The Morocco-Polisario War for Western Sahara 1975-1991", B.Rubin (Ed.) *Conflict and Insurgency in the Contemporary Middle East*. Birinci Baskı. London. Routledge, 209-231.
- Mundy, J. (2010). "Western Sahara: The 'question' of Sovereignty." N. J. Botha, M. E. Olivier and D. Van Tonder (Eds.), *Multilateralism and International Law with Western Sahara as a Case Study*. University of South Africa Press, 149-162.
- Novais, R.A. (2009). "An Unfinished Process: the Western Sahara as a Post-Scriptum of the Colonial Period". ***Africana Studia***, N°12, 59-66.
- Ohaegbulam, F.U. (2002). "Ethical Issues in U.S. Policy on the Western Sahara Conflict". ***Mediterranean Quarterly***, 13(4), 88-115.
- Omar, S.M. (2008). "The Right to Self-Determination and the Indigenous People of Western Sahara". ***Cambridge Review of International Affairs***, 21(1), 41-57.
- Ora, J. (2006). "Frozen Conflicts and the EU-a Search for a Positive Agenda". *Estonian Ministry of Foreign Affairs Yearbook*, 50-58.
- Pabst, M. (1999). "The Western Sahara Conflict". ***South African Journal of Military Studies***, (29), 71-79.
- Pazzanita, A.G. (2006). ***Historical Dictionary of Western Sahara (Third edition)***. Lanham Maryland, The Scarecrow Press, Inc.
- Perrino Martinez, S. (2012). *The Sahara Issue and the Arab World: The Silence of an Inconvenient Conflict*. Research Paper Presented Middle East Studies at University of Southern Denmark, Denmark.
- Pinto Leite, P. (2006). "International Legality Versus Realpolitik-The Cases of Western Sahara and East Timor". C. Olsson(ed.), *The Western Sahara Conflict-The Role of Natural Resources in Decolonization*. Current African Issues No:33. 11-16.
- Pham, J.P. (2010). "Not Another Failed State: Toward a Realistic Solution in the Western Sahara". ***The Journal of the Middle East and Africa***, (1:1), 1-24.
- Pohl, B.A. (2016). *Frozen Conflicts, De Facto States, and Enduring Interests in the Russian Near Abroad*. Unpublished Graduate Thesis, Missouri State University, Springfield, US.
- Pokalova, E. (2015). "Conflict Resolution in Frozen Conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh". ***Journal of Balkan and Near Eastern Studies***, 17(1), 68-85.
- "Referendum in Western Sahara?". (1999). ***Strategic Comments***, 5(3), 1-2.
- Roslycky, L.L. (2009). "Organized Transnational Crime in the Black Sea Region: a Geopolitical Dilemma?". ***Trends Organ Crim***, (Vol.12), 21-29.
- Roussellier, J.E. (2005). "Quicksand in the Western Sahara From Referendum Stalemate to Negotiated Solution". ***International Negotiation***, (10), 311-336.
- Rutland, P. (2007, 1 March). *Frozen Conflicts, Frozen Analysis*. Paper Presented to the International Studies Association, Chicago, IL, US.

- Sabor, I. (2012). *"Economic Viability Under Frozen Conflict: "The Island of Transnistria"*. Unpublished Master's Thesis, Oslo University, Oslo, Norwegian.
- Saddiki, S. (2012). "The Sahara Wall: Status and Prospects". ***Journal of Borderlands Studies***, 27(2), 199-212.
- Saidy, B. (2011). "American Interest in the Western Sahara Conflict". ***American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy***, 33(2), 86-92.
- Santha, H., Lennartsson Hartman, Y., and Klamberg, M., (2010). ***Crimes Against Humanity in Western Sahara: The Case Against Morocco***. Juridisk Publikation 2/2010, 175-199.
- Shelley, T. (2006). Natural Resources and the Western Sahara". C. Olsson(ed.), *The Western Sahara Conflict-The Role of Natural Resources in Decolonization*. Current African Issues No:33. 17-21.
- Shelley, T. (2009). "Western Sahara: A Year of UN Impotence". *Mediterranean Yearbook 2009*, (165-168).
- Shelley, T. (2010). "Western Sahara-from Refusal to Assertion". N. J. Botha, M. E. Olivier and D. Van Tonder (Eds.), *Multilateralism and International Law with Western Sahara as a Case Study*. University of South Africa Press, 116-132.
- Skogsrud, M. (2011). *Holding Norwegian Companies Accountable: The Case of Western Sahara*. Unpublished Master's Dissertation Thesis, Gothenburg University, Gothenburg, Sweden.
- Smith, L.E. (2007). "The Struggle for the Western Sahara: What Future for Africa's Last Colony?". ***The Journal of the North African Studies***, 10(3-4), 545-563.
- Sola-Martin, A. (2007). "The Western Sahara Cul-de-Sac". ***Mediterranean Politics***, (12:3), 399-405.
- Souaré, I.K., El Ouali, A. and Khadad, M., (2008). "Western Sahara: Understanding the Roots of the Conflict and Suggesting a Way Out". ***Institute for Security Studies Situation Report***.
- Souaré, I.K. (2010). "Western Sahara: What can we Expect from the Manhasset Talks?". ***African Security Review***, 16(4), 53-58.
- Statie, M.C. (2013). *Transnistria: The "Hot" Nature of a "Frozen" Conflict*. Unpublished United States Army Command and General Staff College Thesis, Leavenworth, US.
- Stephan, M. and Mundy, J. (2006). "A Battlefield Transformed: From Guerilla Resistance to Mass Nonviolent Struggle in the Western Sahara." ***Journal of Military an Strategic Studies***, 8(3), 1-32.
- Tamçelik S. ve Sözbilir M. (2014). "Fransa'nın Afrika'daki Kolonyalist Faaliyetleri ve Günümüze Yansımaları". S. Tamçelik (Editör). *Küresel Politikada Yükselen Afrika*. Ankara. Gazi Kitabevi Yayınları.
- Tiberio, M. (2014). *Beyond Smoke and Mirrors: EU Strategy in Nagorna Karabakh- A Multi-Perspective Analysisfor a New Role in the Settlement of the Conflict*. Unpublished Master's of Arts Thesis, Ku Leuven University, Leuven, Belgium.

- The Institute for Domestic & International Affairs-Inc (IDIA). (2012). *Special Political and Decolonization Western Sahara* Rutgers Model United Nations (RUMUN) Conference - November, 15-18, 2012. New Jersey.
- Theofilopoulou, A. (2012). "**Morocco's** New Constitution and the Western Sahara Conflict –A Missed Opportunity?". *The Journal of North African Studies*, 17(4), 687-696.
- Theofilopoulou, A. (April, 2010). "Western Sahara: The Failure of "Negotiations without Preconditions"". *United States Institute of Peace-Peacebrief*, 22.
- United Nation. (2011). *Report of the Secretary-General on the Situation Concerning Western Sahara-S/2011/249 (Mission Notes)*, 131-136.
- United Nations General Assembly, (2015). *Research Report Booklet (Turkish International Model United Nations 22ND Annual Session)*.
- U.S. Army War College-Strategic Studies Institute. (2013). *War and Insurgency in the Western Sahara*. Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 47 Ashburn Drive, Carlisle, PA 17013-5010.
- Vasquez, E. (November, 2014). "Living Under Occupation in the Western Sahara: Women, Resistance and Self-Determination". *Georgetown Institute for Women, Peace & Security*, Research Paper Series-No:6
- Yoldi, O. (2007). "Western Sahara: the Road to Nowhere", *Refugee Transitions*, Issue 18, 5-11.
- Zimmerly, K.E. (2009). *Georgia: Frozen Conflict and Role of Displaced Persons*. Unpublished Graduate Thesis, Denver University, Denver, US.
- Zivkovic, N. and Chavez Fregoso, C.(2012). "Western Sahara: A Frozen Conflict". *Journal of Regional Security*, (issue 2/2012), 139-150.
- Zoubir Y.H. and Benabdallah-Gambier, K.(2004). "Morocco, Western Sahara and the Future of the Maghrib". *The Journal of the North African Studies*, 9(1), 49-77.
- Zoubir, Y.H. (2000). "Algerian-Moroccan Relations and their Impact on Maghribi Integration". *The Journal of North African Studies*, (5:3), 43-74.
- Zoubir, Y.H. (2007). "Stalemate in Western Sahara: Ending International Legality". *Middle East Policy*, (XIV, No.4), 158-177.
- Zoubir, Y.H. (2010). "The Western Sahara Conflict: Regional and International Repercussions". *Concerned African Scholars Bulletin*, N°85, 72-77.
- Zunes, S. (1998). "New Hope for Western Sahara". *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 10(2), 241-247.
- Western Sahara Resource Watch. (March, 2015). *P for Plunder Exports of Phosphates from Occupied Western Sahara-2014*. Wellington, New Zealand.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Başıbüyük Tekin, Nebahat

Uyruğu : T.C.

Doğum tarihi ve yeri : 20.12.1989 Kahramanmaraş/Türkiye

Medeni hali : Evli

Telefon : 0(507) 737 61 50

Faks : .....

e-mail : nebahatbasibuyuk@hotmail.com

Eğitim Derece

Eğitim Birimi

Mezuniyet tarihi

Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları	Devam ediyor.
Lisans	Gazi Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler	2011
Lise	Hoca Ahmet Yesevi Lisesi	2006

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

1. “Osmanlı Devleti’nin Afrika Kıtasıyla Olan İlişkileri ve Siyasal Gelişimin Tarihi (1517-1918)”, Küresel Politikada Yükselen Afrika (Editör: Doç. Dr. Soyalp Tamçelik), Gazi Kitabevi, 2014.
2. “Orta Afrika Cumhuriyeti İç Çatışmaları.” (2014). **Stratejik Düşünce Dergisi**, 5(53), 81-86.

GAZiLi OLMAK AYRICALIKTIR..

